Πρακτικά Συνεδρίου

50 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ
Μια ενδοελληνική αποτίμηση και η επόμενη μέρα

13-**14 Ιουνίου 2024**

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

UNIVERSITY of NICOSIA

1993-2025 ΤΡΙΑΝΤΑ ΔΥΟ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Πρακτικά Συνεδρίου

50 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ
Μια ενδοελληνική αποτίμηση και η επόμενη μέρα

13-**14 Ιουνίου 2024**

Πρακτικά Συνεδρίου

50 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ
Μια ενδοελληνική αποτίμηση και η επόμενη μέρα
13-14 Ιουνίου 2024

Επιμελητής: Ανδρέας Θεοφάνους

Λευκωσία 2025

Εκδότης: Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων

ISBN: 978-9925-628-04-9

Copyright © 2025 Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ
ΑΝΔΡΕΑ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ 9-11

I. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ 13

Γιώργος Λ. Ευαγγελόπουλος – Σχόλια για τις Συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου και η προσωπική μαρτυρία του Αναστάση Πεπονή για τα γεγονότα του 1964 και το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον 15-25

Νίκος Κατσουρίδης – Διχασμοί και Γεωπολιτικά Παιχνίδια: Το Κυπριακό Ζήτημα 1960-1974 27-31

II. ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΚΑΙ Η ΕΙΣΒΟΛΗ 33

Γιάννος Κατσουρίδης – Το 1974 ως σημείο ρήξης και αναδιαμόρφωσης του κυπριακού πολιτικού συστήματος 35-42

Κώστας Βενιζέλος – Πραξικόπημα, ο σχεδιασμός και η τουρκική αναμονή.....43-49

III. Ο ΟΗΕ, ΟΙ ΕΓΓΥΗΤΡΙΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ 51

Κώστας Υφαντής – Η αμερικανική πολιτική στην Κύπρο: Ο «ρεαλισμός» του Χένρυ Κίσινγκερ.....53-57

Ευριπίδης Ευρυβιάδης – Ο ΟΗΕ, οι Εγγυήτριες Δυνάμεις και η Κύπρος – Μια Συνοπτική Αξιολόγηση 59-75

IV. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ, ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΗΜΕΡΑ 77

Γιάννης Λάμπρου – Τα Αποτελέσματα της Εισβολής 79-84

Κυπριανός Λούης – Οι Κοινωνικοοικονομικές Επιπτώσεις της Εισβολής, Κατοχής, και τα Δεδομένα Σήμερα: Μια Συνοπτική Αξιολόγηση.....85-100

Σκεύη Κουκουμά – Οι Κοινωνικοοικονομικές Επιπτώσεις της Εισβολής, της Κατοχής και τα Δεδομένα Σήμερα: Μια Συνοπτική Αξιολόγηση 101-107

V. ΥΠΗΡΞΑΝ ΧΑΜΕΝΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 1974; 109

Ανδρέας Μαυρογιάννης – Χαμένες ευκαιρίες στο κυπριακό; 111-115

Αχιλλέας Δημητριάδης – Υπήρξαν Χαμένες Ευκαιρίες Μετά το 1974; Μια Επιτροπή Αλήθειας για τους Αγνοούμενους..... 117-126

VI. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗ ΚΥΠΡΟ 127

Νίκος Στέλγιας – Οι τέσσερις σχολές σκέψεις της τουρκοκυπριακής κοινότητας για το Κυπριακό..... 129-137

Ζήνωνας Τζιάρρας – Η Κύπρος στα Υποδείγματα της Τουρκικής Στρατηγικής Κουλτούρας 139-144

VII. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ, ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΑ 145

Άριστος Αριστοτέλους – Οι συσχετισμοί στρατιωτικής ισχύος και οι διαμόρφωση των εξελίξεων στο Κυπριακό..... 147-152

Λουκία Μακρή – Δημογραφικές Στατιστικές 1973-2022 153-165

VIII. ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ, ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ 167

Στέλιος Περράκης – Το Κυπριακό, το Διεθνές Δίκαιο και οι παραβιάσεις των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – Δικαιοπολιτικές διαπιστώσεις και προοπτικές. Μια αποτίμηση … κοιτάζοντας το μέλλον 169-186

Χρίστος Κληρίδης – Το ούτω καλούμενο «περιουσιακό» 187-190

Βιργινία Μπαλαφούτα – Το ζήτημα των Αγνοουμένων στην Κύπρο και το Δικαίωμα στην Αλήθεια: Ιδέες και προτάσεις για την ενδυνάμωση του σχετικού νομικού πλαισίου και τη διεκδίκηση απονομής δικαιοσύνης..... 191-203

IX. ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ 205

Ανδρέας Θεοφάνους – Το Κυπριακό και οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις..... 207-215

Χ. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΡΟΓΓΥΛΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ.....217

Μενέλαος Μενελάου – Τελευταίες Εξελίξεις στο Κυπριακό..... 219-223

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ
ΑΝΔΡΕΑ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ

Το διήμερο Συνέδριο με τίτλο «50 Χρόνια μετά το πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή – μια ενδοελληνική αποτίμηση και η επόμενη μέρα» διοργανώθηκε από το Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων και το Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων του Παντείου Πανεπιστημίου στις 13-14 Ιουνίου στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας. Στο Συνέδριο υπήρξαν 9 ενότητες ως ακολούθως:

- Τα πρώτα χρόνια της Κυπριακής Δημοκρατίας
- Το πραξικόπημα και η εισβολή
- Ο ΟΗΕ, οι εγγυήτριες δυνάμεις και η Κύπρος
- Οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της εισβολής, της κατοχής και τα δεδομένα σήμερα
- Υπήρξαν χαμένες ευκαιρίες μετά το 1974;
- Η εξέλιξη της Τουρκοκυπριακής κοινότητας και η κατάσταση στην κατεχόμενη Κύπρο
- Δημογραφικά, ενεργειακά και στρατιωτικά δεδομένα και ζητήματα
- Το Κυπριακό, το διεθνές δίκαιο και οι παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις και το Κυπριακό

Υπήρξε επίσης μια συζήτηση στρογγυλής τραπέζης με τη συμμετοχή του ΓΓ του ΑΚΕΛ κ. Στέφανου Στεφάνου και του Διαπραγματευτή της Ελληνοκυπριακής Πλευράς κ. Μενέλαου Μενελάου. Η Πρόεδρος του ΔΗΣΥ κ. Αννίτα Δημητρίου έστειλε ολιγόλεπτη μαγνητοσκοπημένη ομιλία.

51 χρόνια έχουν περάσει από το καλοκαίρι του 1974 το οποίο σημάδεψε την ιστορική πορεία της Κύπρου. Δυστυχώς έκτοτε τα δεδομένα έχουν επιδεινωθεί – εποικισμός, ισλαμοποίηση των κατεχομένων εδαφών, σφετερισμός ελληνοκυπριακών περιουσιών, καταστροφή της πολιτισμικής μας κληρονομιάς και βεβήλωση των εκκλησιών και των τάφων των προγόνων μας.

Η Τουρκία δεν είχε οποιοδήποτε κόστος για τα εγκλήματά της στην Κύπρο. Τολμώ να πω ότι μετά το 1974 δεν υπήρξε πραγματική ευκαιρία η οποία θα οδηγούσε σε μια έστω υποφερτή ομοσπονδιακή λύση η οποία θα αποκαθιστούσε την ενότητα του κράτους και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ιδέες και σχέδια υπήρξαν αλλά θεωρώ ότι όλα αυτά κινούντο προς την κατεύθυνση της νομιμοποίησης των τετελεσμένων. Εν πολλοίς τυχόν

υλοποίηση των διαφόρων σχεδίων θα οδηγούσε στην επισφράγιση του στρατηγικού ελέγχου της Κύπρου από την Τουρκία.

Θεωρώ απαραίτητη την ιστορική αυτογνωσία. Είναι σημαντικό να αξιολογήσουμε το τι έλαβε χώρα όχι μόνο τα τελευταία 50 χρόνια αλλά και τα πρώτα δύσκολα χρόνια της Κυπριακής Δημοκρατίας. Εύλογα εγείρονται σοβαρά ερωτήματα. Τι οδήγησε την καταστροφή του 1974; Ήταν αναμενόμενη η τουρκική εισβολή; Πως αξιολογούμε την πολιτική που ακολουθήθηκε τα τελευταία 51 χρόνια για το Κυπριακό; Και ακόμα πιο σημαντικό πως προχωρούμε στο αύριο;

Είναι επίσης απαραίτητο να εξετάσουμε και τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις καθώς και τις δημογραφικές αλλαγές που συντελούνται τα τελευταία χρόνια. Δεν μπορώ επίσης να αποφύγω τον πειρασμό να υπογραμμίσω ότι όλα αυτά τα χρόνια το κράτος καθώς και διαδοχικές κυβερνήσεις παρέλειψαν να αξιοποιήσουν τις δεξαμενές σκέψεις καθώς και να επιστρατεύσουν την επιστημονική μεθοδολογία και σκέψη. Τα αποτελέσματα αυτών των προβλημάτων και ελλείψεων είναι τραγικά.

Μεταξύ άλλων, αναφέρω ότι στη σύσκεψη των Αθηνών, ελλαδικής και κυπριακής ηγεσίας, στις 30 Νοεμβρίου και 1 Δεκεμβρίου 1974 έγινε αποδεκτή μια ομοσπονδιακή διευθέτηση χωρίς να υπάρχει επαρκής γνώση για το τι συνεπαγόταν. Και αν υπάρχει κάποιο ελαφρυντικό για τότε, λαμβάνοντας υπ’ όψιν τη δραματική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η Κύπρος και τις αδυναμίες της Ελλάδας, δεν υπάρχει καμία δικαιολογία για τις συναφείς παραλήψεις των τελευταίων 51 ετών. Είναι αδιανόητο να μην υπάρχει σε πολιτικό επίπεδο ένα συγκεκριμένο αφήγημα και μια πυξίδα για το μέλλον.

Θλίβομαι επίσης να αναφέρω ότι ενώ στις σοβαρές χώρες υπάρχει μια συνεργασία μεταξύ του κράτους και των θεσμών του μετά των δεξαμενών σκέψης στην Κύπρο μια τέτοια παράδοση δεν υφίσταται.

Καταλήγοντας, θέλω να ευχαριστήσω θερμά τα άλλα δύο μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής, τους Καθηγητές και αγαπητούς φίλους Κώστα Υφαντή και Πέτρο Παπαπολυβίου. Ευχαριστίες και στους εκλεκτούς ομιλητές και συντονιστές που αποδέχθηκαν την πρόσκλησή μας. Ιδιαίτερες ευχαριστίες προς τους ομιλητές που κατέθεσαν τις εισηγήσεις τους και συμπεριλαμβάνονται σε αυτήν την Έκδοση: Γιώργο Λ. Ευαγγελόπουλο, Νίκο Κατσουρίδη, Γιάννο Κατσουρίδη, Κώστα Βενιζέλο, Κώστα Υφαντή, Ευριπίδη Ευρυβιάδη, Γιάννη Λάμπρου, Κυπριανό Λούη, Σκεύη Κουκουμά, Ανδρέα

Μαυρογιάννη, Αχιλλέα Δημητριάδη, Νίκο Στέλγια, Ζήνωνα Τζιάρρα, Άριστο Αριστοτέλους, Λουκία Μακρή, Στέλιο Περράκη, Χρίστο Κληρίδη, Βιργινία Μπαλαφούτα και Μενέλαο Μενελάου. Θεωρώ ότι εάν είχαμε τις εισηγήσεις όλων των ομιλητών η Έκδοση αυτή θα ήταν ακόμα πιο πλούσια. Δυστυχώς δεν κατέστη δυνατό να έχουμε τις εισηγήσεις των Σωτήρη Ριζά, Πέτρου Παπαπολυβίου, Μιχάλη Κοντού, Ιωάννη Κασουλίδη, Νίκου Μούδουρου, Θεόδωρου Τσακίρη, Χαράλαμπου Παπασωτηρίου και Δημήτρη Τριανταφύλλου. Τους ευχαριστώ όμως για τη συμμετοχή τους στο Συνέδριο.

Ευχαριστώ επίσης τον Όμιλο Παπαέλληνα, το Ίδρυμα Universitas και την Ιερά Μονή Κύκκου για την ευγενή και γενναιόδωρη στήριξή τους στην προσπάθεια μας καθώς και τον Εκδοτικό Οίκο Δίας και την τηλεόραση Sigma που ήταν οι χορηγοί επικοινωνίας για το σημαντικό αυτό Συνέδριο. Τέλος ευχαριστώ το Πανεπιστήμιο Λευκωσίας που φιλοξένησε στις εγκαταστάσεις του το Συνέδριο αυτό.

Ι. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΣΧΟΛΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ-ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΠΕΠΟΝΗ ΓΙΑ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ 1964 ΚΑΙ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΤΣΕΣΟΝ[1]

Γιώργος Λ. Ευαγγελόπουλος
Καθηγητής Πολιτικής Φιλοσοφίας και Διεθνών Σχέσεων,
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Εισαγωγή

Τα πρώτα χρόνια της Κυπριακής Δημοκρατίας, συγκεκριμένα η περίοδος 1960-1967, έχουν μελετηθεί επισταμένως και σε βάθος από τους ιστορικούς. Όντας ο ίδιος μελετητής των Διεθνών Σχέσεων και όχι ιστορικός, στέκω με μεγάλο σεβασμό στο έργο των ιστορικών, καθώς φέρω στον νου μου το δηκτικό για την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων αλλά, σε κάθε περίπτωση, πνευματώδες κείμενο του ιστορικού Alan Sked, μαθητή του A.J.P. Taylor, που έχει τίτλο, "The Study of International Relations: A Historian's View".[2] Σε αυτό, ανάμεσα σε άλλα, ο Sked υποστηρίζει ότι εμείς, οι διεθνολόγοι, σε αντίθεση με τους ιστορικούς, μιλάμε πολύ συχνά για το γνωστικό μας αντικείμενο, μάλλον λόγω της ανασφάλειας που νιώθουμε για το περιεχόμενό του και τη σημασία του, οπότε μας συνιστά να ασχοληθούμε πιο συστηματικά με την Ιστορία, αν θέλουμε να γίνουμε επιστημονικά πιο «αξιόπιστοι». Παρ' όλη την υπερβολή που διακρίνει αυτό το επιχείρημα, εμπεριέχει κάτι περισσότερο από απλώς κόκκους αληθείας.

Οπότε, εισακούοντας την παραίνεση του Sked, στο παρόν κείμενο, πρώτον, διατυπώνω κάποια σχόλια για τις Συνθήκες Ζυρίχης και Λονδίνου 1959-1960, καθώς θεωρώ την αδυναμία εφαρμογής τους στη συνέχεια ως σημείο καμπής στην ιστορία του Κυπριακού ζητήματος, και, δεύτερον, παρουσιάζω μια σχεδόν άγνωστη –πιο σωστά, «παραμελημένη» στη σχετική βιβλιογραφία- προσωπική μαρτυρία του Αναστάση Πεπονή, στενού συνεργάτη του Γεωργίου Παπανδρέου, για ορισμένα κρίσιμα γεγονότα της

[1] Η παρούσα εργασία αφιερώνεται στη μνήμη του Νικόλα Κρανιδώτη του Γιάννου, φίλου από τα χρόνια των κοινών μεταπτυχιακών μας σπουδών στο Λονδίνο. Ο Νικόλας έφυγε τόσο άδικα και πρόωρα από τη ζωή, όταν σκοτώθηκε, όπως και ο πατέρας του αλλά και τέσσερεις ακόμη συνταξιδιώτες τους, στο φοβερό αεροπορικό δυστύχημα που έλαβε χώρα την αποφράδα μέρα της 14ης Σεπτεμβρίου 1999. Η αγάπη του ευρωπαϊστή Νικόλα για την Κύπρο ήταν μεγάλη, όχι μόνον λόγω καταγωγής. Τούτο μαρτυρεί και το ωραίο του βιβλίο, με τίτλο, *Η Κύπρος στην Ευρώπη* (Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 2011), που εκδόθηκε μετά τον θάνατό του (σε επιμέλεια του Καθηγητή, Πάνου Τσακαλογιάννη, και με πρόλογο του Θεόδωρου Πάγκαλου).

[2] Alan Sked (2011), "The Study of International Relations: A Historian's View", *Millenium: Journal of International Studies*, Vol. 16, No. 2, σελ. 251-262.

περιόδου 1964-1967 στο Κυπριακό (κυριότερο των οποίων ήταν το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον).

Α. Σχόλια και κρίσεις για τις Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου

Το Σύνταγμα της νεογέννητης το 1960 Κυπριακής Δημοκρατίας στηρίχθηκε στις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου 1959-1960, τις οποίες ο Μακάριος και η Ελληνική Κυβέρνηση αποδέχθηκαν γιατί τις θεώρησαν λύση αναγκαία και αναπόφευκτη, μετά το «επικίνδυνο» σχέδιο συγκυριαρχίας Μακμίλλαν.

Πρέπει να τονιστεί μια ουσιώδης διαφορά ως προς τις νομικές συνέπειες για τη θεσμική οργάνωση του κράτους και τα δικαιώματα των διαφορετικών εθνοτικών κοινοτήτων που το συγκροτούν, τις οποίες θα είχε η τυχόν αποδοχή της προσφυγής της Ελλάδας στον ΟΗΕ, το 1954, με αίτημα να αναγνωρισθεί το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των Κυπρίων ως ένα βήμα προς την Ένωση με την Ελλάδα, από τις αντίστοιχες θεσμικές προβλέψεις που περιείχαν οι συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου. Είναι ένα κρίσιμο σημείο που ο Καθηγητής του Διεθνούς Δικαίου, Πέτρος Λιάκουρας, υπογραμμίζει στη μελέτη του, «*Κυπριακό: Από το δημοψήφισμα του 1950, στο ευάλωτο συναινετικό κράτος και, εν τέλει, στη μετ' εμποδίων αναζήτηση της ομοσπονδιακής λύσης*».[3] Ας δούμε το γιατί. Η Γ.Σ./Η.Ε. ολοκλήρωσε την επεξεργασία της αποαποικιοποίησης και προχώρησε στη διακήρυξη του αντιαποικιακού Χάρτη με την υιοθέτηση του ψηφίσματος 1514 του Δεκεμβρίου 1960. Με αυτό το ψήφισμα παραχωρείται αμέσως και άνευ όρων η ανεξαρτησία στους πληθυσμούς των αποικιακών εδαφών. Παράλληλα προβλέπονται και οι όροι άσκησης της αυτοδιάθεσης και οι περιορισμοί της. Η κυριαρχία παραχωρείται σε ολόκληρο τον πληθυσμό. Η πολιτική της αυτοδιάθεσης/uti possidetis -*δηλαδή ανεξαρτησία στα εδαφικά όρια που είχαν χαραχθεί στην αποικιοκρατία*- αναδεικνύει την κυριαρχική βούληση και τον καθοριστικό ρόλο της πλειοψηφίας -σύμφωνα μάλιστα με τη δημοκρατική αρχή- στη διαχείριση της ανεξαρτησίας και της κυριαρχίας της νέας χώρας. *Με δυο λόγια, η αρχιτεκτονική της παραπάνω ρύθμισης ήταν να διατηρηθεί η ενότητα της επικράτειας*. Απορρίφθηκε οποιαδήποτε ιδέα εθνοτικής (αντί εθνικής: national), δηλαδή χωριστής, αυτοδιάθεσης· η εκχώρηση αφορούσε στο σύνολο του πληθυσμού που τον αντιπροσωπεύει η πλειοψηφία του. Πρόκειται για παραχώρηση ανεξαρτησίας τύπου Λατινικής Αμερικής βάσει της εκεί ισχύσασας αρχής, της uti possidetis. Ήταν, μάλιστα, χαρακτηριστική η επιμονή των αφρικανικών ελίτ στον ΟΗΕ να μην επαναληφθεί το προηγούμενο της Ινδικής χερσονήσου*, επειδή η περίπτωση*

[3] Πέτρος Λιάκουρας, «*Κυπριακό: Από το δημοψήφισμα του 1950, στο ευάλωτο συναινετικό κράτος και, εν τέλει, στη μετ' εμποδίων αναζήτηση της ομοσπονδιακής λύσης*», στο Αντώνης Κλάψης (επιμ.), *Ειδικά Θέματα Διπλωματίας & Διεθνούς Οργάνωσης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2019, σελ. 21-64.

της αποαποικιοποίησης στην περιοχή αυτή κατέληξε σε κατακερματισμό και αλυσίδα αλλεπάλληλων διεκδικήσεων ή αποσχίσεων. Με κριτήριο παραχώρησης της ανεξαρτησίας την απαρέγκλιτη τήρηση της εδαφικής ακεραιότητας κάθε πρώην αποικίας, αναδείχθηκε σε πρωταγωνιστή η πλειοψηφούσα πληθυσμιακή ομάδα.

Η λύση, όμως, της ανεξαρτησίας που υιοθετήθηκε με τις Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου ανάμεσα στο Ηνωμένο Βασίλειο, την Ελλάδα και την Τουρκία, υπήρξε διαφορετική. Οδήγησε στην ίδρυση μιας συναινετικής δημοκρατίας (consociational democracy), την οποία χαρακτηρίζει η διανομή -με αναλογίες- των εξουσιών ανάμεσα στις δύο κοινότητες. Πρόκειται για λύση που επιβλήθηκε με ισχύ Συντάγματος στις συστατικές κοινότητες, χωρίς οι τελευταίες -ιδίως η ελληνοκυπριακή (εφεξής ε/κ) πλειοψηφία- να έχουν συμμετάσχει σε κανένα από τα στάδια κατάρτισής του. Σε αυτή τη συνταγματική δομή, οι Τουρκοκύπριοι δεν «αντιμετωπίζονται» ως μειονότητα αλλά ως χωριστή κοινότητα. Άλλωστε, η πίεση για περισσότερα δικαιώματα σε τοπικό και εθνικό επίπεδο θα εγείρονταν, ούτως ή άλλως, από την πλευρά των Τουρκοκυπρίων, τουλάχιστον για διοικητική αυτονομία ή αυτοδιοίκηση, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Λιάκουρας.

Η διαβούλευση ολοκληρώθηκε με έναν επώδυνο, όπως τον αντιλαμβάνονται οι Ελληνοκύπριοι, συμβιβασμό που οδήγησε στη δημιουργία ενός ιδιόρρυθμου καθεστώτος ανεξαρτησίας της Κύπρου. Η μεταβίβαση της κυριαρχίας αφορούσε στο σύνολο της επικράτειας.

Ο Λιάκουρας, συνοψίζει όλα τα προαναφερθέντα ως εξής: «Αποτυπώθηκε έκτοτε ανάμεσα στους Ελληνοκύπριους διάχυτο το αίσθημα αδικίας, διότι όχι μόνο δεν επετεύχθη η ένωση με την Ελλάδα, αλλά ούτε η ανεξαρτησία ανέδειξε ως εξαρχής απόλυτα κυρίαρχη την κοινότητά τους, που, παρότι συντριπτικά πλειοψηφούσα (80% του πληθυσμού) αλλά και η μόνη ενεργητική στον αγώνα της ανεξαρτησίας, επέπρωτο να μοιράζεται, έστω με ποσοστά, την εξουσία με την κοινότητα που εκλάμβανε μόνο ως μειονότητα. Για αρκετά χρόνια μετά, οι Ελληνοκύπριοι δεν αναφέρονταν στο τουρκοκυπριακό (εφεξής τ/κ) στοιχείο ως κοινότητα (πολύ δε λιγότερο ως εταίρο), αλλά την αντιμετώπιζαν ως μειονότητα, παρά το ότι η τ/κ κοινότητα συμμετείχε στην από κοινού διακυβέρνηση, έστω και κατά την πρώτη, και μοναδική, τριετή συγκατοίκηση».[4]

[4] Όπ.π., σελ. 36.

Ένα πολύ ενδιαφέρον, από ιστορικής και νομικής άποψης, περιστατικό είναι ότι ο διάσημος Αυστριακός νομικός Χανς Κέλσεν, ο κορυφαίος θεωρητικός του δικαίου του εικοστού αιώνα και, συγγραφέας, μεταξύ άλλων, του έργου, *Principles of International Law*,[5] είχε διατυπώσει γνωμάτευση για τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου. Ο Γρηγόρης Ανανιάδης τονίζει εν προκειμένω τα εξής: «Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι μία από τις διεθνοδικαϊκές γνωματεύσεις του Κέλσεν εκπονήθηκε κατόπιν παραγγελίας της ελληνικής κυβέρνησης αμέσως μετά τις συμφωνίες της Ζυρίχης – Λονδίνου για το μέλλον της Κύπρου και πριν από την ανεξαρτητοποίηση της τελευταίας. Το ερώτημα επί του οποίου κλήθηκε κατ' ουσίαν ν' αποφανθεί ο Κέλσεν ήταν κατά πόσον το περιοριστικό της κυπριακής κυριαρχίας σχέδιο της Συνθήκης Εγγυήσεως [Treaty of Guarantee] που επρόκειτο να ενταχθεί στην αρχιτεκτονική του κυπριακού συντάγματος ήταν συμβατό με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Βλ. Aristoteles Constantinidis, «Hans Kelsen's Opinion on the Eligibility of the future Republic of Cyprus as a Member of the United Nations», στο Clemens Jabloner, Thomas Olechowski, Klaus Zeleny (επιμ.), *Das Internazionale Wirken Hans Kelsen's*, Schriftenreihe des Hans Kelsen's Instituts, τόμ. 38, Manz, Βιέννη 2016, σελ. 169-191. Ο τόμος περιλαμβάνει και τη γνωμάτευση του Κέλσεν ως παράρτημα στο άρθρο του Κωνσταντινίδη: «Appendix: The Opinion of Hans Kelsen of 1959», σελ. 192-199. — Ο Κέλσεν αποφαίνεται εν κατακλείδι ότι η Συνθήκη Εγγυήσεως είναι, στο πλαίσιο του τότε υφιστάμενου διεθνούς δικαίου, αποδεκτή, αλλά προειδοποιεί ότι τούτο δεν σημαίνει ότι μπορεί να ερμηνευτεί «εγκύρως» [validly] κατά τρόπο που θα παραχωρούσε απροϋποθέτως στις εγγυήτριες δυνάμεις το δικαίωμα ένοπλης επέμβασης σε περίπτωση αθέτησης των προβλέψεών της… Το ειρωνικό του πράγματος είναι ότι ως βασικός συντάκτης του κυπριακού συντάγματος είχε επιλεγεί ο Ερνστ Φόρστχοφ (Ernst Forsthoff), ομοϊδεάτης και συνοδοιπόρος του Καρλ Σμιτ. Απολογητής του «ολικού» κράτους πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (*Der Totaler Staat*, Hanseatische Verlaganstalt, Αμβούργο 1933), εμφανίστηκε μετά τον πόλεμο ως υποστηρικτής του «κράτους δικαίου» και πολέμιος του «κοινωνικού κράτους». Ο Φόρστχοφ διετέλεσε μάλιστα και πρόεδρος του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Κύπρου την περίοδο 1960-63».[6]

Είναι ενδεικτικό της συζήτησης που ακόμη και σήμερα προκαλεί η αξιολόγηση των Συνθηκών Ζυρίχης και Λονδίνου ότι ο τότε Πρωθυπουργός,

[5] Hans Kelsen, *Principles of International Law*, The Lawbook Exchange, Ltd., Clark, New Jersey, 2012 [2003].

[6] Πρόκειται για υποσημείωση που υπάρχει στο Επίμετρο του Γρηγόρη Ανανιάδη σε υπό έκδοση τόμο ο οποίος περιλαμβάνει συλλογή κειμένων του Χανς Κέλσεν (τα κείμενα επέλεξε και μετέφρασε ο ίδιος).

Κωνσταντίνος Καραμανλής, και ο τότε Υπουργός Εξωτερικών, Ευάγγελος Αβέρωφ, επικρίνονται γι' αυτές τις Συνθήκες από τον Βασίλη Κ. Φούσκα, στο βιβλίο του, *Το Μελάνωμα της Κύπρου – Οι ευθύνες του Κωνσταντίνου Καραμανλή και Ευάγγελου Αβέρωφ για την κυπριακή τραγωδία*.[7] Χωρίς ουδεμία διάθεση «αγιοποίησης» των δύο προαναφερθέντων πολιτικών και εξωραϊσμού των προβλέψεων των ανωτέρω Συνθηκών, από κανένα στοιχείο της ανάλυσης του Φούσκα δεν στηρίζεται ο ισχυρισμός του ότι «η γραμμή της ελληνικής κυβέρνησης για το Κυπριακό δεν ήταν γραμμή που αντλείτο από τα συμφέροντα των Κυπρίων και των γεωπολιτικών συμφερόντων του ελληνικού κράτους, κάτι που συνέβαινε με την περίπτωση της Τουρκίας αλλά, πρωτίστως, από μια πολιτική υποτελούς παραχώρησης στις εμπλεκόμενες δυνάμεις του ΝΑΤΟ και ό,τι περισσέψει γίνεται Ελληνικό».[8] Προς επίρρωση, μάλιστα, αυτού του ισχυρισμού του, ο Φούσκας επικαλείται το ακόλουθο απόσπασμα συνέντευξης την οποία παραχώρησε το 1967 ο Καραμανλής στην εφημερίδα *Le Monde*, θεωρώντας ότι αποτελεί «ομολογία» του: «Πιστεύω ότι η χώρα μου περνά κρίσιμες στιγμές. Πράγματι, οι κίνδυνοι που προκλήθηκαν από το Κυπριακό πρόβλημα είναι απείρως σοβαρότεροι από τις συμφυείς δυσχέρειες του εν λόγω προβλήματος. Κατά τη γνώμη μου, όλες οι συνθήκες συνήφθησαν ενόψει ειρηνικής και δικαίας διευθετήσεως, δεδομένου ότι τα κοινά συμφέροντα Ελλάδας και Τουρκίας είναι ισχυρότερα από τις διαφορές που τις χωρίζουν».[9] Από την παραπάνω δήλωση του Καραμανλή ουδόλως συνάγεται, από λογική άποψη, το συμπέρασμα του Φούσκα ότι για τον Καραμανλή «οι σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας είναι πολύ πιο σημαντικές από τις σχέσεις Ελλάδας και Κυπριακής Δημοκρατίας».[10] Η παραπάνω δήλωση του Καραμανλή στη *Le Monde* αντικατοπτρίζει απλώς τη σύνθετη πραγματικότητα του Κυπριακού προβλήματος, την οποία συχνά, για λόγους δημαγωγικούς, αποσιωπούσαν στις δηλώσεις τους άλλοι πολιτικοί στην Ελλάδα και στην Κύπρο.

Με δυο λόγια, το Σύνταγμα του 1960 ήταν μια πραγματικότητα και η Αθήνα, δηλαδή κυρίως ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, πίστευε ότι ο Μακάριος και οι Ελληνοκύπριοι έπρεπε να φροντίσουν ώστε οι Συνθήκες Ζυρίχης και Λονδίνου να αποδειχθούν λειτουργικές στην πράξη. Το επιχείρημά του ήταν πως η υπεροχή των Ελληνοκυπρίων, ποιοτική και αριθμητική, θα οδηγούσε προοδευτικά στην επικράτηση του ελληνικού στοιχείου και, συνεπακόλουθα, σε επί τα βελτίω μελλοντικές αναθεωρήσεις του Συντάγματος και των

[7] Βασίλης Κ. Φούσκας, *Το Μελάνωμα της Κύπρου – Οι ευθύνες των Κωνσταντίνου Καραμανλή και Ευάγγελου Αβέρωφ για την κυπριακή τραγωδία*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2024.
[8] Όπ.π., σελ. 53.
[9] Όπ.π., σελ. 53-54.
[10] Όπ.π., σελ. 54.

Συνθηκών. Ο Μακάριος, όμως, που μάλλον ήδη από το 1962 σκεπτόταν την καταγγελία των Συνθηκών, προχώρησε, τον Νοέμβριο του 1963, στη διατύπωση πρότασης για αναθεώρηση 13 σημείων του Συντάγματος, ενθαρρυνθείς, όπως φαίνεται, και από τον Βρετανό Ύπατο Αρμοστή στη Λευκωσία, σερ Άρθουρ Κλαρκ. Ιδού πώς αποτιμά ο Θεόδωρος Κουλουμπής τα αποτελέσματα αυτής της πρωτοβουλίας του Μακαρίου: «Μοιραίο λάθος ήταν η μονομερής απόφαση του Μακαρίου, το Νοέμβριο του 1963, να προτάξει τα 13 σημεία αναθεώρησης του κυπριακού συντάγματος, αιφνιδιάζοντας πλήρως την προσωρινή τότε κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου. Ο ελιγμός του Μακαρίου έδωσε την ευκαιρία στην Τουρκία να εξαπολύσει και να δικαιολογήσει την επιχείρηση αποδιάρθρωσης των δύο κοινοτήτων με προφανή στόχο τη δημιουργία τουρκοκυπριακών θυλάκων και, μακροχρόνια, την καντονοποίηση και διχοτόμηση της Κύπρου. Ταυτοχρόνως, η αιφνιδιαστική πρωτοβουλία του Μακαρίου προκάλεσε ένα βαρύ κλίμα καχυποψίας στην Αθήνα, οδηγώντας στις αρχές του 1964 τη μετεκλογικά πανίσχυρη κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου (Ένωσης Κέντρου) να ερωτοτροπήσει με τις δελεαστικές, αλλά άκρως αποσταθεροποιητικές, προτάσεις του Αμερικανού μεσολαβητή Ντιν Άτσεσον, που σαφώς οδηγούσαν σε κάποιο καθεστώς διπλής ένωσης/καλλωπισμένης διχοτόμησης και της εξαφάνισης της Κύπρου ως ανεξάρτητου κράτους από τον πολιτικό χάρτη του πλανήτη μας».[11]

Έτσι, η «συναινετική δημοκρατία» του 1960 τερματίστηκε γρήγορα, διευρύνοντας πολύ το πεδίο τιμών που θα μπορούσε να λάβει η συνάρτηση που εκφράζει τις εξελίξεις στο πολιτειακό και πολιτικό πεδίο στην Κυπριακή Δημοκρατία.

Β. Μια ενδιαφέρουσα μαρτυρία του Αναστάση Πεπονή για τα γεγονότα του 1964 και το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον

Έχουν γραφτεί πολλά για τα κρίσιμα γεγονότα του 1964 στην Κύπρο αλλά και τον μη συντονισμό, για να μην πω την ασυνεννοησία, ανάμεσα στην ελληνική πολιτική ηγεσία και σ' αυτήν της Κύπρου, τόσο ως προς τους στόχους όσο και ως προς τα μέσα για την επίτευξή τους.[12] Σε έναν εκτενή

[11] Θεόδωρος Κουλουμπής, *Κυπριακό – Λάθη, Διδάγματα και Προοπτικές*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1996, σελ. 82.

[12] Τα γεγονότα του 1964 περιγράφονται πολύ λεπτομερώς και κριτικά από τον Σωτήρη Ριζά στο βιβλίο του, *Ένωση, Διχοτόμηση, Ανεξαρτησία – Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό 1963-1967*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2000. Συνοπτικά παρουσιάζονται, επίσης, στα ακόλουθα βιβλία: Σωτήρης Ριζάς, *Το Χρονικό της Κυπριακής Τραγωδίας*, Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα, 2024, σελ. 31-38, και Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος & Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό 1950-1974 – Μια ενδοσκόπηση*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1987, σελ. 38-51 (όπου καλύπτεται η «Περίοδος 1964-1967»). Μια, επίσης, σύντομη περιγραφή υπάρχει στο κείμενο του Σωτήρη Ριζά, «Εισαγωγή – Το Ιστορικό και Πολιτικό Πλαίσιο: Η ανάδυση και η εξέλιξη του Κυπριακού

έλεγχο της σχετικής βιβλιογραφίας που επιχείρησα, δεν συνάντησα κάποια αναφορά σε όσα έχει καταθέσει για γεγονότα αυτής της περιόδου ο Αναστάσης Πεπονής, στο βιβλίο του, *1961-1981 – Τα Γεγονότα και τα Πρόσωπα*.[13] Θεωρώ ότι αξίζει να σας κάνω κοινωνούς ορισμένων εξιστορήσεών του, διότι η ιστορική συγκυρία υπήρξε τέτοια ώστε ο Πεπονής, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του ως γενικού διευθυντή του Ε.Ι.Ρ. (Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας) αλλά και πέραν αυτών (πάντοτε, όμως, ύστερα από εντολή του τότε Πρωθυπουργού, Γεωργίου Παπανδρέου), «άγγιξε» το κυπριακό ζήτημα. Ιδού, τι λέει ο ίδιος επ' αυτού:

> Το ζήτημα της Κύπρου με συγκινούσε από τα νεανικά μου χρόνια. Το είχα παρακολουθήσει ως φίλος του Λουκή Ακρίτα, κάνω κάποιες αναφορές στην *Προσωπική Μαρτυρία*. Ορισμένες κρίσιμες φάσεις της πρώτης αγωνιστικής περιόδου, τότε που συνυπήρχαν αγωνιστικά Μακάριος και Ε.Ο.Κ.Α., συνδέθηκαν με την έξοχη δράση ως προξένου στην αγγλοκρατούμενη Κύπρο ενός άλλου αξέχαστου φίλου, του Ρόδη Ρούφου-Κανακάρη. Στο σπίτι του πρωτοσυνάντησα τον Μακάριο, με τον Νίκο Κρανιδιώτη δίπλα του, λίγες μέρες μετά τη διακοπή της εξορίας τους στις Σεϋχέλλες.[14]

Για το καλοκαίρι του 1964 κι ενώ ασκούσε καθήκοντα γενικού διευθυντή του Ε.Ι.Ρ., διηγείται τα ακόλουθα, τα οποία είναι πολύ αποκαλυπτικά του κλίματος της εποχής:

> Με ρητή συναίνεση του Μακαρίου, ο Γρίβας είχε αναλάβει στην Κύπρο το συντονισμό όλων των ενόπλων σωμάτων. Αρχές Αυγούστου παραιτήθηκε, για να αναλάβει λίγους μήνες μετά και την άμεση διοίκηση της κυπριακής Εθνοφρουράς, στη θέση ενός σώφρονα στρατηγού, του Καραγιάννη. Ο Καραγιάννης παραιτήθηκε *γιατί οι ελληνοκυπριακές δυνάμεις προχώρησαν σε επιθετική ενέργεια ενώ αυτός απουσίαζε και χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του*. Ο Παπανδρέου ενοχλήθηκε από τις πρωτοβουλίες Μακαρίου-Γρίβα. Την ενόχλησή του και τη διαφωνία του γι' αυτές τις ενέργειες, που υπονόμευαν τους πολιτικούς χειρισμούς, τις γνωστοποίησε σε Μακάριο και Γρίβα με μήνυμά του αυστηρό. Αυτό το μήνυμα έγινε

μέσα στις δεκαετίες. Οι επιδιώξεις και οι κινήσεις Κύπρου, Ελλάδας, Τουρκίας και οι αντιδράσεις της Δύσης», στο Β. Παναγιωτόπουλος, Γ. Βούλγαρης και Σωτήρης Ριζάς (επιμ.), *Κύπρος 1974 – Το πραξικόπημα, η εισβολή, η κληρονομιά*, ΤΟ ΒΗΜΑ, Αθήνα, 2024, σελ. 17-21. Ανάμεσα σε πολλές ενδιαφέρουσες μαρτυρίες για το πώς βλέπουν οι Κύπριοι τα γεγονότα τα σχετικά με τα σχέδια Άτσεσον, βλ. Γιάννης Κ. Λάμπρου, *Ιστορία του Κυπριακού – Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία 1960-2008*, Εκδόσεις Πάργα, Αθήνα, 2024, σελ. 147-160.

[13] Αναστάσης Πεπονής, *1961-1981: Τα γεγονότα και τα πρόσωπα*, Αθήνα: Εκδόσεις Α. α. Λιβάνη, 2002.

[14] Όπ.π., σελ. 78.

> δημόσια γνωστό από το δελτίο ειδήσεων του Ε.Ι.Ρ. Ο Νίκος Αλεξίου μεθόδευσε μια «διαρροή» από το κρατικό Ε.Ι.Ρ., ώστε να αντιληφθούν όλοι ότι η δημοσιοποίηση δεν ήταν προϊόν μιας δημοσιογραφικής επιτυχίας ή μιας αθέλητης διαρροής. Από εκείνο το οξύ μήνυμα η φράση «Άλλα συμφωνούμεν και άλλα πράττετε», με αποδέκτη και τον Μακάριο, ήταν αυτή που σχολιάστηκε περισσότερο.[15]

Πιο σημαντική, όμως, είναι η αφήγηση που κάνει για μια πτυχή του κεφαλαίου του Κυπριακού που αφορά το δεύτερο σχέδιο του Άτσεσον και, συγκεκριμένα, το πώς η αρχικώς διαφανείσα αποδοχή του από τον Γεώργιο Παπανδρέου και την κυβέρνησή του ναυάγησε. Ιδού αυτολεξεί η αφήγησή του:

> Για το σχέδιο λύσης του Κυπριακού του πρώην υπουργού Εξωτερικών των Η.Π.Α. Ντιν Άτσεσον, για αποδοχή αυτού του σχεδίου από τον Γεώργιο Παπανδρέου και για ματαίωσή του από τον ίδιο τον Μακάριο, με τη συνδρομή του Ανδρέα Παπανδρέου, έχουν γράψει και έχουν μιλήσει πολλοί. Έζησα από κοντά μια προσπάθεια να αποδεχθεί το σχέδιο η Κύπρος και μια απότομη εγκατάλειψή της. Η αφήγησή της αποκαλύπτει μια πτυχή αυτού του κεφαλαίου του Κυπριακού έως σήμερα, νομίζω, άγνωστη. Αφορά στο δεύτερο σχέδιο του Άτσεσον, αυτό που πράγματι έτεινε να το δεχθεί ο Γεώργιος Παπανδρέου. Οι σχετικές διαπραγματεύσεις διεξάγονταν στη Γενεύη από τον πρέσβη Δημήτρη Νικολαρείζη και από δίπλα του τον Σωσσίδη ως διπλωματικό σύμβουλο του πρωθυπουργού, με τον πρόσθετο ρόλο του συνδέσμου μαζί του.
>
> Με ειδοποίησε ο Λουκής Ακρίτας πως μας καλούσε για το ίδιο βράδυ ο πρωθυπουργός στο Καστρί. Ανεβήκαμε με το δικό μου υπηρεσιακό αυτοκίνητο. Το μεσημέρι είχε συνέλθει το Υπουργικό Συμβούλιο για να ενημερωθεί από τον Πρωθυπουργό. Οι θετικές εκτιμήσεις του πρωθυπουργού για το σχέδιο είχαν γίνει αποδεκτές, εξουσιοδοτήθηκε για τους παραπέρα χειρισμούς. Το σχέδιο προέβλεπε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, με την παραχώρηση όμως στην Τουρκία, υπό μορφή μίσθωσης όπως λέχθηκε, μιας ζώνης στο βόρειο τμήμα, στην περιοχή της Καρπασίας. Προέβλεπε, επίσης, ειδικές ρυθμίσεις για επαρχίες της Κύπρου όπου υπερείχε αριθμητικά η τουρκοκυπριακή κοινότητα. Η συνεδρίαση εκείνη του Υπουργικού Συμβουλίου χαρακτηρίστηκε

[15] Όπ.π., σελ. 81.

από όσους την αναφέρουν «πανηγυρική» (βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, τόμ. Ε', σελ. 52-53, και Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Η Ταραγμένη Εξαετία*, τόμ. Α', σελ. 207). Ο Λουκής μου είπε, κατά τη διαδρομή, ότι του είχε υποδείξει ο Παπανδρέου να μην πάρει το λόγο κατά τη συνεδρίαση εκείνη, ότι θα τα λέγανε το βράδυ.

Στο Καστρί, μόνο το ζεύγος Ακρίτα κι εγώ. Ο πρωθυπουργός εξηγούσε το σκεπτικό του, δε συγκρατώ λεπτομέρειες. Με το δεδομένο γεωστρατηγικό συσχετισμό, το κράτος της Κύπρου ήταν όμηρος της Τουρκίας. Ήθελε να πάει ο Λουκής στην Κύπρο, να είμαι και εγώ μαζί, «ως φίλος σου και της εμπιστοσύνης μου», πρόσθεσε απευθυνόμενος στον Λουκή. Αποστολή του Ακρίτα, να πείσει τους παράγοντες της Κύπρου να αποδεχθούν τη λύση του δεύτερου σχεδίου Άτσεσον. Τόνισε ότι δεν αντιλαμβανόταν μια ένωση που θα έθετε τους Κυπρίους υπό τη γραφειοκρατία του ελληνικού δημοσίου, ότι απέβλεπε σε μια ένωση που θα καθιστούσε την Κύπρο τμήμα της Ελλάδας ως προς τη διεθνή υπόσταση και ως προς την άμυνά της. Αυτό τον ενδιέφερε. «Δεν θα τους στείλω από εδώ υπαλλήλους να τους διοικήσουν». Ο Λουκής, αφού του μίλησε για την Καρπασία, δηλαδή την περιοχή που θα μισθωνόταν από την Τουρκία για να εγκαταστήσει εκεί στρατό, αναφερόμενος στην ελληνικότητα και στην ιστορία της, εξέφρασε κάποια ανησυχία για τις διαπραγματεύσεις στη Γενεύη. Προσφέρθηκε να πάει στην Κύπρο, αλλά περνώντας πρώτα από τη Γενεύη. Με σεβασμό και ευγένεια, έδειξε να το θέτει ως προϋπόθεση. Δεν αναφέρθηκε στον Νικολαρείζη αλλά, με κάποια διαφαινόμενη ανησυχία, στον Σωσσίδη.

Επακολούθησε τηλεφωνική επικοινωνία με τη Γενεύη. Είχε καλέσει ο Σωσσίδης. Χωρίς να έχει απαντήσει στον ίδιο τον Λουκή, άρχισε να λέει στον Σωσσίδη ότι έκρινε σκόπιμο πριν πάει ο Λουκής στην Κύπρο να περάσει από τη Γενεύη. Στη συνέχεια ο Παπανδρέου σιώπησε, άκουγε και ξαφνικά παρακολουθήσαμε μια έκρηξή του: «Τι είμαι που θα πω πρώτος στους Τούρκους ότι δέχομαι το σχέδιο; Να διακόψεις». Έκλεισε το τηλέφωνο οργισμένος. Γύρισε κοντά μας και μας μετέφερε πως οι Τούρκοι επιφυλάσσονται να απαντήσουν αφού πρώτα ο Παπανδρέου θα δήλωνε την αποδοχή του σχεδίου. «Δεν θα πάτε τώρα», πρόσθεσε.

> Δεν έχω άμεση αντίληψη γι' αυτά που είχαν προηγηθεί, ούτε για όσα ακολούθησαν, πέρα από εκείνα που γράφανε οι εφημερίδες ή που διάβασα αργότερα –και έως σήμερα- σε βιβλία. Περιορίστηκα ξανά στα καθήκοντά μου. Ο Μακάριος είχε αργότερα δηλώσει ότι χάρη στην αντίδρασή του «ο εκ του Άτσεσον μέγας εθνικός κίνδυνος απεσοβήθη». Εάν ο εθνικός κίνδυνος «απεσοβήθη» το έχει αντιληφθεί ο ελληνισμός από το 1974. Προσωπικά πιστεύω ότι, εάν ο Παπανδρέου δήλωνε αποδοχή του σχεδίου, η Άγκυρα θα κρατούσε αυτή την αποδοχή για να ζητήσει πιεστικά και άλλα, όπως την πλήρη προσάρτηση αντί της μίσθωσης. Είναι η τακτική της τουρκικής διπλωματίας.[16]

Από ένα ακόμη συμβάν που μας αποκαλύπτει ο Πεπονής στο βιβλίο του, προκύπτει ότι οι προϋποθέσεις που έθετε ο Μακάριος για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα σκόνταφταν στην ίδια τη διεθνοπολιτική πραγματικότητα και συγκεκριμένα στις συνθήκες που τότε είχε διαμορφώσει ο Ψυχρός Πόλεμος. Αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από τη συζήτηση που είχε ο Πεπονής με τον Μακάριο, όταν ο δεύτερος τον υποδέχθηκε στο μέγαρο της Αρχιεπισκοπής, το πρωί της 29ης ή της 30ης Οκτωβρίου 1964, κατά τη διάρκεια επίσημης επίσκεψης του πρώτου στην Κύπρο. Ο Μακάριος λέει, τότε, στον Πεπονή απερίφραστα ότι θα αποδεχόταν την ένωση υπό την προϋπόθεση ότι η Κύπρος δεν θα υπαγόταν στο ΝΑΤΟ. «Η Ελλάδα να είναι μέλος του ΝΑΤΟ, η Κύπρος όχι», αυτή υπήρξε η θέση του. Ο Πεπονής απαντά ότι η ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ είναι δεδομένη από το 1952 και τον ερωτά εάν πιστεύει ότι, με επίσης δεδομένες τις βρετανικές βάσεις στην Κύπρο και τη συμμετοχή της Μεγάλης Βρετανίας στο ΝΑΤΟ, σε περίπτωση σύγκρουσης των δύο συνασπισμών, η Μεγάλη Βρετανία θα εξαιρούσε αυτές τις βάσεις από την υπαγωγή στο ΝΑΤΟ. Ο Μακάριος δεν απάντησε.[17]

Η τελευταία αφήγηση αφορά τη στάση της τότε Ε.Σ.Σ.Δ. απέναντι στο ενδεχόμενο της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Σε γεύμα του Πεπονή με τον πρεσβευτή αυτής της χώρας στην πρεσβεία της στην Αθήνα, στις 5 Φεβρουαρίου 1964, ο ξένος διπλωμάτης μίλησε απερίφραστα εναντίον της προοπτικής της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, θεωρώντας την ως κίνηση για ένταξη της Κύπρου στο ΝΑΤΟ. Ο Πεπονής του απάντησε: «Το γεγονός ότι εσείς οι Μεγάλοι δεν καταφέρνετε να εξασφαλίσετε την ειρήνη και να ξεπεράσετε την πόλωση μεταξύ των δύο συνασπισμών δεν μπορεί να στερήσει από ένα λαό το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης».[18]

---

[16] Όπ.π., σελ. 82-85.
[17] Όπ.π., σελ. 88-89.
[18] Όπ.π., σελ. 90.

Μετά τη ρωσική, ας δούμε, όμως, και την αμερικανική πλευρά. Για να κατανοήσει κανείς καλύτερα τις τότε προθέσεις των Αμερικανών όσον αφορά το Κυπριακό πρόβλημα, αξίζει, μεταξύ άλλων, να διαβάσει τη μαρτυρία του Χέρμπερτ Ντάνιελ Μπρούστερ, Συμβούλου Πολιτικών Υποθέσεων (1961-1965) στην πρεσβεία των ΗΠΑ στην Αθήνα, που παρατίθεται στο πολύ σημαντικό βιβλίο του Ρίτσαρντ Λ. Τζάκσον (επιμ.), *Μακριά και αγαπημένοι: 80 χρόνια αμερικανικής διπλωματίας στην Ελλάδα, 1940-2020 – Με τα λόγια των ίδιων των Αμερικανών διπλωματών*.[19] Η καταληκτική παράγραφος έχει ως εξής: «Για την Κύπρο, το σχέδιο ήταν να κυβερνάται ως ομοσπονδία, η Τουρκία θα είχε μια βάση, παρόμοια με τη βρετανική, στην Καρπασία, έκτασης περίπου 80 τετραγωνικών μιλίων. Δεν έγινε δεκτό, γιατί ο Μακάριος τα ήθελε όλα δικά του. Το έκανε μόνο και μόνο για να δείξει πως «κανείς δεν μου τη βγαίνει εμένα». Κανένας από τους Έλληνες, ούτε ο Παπανδρέου, ούτε η ΕΡΕ, δεν έβλεπε μακροπρόθεσμα, δεν σκεφτόταν: 'Πιστεύουμε ότι μπορούμε να πάρουμε τίποτα καλύτερο από αυτό;'».[20]

Η παραπάνω παράθεση των απόψεων δύο διπλωματών των μεγάλων δυνάμεων της εποχής -που ήταν αυτή του Ψυχρού Πολέμου- αποδεικνύει ότι για την ορθή λήψη αποφάσεων στην εξωτερική πολιτική, πέραν από την κατανόηση των εσωτερικών παραγόντων που επηρεάζουν τη διαμόρφωση τους, απαιτείται και η άριστη κατανόηση του διεθνούς περιβάλλοντος τη δεδομένη χρονική περίοδο. Κάτι που, δυστυχώς, επανειλημμένως αποτύχαμε να κάνουμε, τόσο η Κύπρος όσο και η Ελλάδα, σε διάφορες φάσεις του Κυπριακού, από την πρώτη προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ το 1954 έως σήμερα.

Ας ελπίσουμε ότι δεν θα επαναλάβουμε τα ίδια σφάλματα στο μέλλον.

[19] Βλ. Ρίτσαρντ Λ. Τζάκσον (επιμ.), *Μακριά και αγαπημένοι: 80 χρόνια αμερικανικής διπλωματίας στην Ελλάδα, 1940-2020 – Με τα λόγια των ίδιων των Αμερικανών διπλωματών*, μτφρ. Γιώργος Καράμπελας, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα, 2023, σελ. 88-91.
[20] Όπ.π., σελ. 91.

ΔΙΧΑΣΜΟΙ ΚΑΙ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ: ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

1960-1974

Νίκος Κατσουρίδης
Τέως βουλευτής

Να ευχαριστήσω κατ' αρχάς για την πρόσκληση στο παρόν συμπόσιο και να συγχαρώ τους διοργανωτές για την πρωτοβουλία τους και προσωπικά τον Καθηγητή Ανδρέα Θεοφάνους.

Η τοποθέτηση μου αφορά στο κυπριακό ζήτημα υπογραμμίζοντας εξαρχής ότι το κυπριακό για μένα ήταν από τη στιγμή της δημιουργίας του θέμα ταυτόχρονα διεθνές, περιφερειακό, εθνικό και τοπικό. Η παρέμβαση μου θα επικεντρωθεί στην περίοδο από την ανεξαρτησία μέχρι και τα γεγονότα του 1974. Αρχικά, όμως, θέλω να δώσω ένα συνοπτικό ιστορικό πλαίσιο στην όλη συζήτηση.

Η σύγχρονη φάση του κυπριακού προβλήματος

Το κυπριακό εισήλθε στη σύγχρονη φάση της ιστορίας και της πορείας του από τη στιγμή που η Κύπρος πέρασε στα χέρια των Βρετανών αποικιοκρατών. Πολύ σύντομα, μετά από αυτό το γεγονός άρχισε ο αντιαποικιακός αγώνας του κυπριακού λαού. Η αντιαποικιακή δραστηριότητα των Κυπρίων κορυφώθηκε με την εξέγερση του 1931. Τα γνωστά στην ιστορία ως Οκτωβριανά. Την εξέγερση του Οκτώβρη ακολούθησε μια δεκαετής στυγνή αποικιοκρατική δικτατορία υπό τον Κυβερνήτη Πάλμερ, εξού και ονομάστηκε Παλμεροκρατία, η οποία υπήρξε σοβαρότατη τροχοπέδη στην κοινωνική ανάπτυξη, αλλά και τον πολιτικό βίο του τόπου. Στο κομματικό επίπεδο, λίγα χρόνια προηγουμένως, το 1926, πρόλαβε και ιδρύθηκε το πρώτο πολιτικό Κόμμα στην Κύπρο, το Κ.Κ.Κ. (Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου) το οποίο αργότερα, το 1941, βρήκε το διάδοχο και συνεχιστή του, στη μετεξέλιξη του, που ονομάστηκε ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού).

Η «ανώμαλη» πολιτική ζωή συνεχίστηκε και στα χρόνια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, ως ένα βαθμό δικαιολογημένο παράγωγο της πολεμικής σύγκρουσης. Δυστυχώς για την Κύπρο, η ανωμαλία συνεχίστηκε και στα χρόνια μετά την λήξη του πολέμου (1945 -1959) αφενός εξαιτίας της πολιτικής των Βρετανών αποικιοκρατών (διαίρει και βασίλευε) και αφετέρου και αντανακλαστικά, εξαιτίας της επίδρασης του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα. Αυτά τα χρόνια επέφεραν μια απίστευτη αντιπαράθεση και ένα φοβερό διχασμό μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς στον τόπο ενώ προκάλεσαν και τις πρώτες ουσιαστικές ρήξεις μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.

Το 1950, αμέσως μετά τη λήξη αυτών των γεγονότων και την αθέτηση των Βρετανικών υποσχέσεων περί ελευθερίας, αυτοδιάθεσης και απόδοσης της Κύπρου στην Ελλάδα, οργανώνεται το Ενωτικό Δημοψήφισμα. Στο δημοψήφισμα, η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων, υπερψήφισε την Ένωση. Από τότε εντάθηκε κατακόρυφα η βρετανική πολιτική του «διαίρει και βασίλευε», η οποία είχε υιοθετηθεί ευθύς εξαρχής από τους αποικιοκράτες. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 άρχισε η προετοιμασία δυναμικής μορφής αντίδρασης των Ελλήνων της Κύπρου, η οποία κατέληξε στην ίδρυση της ΕΟΚΑ και την έναρξη ένοπλου αγώνα κατά των Άγγλων στην 1η Απριλίου του 1955.

Η δεκαετία του 1950 ως συνέχεια των γεγονότων των χρόνων 1945-1950 με τις έντονες ταξικές και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις, πέραν από τον ίδιο τον αντιαποικιακό αγώνα και την ένταση με τους αποικιοκράτες, ανέδειξε ακόμα περισσότερο τόσο τις διαφορές μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων της Κύπρου, όσο και τις ταξικές και ιδεολογικές διαφορές εντός έκαστης των δύο κοινοτήτων. Η κρίση του Σουέζ το 1957 και η ήττα των Αγγλογάλλων, σκλήρυνε τη στάση των Βρετανών στο κυπριακό ζήτημα. Η άρνηση τους να εγκαταλείψουν την Κύπρο από τη μια και η αυξανόμενη αδυναμία των οικονομικών τους δυνατοτήτων από την άλλη, οδήγησε τελικά σε ένα οδυνηρότατο για την Κύπρο συμβιβασμό. Στις συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου που απέδωσαν ένα κυπριακό κράτος περιορισμένης ανεξαρτησίας μέσω ενός δοτού και δυσλειτουργικού Συντάγματος, που όμοιο του δεν υπάρχει πουθενά στον κόσμο και των Συνθηκών Εγκαθίδρυσης και Συμμαχίας, με τις γνωστές επάρατες Εγγυήσεις. Οι Βρετανοί κράτησαν τις βάσεις τους, το διαβατήριο ισχύος τους εντός του Δυτικού κόσμου, και πολλά άλλα απαράδεκτα δικαιώματα.

Κατά τη διάρκεια της ίδιας δεκαετίας, του 1950, με τη ενθάρρυνση και διευκόλυνση των Βρετανών, η Τουρκία αναβαθμίζει τις διεκδικήσεις της επί του νησιού και από τα μέσα της δεκαετίας εκπονεί μακρόπνοο σχέδιο επανόδου στην Κύπρο, το Σχέδιο Νιχάτ Ερίμ. Ο θεμέλιος λίθος για την επιστροφή της Τουρκίας επί κυπριακού εδάφους, τέθηκε με το Σύνταγμα της Ζυρίχης και κυρίως τις Συνθήκες Εγγυήσεως με το αμφισβητούμενο δικαίωμα μονομερούς επέμβασης. Το πρώτο τουρκικό στρατιωτικό απόσπασμα επιστρέφει στην Κύπρο, για πρώτη φορά μετά την Οθωμανοκρατία μέσον του τουρκικού αποσπάσματος, της γνωστής ΤΟΥΡΔΥΚ.

Η περιορισμένη και «τυπική» ανεξαρτησία και το νέο στάδιο αγώνα

Τον Αύγουστο του 1960 η Κύπρος καθίσταται τυπικά ανεξάρτητη. Τυπικά, διότι οι Εγγυήσεις περιόριζαν νομικά και ουσιαστικά αυτή την ανεξαρτησία, οι Βρετανικές Βάσεις την εδαφική ακεραιότητα και οι πρόνοιες του Συντάγματος εμπεριείχαν τον σπόρο της δυσλειτουργικότητας και διαίρεσης. Πρώτος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας εκλέγεται ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, σε βάρος του πολιτευτή Ιωάννη Κληρίδη (πατέρα του Γλαύκου Κληρίδη), ο οποίος στηρίχθηκε από το ΑΚΕΛ και τους Ενωτικούς της Δεξιάς. Κοινό σημείο αναφοράς η αντίθεση στις Συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου.

Η Κυπριακή Δημοκρατία ξεκινά την πορεία της με βαρίδια τις Συμφωνίες και Συνθήκες και τις οξυμένες πλέον από τη δεκαετία του 1950, πολιτικές, εθνοτικές και άλλες διαιρέσεις που θα την συνοδεύουν έως τον τραγικό Ιούλη του 1974. Με το τέλος του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ 1955-1959 γεννιέται ακόμα μια διαίρεση. Αυτή μεταξύ Μακαριακών – Γριβικών και η μετεξέλιξη της σε Ενωτικούς και οπαδούς της Ανεξαρτησίας, με παλινδρομήσεις όπως και ανακατατάξεις. Πάνω σε αυτά τα άκρως επισφαλή θεμέλια και πλαίσια ξεκινά το ταξίδι της η νεογέννητη, κολοβή Δημοκρατία. Σε όλα τα παραπάνω πρέπει να προστεθεί και η πολιτική απειρία του πολιτικού προσωπικού της νεογέννητης Δημοκρατίας και όλα αυτά, μάλιστα, μέσα σε διεθνείς συνθήκες αυξανόμενης έντασης ανάμεσα στο Δυτικό και το Ανατολικό μπλοκ – ΝΑΤΟ και Συμφώνου της Βαρσοβίας. Η Δύση παρουσιάζεται να θέλει την Κύπρο στους κόλπους του ΝΑΤΟ, όπως άλλωστε ήταν ήδη μέλη Ελλάδα, Τουρκία και Βρετανία. Η αλήθεια, όμως, είναι ότι όποτε κάτι τέτοιο είχε προταθεί από την κυπριακή ηγεσία (Μακάριος και Κυπριανού) απορρίφθηκε ελέω Βρετανίας.

Από το 1960 και μετά, ο αγώνας του κυπριακού λαού, περνά σε ένα άλλο στάδιο. Από αντιαποικιακός μετατρέπεται σε αγώνα ολοκλήρωσης της ανεξαρτησίας, κυριαρχίας και εδαφικής ακεραιότητας του κράτους και της χώρας μας. Είναι, επίσης, αγώνας για τη λειτουργικότητα του κράτους, μέσω της βελτίωσης όρων και προνοιών του Συντάγματος και κατ' επέκταση, της πιο αποτελεσματικής και αποδοτικής ρύθμισης των σχέσεων των δύο κοινοτήτων.

Στο διάστημα 1960-1974, αυτή η προσπάθεια οδηγεί σε σοβαρές παρενέργειες. Τόσο μεταξύ των δύο κοινοτήτων, όσον και εντός των δύο κοινοτήτων. Επιπρόσθετα, να υπογραμμίσω ότι εντός των δύο κοινοτήτων, τμήματα του πληθυσμού, αλλά και του πολιτικού κόσμου συνεχίζουν να προωθούν, κάθετα συγκρουόμενα αφηγήματα και στόχους – όνειρα. Από τη μια πλευρά το όνειρο της ΄Ένωσης και από την άλλη της Διχοτόμησης,

συνεπικουρούμενες οι μεν από δυνάμεις στην Ελλάδα και οι δε από δυνάμεις στην Τουρκία. Εξελίξεις, που ικανοποιούν τους Βρετανούς οι οποίοι συνεχίζουν να καλλιεργούν και υποθάλπουν αυτές τις διαφορές.

Η αγωνία και το πάθος των δύο αυτών αντιφατικών καταστάσεων να υλοποιήσουν τους στόχους τους (Ένωση και Διχοτόμηση) τους οδηγεί και στη δημιουργία παραστρατιωτικών οργανώσεων. Δυστυχώς, εντός της ελληνοκυπριακής κοινότητας, τέτοιες παραστρατιωτικές ομάδες έδρασαν και η μια εναντίον της άλλης για διάφορους πολιτικούς και προσωπικούς λόγους. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, ο Πρόεδρος Μακάριος τείνει χέρι φιλίας προς την Αριστερά, η οποία το αποδέχεται. Αρχίζει έτσι η οικοδόμηση της Συμμαχίας Μακαρίου – ΑΚΕΛ, η οποία αντικρίζεται αρνητικά από τη Δύση και τυγχάνει εκμετάλλευσης από την αντιμακαριακή δεξιά.

Αρχές της δεκαετίας του 1960, αποκαλύπτεται το Σχέδιο Ντιν Άτσενσον. Απαρχή και βάση όλων των μετέπειτα σχεδίων «λύσης» του Κυπριακού ή καλύτερα ρύθμισης του. Βασικό χαρακτηριστικό του σχεδίου, οι διαιρετικές πρόνοιες, οι οποίες οδηγούσαν στη μια ή την άλλη εκδοχή της διπλής ΄Ένωσης και την πλήρη ένταξη της Κύπρου στο ΝΑΤΟ, μέσω Ελλάδας και Τουρκίας αντίστοιχα. Το Σχέδιο απορρίφθηκε από τον Μακάριο, ο οποίος πορεύεται προς τους Αδέσμευτους. Τότε αρχίζουν τα όργανα περί «κόκκινου ιεράρχη», «Κάστρο της Μεσογείου» κ.ο.κ.

Η δυσλειτουργικότητα του κράτους και η προσπάθεια άρσης της, οδηγεί σε αντιπαραθέσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Αντιπαραθέσεις που μετατρέπονται σε κρίση όταν ο Μακάριος ζητά την αλλαγή 13 σημείων του Συντάγματος. Οι Βρετανοί του μηνύουν ότι θα τα στηρίξουν, αλλά δεν το πράττουν και η κρίση απογειώνεται. Ξεσπούν συγκρούσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων και οι Βρετανοί, που ξεγέλασαν τον Μακάριο, σπεύδουν να πάρουν θέσεις μεταξύ των αντιμαχόμενων, με την προβιά του ειρηνοποιού. Σχηματίζουν επί του εδάφους την πρώτη γεωγραφική διαίρεση. Ως αποτέλεσμα αυτής της σύγκρουσης η Τουρκία απειλεί να εισβάλει στην Κύπρο, αλλά τελικά αποτρέπεται. Η Ελλάδα αποστέλλει στο νησί μια μεραρχία στρατού, η οποία λειτούργησε διττά. Και ως ασπίδα ασφάλειας έναντι των Τούρκων, αλλά και ως μοχλός πίεσης και ελέγχου του Μακαρίου.

Από τον Απρίλη του 1967 δύο γεγονότα έμελλε να αλλάξουν προς το χειρότερο τα δεδομένα. Οι εξελίξεις στη Μέση Ανατολή και το χουντικό πραξικόπημα στην Ελλάδα. Σε ότι αφορά στην Κύπρο η συμπεριφορά της Χούντας υπήρξε διπρόσωπη. Ενώ οι ίδιοι υποχωρούσαν ενώπιον των τουρκικών απαιτήσεων και διεκδικήσεων, την ίδια ώρα στο εσωτερικό της

χώρας και στην Κύπρο, εξωθούσαν προς Ένωση και κατηγορούσαν τον Μακάριο ότι δεν επιδιώκει την Ένωση, ότι είναι επίορκος και αρκετά άλλα. Ταυτόχρονα, η Χούντα δημιουργούσε αντιμακαριακούς πυρήνες μεταξύ των Ελλήνων της Κύπρου. Αποκορύφωμα αυτής της διπρόσωπης στάσης, ήταν η απόφαση να αποσυρθεί η ελληνική μεραρχία, κατά απαίτηση της Τουρκίας και από αφορμή τα θλιβερά γεγονότα της Κοφίνου. Οι Χουντικοί υπέκυψαν στις τουρκικές αξιώσεις και μετά φόρτωναν την ευθύνη αλλού.

Μια αποτίμηση της περιόδου 1960-1974

Κατά την άποψη μου, κανένα σχέδιο «λύσης» που προτάθηκε στα χρόνια 1960-1974 δεν διασφάλιζε την Ανεξαρτησία, Εδαφική Ακεραιότητα και Κυριαρχία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ούτε καταργούσε τις Συνθήκες Εγγυήσεων και Συμμαχίας. Ούτε προνοούσε ασφάλεια για τον κυπριακό λαό και ούτε ικανοποιούσε το περί δικαίου αίσθημα, ούτε διασφάλιζε την λειτουργικότητα του κράτους. Δυστυχώς ούτε και τα σχέδια μετά το 1974.

Η περίοδος 1960-1974 έκλεισε με τα πικρά χρόνια της διετίας 1972-1974, με την ίδρυση της ΕΟΚΑ Β και με αποκορύφωμα το προδοτικό τουρκοφόρο πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974 και την αδικαιολόγητη, βάρβαρη τουρκική εισβολή της 20ης Ιουλίου του ιδίου χρόνου.

Κλείνοντας, θέλω να υπογραμμίσω τη σημασία δύο παραμέτρων. Η πρώτη είναι ανάγκη για ιστορικότητα, ότι δηλαδή όλα και όλοι πρέπει να κρίνονται μέσα στις συγκεκριμένες συνθήκες που εξελίχθηκαν και μέσα στις οποίες έδρασαν και αποφάσισαν τα υποκείμενα προς κρίση άτομα και σύνολα. Η δεύτερη παράμετρος έχει να κάνει με τη μεγάλη σημασία που έχουν ιδιότητες όπως η εμπειρία, η γνώση και η ικανότητα να προβλεφθούν οι εξελίξεις, κάτι που δυστυχώς απουσιάζει πολλές φορές.

II. ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΚΑΙ Η ΕΙΣΒΟΛΗ

ΤΟ 1974 ΩΣ ΣΗΜΕΙΟ ΡΗΞΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Γιάννος Κατσουρίδης
Αναπληρωτής Καθηγητής Συγκριτικής Πολιτικής
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Το 1974 αποτέλεσε σημείο καμπής στη σύγχρονη κυπριακή ιστορία επιφέροντας ριζικές αλλαγές σε πολλαπλά επίπεδα. Το πραξικόπημα, η τουρκική εισβολή και η συνακόλουθη διχοτόμηση του νησιού δεν αποτέλεσαν μόνο μια γεωπολιτική ανατροπή, αλλά σηματοδότησαν μια βαθιά πολιτική, οικονομική και κοινωνική μεταβολή, η οποία εξακολουθεί να καθορίζει τη φυσιογνωμία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το τέλος της δικτατορίας στην Ελλάδα, η βίαιη μεταμόρφωση του κυπριακού κοινωνικού και πολιτικού σχηματισμού και οι συνεχείς αλλά ανεπιτυχείς προσπάθειες για την επίλυση του κυπριακού προβλήματος διαμόρφωσαν ένα περιβάλλον αβεβαιότητας και αναγκαστικής προσαρμογής για όλους τους πολιτικούς δρώντες και ειδικά τα πολιτικά κόμματα (για την εξέλιξη της κομματικής πολιτικής μετά το 1974 δες ενδεικτικά, Christophorou 2009: 83-106).

Οι υφιστάμενοι τότε πολιτικοί σχηματισμοί (ΑΚΕΛ, ΕΔΕΚ) καθώς και αυτοί που δημιουργήθηκαν αμέσως μετά το 1974 (ΔΗΣΥ, ΔΗΚΟ), έπρεπε να προσαρμοστούν σε ένα περιβάλλον όπου η προώθηση του κυπριακού στα διεθνή φόρα, η ανασυγκρότηση του κράτους και η διαχείριση του προσφυγικού προβλήματος κυριαρχούσαν στην πολιτική ατζέντα. Η Κυπριακή Δημοκρατία λειτουργούσε υπό τη συνεχή σκιά της διαίρεσης και των συνεπειών του δίδυμου εγκλήματος. Παρόλα αυτά, το κυπριακό κράτος, μετά το 1974, αναπτύχθηκε μέσα σε ένα περιβάλλον σχετικής πολιτικής σταθερότητας. Παράλληλα, όμως, διαιώνισε διαχρονικές και εγγενείς του αδυναμίες, όπως οι πελατειακές σχέσεις και η περιορισμένη θεσμική λογοδοσία. Η ανασυγκρότηση του κράτους βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό σε δίκτυα πολιτικής και οικονομικής επιρροής, όπου οι κομματικές δομές διαδραμάτιζαν καθοριστικό ρόλο στη διανομή πόρων, ευκαιριών και κρατικών θέσεων (Faustmann 2009: 17-44). Αυτή η συνθήκη, αν και πρόσφερε βραχυπρόθεσμη σταθερότητα, περιόρισε την ανάπτυξη ανεξάρτητων θεσμών, ενίσχυσε φαινόμενα διαφθοράς και δημιούργησε ένα κράτος που σε κρίσιμες στιγμές αδυνατούσε να λειτουργήσει πέρα από τις παγιωμένες δομές συμφερόντων.

Σε οικονομικό επίπεδο, η Κύπρος βίωσε έναν βίαιο μετασχηματισμό. Η απώλεια σημαντικών εδαφών και πλουτοπαραγωγικών πόρων και η αναγκαστική μετακίνηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού δημιούργησαν μια άνευ προηγουμένου κρίση, η οποία, ωστόσο, οδήγησε και σε μια εξίσου εντυπωσιακή ανάκαμψη. Η μετατόπιση της οικονομικής δραστηριότητας προς τον τομέα των υπηρεσιών, η στροφή στον τουρισμό και η αξιοποίηση των διεθνών χρηματοπιστωτικών δικτύων κατέστησαν την Κύπρο ένα σημαντικό οικονομικό κέντρο. Η κοινωνία της Κύπρου, επίσης βίωσε μια σειρά βίαιων μετασχηματισμών που επηρέασαν τη συλλογική της ταυτότητα και τις πολιτισμικές της αναφορές. Η εμπειρία του πολέμου, ο ξεριζωμός και η αβεβαιότητα για το μέλλον διαμόρφωσαν νέες και πολλές φορές αντιφατικές κοινωνικές δυναμικές. Η κυπριακή κοινωνία κλήθηκε ουσιαστικά να επανεφεύρει τον εαυτό της μέσα από την αναζήτηση σταθερότητας, ασφάλειας και ευκαιριών για τις επόμενες γενιές.

Συνολικά, το 1974 υπήρξε ένα σημείο τομής για την Κύπρο, καθορίζοντας τη σύγχρονη ταυτότητα του κράτους, του πολιτικού συστήματος, της οικονομίας και της κοινωνίας. Οι προκλήσεις που αναδύθηκαν από τα γεγονότα εκείνης της περιόδου εξακολουθούν να επηρεάζουν τις εξελίξεις, ενώ η διαχείριση τους εξακολουθεί να επιδρά στις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες μέχρι και σήμερα. Η πορεία της χώρας, έκτοτε, είναι μια συνεχής προσπάθεια ισορροπίας ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον, ανάμεσα στη μνήμη και την ανάγκη για πρόοδο.

Το κείμενο που ακολουθεί έχει μακροσκοπική οπτική και συνοπτική προσέγγιση. Έχοντας ως υπόβαθρο το ιστορικό συγκείμενο της προ του 1974 περιόδου με τις βασικές παραδοχές συγκρότησης της πολιτικής ζωής στην Κύπρο μέχρι εκείνη τη στιγμή (δες Σακελλαρόπουλος 2017: 415-613) και με θεωρητικό υπόβαθρο τη θεωρία της εξάρτησης από τη διαδρομή (path dependence) και των κομβικών σημείων (critical junctures), προσπαθώ μέσα από αυτή τη μακροσκοπική προσέγγιση να παρατηρήσω τον τρόπο ανασυγκρότησης ορισμένων εκ των βασικών πυλώνων της πολιτικής στην Κύπρο. Με άλλα λόγια, προσπαθώ να δω πώς το 1974 λειτούργησε ως καταλύτης ανασυγκρότησης και αναδιαμόρφωσης της κυπριακής πολιτικής ζωής.

Η θεωρία της εξάρτησης από τη διαδρομή (path d**ependence) και των κομβικών σημείων (**critical junctures)

Προτού αναφερθώ σε ορισμένους από τους άξονες αυτής της αναδιαμόρφωσης, θεωρώ βοηθητικό να προσπαθήσω να εντάξω αυτές τις αναφορές που θα ακολουθήσουν σε ένα όσο το δυνατό πιο συνεκτικό

θεωρητικό πλαίσιο, καθώς θα βοηθήσει την καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία τους. Η θεωρία των κομβικών σημείων ή κρίσιμων συγκυριών είναι ένα τέτοιο πλαίσιο. Η θεωρία αυτή είναι μια έννοια της πολιτικής επιστήμης και της ιστορικής κοινωνιολογίας που εξηγεί πώς ορισμένα κομβικά γεγονότα ή περίοδοι μπορούν να διαμορφώσουν την πορεία των θεσμών, των πολιτικών συστημάτων και των κοινωνιών κατά τρόπο διαρκή και, συνήθως, εξαρτώμενο από την επιλογή και την πορεία που έχει επιλεχθεί ή (αναγκαστικά) δρομολογηθεί στο αρχικό σημείο. Είναι δηλαδή, συγκεκριμένες χρονικές στιγμές κατά τις οποίες συντελούνται σημαντικές αλλαγές ή λαμβάνονται καθοριστικές αποφάσεις, οι οποίες οδηγούν σε μακροχρόνιες επιπτώσεις στα πολιτικά, οικονομικά ή κοινωνικά συστήματα μιας χώρας (για τη θεωρία αυτή ενδεικτικά δες Capoccia 2015; Pierson 2000; Thelen 1997).

Ένα βασικό στοιχείο της θεωρίας είναι η αδυναμία ασφαλών προβλέψεων, καθώς αυτές οι περίοδοι - συγκυρίες χαρακτηρίζονται από αυξημένη αβεβαιότητα και ένα ευρύ φάσμα πιθανών εκβάσεων. Σε τέτοιες περιόδους, οι αποφάσεις και οι ενέργειες των βασικών δρώντων αποκτούν ιδιαίτερη σημασία και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την κατεύθυνση των εξελίξεων, αναδεικνύοντας την ανθρώπινη δράση ως καθοριστικό παράγοντα της ιστορικής εξέλιξης. Μόλις επιλεγεί ή δρομολογηθεί μια συγκεκριμένη πορεία κατά τη διάρκεια μιας κρίσιμης συγκυρίας, ενεργοποιούνται μηχανισμοί που την παγιώνουν και την αυτοενισχύουν, οδηγώντας σε μια κατάσταση γνωστή ως εξάρτηση από τη διαδρομή (path dependence). Αυτή η διαδικασία περιορίζει τις μελλοντικές επιλογές και ενισχύει την τάση προς θεσμική αδράνεια, ή τη διατήρηση συγκεκριμένων πολιτικών και πρακτικών σε βάθος χρόνου.

Ο τρόπος που «δουλεύει» η θεωρία αυτή αποτυπώνεται μέσα από διάφορα ιστορικά παραδείγματα, όπως η ίδρυση κρατών, συστημικές αλλαγές (π.χ., η ρωσική επανάσταση του 1917), οικονομικές κρίσεις που επιφέρουν δομικές αλλαγές στις πολιτικές κατευθύνσεις (π.χ., το μεγάλο οικονομικό κραχ του 1929-33 και ο Κεϋνσιανισμός ως νέο υπόδειγμα οικονομικής διακυβέρνησης), ή περίοδοι πολιτικής αναταραχής που οδηγούν στη συγκρότηση νέων μορφών διακυβέρνησης (π.χ., η μετάβαση στην κοινοβουλευτική δημοκρατία στην Ελλάδα μετά το 1974 και την πτώση της χούντας).

Ένα εξίσου χαρακτηριστικό παράδειγμα της θεωρίας των κρίσιμων σημείων είναι η εγκαθίδρυση των συστημάτων κρατικής πρόνοιας στη Δυτική Ευρώπη μετά τον Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο τόσο λόγω της ανάγκης συνολικής

ανασυγκρότησης των κοινωνιών από τις καταστροφικές συνέπειες του πολέμου όσο και λόγω του ψυχροπολεμικού ανταγωνισμού των «δύο κόσμων» και της πίεσης που δημιουργούσε το σοσιαλιστικό υπόδειγμα. Οι αποφάσεις που ελήφθησαν κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου σχετικά με τις πολιτικές κοινωνικής πρόνοιας είχαν μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στη Δύση και εξακολουθούν να επηρεάζουν τη δομή του μέχρι και σήμερα.

Στο κυπριακό πλαίσιο, το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου και η τουρκική εισβολή της 20ης Ιουλίου 1974 διαμόρφωσαν νέες πολιτικές, κοινωνικές και θεσμικές δυναμικές, οδηγώντας σε μία νέα πραγματικότητα, εξού και αποτελούν ένα τέτοιο κομβικό σημείο και για την Κύπρο. Ενσωματώνει όλα αυτά που θεωρούνται ικανοποιητικές προϋποθέσεις για να καταστήσουν τη χρονολογία αυτή «κομβικό γεγονός», με την έννοια που προσδίδουν στον όρο οι ιστορικοί: ένα συμβάν που τέμνει τον ιστορικό χρόνο και εμπεριέχει δυναμική που μπορεί να αλλάξει τον ρου της ιστορίας.

Το 1974 ως τέλος και αρχή

Το 1974 ήταν το τέλος μιας εποχής και ταυτόχρονα η αρχή μιας άλλης. Αποτέλεσε ένα κομβικό σημείο το οποίο επανατοποθέτησε πολλές πτυχές της πολιτικής, κοινωνικής, θεσμικής και οικονομικής συγκρότησης της Κυπριακής Δημοκρατίας, ακόμα και του ψυχισμού των Κυπρίων. Θα καταγράψω ορισμένες διαστάσεις, ενδεικτικά, και όχι εξαντλητικά. Η καταγραφή δεν ακολουθεί κάποια ιεραρχία ως προς τη σημαντικότητα που ενδεχομένως είχαν οι αλλαγές αυτές. Όλες, όμως, φέρουν το στίγμα των θεμελιακών μετατροπών που επέφερε το κομβικό 1974 για την Κύπρο. Αλλαγές που αναδιάταξαν την όλη πολιτική και κομματική λειτουργία.

Σε επίπεδο ιδεολογικού και αξιακού πλαισίου, μέχρι και το 1974, και παρά την ίδρυση της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960, το ιδεολόγημα της ένωσης εξακολουθούσε να αποτελεί στόχο και όραμα για μια σημαντική μερίδα της ελληνοκυπριακής κοινότητας, κυρίως στον χώρο της ελληνοκυπριακής δεξιάς, που ήταν (και παραμένει) και η πολιτικό-ιδεολογική πλειοψηφία στην κοινωνία. Το 1974 επέφερε μια βίαιη συνειδητοποίηση του ανέφικτου της ένωσης. Τερμάτισε κάθε συζήτηση, αλλά και κάθε πεποίθηση - πίστη στο ενωτικό αίτημα. Οι όποιοι ενωτικοί κύκλοι παρέμειναν, αποτέλεσαν έκτοτε πολύ μικρές και περιθωριοποιημένες ομάδες. Οι περισσότεροι ενωτικοί, Γριβικοί και υποστηρικτές της ΕΟΚΑ Β', της οργάνωσης που υποστήριξε το πραξικόπημα, βρήκαν πολιτική στέγη στον ΔΗΣΥ και παρέμειναν σε μια ιδιότυπη σιωπή για αρκετά χρόνια. Αυτό θα

μπορούσε κάποιος να το καταγράψει ως μια βίαιη επανατοποθέτηση της πορείας της χώρας και του κυπριακού σε μια βάση ρεαλισμού.

Ένα δεύτερο και συναφές αποτέλεσμα του κομβικού 1974 στο επίπεδο του ψυχισμού των Ελληνοκυπρίων αυτή τη φορά, ήταν η απομάκρυνση από την Ελλάδα με τον τρόπο και τους όρους που υπήρχαν μέχρι το 1974. Το 1974 δημιούργησε ένα σημαντικό τραύμα στις σχέσεις των δύο χωρών που δεν επουλώθηκε παρά μόνο στις αρχές της δεκαετίας του 1990, αλλά με πιο πραγματιστικούς και ρεαλιστικούς όρους. Το 1974 καταγράφηκε στη συνείδηση των Κυπρίων ως η στιγμή που η Ελλάδα (πέραν της διενέργειας του πραξικοπήματος) δεν τίμησε την υπογραφή της έναντι της Κύπρου παρέχοντας τις σχετικές επί του πεδίου εγγυήσεις. Ως η στιγμή του «η Κύπρος κείται μακράν». Αυτό υπαγόρευσε ένα διαφορετικό πλαίσιο σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών με την επιρροή της Ελλάδας στην Κύπρο να μειώνεται σημαντικά και σε επίπεδο κοινωνίας οι έρευνες να καταγράφουν τις σχέσεις των δύο χωρών ως σχέσεις ανάγκης, ενίοτε και υποκριτικές (Μαυρής 2024).

Σε ένα άλλο επίπεδο, μια τρίτη διάσταση που το (κομβικό) 1974 οδήγησε σε αλλαγή αφορά στην κυπριακή πολιτική κουλτούρα. Ο τρόπος μετάβασης στη δημοκρατία στην Κύπρο ήταν τραυματικός. Εξού και δεν «θεσμοποιήθηκε» και δεν «νομιμοποιήθηκε» στην πορεία, όπως έγινε στην Ελλάδα, μια κουλτούρα ανυπακοής και διαμαρτυρίας. Λόγω της έκρυθμης προ-πραξικοπηματικής περιόδου και της διαλυτικής δράσης των παράνομων ακροδεξιών ομάδων -και κυρίως της ΕΟΚΑ Β'- που οδήγησαν στο πραξικόπημα και την εισβολή, δημιουργήθηκε μια κουλτούρα μη ανοχής στη βία που δεν νομιμοποιούσε ανάλογες συμπεριφορές. Η απόρριψη της πολιτικής βίας περιόρισε τον χώρο ανάπτυξης ακραίων πολιτικών ρευμάτων. Εξού και όταν επανεμφανίζεται η ελληνοκυπριακή ακροδεξιά αρκετά χρόνια μετά, το 2008 με το ΕΛΑΜ, δεν μπορεί να το κάνει στην Κύπρο με τους όρους που το έκανε το μητρικό κόμμα της Χρυσής Αυγής στην Ελλάδα.

Μια τέταρτη επίδραση που δένει με την προηγούμενη και αποτελεί επέκταση της ουσιαστικά, αφορά στο πώς η πολιτική αντιπαράθεση μεταφέρεται έκτοτε στο εκλογικό και κομματικό πεδίο και η βία ως πολιτικό εργαλείο τερματίζεται. Το κομματικό σύστημα που δημιουργείται στη μετά-1974 περίοδο «εγκλώβισε» και κατ' επέκταση έλεγξε τη μετάβαση σε ειρηνικούς και συναινετικούς δρόμους. Το μεταπολεμικό πολιτικό σύστημα στηρίχθηκε σε μια κουλτούρα συναίνεσης, καθώς η ανάγκη διαχείρισης των συνεπειών του 1974 οδήγησε στη διαμόρφωση δομών συνεργασίας και συνεννόησης μεταξύ των βασικών πολιτικών δυνάμεων. Αυτό αποτυπώθηκε στη

δημιουργία και διαχρονική λειτουργία του Εθνικού Συμβουλίου, αλλά και στις συγκλίσεις που παρατηρήθηκαν σε κεντρικά ζητήματα, όπως η πορεία προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Όλα αυτά γίνονται με πολύ υψηλό βαθμό συναίνεσης μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων.

Μια πέμπτη επενέργεια και πάλι σε επίπεδο κουλτούρας, και ως απόρροια του 1974 και κυρίως της πρώτης μεταπραξικοπηματικής και μεταεισβολικής περιόδου, ήταν η οικοδόμηση κουλτούρας ατιμωρησίας. Οι ένοχοι του εγκλήματος όχι μόνο δεν τιμωρούνται, αλλά, αντίθετα, αρκετοί εξ αυτών επανεντάσσονται σταδιακά στην πολιτική και οικονομική ζωή. Αυτή η εξέλιξη μπορεί να έχει τις εξηγήσεις της, δεν παύει, όμως, από το να είναι ένα γεγονός. Η ατιμωρησία των ενόχων του μεγαλύτερου εγκλήματος στη σύγχρονη κυπριακή ιστορία δημιούργησε ένα κακό προηγούμενο το οποίο επεκτάθηκε σε όλο το φάσμα κοινωνικής ζωής και το οποίο ταλαιπωρεί την Κυπριακή Δημοκρατία έως και σήμερα. Στη σύγχρονη συγκυρία εκφράζεται με την ατιμωρησία και την ανοχή που επιδείχτηκε και επιδεικνύεται σε οικονομικά και κοινωνικά σκάνδαλα διαφόρων μεγεθών είτε στην κρατική μηχανή, είτε ευρύτερα στην κοινωνία.

Έκτη παρατήρηση και σε ένα πιο θεσμικό επίπεδο, μια από τις πλέον καθοριστικές επιδράσεις του 1974 υπήρξε η διαμόρφωση ενός νέου πολιτικού συστήματος στο οποίο ο ρόλος των κομμάτων σταδιακά ενισχύθηκε και κυριάρχησε, ενώ οι ισχυρές προσωπικότητες ενσωματώθηκαν στη θεσμική λειτουργία των κομματικών μηχανισμών. Η πολιτική σκηνή της Κύπρου, η οποία μέχρι τότε χαρακτηριζόταν σε μεγάλο βαθμό από την ισχυρή προσωπικότητα των ηγετών, άρχισε να αποκτά έναν πιο θεσμοποιημένο χαρακτήρα, με τα κόμματα να λειτουργούν, πλέον, ως οι κύριοι φορείς νομιμοποίησης και πολιτικής εκπροσώπησης. Παρότι για αρκετά χρόνια το σύστημα διατήρησε υβριδικά χαρακτηριστικά, με χαρισματικές προσωπικότητες όπως ο Βάσος Λυσσαρίδης, ο Σπύρος Κυπριανού και ο Γλαύκος Κληρίδης να υπερβαίνουν σε μέγεθος τα ίδια τους τα κόμματα, η γενική τάση κινήθηκε προς μια αυξανόμενη θεσμοποίηση και αποπροσωποποίηση της πολιτικής. Η απώλεια του Μακαρίου το 1977 αποτέλεσε καταλυτικό σημείο σε αυτή τη διαδικασία, καθώς επιτάχυνε την ιδεολογικοποίηση και θεσμοποίηση του κομματικού ανταγωνισμού.

Μια τελευταία, αλλά καθοριστική επίδραση της κρίσιμης συγκυρίας του 1974 στην Κύπρο υπήρξε η ενοχοποίηση της ακροδεξιάς, η οποία περιθωριοποιήθηκε για σχεδόν τέσσερις δεκαετίες. Η συμμετοχή της ακροδεξιάς στο πραξικόπημα κατά του Μακαρίου και η σύνδεση της με το αποτέλεσμα του πραξικοπήματος, την τουρκική εισβολή, οδήγησαν στη

βαθιά κοινωνική και πολιτική απονομιμοποίησή της. Για δεκαετίες, τα ακροδεξιά μορφώματα και οι υποστηρικτές τους είτε υποχρεώθηκαν να αναδιπλωθούν, είτε να λειτουργήσουν στο περιθώριο του πολιτικού συστήματος, καθώς το δημόσιο αφήγημα και η συλλογική μνήμη ενσωμάτωσαν το 1974 ως μια τομή που στιγμάτισε τον ρόλο τους. Παρότι κάποιες από τις ιδέες τους επιβίωσαν στο υπόβαθρο του πολιτικού λόγου, και κυρίως μέσα στο μεγάλο κόμμα της δεξιάς, τον ΔΗΣΥ, η απευθείας πολιτική τους εκπροσώπηση ήταν εξαιρετικά περιορισμένη μέχρι τις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα, όταν νέες συνθήκες επέτρεψαν την επανεμφάνισή τους στο πολιτικό προσκήνιο (Katsourides 2013).

Συμπερασματικά

Το 1974 υπήρξε αδιαμφισβήτητα το πιο καθοριστικό σημείο ρήξης στη σύγχρονη κυπριακή ιστορία, διαμορφώνοντας μια νέα πραγματικότητα που επηρέασε καίρια το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό σύστημα της χώρας. Η τουρκική εισβολή και η διχοτόμηση του νησιού επαναπροσδιόρισαν τις σχέσεις της Κύπρου με την Ελλάδα και μετασχημάτισαν αναγκαστικά τη δομή του κράτους και της οικονομίας. Οι θεσμοί προσαρμόστηκαν στις νέες συνθήκες, ενώ οι πολιτικές δυνάμεις αναδιαμορφώθηκαν, οδηγώντας σε μια περίοδο αυξανόμενης θεσμοποίησης και ιδεολογικής συγκρότησης του πολιτικού συστήματος. Ο θάνατος του Μακαρίου και η σταδιακή υποχώρηση των ισχυρών προσωπικοτήτων οδήγησαν στην ενίσχυση του κομματικού θεσμού ως κυρίαρχου φορέα πολιτικής εκπροσώπησης.

Η κυπριακή κοινωνία κλήθηκε να διαχειριστεί τα τραύματα του πολέμου, του εκτοπισμού και της αβεβαιότητας, ενώ παράλληλα αναπτύχθηκαν νέες μορφές πολιτικής και κοινωνικής συμπεριφοράς. Η πολιτική κουλτούρα διαφοροποιήθηκε σημαντικά, με τον τερματισμό της πολιτικής βίας ως εργαλείου αντιπαράθεσης και τη σταδιακή εδραίωση της εκλογικής και κομματικής διαδικασίας ως κυρίαρχων μορφών πολιτικού ανταγωνισμού. Παράλληλα, η κουλτούρα ατιμωρησίας που διαμορφώθηκε στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο δημιούργησε ένα πρότυπο πολιτικής ανοχής, το οποίο είχε ευρύτερες επιπτώσεις στη δημόσια ζωή. Το 1974 σηματοδότησε, επίσης, την περιθωριοποίηση της ακροδεξιάς, η οποία, αν και επιβίωσε μέσα από τους μηχανισμούς του κομματικού συστήματος, παρέμεινε στο πολιτικό περιθώριο για δεκαετίες.

Συνολικά, η πολιτική ζωή, ο κοινωνικός σχηματισμός και το θεσμικό οικοδόμημα της Κυπριακής Δημοκρατίας φέρουν το αποτύπωμα εκείνης της περιόδου, διαμορφώνοντας ένα περιβάλλον όπου η ιστορική μνήμη συνυπάρχει με την ανάγκη προσαρμογής σε νέες προκλήσεις και εξελίξεις.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Μαυρής Γ. (2024), *Οι μακροχρόνιες τάσεις της ελληνοκυπριακής κοινής γνώμης*, Το βιβλίο διατίθεται διαδικτυακά στη διεύθυνση, http://www.mavris.gr

Σακελλαρόπουλος, Σ. (2017), *Ο Κυπριακός Κοινωνικός Σχηματισμός (1191-2004). Από τη Συγκρότηση στη Διχοτόμηση*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα.

Capoccia G. (2015), "Critical junctures and institutional change", In: Mahoney J, Thelen K, (eds) *Advances in Comparative-Historical Analysis*. *Strategies for Social Inquiry*, Cambridge: Cambridge University Press; pp. 147-179.

Christophorou, C. (2009), "The Evolution of Greek Cypriot Party Politics", in Ker-Lindsay, J. and Faustmann, H. (eds), *The Government and Politics of Cyprus*, Bern *et al*: Peter Lang, pp. 83-106.

Faustmann, H. (2009) "Aspects of Political Culture in Cyprus", in Ker-Lindsay, J. and Faustmann, H. (eds), *The Government and Politics of Cyprus*, Bern *et al*: Peter Lang, pp. 17–44.

Katsourides, K. (2013), "Determinants of Extreme Right Reappearance in Cyprus: The National Popular Front (ELAM), Golden Dawn's Sister Party", *South European Society and Politics*, 18:4, pp. 567-589.

Pierson, P. (2000), "Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics", *The American Political Science Review*, 94(2), pp. 251–267.

Thelen, K. (2009), "Historical Institutionalism in Comparative Politics", *Annual Review of Political Science*, Vol. 2, pp. 369-404.

ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ, Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΑΜΟΝΗ

Κώστας Βενιζέλος
Δημοσιογράφος, Δρ Επικοινωνίας

ΤΟ πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου είχε σχεδιασθεί και εκτελεσθεί με στόχο τη διχοτόμηση της Κύπρου. Το νήμα των σχεδίων αυτών ξεκίνησε από πολύ νωρίς. Η επιβολή της δικτατορίας στην Ελλάδα αποτέλεσε μέρος ενός παζλ, που καθόριζε τις ισορροπίες στην ευρύτερη περιοχή. Οι ισορροπίες μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Ήταν ένα παιχνίδι εντόνως επηρεασμένο από τον ψυχρό πόλεμο. Βασική παράμετρος αυτού του διχοτομικού σχεδίου ήταν η δικτατορία στην Ελλάδα. Η Χούντα δεν επιβλήθηκε γιατί υπήρχε, όπως ειπώθηκε, κομμουνιστικός κίνδυνος ή εσωτερική πολιτική ανωμαλία στη χώρα. Η Αριστερά μετά τον εμφύλιο, την ήττα, τις φυλακίσεις, τις εξορίες, τη μετακίνηση πληθυσμών στις χώρες του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού δεν ήταν κίνδυνος, ήταν υπό διωγμό. Η χούντα επιβλήθηκε για την Κύπρο, τη διχοτόμηση της.

- Πρέπει να σημειωθεί ότι από το 1971 στα σενάρια επί χάρτου των Αμερικανών, το ενδεχόμενο της διχοτόμησης ήταν βασικό στοιχείο. Θεωρήθηκε ως ένα σενάριο το οποίο είχε περισσότερες πιθανότητες επικράτησης. Αξιολογούσαν τις πιθανές αντιδράσεις των εμπλεκομένων πλευρών, έδιναν ωστόσο το δικό τους στίγμα και τις επιδιώξεις. Τα στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή των ΗΠΑ θα ικανοποιούνταν μέσω αυτών των σχεδιασμών.

- Το 1974, οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες, οι οποίες δρούσαν σε συνεννόηση με τον πάλαι ποτέ ισχυρό άνδρα του Στέιτ Ντιπάρτμεντ, Χένρι Κίσινγκερ, η ελληνική χούντα, η ΕΟΚΑ Β και το πολιτικοστρατιωτικό κατεστημένο στην Άγκυρα, με διαφορετικές αφετηρίες και επιδιώξεις, βρέθηκαν στο ίδιο χαράκωμα. Η ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου στις 15 Ιουλίου 1974 και η τουρκική εισβολή πέντε ημέρες αργότερα, ήταν δύο γεγονότα του ιδίου σχεδίου.

Οι τελευταίοι μήνες πριν από το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου χαρακτηρίζονταν από έντονη κινητικότητα. Όπως προκύπτει από εντολές που είχαν δοθεί στους χουντικούς, η απόφαση του Ιωαννίδη ήταν να δημιουργήσει πολιτική αστάθεια στην Κύπρο. Με βάση τις εντολές «η συνεργασία με την ΕΟΚΑ Β συνίστατο εις την ανάπτυξη αλυσιδωτών επεισοδίων σε συνεργασία με ομάδες στρατιωτών ώστε να προκληθεί αναταραχή». Η κλιμάκωση των ενεργειών θα γινόταν κατά τη διάρκεια των πρώτων ημερών του μηνός Ιουλίου

ώστε να προετοιμασθεί το έδαφος και να καταφερθεί το πλήγμα προ της 20ής Ιουλίου, όπως ήταν η εντολή από την Αθήνα με τη δικαιολογία ότι μέχρι τότε «η Εθνική Φρουρά θα διατηρούσε την ίδια μορφή, διάρθρωση και στελέχωσιν».

Ως γνωστό, στις 13 Ιουλίου 1974 συγκλήθηκε στην Αθήνα σύσκεψη υπό τον Γκιζίκη για να συζητήσει «το θέμα της Κύπρου». Δεν ολοκληρώθηκε και αποφασίσθηκε, δήθεν, να συνεχισθεί τη Δευτέρα. Τη Δευτέρα έγινε το πραξικόπημα.

- Στη Λευκωσία, το μεσημέρι της 15ης Ιουλίου 1974, ύστερα από αρνήσεις ή αδυναμία εντοπισμού των πρώτων επιλογών, διορίστηκε «πρόεδρος της Δημοκρατίας» ο διευθυντής της εφημερίδας «Μάχη», βουλευτής και παλαιός αγωνιστής της ΕΟΚΑ, Νίκος Σαμψών.

Το κυνηγητό για συλλήψεις συνεχίσθηκε και μετά την τουρκική εισβολή ενώ επιβλήθηκε λογοκρισία στον Τύπο. Ο Σαμψών παρέμεινε για οκτώ ημέρες στην προεδρία της πραξικοπηματικής κυβέρνησης. Είχε παραιτηθεί με την πτώση της χούντας, στις 23 Ιουλίου. Προεδρεύων ανέλαβε ο Γλαύκος Κληρίδης, Πρόεδρος της Βουλής.

Ο Γλαύκος Κληρίδης παρέμεινε μέχρι και την επιστροφή του Μακαρίου τον Δεκέμβριο του 1974. Ενδιαφέρον, πάντως, για ένα μελλοντικό κείμενο θα είχε η στάση πολλών παραγόντων της εποχής για την επιστροφή του Μακαρίου. Πόσοι, δηλαδή, ακραιφνείς μακαριακοί, δημοκρατικοί, προοδευτικοί, δήλωναν σε κατ᾽ ιδίαν επαφές, οι οποίες καταγράφονται σε τηλεγραφήματα πρεσβειών, ότι δεν θα έπρεπε να επιστρέψει ο Πρόεδρος στην Κύπρο.

Το έγγραφο με τη διαταγή για διενέργεια του πραξικοπήματος

«Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΕΙΣΗΛΘΕ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ». Αυτό ήταν το σύνθημα για την εκδήλωση του πραξικοπήματος της 15ης Ιουλίου 1974. Τη διαταγή υπογράφει ο χουντικός αξιωματικός Γεωργίτσης. Τη διαταγή με χαρακτήρα «αστραπιαίον» που απευθυνόταν προς την Εθνική Φρουρά, που περιγράφεται ως ΕΛΔΥΚ 3. Το σήμα κοινοποιήθηκε και προς το αρχηγείο των Ελληνικών Ενόπλων στην Αθήνα, από όπου ήταν και οι διαταγές και οι σχεδιασμοί. Άλλωστε ο Γεωργίτσης ήταν ο πιστός άνθρωπος του Ιωαννίδη και της χούντας στην Κύπρο. Ημερομηνία 15-7-74 ώρα 8.17 το πρωί, αριθμός πρωτοκόλλου σήματος 49.

Η οριστική απόφαση των τεσσάρων χουντικών ηγετών (Φ. Γκιζίκη, Α. Ανδρουτσόπουλου, Γ. Μπονάνου, Δ. Ιωαννίδη) λήφθηκε στο δεύτερο δεκαήμερο του Ιούνη του 1974. Ο εξ απορρήτων του Δ. Ιωαννίδη μάρτυρας Πηλιχός τοποθετεί τον χρόνο λήψης της απόφασης για το Πραξικόπημα 2-3 μήνες πριν από την 15η Ιουλίου 1974. Επίσης, το γεγονός αυτό προκύπτει:

(1) Από την κατάθεση Φ. Γκιζίκη, ο οποίος αναφέρει ότι η πρώτη τους συζήτηση για το θέμα αυτό διεξήχθη τον Απρίλιο ή τις αρχές Μαΐου1974 και η τελευταία, η αποφασιστική συζήτηση, διεξήχθη σαράντα (40) έως πενήντα (50) μέρες ύστερα από την πρώτη.

(2) Οι προετοιμασίες για την εισβολή στην Κύπρο από την Τουρκία δεν άρχισαν προφανώς μετά το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974, που διενεργήθηκε από τη χούντα και την ΕΟΚΑ Β΄ για την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου. Όλα τα στοιχεία που υπάρχουν υποστηρίζουν πως οι σχεδιασμοί υπήρχαν, οι προετοιμασίες είχαν ξεκινήσει προ πολλού και στην Άγκυρα ανέμεναν το πράσινο φως. Και το πράσινο φως δόθηκε με το πραξικόπημα.

Προς ενίσχυση των πιο πάνω είναι και τα όσα ανέφερε ο Τούρκος Διοικητής του 230ου Συντάγματος Συνταγματάρχης Νεζίχ Σιράλ στις αναμνήσεις του για το 1974. Αναφέρει τα εξής: «Τελικά στις 25 Μαΐου του 1974 οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις τέθηκαν σε επιφυλακή. Ανακλήθηκαν οι άδειες. Στο Σύνταγμα και στη Μεραρχία και σε κάποιες Μονάδες κλήθηκαν πίσω οι στρατιώτες οι οποίοι υπηρετούσαν στη διοίκηση. Πήραμε μέτρα κατά της κατασκοπείας και για την ασφάλεια. Περιορίσαμε τις επισκέψεις για τους στρατιώτες. Στις 18 Ιουνίου 1974 κάναμε ασκήσεις με το Τάγμα Ελικοπτέρων του 2ου Σώματος Στρατού. Στις 19 και 20 Ιουνίου κάναμε όλη μέρα ασκήσεις για τη φόρτωση εφοδίων και βαρέως εξοπλισμού».

Είναι σαφές, λοιπόν, πως η Άγκυρα προετοιμαζόταν είτε γιατί γνώριζε για το τι θα γινόταν είτε γιατί εκτιμούσε πως οι εξελίξεις εκεί θα οδηγούσαν. Οι πληροφορίες για τις τουρκικές προετοιμασίες ήταν γνωστές και στην ελληνική πλευρά, που σκοπίμως σφύριζε αδιάφορα!

Ο Διοικητής του κλιμακίου της Ελληνικής ΚΥΠ που έδρευε στην Κερύνεια, υπολοχαγός, τότε, Αλέξανδρος Σημαιοφορίδης, καταθέτοντας στην Εξεταστική Επιτροπή για το «Φάκελο της Κύπρου», της Ελληνικής Βουλή είπε πως «ένα – δύο χρόνια πριν, νομίζω μεταξύ των ετών 1970-1973, οι Τούρκοι είχαν κάνει χαρτογράφηση της περιοχής στα βόρεια της Κερύνειας. Οι προετοιμασίες για την εισβολή άρχισαν από τον Απρίλιο του 1974.

…Η Ηγεσία δεν έπρεπε να έχει αμφιβολίες ως προς την επικείμενη Τουρκική ενέργεια…. Στις 15 Ιουνίου 1974 απαγορεύτηκαν οι άδειες, οι μετακινήσεις κ.λπ. Οι αποβατικές δυνάμεις που έδρευαν στη Μερσίνα (ναυτικό, αεροπορία, στρατός) ήταν προσανατολισμένες για την Κύπρο. Πέντε χρόνια που εγώ τα παρακολουθούσα αυτά ήξερα όλες τις λεπτομέρειες των Μονάδων. Τον Απρίλιο, αν θυμάμαι καλά του 1974, κατεβάζει ένα Σύνταγμα το 14ο, κάνει μια βδομάδα ασκήσεις και το ανεβάζει επάνω. Παράξενο. Μετά την άλλη εβδομάδα το άλλο Σύνταγμα το 49ο και τελευταίο το 50ό. Στη συνέχεια άρχισαν να πετάνε αεροπλάνα με ανώτερους αξιωματικούς (σμήναρχο, αντισμήναρχο, επισμηναγό), ενώ οι εκπαιδευτικές ασκήσεις γίνονται με μικρούς αξιωματικούς για εκπαίδευση. Όλες αυτές τις πληροφορίες τις μετέδιδα και σε όποιο από αυτά τα στοιχεία χρειαζόταν, είχε μία παράγραφο για σχόλιο … που το έκανα».

Ο Πρόεδρος της Εξεταστικής Επιτροπής είχε ρωτήσει τον Σημαιοφορίδη: «Συνεπώς η ΚΥΠ και της Κύπρου και της Ελλάδος, γνώριζε όλα αυτά που λέτε εσείς;». Απάντησε: «Βεβαίως, και πολύ πιο πριν από τις 15 Ιουλίου 1974.» (Φάκελος της Κύπρου, Α τόμος, σελ. 84).

Τα τρία προβλήματα που έβλεπαν οι ΗΠΑ

Για τους Αμερικανούς, που γνώριζαν εκ των προτέρων τα διαδραματιζόμενα στην Κύπρο, η κατάσταση μετά το πραξικόπημα της χούντας και της ΕΟΚΑ Β’ παρουσίαζε τρία προβλήματα: *(Department of State, Action Memorandum του Άρθρουρ Χάρτμαν στον Χένρι Κίσινγκερ, 15 Ιουλίου 1974).*

Πρώτον: Την εσωτερική κατάσταση: Η Εθνική Φρουρά της οποίας ηγούνται Ελλαδίτες αξιωματικοί φαίνεται να έχει πάρει τον στρατιωτικό έλεγχο της Κύπρου. Αμφιβάλλουμε αν αυτό θα συνεχίσει χωρίς καμία πρόκληση. Η μεγάλη και καλά οργανωμένη κομμουνιστική μειονότητα (ίσως 30%) απειλείται ξεκάθαρα και θα αντισταθεί πιθανότατα σε μια απολύτως ελληνική κυριαρχία. Η μη-κομμουνιστική αριστερά ιδιαίτερα ο Δρ Λυσσαρίδης και η παραστρατιωτική του ομάδα θα αντισταθούν ενεργά στην Εθνική Φρουρά που ηγείται από Έλληνες. Το μακαριακό κέντρο θα απομονωθεί στο ελάχιστο. Η κατάσταση είναι ώριμη για τη συνέχιση της εσωτερικής διαμάχης. Αυτό είναι σημαντικό επειδή αυτά τα αντι-χουντικά στοιχεία μπορούν να αποφασίσουν ότι ο σκοπός τους εξυπηρετείται καλύτερα με την επίθεση σε Τουρκοκύπριους ως μέσο διεθνοποίησης της παρούσας κατάστασης στην Κύπρο και προώθησης της Κύπρου στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών.

Δεύτερον: Τη σοβιετική διάσταση: Οι Σοβιετικοί είναι σίγουρο ότι βλέπουν το πραξικόπημα του ελληνικού στρατού στην Κύπρο με μεγάλη εχθρότητα. Περιμένουμε μια δυναμική διπλωματική αντίδραση από τους Σοβιετικούς ενάντια στη βίαιη αλλαγή στο επίσημα ανεξάρτητο και αδέσμευτο στάτους της Κυπριακής Δημοκρατίας. Όπως μπορεί να θυμάστε, όταν βγήκαν στην επιφάνεια οι πρώτες φήμες για το ελληνικό πραξικόπημα τον Μάρτιο, οι Σοβιετικοί έκαναν διάβημα προς εμάς, πληροφορώντας μας ότι είχαν προειδοποιήσει τους Έλληνες για την αντίθεσή τους σε μια επέμβαση στην Κύπρο και καλώντας την αμερικανική κυβέρνηση στο πνεύμα ύφεσης να παρακαλέσουν τους Έλληνες να αποφύγουν ανεύθυνες ενέργειες στην Κύπρο. Σε εκείνη την περίπτωση αποτρέψαμε τους Σοβιετικούς αλλά αναμένω ότι θα κάνουν ένα δυνατό διάβημα προς το μέρος μας καλώντας μας να συνεργαστούμε μαζί τους διμερώς και στο Συμβούλιο Ασφαλείας για την αποκατάσταση της σταθερότητας στην Κύπρο, και

Τρίτον: Την τουρκική άποψη: Δεν πιστεύουμε ότι ο στρατηγός Ιωαννίδης έχει συζητήσει το πραξικόπημα αυτό με την κυβέρνηση της Τουρκίας πριν από την πραγματοποίησή του. Παρά τις δηλώσεις ότι το θέμα είναι ζήτημα της Ελλάδας και ότι η νέα κυβέρνηση θα συνεχίσει τις διακοινοτικές συνομιλίες, αναμένουμε ότι η τουρκική κυβέρνηση θα δει τις τελευταίες εξελίξεις με μεγάλη καχυποψία. Τουλάχιστον στην αρχή περιμένουμε ότι οι Τουρκοκύπριοι θα πάρουν θέσεις άμυνας μέσα στις περιοχές τους και ότι η τουρκική κυβέρνηση θα κινητοποιήσει την 29 Μεραρχία στην περιοχή Ισκεντερούν απ’ όπου θα παρακολουθούν τις εξελίξεις. Οποιαδήποτε ενέργεια από πλευράς του Ιωαννίδη και της κυβέρνησης της Ελλάδας που να δείχνει ότι το πραξικόπημα στην Κύπρο είναι το πρώτο βήμα στον δρόμο της Ένωσης της Ελλάδας με την Κύπρο θα προκαλέσει άμεση και δυνατή αντίδραση από την κυβέρνηση της Τουρκίας, που πιθανότατα να συμπεριλαμβάνει τη στρατιωτική εισβολή στην Κύπρο.

Ο Κίσινγκερ επέμεινε σ’ όλες τις επαφές του ότι το πραξικόπημα ήταν ενέργεια προς την κατεύθυνση της ένωσης, γνωρίζοντας ότι για την Τουρκία αυτό ήταν αιτία για να προχωρήσει στα σχέδιά της. Έλεγε συνεχώς ο πολιτικός προϊστάμενος του Στέιτ Ντιπάρτμεντ ότι η Τουρκία δεν μπορούσε να προχωρήσει εάν δεν προκηρύσσετο η ένωση ενώ την ίδια ώρα χαρακτήριζε ως τέτοια την πραξικοπηματική ενέργεια. *(Τα μυστικά αρχεία του Κίσινγκερ, η απόφαση για τη διχοτόμηση, Μ. Ιγνατίου, Κ. Βενιζέλος).*

Με την Τουρκία οι σχέσεις της χούντας είχαν περάσει από διάφορες φάσεις. Η Άγκυρα είχε διαπιστώσει εξαρχής ότι το χουντικό καθεστώς δεν είχε την ικανότητα να αντικρούσει με επιτυχία τις επιδιώξεις της στην Λευκωσία.

II. ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΚΑΙ Η ΕΙΣΒΟΛΗ

Ενδεικτικό αυτής της κατάστασης πραγμάτων ήταν οι εξελίξεις σε σχέση με την Κύπρο κατά την περίοδο 1967-1974:

1. Απέσυρε τη μεραρχία από την Κύπρο, αποδυναμώνοντας ουσιαστικά την άμυνα έναντι ενδεχόμενης τουρκικής επιβουλής (εάν όντως ο αντικειμενικός σκοπός της αποστολής της στο νησί ήταν η άμυνα της Κύπρου).
2. Επεδίωξε τη διαίρεση του λαού σε ενωτικούς και ανθενωτικούς, σε εθνικόφρονες και κομουνιστές- συνοδοιπόρους.
3. Στήριξε τη δράση της παράνομης οργάνωσης «Εθνικό Μέτωπο».
4. Οργάνωσε τη δολοφονική απόπειρα εναντίον του Μακαρίου το Μάρτιο του 1970, στο πλαίσιο πραγματοποίησης πραξικοπήματος (το σχέδιο «ΕΡΜΗΣ»).
5. Οργάνωσε και εκτέλεσε τη δολοφονία του Γιωρκάτζη.
6. Στήριξε την ίδρυση και τη δράση της ΕΟΚΑ Β, την οποία χρησιμοποίησε για την πρόκληση αστάθειας και αποδυνάμωσης του Μακαρίου, ώστε να δικαιολογηθεί η διενέργεια του πραξικοπήματος. Ταυτόχρονα, απέτρεψε την πολιτικοποίηση της οργάνωσης και, κατά την περίοδο πριν από το πραξικόπημα, την εξώθησε σε έξαρση της εμφύλιας διαμάχης.
7. Καταχράστηκε τον πόθο των Κυπρίων για Ένωση, ενώ η επιλογή της ήταν η διπλή ένωση την οποία και επιμελώς απέκρυπτε.
8. Χρηματοδότησε και καθοδήγησε μερίδα του κυπριακού Τύπου σε μία πρωτοφανή προπαγάνδα, εναντίον του Μακαρίου και υπέρ των επιλογών της.
9. Παρακίνησε τους τρεις Μητροπολίτες να προχωρήσουν σε αντικαταστατική καθαίρεση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, προκαλώντας μείζονα εκκλησιαστική κρίση και περαιτέρω διχασμό του λαού.
10. Είχε προβεί σε απειλητική υπόδειξη προς τον Μακάριο (Ιανουάριος 1972) να αποχωρήσει από την προεδρία της Δημοκρατίας και από την ενεργό πολιτική.
11. Σχεδίασε την πραγματοποίηση το Φεβρουάριο του 1972 πραξικοπήματος σε βάρος του Μακαρίου, το οποίο ματαιώθηκε την τελευταία στιγμή λόγω αποκάλυψης του σχεδίου στις αρχές της Κυπριακής Δημοκρατίας
12. Προχώρησε σε άτυπη συμφωνία συνεργασίας με την Τουρκία για την ανατροπή του Μακαρίου και επιβολή λύσης αρεστής στις δύο χώρες και τους συμμάχους τους.
13. Προχώρησε σε σταδιακή αλλαγή του βασικού προσανατολισμού της Εθνικής Φρουράς και, από μηχανισμό άμυνας της Κύπρου έναντι της

τουρκικής απειλής, την μετέτρεψε σε μηχανισμό εσωτερικού ελέγχου της Δημοκρατίας.[1]

Έχοντας αναφέρει τα πιο πάνω, μπορούσε να αποτραπεί το πραξικόπημα στην Κύπρο; Το ερώτημα αυτό συνδέεται με ένα άλλο: Μπορούσαν να αποτραπούν οι σχεδιασμοί για διχοτόμηση; Εάν ο Μακάριος δεν είχε αποστείλει την επιστολή στον Γκιζίκη, για την ανάγκη τερματισμού των παρεμβάσεων της Αθήνας στα εσωτερικά της Κύπρου, θα προχωρούσε η Χούντα σε ανατροπή του;

Οι εξελίξεις μάς οδηγούν αναμφισβήτητα στο συμπέρασμα ότι ασφαλώς και θα προχωρούσε, είτε υπήρχε η αφορμή είτε όχι, αφού θα δημιουργούσε την αφορμή. Από την πλευρά της η Τουρκία αναζητούσε την αφορμή και ανέμενε υπομονετικά για να επιβάλλει την στρατηγική της στο Κυπριακό, που από το 1956 είχε σχεδιάσει και πρωτοαναφέρει ο Νιχάτ Ερίμ. Χωρίς σε καμία περίπτωση να υποτιμούνται ή να παραβλέπονται οι τουρκικές ευθύνες, οι ευθύνες της Χούντας είναι βαρύτατες. Η Κύπρος έπρεπε να θυσιαστεί, και προς αυτήν την κατεύθυνση εργάστηκε συστηματικά μέχρι να επιτευχθεί ο στόχος αυτός. Όταν επιτεύχθηκε, εξέλειψε και ο λόγος ύπαρξης της χούντας. Τυχαίο; Είναι πιστεύω κάτι που πρέπει να προβληματίσει όλους μας.

[1] Πόρισμα της Βουλής για το φάκελο της Κύπρου.

III. Ο ΟΗΕ, ΟΙ ΕΓΓΥΗΤΡΙΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ: Ο «ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ» ΤΟΥ ΧΕΝΡΥ ΚΙΣΙΝΓΚΕΡ[1]

Κώστας Υφαντής
Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Διευθυντής και Πρόεδρος Δ.Σ. Ι.Δ.Ι.Σ.

Πενήντα χρόνια μετά, με τις συνθήκες που διαμόρφωσε η τουρκική εισβολή και κατοχή να μην έχουν ανατραπεί, επιβάλλεται ένας αναστοχασμός – ατομικός και συλλογικός – για μια πορεία βασανιστική, γεμάτη από απογοητεύσεις αλλά και μια συστηματική όσο και αγωνιώδης – όχι χωρίς λάθη – προσπάθεια, τα τετελεσμένα του ακρωτηριασμού της Κυπριακής Δημοκρατίας να μην νομιμοποιηθούν. Η βίαιη διχοτόμηση είναι αποτέλεσμα πολλών αιτιών και επήλθε ως το προϊόν των πολιτικών και συμφερόντων πολλών παραγόντων και των δράσεων εσωτερικών και εξωτερικών δρώντων. Και βεβαίως, θα ήταν αναλυτικό λάθος να εστιάσει κανείς μόνο στη συγκεκριμένη στιγμή, σε μια περίοδο λίγων ημερών ή λίγων εβδομάδων κατά την οποία εξελίχθηκε η Κυπριακή τραγωδία το καλοκαίρι του 1974. Σε αυτή τη λογική, είναι εξαιρετικά χρήσιμο να θυμηθεί κάποιος/α την στρατηγική προσέγγιση, αλλά και τους χειρισμούς και σε τακτικό επίπεδο των ΗΠΑ και αυτό είναι ο βασικός στόχος της σύντομης εισήγησης. Η έμφαση είναι στη αντίληψη με την οποία επιχείρησε να διαχειριστεί την κρίση αλλά και τις εξελίξεις ο πανίσχυρος – και μάλλον ανέλεγκτος λόγω της εσωτερικής συγκυρίας στις ΗΠΑ[2]- Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών και Σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας του Προέδρου Ρίτσαρντ Νίξον.[3]

Οι παράγοντες που επηρέασαν τις εξελίξεις στο Κυπριακό είναι πολλοί και έχουν αναλυθεί εξαντλητικά όλα τα χρόνια που ακολούθησαν την τουρκική εισβολή και κατοχή.[4] Ανάγονται στις εσωτερικές κοινωνικές, οικονομικές και

[1] Το κείμενο είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό μια επιμελημένη εκδοχή της προφορικής εισήγησης του συγγραφέα.

[2] Για μια αποτίμηση της επίδρασης του σκανδάλου Watergate στην αμερικανική εξωτερική πολιτική βλ. Thomas C. Sorensen, "Watergate and American Foreign Policy", *The World Today*, 30(12), December 1974, σελ. 497-503. Επίσης, Stephen W. Stathis, "Nixon, Watergate and American Foreign Policy", *Presidential Studies Quarterly*, 13(1), Winter 1983, σελ. 129-147.

[3] Ο Ρίτσαρντ Νίξον παραιτήθηκε στις 8 Αυγούστου 1974, ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη η διαδικασία καθαίρεσης από το Κογκρέσσο.

[4] Η σχετική βιβλιογραφία είναι πραγματικά τεράστια και περιλαμβάνει όλες τις οπτικές και αναγνώσεις του Κυπριακού. Βλ. εντελώς ενδεικτικά κάποια ελληνόγλωσσα έργα που προσφέρουν μια συνολική συζήτηση, όπως Μ. Αλεξανδράκης, Β. Θεοδωρόπουλος, Ε. Λαγάκος, *Το Κυπριακό 1950-1974: Μια ενδοσκόπηση,* Αθήνα, Ελληνική Ευρωεκδοτική, 1987, Π. Παπαπολυβίου, Α. Συρίγος, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.) *Το Κυπριακό και το διεθνές σύστημα, 1945-1974: Αναζητώντας θέση στον κόσμο,* Αθήνα, Πατάκη, 2013, Γ. Τενεκίδης, Γ. Κρανιδιώτης (επιμ.) *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* Αθήνα,

πολιτικές δυναμικές που διαμορφώθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και στις δύο κοινότητες, στα συμφέροντα, τις προτιμήσεις και τις πολιτικές επιλογές της Αθήνας, της Άγκυρας και του Λονδίνου,[5] στον ρόλο και στις αποτυχίες ή καλύτερα στις θεσμικές και πολιτικές αδυναμίες των διεθνών οργανισμών που άμεσα ή έμμεσα ενεπλάκησαν στο ζήτημα, όπως του ΟΗΕ,[6] του ΝΑΤΟ και του Συμβουλίου της Ευρώπης, και φυσικά στην δομή του διεθνούς συστήματος. Ως προς το τελευταίο, είναι απολύτως κρίσιμο να τονιστεί η αντίληψη της κατάστασης στην Ουάσιγκτον και τη Μόσχα και τα συμφέροντα των δύο υπερδυνάμεων διαμόρφωσαν αποφασιστικά τις εξελίξεις σε όλο το διάστημα μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας και βεβαίως με τις πράξεις και παραλείψεις τους «διευκόλυναν» την τραγωδία του 1974.

Μια γενική θεωρητική παρατήρηση είναι ότι οι δύο υπερδυνάμεις αντιμετώπισαν το Κυπριακό αυστηρά στο πλαίσιο του ψυχροπολεμικού ανταγωνισμού τους, στην Ευρώπη, στην Ανατολική μεσόγειο και βεβαίως στην Μέση Ανατολή. Για τις ΗΠΑ (όπως και για την Σοβιετική Ένωση) αυτό ήταν το αποκλειστικό πλαίσιο ανάλυσης και σχεδιασμού πολιτικής. Η πολιτική της Ουάσιγκτον διαμορφώθηκε κυρίως μετά τα γεγονότα του 1963-1964. Όλες οι επιλογές της Ουάσιγκτον ήταν προσανατολισμένες στην προώθηση των ίδιων στρατηγικών συμφερόντων. Το Κυπριακό δεν ήταν στο στρατηγικό μενού των ΗΠΑ ως ζήτημα εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης και γνήσιας απο-αποικιοποίησης αλλά ως ένα ζήτημα άμεσα εξαρτημένο από το γενικότερο πρόβλημα της στρατηγικής της ανάσχεσης της Σοβιετικής επιρροής.[7] Έτσι από ένα σημείο και μετά, στην αντίληψη των Αμερικανών σχεδιαστών πολιτικής και ληπτών αποφάσεων το Κυπριακό «κατοχυρώθηκε» ως μια άσκησης ευνοϊκής προς τις Τουρκικές διεκδικήσεις ουδετερότητας. Ακολουθώντας σε κάποιο βαθμό την ανάλυση του Β. Κουφουδάκη, μπορούμε

Εστία, 2000, Θ. Κουλουμπής, *Κυπριακό: Λάθη, διδάγματα και προοπτικές,* Αθήνα, Σιδέρης, 1996, Π. Λιάκουρας, *Το Κυπριακό από την Ζυρίχη στην Λουκέρνη – σε αναζήτηση ομοσπονδιακής επίλυσης,* Αθήνα, Σιδέρης, 2007, Ν. Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία. Κύπρος 1960-1974*, Β' έκδοση, Αθήνα, Εστία, 2000 και Α. Θεοφάνους, *Από τη δεσμευμένη ανεξαρτησία του 1960 στις προκλήσεις του σήμερα. Συνοπτική αξιολόγηση του Κυπριακού και της πολιτικής όλων των προέδρων*, Λευκωσία, Hippasus, 2023.

[5] Βλ. Σ. Ριζάς, *Ένωση, διχοτόμηση, ανεξαρτησία, οι Ηνωμένες Πολιτείες κι η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό, 1963-1974*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2004.

[6] Βλ. Γ. Κρανιδιώτης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα, Η ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο, 1960-1974*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984.

[7] Βλ. Β. Κουφουδάκης, «Η εξωτερική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών και το Κυπριακό ζήτημα: Μια πρωτότυπη περίπτωση Ψυχροπολεμικής διπλωματίας», στο Τ. Couloumbis, S. Hicks (επιμ.) *Η Αμερικανική Πολιτική στην Ελλάδα και Κύπρος,* Αθήνα, Παπαζήση, 1976. Επίσης, Β. Κουφουδάκης, «Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική και το Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1991, στο Χ. Γιαλλουρίδης, Π. Τσακωνας (επιμ.) *Η Νέα Διεθνής Τάξη: Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Κυπριακό Πρόβλημα,* Αθήνα, Σιδέρης, 1993, σελ. 448-449.

να διακρίνουμε τέσσερεις διαστάσεις της αμερικανικής πολιτικής έναντι της Κύπρου στη δεκαετία του 1960 και μέχρι την τουρκική εισβολή.

Η πρώτη διάσταση έχει να κάνει με την επιτακτική ανάγκη επίλυσης του Κυπριακού, μια ανάγκη που αξιολογείται ως τέτοια λόγω της στρατηγικής γεωγραφικής θέσης της νήσου, του πολέμου του 1973 και της συνεχιζόμενης κρίσης στην Μέση Ανατολή και των επιπτώσεων του προβλήματος στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και συνακόλουθα στην συνοχή της ΝΑ πτέρυγας του ΝΑΤΟ. Η ελληνοτουρκική αντιπαράθεση στο Κυπριακό υπονόμευε στα μάτια της Ουάσιγκτον, την ικανότητα των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ να αντιδράσει στη Σοβιετική απειλή στην ευρύτερη περιοχή, υποσκάπτοντας τη στρατηγική συνεργασία των δύο χωρών με τις ΗΠΑ. Η διαχείριση αυτής της κατάστασης και η υπέρβασή της ήταν ο βασικός στόχος της αμερικανικής πολιτικής και όχι η απαραίτητα δίκαιη διευθέτηση του ζητήματος. Τα αμερικανικά συμφέροντα στην Κύπρο ήταν περισσότερο παγκόσμια και περιφερειακά παρά τοπικά εστιασμένα. Ουσιαστικά, η Κύπρος ως ένα Δυτικό προκεχωρημένο φυλάκιο είχε σημασία πολιτική και ψυχολογική[8] πέρα από την επιχειρησιακή της αξία για τις ΗΠΑ.[9]

Η δεύτερη διάσταση – προφανώς συνδεδεμένη με την πρώτη – ήταν η αμερικανική εκτίμηση ότι Ελλάδα και Τουρκία αποτελούν ένα αλληλεξαρτούμενο όλο, αλλά η αξιολόγηση της Τουρκίας ήταν σαφέστατα υψηλότερη από αυτή της Ελλάδας. Η Τουρκία λόγω της θέσης της και του ελέγχου που μπορούσε να ασκήσει στον γεωστρατηγικό χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, της Μαύρης Θάλασσας και της Μέσης Ανατολής είχε χωρίς αμφιβολία μεγαλύτερη αξία για τα αμερικανικά στρατηγικά συμφέροντα. Επομένως, μια λύση του Κυπριακού δεν θα μπορούσε να μην λαμβάνει υπ' όψιν τις τουρκικές διεκδικήσεις και πάγιες θέσεις περί κάποιας μορφής διχοτόμησης. Και αυτή ήταν η αφετηρία της αμερικανικής πολιτικής ακόμη και στην διάρκεια του διακοινοτικού διαλόγου (1968-1974).

Η τρίτη διάσταση είναι η σαφής προϋπόθεση ότι το Κυπριακό είναι μια υπόθεση του Δυτικού στρατοπέδου, μια κατά το δυνατόν ενδονατοϊκή υπόθεση και ως εκ τούτου η διεθνοποίηση του ζητήματος θα έπρεπε να περιοριστεί. Η διεθνοποίηση, δηλαδή η διαπραγμάτευσή του στο πλαίσιο του

[8] T. W. Adams, "The American Concern in Cyprus", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, May 1972, Vol. 401, σελ. 99.

[9] "Cyprus retains some military value both to NATO strategy and to the Western position in the Middle East, which is vital to NATO. As to the former, it adds strength and flexibility by providing a base from which NATO operations in Turkey or elsewhere in the Mediterranean can be supported . . . and it could be useful, though not essen- tial, to the Sixth Fleet . . . Cyprus is one of the relatively few remaining bases in Western hands". Ibid.

Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, θα διευκόλυνε την ανάμειξη της Σοβιετικής Ένωσης σε μια ενδοσυμμαχική διελκυστίνδα και θα επέτρεπε στη Μόσχα να υπονομεύσει περεταίρω την συνοχή του ΝΑΤΟ και της Δύσης. Γι' αυτό και η λύση θα έπρεπε να βρεθεί μέσω διμερών ελληνοτουρκικών συνομιλιών και εντός του πλαισίου του ΝΑΤΟ, ώστε να είναι συμβατή με τα αμερικανικά και τα συμμαχικά συμφέροντα. Η άμεση συνέπεια αυτής της προσέγγισης ήταν η παράκαμψη, η υπονόμευση, η υποβάθμιση και τελικά η απονομιμοποίηση της Κυπριακής Δημοκρατίας.[10] Το σχέδιο Acheson αποτελεί ίσως το πιο εμβληματικό παράδειγμα.[11]

Η τέταρτη διάσταση αφορά στις αμερικανικές παρεμβάσεις για την αποτροπή μιας ελληνοτουρκικής στρατιωτικής εμπλοκής λόγω του αδιεξόδου στο Κυπριακό. Την περίοδο 1963-1974, η Τουρκία απείλησε πολλές φορές με στρατιωτική εισβολή. Για τις ΗΠΑ, η Κύπρος δεν θα έπρεπε να καταστεί αιτία πολέμου μεταξύ των δύο ΝΑΤΟϊκών συμμάχων. Με άλλα λόγια, το διακύβευμα ήταν η συνοχή της Συμμαχίας και η σταθερότητα της Ανατολικής Μεσογείου. Μια τουρκική επέμβαση θα επέτρεπε στη Σοβιετική Ένωση να αντιδράσει με ότι πιθανές συνέπειες θα είχε κάτι τέτοιο στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου.

Ήταν η απουσία αυτού του κινδύνου το καλοκαίρι του 1974 που έδωσε τη δυνατότητα και την ευκαιρία στην Ουάσιγκτον και στον Χένρυ Κίσσινγκερ να ανατρέψει τις μέχρι τότε αμερικανικές παραδοχές και να επιτρέψει τη δημιουργία και την αποδοχή των τετελεσμένων από την Τουρκία. Οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις ήταν σε κατάσταση αποσύνθεσης ενώ η πλήρης εξομάλυνση των Τουρκοσοβιετικών σχέσεων σε σχέση με το 1964 έκανε την Τουρκία ανθεκτική στις πιέσεις των ΗΠΑ,[12] οι οποίες αποδείχθηκαν τελικά, τίποτε παραπάνω από ένα φύλο συκής της αμερικανικής πολιτικής. Η μόνη προτεραιότητα των ΗΠΑ ήταν η αποφυγή μιας ελληνοτουρκικής στρατιωτικής σύγκρουσης και προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε η Ουάσιγκτον.

---

[10] Στην κρίση του 1963-1964 η αμερικανική παρέμβαση ήταν προς αυτήν την κατεύθυνση. Ο George Ball, υφυπουργός εξωτερικών εισηγούταν σταθερά την παράκαμψη του Μακαρίου και της Κυπριακής Δημοκρατίας στο ζήτημα της ειρηνευτικής δύναμης. "Ball proposed that the United States bypass Makarios entirely and organize a peace force comprising units from Britain, Turkey, and Greece - but not the United States. If the guarantor powers agreed, the force would be sent to Cyprus regardless of Makarios' objections, and peace would be imposed", H.W. Brands, Jr, "America enters the Cyprus tangle, 1964", *Middle Eastern Studies*, 23(3), July 1987, σελ. 354.

[11] Idid., σελ. 356-360. Επίσης, Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις,* Αθήνα, Πατάκη, 2018, σελ. 173-177.

[12] Βλ. John Sakkas and Nataliya Zhukova, "The Soviet Union, Turkey and the Cyprus Problem 1967-1974", *Le Cahiers Iris*, 2013/1 no. 10, https://shs.cairn.info/revue-les-cahiers-irice-2013-1-page-123?lang=en

Ο Κίσσινγκερ δεν έκανε καμία προσπάθεια να αποτρέψει το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου από τη χούντα του Ιωαννίδη και δεν κατέβαλε κάποια ουσιαστική προσπάθεια να εμποδίσει την τουρκική εισβολή. Και βεβαίως δεν σταμάτησε να υποστηρίζει τη συνέχιση της αμερικανικής στρατιωτικής βοήθειας προς την Τουρκία.

Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την πρώτη τουλάχιστον περίοδο μετά το 1974, η αμερικανική πολιτική στο Κυπριακό κινήθηκε σε άξονες που είχαν διαμορφωθεί μετά το 1964. Αυτοί οι άξονες ήταν πρωτίστως η αναγνώριση και αποδοχή των τουρκικών απαιτήσεων για τη θέση των Τουρκοκυπρίων. Προϋπόθεση κάθε συνταγματικής διευθέτησης θα έπρεπε να ικανοποιεί τις θέσεις και τα συμφέροντα της Άγκυρας και να παραμένει απόλυτα συνεπής με τα ψυχροπολεμικά συμφέροντα των ΗΠΑ. Επομένως, η ιδανική λύση δεν θα μπορούσε να είναι άλλη από κάποιας μορφής διχοτόμηση. Η ιδεώδης λύση θα προϋπόθετε την κατάργηση της Κυπριακής Δημοκρατίας ή τη συνέχειά της αλλά απολύτως εξαρτημένη από τις ΝΑΤΟϊκές προτιμήσεις των ΗΠΑ και της Τουρκίας. Αυτό προέβλεπε επί της ουσίας το Σχέδιο Acheson δέκα χρόνια πριν την εισβολή.[13]

Το χουντικό πραξικόπημα κατά του Μακαρίου έδωσε πρόσχημα στην Άγκυρα να εισβάλει και να ακρωτηριάσει την Κυπριακή Δημοκρατία. Ο Κίσινγκερ δεν μπορεί παρά να γνώριζε ότι επτά χρόνια στρατιωτικής δικτατορίας είχαν αλλοιώσει την ελληνοτουρκική ισορροπία ισχύος εις βάρος της Ελλάδος και πάνω απ' όλα είχαν οδηγήσει την Ελλάδα σε διεθνή πολιτική απομόνωση. Για την Τουρκία ήταν μια σπάνια ευκαιρία να δημιουργήσει στρατιωτικά τετελεσμένα, με τον κίνδυνο γενικευμένης σύγκρουσης πολύ μικρό.[14] Σε αυτό το πλαίσιο, ο Κίσινγκερ είχε το περιθώριο να οριοθετήσει με τις παρεμβάσεις του μια διπλωματική εξέλιξη σύμφωνη με τις επιδιώξεις της Άγκυρας και την πραγματικότητα στο έδαφος και πάντοτε εντός των αμερικανικών στρατηγικών απαιτήσεων.

[13] Πρόκειται για την θεωρία της Συνέχειας που έχει διατυπώσει ο Β. Κουφουδάκης και συζητά ο Θεόδωρος Κουλουμπής στο Θ.Α. Κουλουμπής, *Προβλήματα Ελληνοαμερικανικών Σχέσεων: Πως Αντιμετωπίζεται η Εξάρτηση,* Αθήνα, Εστία, 1978, σελ. 124.
[14] Ibid., σελ. 125.

Ο ΟΗΕ, ΟΙ ΕΓΓΥΗΤΡΙΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ – ΜΙΑ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Ευριπίδης Ευρυβιάδης
Πρέσβης (ε.τ.) της Κυπριακής Δημοκρατίας

Σας ευχαριστώ θερμά για την ευγενική πρόσκληση. Είναι μεγάλη τιμή και χαρά για μένα να μοιράζομαι το βήμα με τόσο διακεκριμένους καθηγητές.

Θα περιορίσω τη δική μου εισήγηση στον ρόλο του ΟΗΕ και των λεγόμενων «Εγγυητριών Δυνάμεων» κατά τη διάρκεια της κρίσης του 1974, αναλύοντας κυρίως τις πολιτικές -- ενεργητικές και παθητικές -- των τεσσάρων αυτών δρώντων που διαμόρφωσαν τα γεγονότα και τις εξελίξεις τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1974 στην Κύπρο, με το χουντικό πραξικόπημα και τις δύο τουρκικές εισβολές.

1974: **Τα τουρκικά κίνητρα** / **επιχειρηματολογία**
Στις 15 Ιουλίου 1974, ημέρα του επονείδιστου ελλαδικού χουντικού πραξικοπήματος, καταγράφθηκε η παρακάτω δημόσια δήλωση[1] του ηγέτη των Τουρκοκύπριων Ραούφ Ντενκτάς στο Bayrak Radio:

> ΑΓΓΛΙΚΑ
> "We are following the situation closely with the Turkish authorities. Our duty in this situation, which we believe is between Greek Cypriots, is to prevent our internal security, to take care of our defense measures, and not to interfere in any way into Cypriot Greek events".
> ΕΛΛΗΝΙΚΑ
> «Παρακολουθούμε στενά την κατάσταση με τις τουρκικές αρχές. Το καθήκον μας σε αυτή την κατάσταση, που πιστεύουμε ότι είναι μεταξύ ελληνοκυπρίων είναι να διασφαλίσουμε την εσωτερική μας ασφάλεια, να φροντίσουμε τα αμυντικά μας μέτρα και να μην επέμβουμε με κανέναν τρόπο στα γεγονότα ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους».

[1] Η καταγραφή έγινε από τους σταθμούς παρακολούθησης της CIA (Central Intelligence Agency) στην Κύπρο (Λάπηθος), οι οποίοι αποτελούσαν μέρος του παγκόσμιου αμερικανικού συστήματος παρακολούθησης ανοικτών πηγών που άρχισε στη διάρκεια του Β΄ΠΠ (1941) -- U.S. Foreign Broadcast Information Service [F.B.I.S.], July 15, 1974. Μέχρι το 2005 η υπηρεσία F.B.I.S. κυκλοφορούσε καθημερινά και προνομιακά σε Αμερικανούς αξιωματούχους για ενημέρωση τους - μεταξύ άλλων- και έντυπα γνωστά ως "Daily Report" με επιλεγμένη θεματολογία. Η Κύπρος - όπως Ελλάδα και Τουρκία - συμπεριλαμβάνονται στην "Daily Report: Western Europe". [Η υπηρεσία αυτή τερματίστηκε ως κρατική το 2005, ιδιωτικοποιήθηκε, και το εκτενές και ανυπολόγιστης ερευνητικής αξίας αρχείο της διατίθεται πλέον εμπορικά.]

Θεώρησα σημαντικό να αρχίσω με την παραπάνω τοποθέτηση του Ραούφ Ντενκτάς διότι από μονή της καταρρίπτει το τουρκικό λεγόμενο «αφήγημα» την τουρκική προπαγάνδα δηλαδή, πως η διπλή τουρκική επιδρομή ήταν καθόλα νόμιμη, πως έγινε για να αποτραπεί η επερχόμενη «σφαγή» των Τουρκοκυπρίων με τη χουντική υλοποίηση της ένωσης, πως έγινε για λόγους «αυτοάμυνας», και πως αποτελούσε, όχι «επιδρομή» (aggression) αλλά αντίθετα μια «ειρηνευτική επιχείρηση» (peacekeeping operation) και μάλιστα στο πλαίσιο αυτοάμυνας, όπως αυτή καθορίζεται από την Χάρτα του ΟΗΕ.

Παραθέτω και μια άλλη τουρκική επίσημη[2] δήλωση πολύ πιο ισχυρή από την τοποθέτηση του Ντενκτάς. Είναι αυτή του Γενικού Γραμματέα της Προεδρίας της Τουρκικής Δημοκρατίας που έγινε μετά την 1η εισβολή – (Secretary - General of the Presidency of the Turkish Republic). Η δήλωση καταγράφεται σε βιβλίο που εξέδωσε η Τουρκική Προεδρία με τίτλο "Το Cyprus For Peace".

ΑΓΓΛΙΚΑ

"They [the Turkish invasion forces] came to Cyprus to restore Cyprus to legitimate order and the situation before the coup. Following the restoration of the constitutional order, Turkey will strictly abide by what is required of a guarantor power which has fulfilled its Treaty obligations".... [and that] the purpose [of the invasion] was to ensure peace in the region and the restoration of the Constitution Administration pre-existing in the island".

"[T]he Turkish Air Force is guaranteeing the protection of life, home and property without regard to race or religion. Our aim is the brotherly coexistence in the Turkish and Greek communities in peace and quiet, we are there with love not with hate.... and that Turkish and Greek Cypriots for centuries have lived happily on this green island together...."]

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

«Αυτές [οι τουρκικές δυνάμεις εισβολής] ήρθαν στην Κύπρο για να επαναφέρουν την νόμιμη τάξη και την κατάσταση πριν από το πραξικόπημα. Μετά την αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης, η Τουρκία θα τηρήσει αυστηρά ό,τι απαιτείται από μια εγγυήτρια δύναμη που έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της από τη Συνθήκη και την

[2] Η πηγή είναι επίσημη και προέρχεται από βιβλίο που εκδόθηκε τον Ιούλιο αμέσως μετά την εισβολή από την Τουρκική Προεδρία. Πηγή μου εδώ είναι η παρέμβαση του Ελλαδίτη Καθηγητή Δημήτρη Κωνσταντόπουλου στο Συνέδριο "International Law Conference on Cyprus" το οποίο οργανώθηκε στη Λευκωσία (30 Απριλίου -Μαίου1979 από το Cyprus Bar Council. Τα πρακτικά του Συνεδρίου δημοσιεύθηκαν το 1981 από το Cyprus Bar Council, Nicosia. Ο κ. Κωνσταντόπουλος αναφέρεται εκτεταμένα και με λεπτομέρειες στο βιβλίο της Τουρκικής Προεδρίας και τις δηλώσεις του Τούρκου Γενικού Γραμματέα.

> επαναφορά της συνταγματικής διακυβέρνησης που προϋπήρχε στο νησί».

Και σε άλλο μέρος και σε μια φαινομενική προσπάθεια να υπογραμμιστεί η «ειρηνευτική» φύση της τουρκικής επίθεσης καθώς και τα τουρκικά κίνητρα, το τουρκικό κείμενο αναφέρει:

> «[Η] τουρκική πολεμική αεροπορία εγγυάται την προστασία της ζωής, και της περιουσίας ανεξαρτήτως φυλής ή θρησκείας. Στόχος μας είναι η αδελφική συνύπαρξη της τουρκικής και ελληνικής κοινότητας με ειρήνη και ησυχία, βρισκόμαστε εκεί [στην Κύπρο] με αγάπη και όχι με μίσος... οι Τούρκοι και Έλληνες Κύπριοι για αιώνες ζούσαν μαζί ευτυχισμένοι σε αυτό το πράσινο νησί…».

Αυτή υπήρξε η επίσημη επιχειρηματολογία για την πρώτη εισβολή του Ιουλίου η οποία αντανακλάται σε πολύ μεγάλο βαθμό, με τη θετική ψήφο της Τουρκίας στο ψήφισμα 3212 (XXIX) της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, με 117 ψήφους υπέρ, καμία εναντίον και καμία αποχή.[3]

Στο διατακτικό του, το εν λόγω ψήφισμα καλεί, μ.ά.:
-- Όλα τα Κράτη να σεβαστούν την κυριαρχία, ανεξαρτησία, εδαφική ακεραιότητα και το αδέσμευτο της Δημοκρατίας της Κύπρου και να απέχουν από οποιαδήποτε πράξη και επέμβαση που στρέφονται εναντίον της.
-- Προτρέπει την ταχεία αποχώρηση όλων των ξένων στρατιωτικών δυνάμεων και της ξένης στρατιωτική παρουσίας και προσωπικού από τη Δημοκρατία της Κύπρου και τον τερματισμό οποιασδήποτε ξένης επέμβασης στις υποθέσεις της.
-- Θεωρεί ότι όλοι οι πρόσφυγες πρέπει να επιστρέψουν στις εστίες τους σε συνθήκες ασφάλειας και καλεί τα ενδιαφερόμενα μέρη να λάβουν επείγοντα μέτρα προς τον σκοπό αυτό.

Το πιο πάνω ψήφισμα, επικυρώθηκε στη συνέχεια από το ψήφισμα 365 του Συμβουλίου Ασφαλείας, στις 13 Δεκεμβρίου 1974. Αυτή η επικύρωση από το Συμβούλιο Ασφαλείας, καθιστά το ψήφισμα 3212 δεσμευτικό (binding) για όλα τα κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών.

Αν, βεβαίως, εφαρμοζόταν το εν λόγω ψήφισμα, σήμερα δεν θα είχαμε κυπριακό!

---

[3] Για τα ψηφίσματα του ΟΗΕ βλ. *Ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών για το Κυπριακό*. Λευκωσία: Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, (χ.η.) – Για το 3212 (XXIX) βλ.2275th Plenary Meetings of the UN General Assembly, 1 November 1974 (A/PV.2275).

Για τη δεύτερη εισβολή του Αυγούστου -- και της οποίας προηγήθηκε ένα θέατρο τουρκικών κυνικών εκβιασμών και συνεχών στρατιωτικών παραβιάσεων της διεθνώς συμφωνηθείσας συμφωνίας εκεχειρίας και σχετικών αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας και της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ -- η Άγκυρα ακύρωσε και αντικατέστησε την επιχειρηματολογική προπαγάνδα της πρώτης επιδρομής με μια καινούργια και η οποία ήταν μετωπικά αντίθετη με αυτή του Ιουλίου. Διαβάζουμε:

ΑΓΓΛΙΚΑ

"The first Republic of Cyprus came to its de jure and de facto end as a Regime of 15th July, 1974. There is a de facto and de jure voyage on the island from the angle of political regime and power. The reward in Cyprus is not only the end of the government but at the same time the end of legal foundation of an independent state".

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

«Η πρώτη Κυπριακή Δημοκρατία έφτασε στο de jure και de facto τέλος της ως Καθεστώς της 15ης Ιουλίου 1974. Υπάρχει de facto και de jure μετάβαση στο νησί από την άποψη του πολιτικού καθεστώτος και της εξουσίας. Η ανταμοιβή στην Κύπρο δεν είναι μόνο το τέλος της κυβέρνησης αλλά ταυτόχρονα και το τέλος της νομικής βάσης ενός ανεξάρτητου κράτους».

Ελλάδα, Τουρκία, Ηνωμένο Βασίλειο, ΟΗΕ

Αναμφίβολα, και οι τέσσερεις δρώντες -- οι τρείς ούτω καλούμενες «Εγγυήτριες Δυνάμεις» (και δεν τους βάζω όλους στο ίδιο καλάθι) συνειδητά και οργανωμένα, ο δε ΟΗΕ παθητικά -- παραβίασαν τις νομικές και πολιτικές αλλά και ηθικές τους υποχρεώσεις έναντι της Κυπριακής Δημοκρατίας (ΚΔ) αλλά και προς το διεθνές δίκαιο και τον καταστατικό χάρτη των ΗΕ.

Η τότε χουντική Ελλάδα και η Τουρκία το έπραξαν ενεργά και επιδεικτικά χρησιμοποιώντας ένοπλη βία κατά της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της ΚΔ, πολιτικές που ήταν μετωπικά αντίθετες με τις διεθνείς δεσμεύσεις που ανέλαβαν έναντι της ΚΔ βάσει των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου και των συναφών Συνθηκών Εγγύησης και Συμμαχίας.

Η δε Μεγάλη Βρετανία- η οποία είχε τις ίδιες αλλά και επιπλέον επιμέρους νομικές δεσμεύσεις που απέρρεαν από την ύπαρξη σε εδάφη της Κύπρου αλλά και της ΚΔ στρατιωτικών βάσεων, στρατιωτικών/οικονομικών διευθετήσεων και διευκολύνσεων, παρέμεινε ουσιαστικά απαθής.

Είναι αρκετό να αναφέρω εδώ το συμπέρασμα της Ειδικής Επιτροπής Βρετανικού Κοινοβουλίου αναφορικά με τις νομικές υποχρεώσεις της Βρετανίας το 1974 έναντι στη ΚΔ.[4]

> "Britain had a legal, a moral obligation and a military capacity to intervene in Cyprus during July and August 1974"
> [«Η Βρετανία είχε νόμιμο δικαίωμα, ηθική υποχρέωση και την δυνατότητα για επέμβαση στην Κύπρο τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1974»]

Παρόμοια θέση υποστήριξαν και άλλοι Βρετανοί αξιωματικοί όπως χαρακτηριστικά ο Λόρδος Κάρατον, (Sir Hugh Foot) ο τελευταίος Βρεττανός κυβερνήτης της Κύπρου. Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση του στις 20 Απριλίου, 1983 στη Βουλή των Λόρδων.[5]

Lord Caradon (20 April 1983)
My Lords, I must declare a personal interest in this subject. It was on behalf of Her Majesty's Government that I signed the Treaty of Guarantee in Nicosia. Reference has just been made to that Treaty of Guarantee, guaranteeing the independence, territorial integrity and security of the new Republic of Cyprus, and going on to prohibit the partition of the island, indicating that if there was not agreement between the three Governments of the United Kingdom, Greece and Turkey, then, yes, one could act alone, but could act alone solely for the purpose of restoring the situation which was brought about by the treaty.

Having signed the treaty with the authority of Her Majesty's Government I have naturally watched subsequent events in the island of Cyprus with dismay and with shame that we should have given an undertaking and have failed so shamefully to carry it out. [emphasis added]. There is now the situation in the island, to which I have returned once or twice, which is intolerable. It is a beautiful island cut in two. The people are unable to move from north to south or from south to north, and growing up—these distresses me most—is a new generation of people in Cyprus where one side does not know the other.

[4] UK House of Commons Report from Select Committee on Cyprus, Session 1975-1976, printed as Appendix 1 to Foreign Affairs Committee 1986-198, p. 98.
[5] https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1983/apr/20/cyprus-and-turkey#S5LV0441P0_19830420_HOL_137

Λόρδος Caradon
«Κύριοι, πρέπει να δηλώσω ένα προσωπικό ενδιαφέρον για αυτό το θέμα. Ήταν εκ μέρους της Κυβέρνησης της Αυτής Μεγαλειότητας που υπέγραψα τη Συνθήκη Εγγυήσεων στη Λευκωσία. Μόλις έγινε αναφορά σε αυτήν τη Συνθήκη Εγγυήσεων, που εγγυάται την ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα και την ασφάλεια της νέας Δημοκρατίας της Κύπρου, και προχωρεί στην απαγόρευση της διχοτόμησης του νησιού, υποδεικνύοντας ότι αν δεν υπήρχε συμφωνία μεταξύ των τριών Κυβερνήσεων του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ελλάδας και της Τουρκίας, τότε, ναι, κάποιος θα μπορούσε να ενεργήσει μόνος του, αλλά μόνο για τον σκοπό της αποκατάστασης της κατάστασης που προέκυψε από τη συνθήκη.

Έχοντας υπογράψει τη συνθήκη με την εξουσιοδότηση της Κυβέρνησης της Αυτής Μεγαλειότητας, παρακολουθούσα φυσικά τα επακόλουθα γεγονότα στο νησί της Κύπρου με απογοήτευση και με ντροπή που δώσαμε μια υπόσχεση και αποτύχαμε τόσο ντροπιαστικά να την τηρήσουμε. (έμφαση δική μου). Τώρα υπάρχει μια κατάσταση στο νησί, το οποίο έχω επισκεφθεί μία ή δύο φορές, που είναι ανυπόφορη. Είναι ένα όμορφο νησί κομμένο στα δύο. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να μετακινηθούν από τον βορρά στον νότο ή από τον νότο στον βορρά, και αυτό που με στεναχωρεί περισσότερο είναι ότι μεγαλώνει μια νέα γενιά ανθρώπων στην Κύπρο όπου η μία πλευρά δεν γνωρίζει την άλλη».

Το Ηνωμένο Βασίλειο, ως penholder του ΣΑ για το κυπριακό, υπέβαλε -- και συνεχίζει να υποβάλλει -- προσχέδια ψηφισμάτων προς υιοθέτηση που προσπαθούσαν να υποβαθμίσουν την κυβέρνηση της ΚΔ ούτως ώστε να γίνουν αποδεκτά από την Τουρκία, σε μια εσκεμμένη προσπάθεια νομιμοποίησης των τουρκικών θέσεων.

Μια χαρακτηριστική περίπτωση, στην οποία ήμουν μάρτυρας, συνέβη το 1977 (ή το 1978), όταν το ΗΒ υπέβαλε προσχέδιο ανανέωσης της UNFICYP. Στο προσχέδιο αυτό αναφερόταν μ.ά., ότι η ανανέωση γίνεται με τη «συγκατάθεση της ΚΔ» και όχι με τη «συγκατάθεση της κυβέρνησης της ΚΔ», όπως γινόταν από την υιοθέτηση του ψηφίσματος 186 (1964).

Αυτό προκάλεσε πολλές συζητήσεις, με τον τότε Μόνιμο Αντιπρόσωπο της Κύπρου, τον αείμνηστο Ζήνωνα Ρωσσίδη, να παραμένει ανένδοτος.

Τελικά, ο πρόεδρος του Συμβουλίου Ασφαλείας «αναγκάστηκε να σταματήσει το ρολόι» (διαδικαστικό τέχνασμα όταν δεν υπάρχει συμφωνία και υπάρχει λήξη προθεσμίας) για να μπορέσουν να συνεχιστούν οι διαπραγματεύσεις.

Αυτή η πρακτική από την πλευρά του ΗΒ, σε συνδυασμό και με άλλα θέματα, είχε ως αποτέλεσμα να πυροδοτεί συχνά έντονες αντιδράσεις και να οξύνει τις διακρατικές σχέσεις μεταξύ Λευκωσίας και Λονδίνου.

Το ΗΒ σταθμίζοντας τα συμφέροντα του, φαίνεται να αντιλαμβάνεται και να χειρίζεται τις σχέσεις του με την Κύπρο κυρίως μέσα από το πρίσμα των σχέσεών του με την Άγκυρα, μια προσέγγιση που συχνά επιφέρει επιπλοκές και δημιουργεί τριβές στις διμερείς μας σχέσεις. Οι θέσεις αυτές του ΗΒ αντανακλώνταν επίσης στα σχέδια ψηφισμάτων που υπέβαλλε κατά καιρούς στο Συμβούλιο Ασφαλείας, αποδεικνύοντας την στενή συνεργασία με την Τουρκία και την επιρροή της στη βρετανική πολιτική στο Κυπριακό.

Το Ηνωμένο Βασίλειο δεν ήταν πάντοτε ο «κακός δαίμονας» της Κύπρου στα Ηνωμένα Έθνη. Υπήρξαν περιπτώσεις, όπως τα ισχυρά καταδικαστικά Ψηφίσματα 541 (1983) και 550 (1984) εναντίον του ψευδοκράτους, τα οποία δεν θα μπορούσαν να είχαν εγκριθεί χωρίς την αποφασιστική υποστήριξη του ΗΒ. Βεβαίως, ούτε το ΗΒ υποστηρίζει τη δημιουργία δύο ξεχωριστών κρατών στην Κύπρο, για λόγους καθαρά εθνικού του συμφέροντος. Εξίσου καταδικαστική, πρέπει να υπογραμμίσω, ήταν και η στάση της Ουάσιγκτον το 1983.

Υπενθυμίζεται ότι τα εν λόγω ψηφίσματα όχι μόνο καταδικάζουν την αποσχιστική οντότητα στα κατεχόμενα αναφέροντας ότι την θεωρούν νομικά άκυρη και ζητούν την ανάκληση της (“legally invalid and calls for its withdrawal”), αλλά κάνουν επίσης έκκληση προς όλα τα κράτη να μην αναγνωρίσουν το δήθεν κράτος την αποσχιστική οντότητα και τα ζητούν από τα κράτη μέλη των ΗΕ να μη διευκολύνουν ή με οποιονδήποτε τρόπο να βοηθήσουν την προαναφερθείσα αποσχιστική οντότητα. (“Reiterates the call upon all States not to recognize the purported State of the ‘Turkish Republic of Northern Cyprus’ set up by secessionist acts and calls upon them not to facilitate or in any way assist the aforesaid secessionist entity”.

Ρόλος ΟΗΕ

Ως προς τον ρόλο του ΟΗΕ ο οποίος, λόγω των δομών της Χάρτας του, φέρει την λιγότερη ευθύνη, να μου επιτρέψετε να επανέλθω αργότερα και ο λόγος θα γίνει κατανοητός.

Συνθήκη Εγγύησης και Συνθήκη Συμμαχίας

Επιβάλλεται, αφού αποτελεί σημαντική παράμετρο της θεώρησής μου, να κάνω μια συνοπτική αναφορά στη Ζυριχική Συνθήκη Εγγύησης απορρίπτοντας, με βάση το διεθνές δίκαιο και τον καταστατικό χάρτη του

ΟΗΕ, την θέση πως υπό κάποιες συνθήκες -- που επικαλείται η Τουρκία και ομοϊδεάτες της συμπεριλαμβανομένου και του περιβόητου Άρθρου IV της Συνθήκης Εγγύησης -- νομιμοποιείται η χρήση ένοπλης στρατιωτικής βίας οποιασδήποτε μορφής για την επίλυση διακρατικών διαφόρων.

Το ζήτημα κατά την άποψη μου, το έχει εξαντλήσει, μεταξύ άλλων, ο πρέσβης (ε.τ.) Ανδρέας Ιακωβίδης στην εμβληματική του μελέτη του 1966, "Treaties Conflicting with Peremptory Norms of International Law and the Zurich-London Agreements", η οποία, μαζί με άλλες σχετικές και συναφείς μελέτες και ομιλίες του εντοπίζονται στο βιβλίο International Law and Diplomacy: Selected Writings by Ambassadors Andrew Jacovides (Martin Nijhoff Publishers, 2011).

Αναφέρθηκα στη Συνθήκη Εγγύησης. Θα σταθώ μόνο στο βασικό και δεδηλωμένο της σκοπό που ήταν ο σεβασμός από τις τρεις Εγγυήτριες Δυνάμεις, της «πολιτικής ανεξαρτησίας, εδαφικής ακεραιότητας και ασφάλειας της Κυπριακής Δημοκρατίας» (Άρθρο II-"the political independence, territorial integrity and security of the Republic of Cyprus").

Εδώ πρέπει επίσης να υπογραμμιστεί πως και η Συνθήκη Συμμαχίας είχε το ίδιο δεδηλωμένο σκοπό: «να αντισταθεί σε οποιαδήποτε επίθεση ή επιδρομή, άμεση ή έμμεση, που στρέφεται κατά της ανεξαρτησίας ή της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας». (Άρθρο II- "to resist any attack or aggression, direct or indirect, directed against the independence or territorial integrity of the Republic of Cyprus."

Συνέβη κάτι τέτοιο στις 15 Ιουλίου με το πραξικόπημα [Ελλάδα]; Ή στις 20 Ιουλίου με την επιδρομή [Τουρκία]; Τα γεγονότα είναι γνωστά και καταγεγραμμένα. Συνέβη ακριβώς το αντίθετο.

Και η τρίτη «Εγγυήτρια» δύναμη [Βρετανία], πέραν των θεατρικών καταδικαστικών της διακηρύξεων, παρέμεινε θεατής των επιδρομικών πολιτικών των δυο άλλων «εγγυητριών» δυνάμεων. Τον Αύγουστο του 1974 είχαμε επανάληψη ανάλογου σκηνικού, μόνο που η μια από τις «Εγγυήτριες» δυνάμεις -- η Ελλάδα- ήταν απούσα.

Σε ό,τι δε αφορά στην Τουρκία πρέπει να υπογραμμιστεί, διότι έχει σημασία, πως υπήρξε η πρώτη «εγγυήτρια» δύναμη που παραβίασε κατάφωρα την Συνθήκη Εγγύησης πολύ πριν το 1974.

III. Ο ΟΗΕ, ΟΙ ΕΓΓΥΗΤΡΙΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

Στις 25 Δεκεμβρίου 1963, η Άγκυρα διέταξε την τουρκική δύναμη Κύπρου να εξέλθει του καθορισμένου στρατοπέδου της, να καταλάβει εδάφη του κυπριακού κράτους (δρόμο Κερύνειας) και να πάρει θέσεις μάχης. Παρά τις επανειλημμένες εκκλήσεις της Λευκωσίας, η Άγκυρα αρνήθηκε να διατάξει τις δυνάμεις της να επιστρέψουν στο στρατόπεδο τους. Και όλοι γνωρίζουμε τον στρατηγικό ρόλο που διαδραμάτισε αυτή η πρώτη παραβίαση της Συνθήκης Εγγύησης, όταν εκδηλώθηκε η πρώτη τουρκική επιδρομή.

Κοντολογίς, οι συνθήκες Ζυρίχης Λονδίνου, συνομολογήθηκαν για να εξυπηρετήσουν συμφέροντα ξένων κρατών, με υποκρυπτόμενους ιμπεριαλιστικούς και ιδεολογικούς στόχους και ήταν αντίθετα με τα συμφέροντα του κυπριακού κράτους και του λαού του.

Έχουμε δηλαδή στην περίπτωση των συμφερόντων της Κύπρου και αυτών των εγγυητριών δυνάμεων, σύγκρουση με θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου που είναι ενσωματωμένες στη Χάρτα του ΟΗΕ και που αποτελούν επιτακτικούς κανόνες δικαίου --jus cogens -- που δεν επιδέχονται παρεκκλίσεις.

Το περιβόητο Άρθρο IV της Συνθήκης Εγγύησης (χρησιμοποιείται από την Τουρκία για να δικαιολογήσει την εισβολή της) αναφέρει:

> Article IV
>
> "In the event of a breach of the provisions of the present Treaty, Greece, Turkey and the United Kingdom undertake to consult together with respect to the representations or measures necessary to ensure observance of those provisions.
>
> In so far as common or concerted action may not prove possible, each of the three guaranteeing Powers reserves the right to take action with the sole aim of re-establishing the state of affairs created by the present Treaty."
>
> **Άρθρο** IV
>
> «Σε περίπτωση παραβίασης των διατάξεων της παρούσας Συνθήκης, η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο αναλαμβάνουν την υποχρέωση να διαβουλεύονται από κοινού σχετικά με τις αναπαραστάσεις ή τα μέτρα που απαιτούνται για να εξασφαλίσουν την τήρηση αυτών των διατάξεων.»

Εφόσον η κοινή ή συντονισμένη δράση δεν μπορεί να αποδειχθεί δυνατή, καθεμία από τις τρεις εγγυήτριες δυνάμεις διατηρεί το δικαίωμα να αναλάβει δράση με μοναδικό σκοπό την αποκατάσταση της κατάστασης πραγμάτων που δημιουργείται από την παρούσα Συνθήκη. (Έμφαση δική μου)

Θα μπορούσα εδώ να υπεισέλθω και σε μια νομικίστικη επιχειρηματολογία για το εν λόγω άρθρο, και ειδικά το γεγονός πως δεν έγινε αποκατάσταση του "status quo ante" μετά την τουρκική εισβολή και την κατάρρευση του πραξικοπηματικού καθεστώτος της 15ης Ιουλίου.

Δεν το πράττω για δυο λόγους.

Λιγότερο για την οικονομία του λόγου και κυρίως διότι υπεισέρχοντας στη γνωστή νομικίστικη επιχειρηματολογία, έμμεσα αποδέχομαι και τον συναφή «νομικιστικό συλλογισμό» πως υπάρχει διεθνώς νομικά αποδεχτή βάση για εισβολές και κατοχές.

Πως ουσιαστικά, δηλαδή, γίνεται αποδεκτό πως υπάρχει βάση για στρατιωτική επιδρομή, aggression, για να χρησιμοποιήσω την ορολογία της Νυρεμβέργης.

Τέτοια βάση δεν υπάρχει. Αλλιώς, η προγραφή του πολέμου και η μη χρήση απειλών και ένοπλης βίας για την επίλυση διακρατικών διαφόρων, δεν θα αποτελούσαν τον ακρογωνιαίο λίθο της Χάρτας του ΟΗΕ.

Μετά τον Β΄ΠΠ προέκυψαν ριζοσπαστικές και καινοτομικές εξελίξεις στα πράγματα και στα παγκόσμια δρώμενα.

Είχαμε την εφεύρεση και την χρήση όπλων της «Αποκάλυψης» - των ατομικών όπλων. Είχαμε την κατάρρευση του Βεστφαλιακού πολυπολικού συστήματος.

Ωστόσο η πιο ριζοσπαστική καινοτομία και η οποία είναι άμεσα σχετική με αυτό το συνέδριο και την δική μου εισήγηση και θεώρηση, είναι η επανειλημμένη αναφορά που έχω ήδη κάνει: η προγραφή (the proscription of war or the outlawing of war) του πολέμου ως μέσο επίλυσης διαφορών.

Για πρώτη φορά στην πολιτική ιστορία του κόσμου ο πόλεμος στιγματίστηκε. Έγινε μη αποδεκτός και παράνομος. Αναγνωρίστηκε και στιγματίστηκε ο επιδρομικός πόλεμος, war of aggression, ο πόλεμος της επιλογής - κατευφημισμό, «προληπτικός πόλεμος» - σε αντίθεση με τον πόλεμο της ανάγκης ο οποίος είναι εκ της φύσης του αμυντικός.

Υπό αυτές τις μεταπολεμικές συνθήκες υπήρξε αναγνώριση και κωδικοποιήσει επιτακτικών κανόνων- peremptory norms/jus cogens- συμμόρφωσης στο διεθνές δίκαιο και στις διακρατικές σχέσεις. Πρόκειται για

θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου που αναγνωρίζονται ομοφώνως ως δεσμευτικές για όλα τα κράτη και δεν μπορούν να τροποποιηθούν εκτός από έναν επόμενο κανόνα του ίδιου χαρακτήρα. Βασικά, αυτοί οι κανόνες είναι τόσο θεμελιώδεις που καμία χώρα δεν μπορεί να αποκλίνει από αυτούς ή να παραβιάσει τις διατάξεις τους μέσω διεθνών συμφωνιών ή συνθηκών.

Επανέρχομαι στο μνημειώδες έργο του πρέσβη Ιακωβίδη, ο οποίος παρεμπιπτόντως διετέλεσε για χρόνια εκλεγμένο μέλος του International Law Commission, εντεταλμένου από τον ΟΗΕ διεθνούς οργανισμού για την κωδικοποίηση του διεθνούς δικαίου.

Ειρήσθω εν παρόδω, αναφέρω ότι ο πρέσβης Ιακωβίδης διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση, προώθηση και υπεράσπιση των θέσεων της Κύπρου στο Δίκαιο της Θάλασσας ως αρχηγός της αντιπροσωπείας μας στην 3η διάσκεψη των ΗΕ (1974-1982).

Χωρίς την καθοριστική του συμβολή, η Κύπρος θα βρισκόταν σε πολύ μειονεκτική θέση όσον αφορά τα θαλάσσια δικαιώματά της και τη συμμετοχή της στις διεθνείς διαπραγματεύσεις και συνθήκες. Η αντιπροσωπεία μας αποτελείτο τότε από το Τζίμη Δρουσιώτη και τον υποφαινόμενο.

Οι πιο κάτω επιτακτικοί κανόνες jus cogens κωδικοποιήθηκαν στην μεταπολεμική εποχή και προέκυψαν από την «μάστιγα του πολέμου» των «προηγούμενων γενιών».

ΑΓΓΛΙΚΑ

A. The principle that States should refrain from the threat or use of force [in]their international relations.
B. The principle of the peaceful settlement of international disputes.
C. The principle of non-intervention in the internal affairs of any State.
D. The principle of the sovereign quality of all States.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Α. Η αρχή ότι τα Κράτη πρέπει να απέχουν από την απειλή ή τη χρήση βίας [στις] διεθνείς τους σχέσεις.
Β. Η αρχή της ειρηνικής επίλυσης διεθνών διαφορών.
Γ. Η αρχή της μη επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις οποιουδήποτε Κράτους.
Δ. Η αρχή της κυριαρχης ισότητας όλων των Κρατών.

Ναι, αναγνωρίζω πως υπάρχει ολόκληρη σχολή νομικών η οποία θεωρεί τις αρχές αυτές αμφιλεγόμενες ή ανεφάρμοστες. Ή, χειρότερα, υπάρχουν άτομα που είναι πολεμόχαρα ή και στρατευμένα για να εκλογικεύουν το λεγόμενο «δίκαιο του ισχυρού» αλλά και ταυτόχρονα να θησαυρίζουν μαζί με τους κρατούντες εντολοδόχους τους.

Δεν θα εισέλθω σε αυτό τον διάλογο. Και δεν το πράττω ούτε για την οικονομία του λόγου ή από αδυναμία επιχειρημάτων, που υπάρχουν και ενισχύουν αυτών του κ. πρέσβη. Ούτε επειδή αγνοώ τα πράγματα. Αλλά ούτε επειδή θεωρώ τον εαυτό μου ουτοπιστή ή, χειρότερα, ηθικοπλάστη.

Το πράττω διότι παραθέτω και υποστηρίζω μια ερμηνευτική ανάλυση μέσα στα νομικά, πολιτικά αλλά και ηθικά πλαίσια του μεταπολεμικού διακρατικού συστήματος συλλογικής ασφάλειας της Χάρτας του ΟΗΕ. Το συλλογικό αυτό σύστημα ασφάλειας: (α) προγράφει και στιγματίζει τον πόλεμο και (β) αποτελεί τον πυλώνα νομιμότητας (legitimacy) αλλά και ηθικής της μεταπολεμικής τάξης πραγμάτων για την διατήρηση της «διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας»(Άρθρο 1:1).

Ηθική Διάσταση

Μια κρίσιμη πτυχή του συλλογικού συστήματος ασφαλείας του ΟΗΕ είναι η ηθική του διάσταση, ή αλλιώς το «ηθικό πεδίο της μάχης» (the high moral ground).

Υιοθετώντας ως θέσφατο την ύπαρξη κανόνων αναγκαστικού δικαίου -- jus cogens -- οι οποίοι είναι ενσωματωμένοι στη Χάρτα του ΟΗΕ, τα κράτη που υφίστανται επιδρομές ή παρεμβάσεις αποκτούν, εκ των πραγμάτων, το ηθικό πεδίο της μάχης έναντι του επιδρομέα.

Δεν μιλώ για κάτι αόριστο και νεφελώδες που συνήθως ταυτίζεται με τη «διεθνή κοινή γνώμη» αλλά κάτι πρακτικό και ουσιώδη.

Η μη κατοχή ή απώλεια του ηθικού πεδίου της μάχης ανοίγει τον δρόμο προς την απονομιμοποίηση. Αντίθετα, η κατοχή του ηθικού πεδίου της μάχης υποδηλώνει νομιμότητα (legitimacy). Και η νομιμότητα αποτελεί το Α και το Ω στα πολιτικά πράγματα, είτε αυτά σχετίζονται με εσωτερικά είτε με διεθνή ζητήματα.

Σε αυτό το σημείο, έχουμε δρόμο να διανύσουμε, διότι χάσαμε σε μεγάλο βαθμό το ηθικό πλεονέκτημα μετά την απόρριψη του σχεδίου Ανάν (χωρίς να επιχειρηματολογώ ότι έπρεπε να το δεχθούμε) και στις τελευταίες διαπραγματεύσεις στο Κραν-Μοντανά.

Όπως έλεγε παλιά και ένας καθηγητής μου, η ερμηνεία της αλήθειας έχει αληθινές επιπτώσεις ("what is defined as real has real consequences").

Θυμάμαι χαρακτηριστικά επίσκεψη στο Κάιρο (2007 ή 2008) με την τότε ΥΠΕΞ κα Μακρουλή, όταν ο Αιγύπτιος ομόλογός της ανέφερε:
«Κυρία Υπουργέ. Χάσατε το ηθικό σας πλεονέκτημα. Το σχέδιο δεν έπρεπε ποτέ να τεθεί σε δημοψήφισμα. Θα ήταν απλώς μια ακόμη αποτυχημένη προσπάθεια. Ξέρετε πόσες αποτυχημένες προσπάθειες έχουμε στη Μέση Ανατολή;» Και ανέφερε ένα μεγάλο αριθμό τον οποίο δυστυχώς δεν θυμάμαι.

Αναφερόμενος στο σχέδιο Ανάν, θα ήθελα να επισημάνω το πασιφανές ότι η Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο κατάφεραν μέσω της Γραμματείας του ΟΗΕ να συμπεριλάβουν στο σχέδιο προνομιακές ρυθμίσεις που υπηρετούσαν αποκλειστικά τα συμφέροντα αυτών των εγγυητριών δυνάμεων και όχι τα συμφέροντα του λαού της Κύπρου. Η εξέταση του θέματος αυτού δεν είναι σκοπός της παρούσας συζήτησης.

1974: Ο Ρόλος του ΟΗΕ

Ανάφερα πως ο ρόλος του ΟΗΕ ήταν αναμενόμενος και κινήθηκε με βάση προηγούμενες αποφάσεις του πάνω σε ζητήματα αρχών της Χάρτας του και πιο συγκεκριμένα βάσει του ψηφίσματος 186 του ΣΑ του 1964 και του ψηφίσματος 353 (20 Ιουλίου) που υιοθετήθηκε ομόφωνα από το ΣΑ και ζητούσε την αποκατάσταση της συνταγματικής δομής της ΚΔ, τον σεβασμό της κυριαρχίας, της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κύπρου, την κατάπαυση του πυρός και διαπραγματεύσεις, τον άμεσο τερματισμό της στρατιωτικής επέμβασης και την αποχώρηση χωρίς καθυστέρηση μη εντεταλμένων ξένων στρατευμάτων από την ΚΔ.

Είχαμε, βεβαίως, την αμέριστη υποστήριξη των Αδεσμεύτων κρατών, η οποία αποτελούσε τον κύριο πυλώνα της πολιτικής μας στήριξης στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών. Αυτή η ομάδα κρατών, στάθηκε σθεναρά στο πλευρό μας, παρέχοντας μας ένα αξιόπιστο και αποφασιστικό στήριγμα. Η στήριξη τους υπήρξε καθοριστική, όχι μόνο στο κυπριακό, αλλά και σε άλλα θέματα όπως π.χ. το δίκαιο της θάλασσας.

Προκαταλαμβάνω τυχών σχόλια πως η Τουρκία δεν κατονομάστηκε ποτέ ως «επιδρομέας» το 1974, ενώ επιτέθηκε επανειλημμένα κατά της Κύπρου, παραβιάζοντας όχι μόνο τη Χάρτα του ΟΗΕ αλλά και τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 για το ανθρωπιστικό δίκαιο.

Η Τουρκία δεν κατονομάστηκε για τον ίδιο λόγο που δεν κατονομάζονται σήμερα η Ρωσία, το Ισραήλ, οι Ηνωμένες Πολιτείες (για τον πόλεμο του 2003 στο Ιράκ), το ΝΑΤΟ για τους Νατοϊκούς βομβαρδισμούς σε Σερβία (1999), Λιβύη (2011), Αφγανιστάν, κλπ.

Συμπερασματικά και παρά τους περιορισμούς και τις αδυναμίες του ΟΗΕ, θεωρώ θετικότατο τον ρόλο του το 1974 διότι επέτρεψε στην ΚΔ να αποτρέψει την κατάλυση του κυπριακού κράτους που ήταν ο μείζων διακηρυγμένος πολιτικός στόχος (Κλαούζεβιτς) των δυο τουρκικών επιδρομών.

Η διάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας παραμένει ο στρατηγικός στόχος της Τουρκίας. Το γεγονός ότι η Κυπριακή Δημοκρατία υπάρχει και ότι η κυβέρνηση της εκπροσωπεί όλο τον λαό της Κύπρου είναι το μόνο που την ενοχλεί. Το μόνο. Τίποτε άλλο.

Ο τουρκικός αυτός στόχος απέτυχε παταγωδώς διότι κράτη δεν καταλύονται δια της βίας όπως έμαθε και η ναζιστική Γερμανία.

Τρανή απόδειξη του γεγονότος αυτού είναι πως φέτος γιορτάζουμε, κυριολεκτικά, τα 20 χρόνια της συμμετοχής της ΚΔ στον πιο σημαντικό διακρατικό θεσμό του κόσμου, αυτόν της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και η ΚΔ θα προεδρεύσει του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της ΕΕ το 2026 για δεύτερη φορά.

Καταλήγω ως εξής:
Η Κυπριακή Δημοκρατία παρά τις αντιξοότητες συνεχίζει σήμερα, μετά 50 χρόνια τουρκικής κατοχής, να υπάρχει.

Αντίθετα με αλλά κράτη, η ΚΔ δεν έχει την πολυτέλεια της αυτοβοήθειας (self-help) σε περίπτωση επίθεσης. Εξασφαλίζεται με συνεργασίες και συμμετοχή σε περιφερειακούς και διακρατικούς θεσμούς που χαίρουν διεθνούς νομιμότητας, αξιοπιστίας και είναι παραγωγοί διεθνών κανόνων και θεσμών ειρήνης.

Τα αδύναμα κράτη, έχουν πολύ περιορισμένα περιθώρια κινήσεων. Αντίθετα με τα ισχυρά, δεν έχουν την πολυτέλεια να κάνουν λάθη. Ωστόσο η απονομιμοποίηση και ο στιγματισμός του πολέμου τους επιτρέπουν να κατέχουν το ηθικό πεδίο της μάχης έναντι στους επιδρομείς.

Έναντι της βουλιμίας των ισχυρών, τα αδύναμα κράτη πρέπει να έχουν πάντα δίκιο που να προκύπτει μέσα από διεθνείς κανόνες και θεσμούς. Και όσο πιο αδύναμα είναι, τόσο περισσότερο πρέπει να υπερασπίζονται το δίκιο που έχουν. Και πρέπει να το υπερασπίζονται με κάθε ευκαιρία, με κάθε νόμιμο και θεσμικό μέσο, χωρίς φόβο και με πάθος. Όπως αρμόζει, δηλαδή, σε ένα αυτεξούσιο κράτος που είναι εξουσιοδοτημένος δρών και υποκείμενο του διεθνούς συστήματος και όχι αντικείμενο του για να μπορεί να καταλυθεί.

Λύση χωρίς κυπριακό

Μόνο με «λύση χωρίς κυπριακό» υπάρχει προοπτική για το μέλλον.

Στις αμερικανικές προεδρικές εκλογές του 1980 και συγκεκριμένα την 28η Οκτωβρίου, μια βδομάδα δηλαδή πριν τις κάλπες, οι δύο διεκδικητές της προεδρίας διεξήγαγαν την τελευταία από τις προκαθορισμένες προεδρικές συζητήσεις (presidential debates).

Στην διάρκεια της ο υποψήφιος των Ρεπουμπλικανών Ρέηγκαν απευθυνόμενος, όχι στον αντίπαλό του τον νυν πρόεδρο Κάρτερ και υποψήφιο των Δημοκρατικών αλλά στα εκατομμύρια των πολιτών που παρακολουθούσαν την συζήτηση, τους έθεσε το εξής ρητορικό ερώτημα: "Are you better off now than you were four years ago?" – «Είστε σε καλύτερη κατάσταση τώρα από ότι πριν τέσσερα χρόνια;»

Ήταν η ερώτηση που κέρδισε τις εκλογές για τον Ρέηγκαν και τους Ρεπουμπλικανούς. Τότε η Αμερική του Προέδρου Κάρτερ βίωνε την ομηρία των 52 διπλωμάτων της στην Τεχεράνη από το καθεστώς των μουλάδων και την ταυτόχρονη ταπείνωση της αποτυχίας της στρατιωτικής τους προσπάθειας για την απελευθέρωσή τους. Επιπρόσθετα και κυριότερα για τους Αμερικανούς η οικονομία είχε τα χάλια της με διψήφιο πληθωρισμό. Οι Αμερικανοί δεν έβλεπαν με αισιοδοξία το μέλλον με μια ακόμη Προεδρία Κάρτερ.

Στο ρητορικό ερώτημα του Ρέηγκαν ο αμερικανικός λαός απάντησε στις 4 Νοεμβρίου δίδοντας στον Ρεπουμπλικανό υποψήφιο μια συντριπτική νίκη.

Είναι βασικό αξίωμα πως οι άνθρωποι λαμβάνουν αποφάσεις στη βάση των εκτιμήσεων τους ως προς τις προοπτικές για το μέλλον. Και το θεμελιακό προαπαιτούμενο για αυτή την συνθήκη, δηλαδή για την οικοδόμηση και την εμπέδωση της ειρήνης, είναι η ύπαρξη αμοιβαίου αισθήματος ασφάλειας.

Στην Κύπρο για να υπάρξει προοπτική για το μέλλον επιβάλλεται να ύπαρξη «λύση χωρίς κυπριακό». Αυτό σημαίνει λύση χωρίς μόνιμες αποκλίσεις από τα κεκτημένα του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού. «Λύση χωρίς κυπριακό», σημαίνει το κυπριακό κράτος να μην βρίσκεται υπό την «εποπτεία» άλλων κρατών, δηλαδή υπό την «εγγύηση» τους. Πρέπει να είναι κανονικό κράτος. Κανένα κράτος ή ομάδα κρατών δεν νομιμοποιούνται σήμερα να παριστάνουν τον «εγγυητή» ή τους «εγγυητές» κανενός τρίτου κράτους. Εγγυητές μπορεί να είναι, αλλά μόνο του εαυτού τους. Το «εγγυητικό» καθεστώς της Ζυρίχης για την Κύπρο είναι κατάλοιπο της αποικιοκρατίας και νεο-ιμπεριαλιστικών αντιλήψεων της προ του Β΄ΠΠ περιόδου. Η αναβίωση και ειδικά η επιβολή του στην Κύπρο υπέκρυπτε τέτοιες ακριβώς ανομολόγητες αντιλήψεις.

Σήμερα παραμένει ένα χρεοκοπημένο, ανυπόστατο και αναχρονιστικό σύστημα. Η όποια νέα προσπάθεια επαναεπιβολής του, θα καταλήξει σε μπούμερανγκ διότι θα δημιουργήσει καθολικό αίσθημα ανασφάλειας σε μεγάλη πλειοψηφία του κυπριακού λαού.

Αυτό ακριβώς συνέβη το 2004 κατά έναν από τους αρχιτέκτονές του, τον Λόρδο Χάνεϊ, οποίος εκ των υστέρων παραδέχθηκε πόσο «απερίσκεπτα γενναιόδωρο» προς τους Τούρκους ήταν το Σχέδιο Ανάν. Στη κορυφή της απερισκεψίας υπήρξε η απαξιωτική και συγκαταβατική αντίληψη ως προς το αίσθημα ανασφάλειας και της προοπτικής για το μέλλον της πλειοψηφίας του κυπριακού λαού.

Ο Έσπεν Μπαρθ Άιντα, ειδικός αντιπρόσωπο του ΓΓ ΤΟΥ ΟΗΕ στην Κύπρο (2024-2017) θεωρείται ως επαΐων σε ζητήματα ασφάλειας. Έχει μελετήσει το ζήτημα αλλά έχει και την απαιτούμενη πρακτική εμπειρία ως ειρηνοποιού σε χώρες της Αφρικής και των Βαλκανίων.

Υπήρξε ερευνητής σε ζητήματα ασφάλειας στο Norwegian Institute of International Relations και συνεπιμελητής συλλογικής μελέτης άμεσα σχετικής με ζητήματα που άπτονται στην εμπέδωση της ειρήνης και της ασφάλειας σε περιοχές του κόσμου που ταλανίζονται την απουσία συνθηκών ασφάλειας.

Ιδού τι γράφει Άιντα για το μείζων ζήτημα της ασφάλειας:

«Αντιλήψεις περί ασφάλειας είναι εξορισμού αντιλήψεις για το μέλλον». Και συνεχίζει: «...εκείνο που πρέπει να επιτευχθεί είναι ένα ...αίσθημα ασφάλειας ανάμεσα στο ευρύ κοινό. Στέρεα και διαρκής ειρήνη απαιτεί περισσότερα από την έλλειψη σύγκρουσης. Ο κόσμος προσδοκεί ότι θα υπάρξει ειρήνη στο μέλλον και ανάλογα λαμβάνει αποφάσεις ....Στο τέλος της ημέρας οι πολλές αποφάσεις που λαμβάνονται ...αποφασίζονται στη βάση εκτιμήσεων για το μέλλον. Εκεί που οι άνθρωποι δεν πιστεύουν σε ένα ειρηνικό μέλλον ..., δεν λαμβάνονται τέτοιες αποφάσεις....».[6]

Ο,τιδήποτε άλλο συνεπάγεται «λύση με κυπριακό», δηλαδή με αδιέξοδα, με αντιπαραθέσεις, πιθανόν ακόμη και με συγκρούσεις, καθώς επίσης και με επανάληψη των λαθών του παρελθόντος δηλαδή εσαεί πολιτικές και συνταγματικές δουλείες, ξένους εγγυητές και λογής-λογής ξένους μπάστακες.

Είναι πολιτικά εφικτή μια λύση «χωρίς κυπριακό»; Θα υπάρξει προοπτική για το μέλλον; Θα είναι καλύτερα τα πράγματα από ό,τι ήταν πριν; Θα απαντήσω ως εξής: η όποια λύση χρειάζεται νομιμοποιητική βάση, η οποία πρέπει να έχει τη συναίνεση του κυπριακού λαού. «Λύση με κυπριακό» δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή διότι ισοδυναμεί με «τουρκική ειρήνη» στην Κύπρο. Σημαίνει αυτό που κάποτε υπογράμμισε ο Κίσινγκερ με την αφοριστικό λόγο που τον διέκρινε: η επιδίωξη απόλυτης ασφάλειας από μια πλευρά παράγει απόλυτη ανασφάλεια στην άλλη. Μια «τουρκική ειρήνη» σημαίνει μηδέν προοπτική για το μέλλον της Κύπρου και ολόκληρου του λαού της. Εκτός βέβαια με τη μορφή τουρκικής σατραπείας.

[6] Eide, Barth Espen and Holm, Tanke Tor, Peacebuilting and Policy Reform. London: Routledge, 2013. Δείτε ειδικά την Εισαγωγή και το Postscript, δικά του κείμενα.

IV. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ, ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΗΜΕΡΑ

ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ

Γιάννης Κ. Λάμπρου
Ιστορικός, Φιλόλογος, Συγγραφέας

Το Κυπριακό, του οποίου η λύση, όπως μαρτυρεί ο Μιχαήλ Δεκλερής, τον Ιούλιο του 1974 είχε πλησιάσει στο αίσιο τέλος της, καταβαραθρώθηκε από το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου του 1974. Το έγκλημα αυτό εναντίον της Κύπρου διέπραξε ο παρανοϊκός δικτάτορας Δημήτριος Ιωαννίδης μαζί με τους συνεργάτες και συνένοχούς του, Γρηγόριο Μπονάνο, αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας, Φαίδωνα Γκιζίκη, λεγόμενο πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο, πρωθυπουργό της δικτατορικής Κυβέρνησης της Ελλάδας, και Ανδρέα Γαλατσάνο, αρχηγό του Στρατού. Είναι βέβαια αλήθεια ότι η Τουρκία από το 1956 είχε άνομα σχέδια κατά της Κύπρου, αυτά όμως ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθούν χωρίς το πραξικόπημα. Με το πραξικόπημα ανατράπηκε η νόμιμη κυβέρνηση του αρχιεπισκόπου Μακαρίου, ανδρός παγκόσμιου κύρους και ακτινοβολίας, καταλύθηκε η συνταγματική τάξη, και η Τουρκία επωφελούμενη από την διεθνή κατακραυγή εναντίον της ελληνικής χούντας και εξαπατώντας την διεθνή κοινότητα με το ψεύδος ότι σκόπευε να αποκαταστήσει την συνταγματική τάξη εισέβαλε στην Κύπρο στις 20.7.1974, χωρίς να επισύρει επικρίσεις από καμιά χώρα πλην της Ελλάδας.

Έκτοτε η Τουρκία αφού έριξε την αρπάγη της στην Κύπρο δεν εννοεί να απαγκιστρωθεί. Έχει περιφρονήσει το ψήφισμα 3212 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ (1.11.1974) το οποίο προέτρεπε «την ταχεία αποχώρηση όλων των ξένων στρατιωτικών δυνάμεων από την Δημοκρατία της Κύπρου και τον τερματισμό οιασδήποτε ξένης επεμβάσεως στις υποθέσεις της», υποδείκνυε ότι «όλοι οι πρόσφυγες πρέπει να επιστρέψουν στις εστίες τους υπό συνθήκες ασφαλείας » και καλούσε «τα ενδιαφερόμενα μέρη να λάβουν επείγοντα μέτρα προς τον σκοπόν αυτόν». Το ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης κατέστη εκτελεστό με την υιοθέτησή του από το Συμβούλιο Ασφαλείας με το ψήφισμα 365, το οποίο εγκρίθηκε στις 13.12.1974.[1] Η Τουρκία περιφρόνησε και αυτό το ψήφισμα, όπως και σωρεία άλλων ψηφισμάτων του ΟΗΕ που ακολούθησαν, χωρίς να υποστεί την παραμικρή κύρωση.

[1] Πάντως τα ψηφίσματα των Η.Ε. αποκαλούν «επέμβαση» την στρατιωτική δράση της Τουρκίας εναντίον της Κύπρου το 1974 και αποφεύγουν να την χαρακτηρίσουν ως εισβολή. Επίσης δεν κατονομάζουν την Τουρκία ως κατοχική δύναμη. Ως κατοχική δύναμη κατονόμασε την Τουρκία το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην υπόθεση Λοϊζίδου, το οποίο έκανε και λόγο για εισβολή, όμως τα Η.Ε. αδιαφόρησαν για την ετυμηγορία του.

Τα αποτελέσματα της τουρκικής εισβολής ήταν τραγικά για την Κύπρο. Το 37% του κυπριακού εδάφους βρίσκεται από τότε υπό τουρκική κατοχή.

Στη μακραίωνη Ιστορία της η Κύπρος είχε υποστεί πολλές κατακτήσεις, όμως ο γηγενής πληθυσμός παρέμενε πάντοτε στις εστίες του. Αντίθετα, το 1974 οι Τούρκοι εφάρμοσαν την πολιτική του εθνικού ξεκαθαρίσματος, με αποτέλεσμα 165 περίπου χιλιάδες Ελληνοκύπριοι να ξεριζωθούν από τις πανάρχαιες εστίες τους και να καταφύγουν πρόσφυγες στη νότια Κύπρο.[2] Η Τουρκία άσκησε κάθε είδους πίεση επί της Κυπριακής Κυβερνήσεως, ώστε και οι 47 χιλιάδες Τουρκοκύπριοι που ζούσαν στις ελεύθερες περιοχές να μεταφερθούν στον Βορρά, στο κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου. Έτσι δημιούργησε τις προϋποθέσεις διχοτόμησης του νησιού, την οποία επιδίωκε από τη δεκαετία του 1950. Το εθνικό ξεκαθάρισμα ολοκληρώθηκε με την εκδίωξη δεκατριών περίπου χιλιάδων Ελλήνων που είχαν παραμείνει εγκλωβισμένοι στα χωριά τους στην Καρπασία μετά την εισβολή. Επιτράπηκε η παραμονή λίγων μόνο κατοίκων στα χωριά Ριζοκάρπασο και Αγία Τριάδα, οι οποίοι σήμερα ανέρχονται σε 350 άτομα. Άλλοι 396 εγκλωβισμένοι διαβιούν στα μαρωνίτικα χωριά Κορμακίτης και Καρπάσεια.

Τα σπίτια και οι περιουσίες των προσφύγων στις κατεχόμενες περιοχές έχουν κατασχεθεί από τις παράνομες Αρχές και μέρος τους έχει παραχωρηθεί σε Τουρκοκύπριους που εγκατέλειψαν το ελεύθερο τμήμα της Κύπρου και μετακινήθηκαν στον Βορρά, καθώς και σε χιλιάδες εποίκους. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με την ετυμηγορία του στην υπόθεση της Τιτίνας Λοϊζίδου (18.12.1996) αποφάνθηκε ότι οι πρόσφυγες δεν έχουν χάσει το δικαίωμα ιδιοκτησίας επί των κατεχόμενων περιουσιών τους. Καταδίκασε μάλιστα την Τουρκία σε σοβαρή αποζημίωση προς την Λοϊζίδου για τη στέρηση του δικαιώματός της να χρησιμοποιεί και να απολαμβάνει την περιουσία της.[3] Ωστόσο με την απόφαση του ίδιου Δικαστηρίου στην υπόθεση Δημόπουλος και 17 άλλων στις 5.3.2010 η υπόθεση των ελληνοκυπριακών περιουσιών πήρε δυσμενή τροπή.[4] Αδυνατώντας να εκδικάσει τις 1.500 προσφυγές που είχαν κατατεθεί μέχρι τότε, το Ε.Δ.Α.Δ παρέπεμψε τους αιτητές στην λεγόμενη «Επιτροπή Ακίνητων Περιουσιών» που είχε συστήσει η Τουρκία στο παράνομο τουρκοκυπριακό κράτος. Η «Επιτροπή» θωρήθηκε από το ΕΔΑΔ ικανοποιητικό ένδικο μέσο και μόνο όσοι

[2] Σύμφωνα με στοιχεία της UNFICYP μετακινήθηκαν από τον Νότο στον Βορρά 47 χιλιάδες Τουρκοκύπριοι και από τον Βορρά στον Νότο 165 χιλιάδες Ελληνοκύπριοι. Ο Χριστοφής Οικονομίδης, στο: *Απομυθοποιημένη Ιστορία του Κυπριακού τα Τελευταία 50 Χρόνια*, σ.425, παρατηρεί ότι σύμφωνα με την απογραφή του 1973 οι Ελληνοκύπριοι στις περιοχές που κατέλαβαν αργότερα οι Τούρκοι ήταν 162.000.

[3] Για την υπόθεση της Τιτίνας Λοϊζίδου βλέπε μεταξύ άλλων: Γιάννης Κ. Λάμπρου, *Ιστορία του Κυπριακού: Τα Χρόνια μετά την Ανεξαρτησία, 1960-2023*. Λευκωσία 2024, σ. 704-705.

[4] Για την υπόθεση Δημόπουλος βλέπε σ.799, στο ίδιο βιβλίο.

δεν ικανοποιούνταν από τις αποφάσεις της θα μπορούσαν να απευθυνθούν στο ίδιο το ΕΔΑΔ για αποζημιώσεις, αφού πρώτα προσέφευγαν στο «Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο» των κατεχομένων. Παρ' όλο που οι αποζημιώσεις, σύμφωνα με την ετυμηγορία του Ε.Δ.Α.Δ., θα παραχωρούνταν μόνο για την στέρηση της χρήσης και της απόλαυσης της περιουσίας, ενώ η κυριότητα της περιουσίας θα παρέμενε στον ιδιοκτήτη, η «Επιτροπή» καθιστά σαφές σε όσους προσφεύγουν σ' αυτήν ότι όσοι αποδέχονται τις γλίσχρες αποζημιώσεις που τους προσφέρει αποξενώνονται οριστικά από τις περιουσίες τους, οι οποίες περιέρχονται στο τουρκικό Κράτος. Παρ' όλα αυτά πάρα πολλοί έχουν αποδεχτεί αυτόν τον όρο, με αποτέλεσμα σημαντικές εκτάσεις ελληνοκυπριακής γης στα κατεχόμενα να έχουν τουρκοποιηθεί με την υπογραφή των ιδιοκτητών τους.

Η τουρκική εισβολή επέφερε και σοβαρή δημογραφική αλλοίωση με την μεταφορά και εγκατάσταση στην Κύπρο τεράστιου αριθμού εποίκων από την Τουρκία. Αυτοί με τους μετριότερους υπολογισμούς είναι υπερδιπλάσιοι των Τουρκοκυπρίων. Ο ακριβής αριθμός του πληθυσμού και ιδιαίτερα των εποίκων στις κατεχόμενες περιοχές είναι εξαιρετικά δύσκολο να εξακριβωθεί. Πρόταση της Κυπριακής Κυβέρνησης να διενεργηθεί απογραφή του πληθυσμού σε ολόκληρη την Κύπρο υπό την αιγίδα του ΟΗΕ απορρίφθηκε από την τουρκική πλευρά. Ο Τουρκοκύπριος ηγέτης, Ερσίν Τατάρ, σε συνέντευξή του στον τουρκοκυπριακό ραδιοσταθμό «My Kybris» στο Λονδίνο τον Νοέμβριο του 2023 αναβίβασε τον πληθυσμό των κατεχομένων σε 420.000, όμως σύμφωνα με δημοσιογράφους και διάφορους οικονομικούς παράγοντες στα κατεχόμενα και στην Τουρκία ο πληθυσμός στα κατεχόμενα ανέρχεται σε 500.000 έως 700.000 κατοίκους. Κατά τις διαπραγματεύσεις που διεξάγονται από το 1974 η ελληνοκυπριακή πλευρά θέτει θέμα απομάκρυνσης των εποίκων, όμως όλοι ανεξαιρέτως οι Τουρκοκύπριοι ηγέτες αρνούνται οποιαδήποτε συζήτηση πάνω σ' αυτό. Ακόμη και ο θεωρούμενος ως μετριοπαθής, Μουσταφά Ακιντζί, έχει δηλώσει ότι οι έποικοι θα παραμείνουν και θα γίνουν πολίτες της ομόσπονδης Κύπρου. Ωστόσο το άρθρο 49 (6) της 4ης Συνθήκης της Γενεύης και το άρθρο 8 (2) του Καταστατικού της Ρώμης για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο χαρακτηρίζουν τον εποικισμό έγκλημα πολέμου και έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Η παραμονή τεράστιου αριθμού εποίκων καθιστά εξαιρετικά δύσκολη, αν μη αδύνατη, την επίλυση του Κυπριακού.

Αλλά και η οικονομία της Κύπρου υπέστη βαρύτατο πλήγμα. Το 70% των πλουτοπαραγωγικών πόρων έπεσε στα χέρια των Τούρκων. Αναλυτικότερα, οι Ελληνοκύπριοι απώλεσαν το 45% των σχολικών κτιρίων, το 65% των ξενοδοχείων και άλλων τουριστικών καταλυμάτων, το 87% των υπό

ανέγερση τουριστικών μονάδων, το 46% της βιομηχανικής παραγωγής, το 41% των κτηνοτροφικών μονάδων, το 56% της μεταλλευτικής παραγωγής. Στους Τούρκους περιήλθε και το λιμάνι της Αμμοχώστου, από το οποίο γινόταν το 83% των εισαγωγών και εξαγωγών.[5] Το πλήγμα από την εισβολή θα ήταν εξοντωτικό, αν η κυπριακή οικονομία δεν στηριζόταν σε γερά θεμέλια, που οφείλονταν στην συνετή και επιτυχημένη οικονομική πολιτική των κυβερνήσεων του αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Αρκεί να λεχθεί ότι ύστερα από μια τόσο μεγάλη συμφορά η κυπριακή λίρα δεν υποτιμήθηκε. Στηριγμένη σ' αυτή τη γερή βάση και στον δυναμισμό, την εργατικότητα και την προοδευτικότητα των Ελλήνων της Κύπρου η οικονομία μέσα στα πέντε κιόλας πρώτα χρόνια από την εισβολή παρουσίασε τόσο εντυπωσιακή άνοδο, ώστε ξένοι οικονομικοί παράγοντες να μιλούν για οικονομικό θαύμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι από τις δέκα νέες χώρες που εντάχθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004 η Κύπρος είχε το ψηλότερο βιοτικό επίπεδο.

Από το 1974 οι Έλληνες της Κύπρου βλέπουν ανήμποροι την πολιτιστική τους κληρονομιά στην βόρεια Κύπρο να συνθλίβεται κάτω από το πέλμα του Τούρκου κατακτητή. Εκκλησίες και σεβάσμια προσκυνήματα απογυμνώθηκαν εντελώς από το περιεχόμενό τους. Εικόνες μεγάλης αξίας πουλήθηκαν στο εξωτερικό ή και καταστράφηκαν, τα μωσαϊκά του 6ου αιώνα μ.Χ. της Παναγίας της Κανακαριάς στην Λυθράγκωμη της Καρπασίας, καθώς και τοιχογραφίες εξαιρετικής τέχνης εκκλησιών βυζαντινής εποχής, όπως του Αντιφωνητή κοντά στον Άγιο Αμβρόσιο της Κερύνειας, του Αγίου Ευφημιανού (ή Θεμονιανού) κοντά στην Λύση και άλλων, αποκολλήθηκαν και πουλήθηκαν στο εξωτερικό. Κάποιες εκκλησίες μεταβλήθηκαν σε τζαμιά ή μουσεία βυζαντινών εικόνων, και, το χειρότερο, σε χώρους που δεν συνάδουν με την ιερότητά τους, όπως αποθήκες, στάβλοι κ.ά. Οι Τούρκοι διέπραξαν επίσης το ανοσιούργημα να κατεδαφίσουν το μοναστήρι της Αβγασίδας κοντά στο χωριό Μηλιά της επαρχίας Αμμοχώστου. Σε μια προσπάθεια εκτουρκισμού των κατεχομένων όλα τα ελληνικά τοπωνύμια, πιστοποιημένα από χάρτες και βιβλία παλιών εποχών και καταγραμμένα στον πρώτο επίσημο χάρτη που εξέδωσαν οι Άγγλοι, εκείνον του λόρδου Κίτσενερ, έχουν αντικατασταθεί με τουρκικές ονομασίες.[6]

---

[5] Τα πιο πάνω στοιχεία περιέχονται σε διάφορες εκδόσεις του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, μεταξύ των οποίων και χάρτης της Κύπρου με τίτλο «Κυπριακή Δημοκρατία, από το 1960 μέχρι σήμερα - Κατανομή πληθυσμού κατά εθνική ομάδα και θέσεις των τουρκικών κατοχικών στρατευμάτων». Λευκωσία, 1999.

[6] Για την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς στα κατεχόμενα βλέπε: α) Διάφοροι, *Κύπρος - 9000 χρόνων έργα πολιτισμού λεηλατούνται*. Επιτροπή για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου, Αθήνα 1994[4] β) Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, *Το Κυπριακό Πρόβλημα*, σ. 148-149 γ) Λήμμα: *Αρχαιοκαπηλία*, *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαιδεία*, τ.2, σ. 344-346 δ) Πέτρος Στυλιανού, *Η σύληση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην κατεχόμενη Κύπρο*. Λευκωσία, 1987 ε) *They make a desert and they call it peace*. Έκδοση της Ένωσης Δήμων Κύπρου, Λευκωσία, χ.χ., σ.21 στ) Βάσος Καραγιώργης,

Η εισβολή προκάλεσε ανείπωτο πόνο στον λαό της Κύπρου, πολύ μεγαλύτερο στους Ελληνοκυπρίους όμως όχι ασήμαντο και στους Τουρκοκυπρίους. Αγιάτρευτος είναι ο πόνος των προσφύγων, που έχασαν αγαπημένες πατρίδες, όπου βρίσκονται τα σπίτια, οι περιουσίες, οι τάφοι των προγόνων και τα ιερά τους προσκυνήματα. Ο ανθρώπινος πόνος αποκορυφώθηκε στην περίπτωση των συγγενών χιλιάδων νεκρών και αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Σε 2040 περίπου ανέρχονται οι Ελληνοκύπριοι νεκροί και αγνοούμενοι και πολύ περισσότεροι οι τραυματίες.[7]

Γενικά τα αποτελέσματα της εισβολής ήταν τεράστιες καταστροφές και απέραντος πόνος, που επηρέασαν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό τους Ελληνοκυπρίους και σε μικρότερο βαθμό τους Τουρκοκυπρίους. Αυτήν την θεομηνία ο Ετσεβίτ την ονόμασε ειρηνευτική επιχείρηση. Για τον χαρακτηρισμό αυτόν ισχύει εκείνο που είπε ο Ρωμαίος Σαλούστιος: Ubi solitudinem faciunt, pacem appellant (προκαλούν την ερήμωση και αυτό το αποκαλούν ειρήνη).

Μισό αιώνα μετά την εισβολή η Τουρκία, αν και κατοχική δύναμη, δεν δέχεται σοβαρές πιέσεις για λύση του Κυπριακού. Αυτό οφείλεται και στο γεγονός ότι στα ψηφίσματα των Η.Ε. υπάρχει και η πρόνοια ότι η λύση του Κυπριακού θα πρέπει να προέλθει από συνομιλίες μεταξύ της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας υπό την αιγίδα του Γ.Γ. των Η.Ε. Επομένως θεωρείται ότι την κύρια ευθύνη για την επίλυση του προβλήματος δεν φέρει η Τουρκία αλλά οι δύο κοινότητες στην Κύπρο. Ωστόσο οι διακοινοτικές συνομιλίες που διεξάγονται εδώ και δεκαετίες έχουν αποβεί άκαρπες, επειδή η Τουρκία, η οποία ελέγχει απόλυτα την τουρκοκυπριακή κοινότητα, επιδιώκει λύση με την οποία δεν θα χάσει τον έλεγχό της επί της Κύπρου.

Η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς στην κατεχόμενη Κύπρο. Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, Λευκωσία 1985 ζ)Hitchens, *Cyprus*, p. 112-116.

[7] Στην Επίσημη Εφημερίδα της Δημοκρατίας, αρ. 3418, 10.7.2000, δημοσιεύονται τα ονόματα 1493 αγνοουμένων, από τους οποίους οι 80 είναι Ελλαδίτες. Στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών της Κύπρου, www.mfa.gov.cy, δημοσιεύτηκαν τον Φεβρουάριο του 2003 τα ονόματα 798 Ελληνοκυπρίων που πέθαναν κατά την ή συνεπεία της τουρκικής εισβολής. Ο κατάλογος δημοσιεύτηκε και στην εφημ. *Η Σημερινή*, στις 3, 5, 6, 7, 8 και 10.2.2003. Σε ξεχωριστούς καταλόγους δημοσιεύτηκαν τα ονόματα Ελλαδιτών αξιωματικών και οπλιτών. Στον κατάλογο των 798 Ελληνοκυπρίων περιλαμβάνονται και 62 άτομα που πέθαναν μετά το 1974. Τα περισσότερα ήταν εγκλωβισμένοι και πολύ λίγοι από αυτούς πέθαναν από βίαιο θάνατο. Για άλλους σημειώνεται ότι πέθαναν τα έτη 1993 και 1997 λόγω τραυματισμού τους κατά την εισβολή. Αναφέρονται επίσης οι περιπτώσεις προσώπων που πυροβολήθηκαν και σκοτώθηκαν από τουρκικά στρατεύματα τα έτη 1981, 1983, 1988, 1996 και 1997.

Μετά την αποτυχία και της τελευταίας σοβαρής προσπάθειας για λύση του Κυπριακού στο Κραν-Μοντανά τον Ιούλιο του 2017[8] οι Τούρκοι σταμάτησαν να συζητούν λύση ομοσπονδίας και στράφηκαν προς την λύση δύο εντελώς ανεξάρτητων και ισότιμων κρατών στην Κύπρο. Τη λύση αυτήν, η οποία είναι εντελώς απαράδεχτη για τους Ελληνοκυπρίους, υποστηρίζει πια αταλάντευτα η Τουρκία έχοντας πειθήνιο όργανό της τον ηγέτη που επέβαλε στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, Ερσίν Τατάρ. Μετά την εξέλιξη αυτή το Κυπριακό έχει περιέλθει σε αδιέξοδο, το οποίο παρά τις γενναίες προσπάθειές του δεν έχει κατορθώσει να σπάσει ούτε ο Νίκος Χριστοδουλίδης, νέος πρόεδρος της Δημοκρατίας της Κύπρου από 12.2.2023. Η ζημιά που έχει προκαλέσει στην Κύπρο το πραξικόπημα της χούντας του Δημήτριου Ιωαννίδη ίσως αποδειχτεί ανεπανόρθωτη.

[8] Για το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων στο Κραν-Μοντανά βλέπε: Γιάννης Κ. Λάμπρου, *Ιστορία του Κυπριακού: Τα Χρόνια μετά την Ανεξαρτησία*, 1960-2023. Λευκωσία 2024, σ. 816-831.

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ, ΚΑΤΟΧΗΣ, ΚΑΙ ΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΗΜΕΡΑ: ΜΙΑ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Κυπριανός Δ. Λούης
Διδάκτωρ Οικονομικής Ιστορίας, Τέως Διευθυντής Μέσης Εκπαίδευσης, Υπουργείο Παιδείας, Αθλητισμού και Νεολαίας Κυπριακής Δημοκρατίας

Οι Κοινωνικοοικονομικές Επιπτώσεις της Εισβολής

(α) Από τη ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας (ΚΔ) στο 1974.

Το Σύνταγμα[1] της Κυπριακής Δημοκρατίας (ΚΔ) εξελήφθη από πολλούς ως δοτό[2] και βασιζόταν στη φιλοσοφία μιας Συναινετικής Δημοκρατίας (Consociational Democracy).[3] Ήταν εν ολίγοις, μια μορφή διοικητικής ομοσπονδίας, ενός δικοινοτικού κράτους με ενιαία γεωγραφική επιφάνεια. Η νεοϊδρυθείσα Κ.Δ. του 1960, είχε πολλά χαρακτηριστικά «υπανάπτυκτης χώρας»,[4] αλλά κατάφερε να οικοδομήσει μέσα σε λίγα χρόνια μια ισχυρή και

---

[1] Ήταν το αποτέλεσμα των εργασιών της Μεικτής Συνταγματικής Επιτροπής (ΜΣΕ)(6 Απριλίου-6 Ιουλίου 1960). Βλέπε Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας με τις μέχρι σήμερα τροποποιήσεις του βρίσκεται στον ακόλουθο σύνδεσμο: http://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/syntagma/index.html (ανάκτηση: 11.6.24). Επίσης Αχιλλέας Κ. Αιμιλιανίδης, *Ένα μακρόσυρτο παιχνίδι σκακιού. Οι απόρρητες διαπραγματεύσεις για τις βρετανικές βάσεις (1959-1960)*, Εκδόσεις Hippasus, Λευκωσία 2021.

[2] Βάσος Γεωργίου, *Η Δημόσια Διοίκηση στην Κύπρο, Διοικητικό Δίκαιο, Νομολογία και Εισαγωγή στη Διοικητική Επιστήμη*. Εκδόσεις Εν Τύποις, Λευκωσία 2012, Μάριος Κύρου, *Ο υβριδικός πόλεμος στο χώρο της Κύπρου μετά την απόρριψη του σχεδίου Kofi Annan*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Λέσβος 2020, σ. 12.

[3] Ανδρέας Θεοφάνους, *Από τη Δεσμευμένη Ανεξαρτησία του 1960 στις προκλήσεις του σήμερα: Συνοπτική αξιολόγηση του Κυπριακού και της πολιτικής όλων των Προέδρων*, Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία, Εκδόσεις Hippasus, 2023, σσ. 27-28.

[4] Για τις οικονομικές συνθήκες το 1960 (διαρθρωτικές αδυναμίες, φτωχή και αργή οικονομία, ύφεση, μείωση ΑΕΠ, αύξηση ανεργίας, φυγή κεφαλαίων, μετανάστευση ανθρώπινου δυναμικού) και τα χαρακτηριστικά (χαμηλό ΑΕΠ, υποαπασχόληση, επηρεασμός από ασταθείς παράγοντες, εξαγωγές με χαρακτηριστικά υπανάπτυξης, χαμηλό βιοτικό επίπεδο, υποτυπώδεις στεγαστικές υποδομές) αλλά και τα θετικά που άφησε το αποικιακό καθεστώς (βελτίωση βιοτικού επιπέδου, οικονομική ανάπτυξη, καθολικό σχέδιο κοινωνικών ασφαλίσεων, βελτίωση του επιπέδου αλφαβητισμού του ανθρώπινου δυναμικού, καλό υπόβαθρο δημόσιας υπηρεσίας, συστημάτων καταχώρησης της ακίνητης περιουσίας και της απονομής της δικαιοσύνης) βλ. Συμεών Μάτσης, «Μια τομή στην Κυπριακή οικονομία της περιόδου 1960-1985», *Η Κύπρος τον εικοστό αιώνα: Κράτος, Κοινωνία και Οικονομία*, Γ΄ Ημερίδα Ιστορικού Αρχείου Τράπεζας Κύπρου (Επιμ. Γιώργος Καζαμίας, Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου), Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Λευκωσία 2016, σσ.163-166. Επίσης Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 7-8., Γραφείο Προγραμματισμού, Επιτροπής Προγραμματισμού, *Το τέταρτο έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως, 1982-1986*, Λευκωσία, Έκδοση Κυβερνητικού Τυπογραφείου [1982], σ. 5.

σταθερή οικονομία, σημειώνοντας εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης[5] με κινητήριους μοχλούς την εξωτερική και την επενδυτική ζήτηση.[6] Αρχικά η ανάπτυξη της οικονομίας στηριζόταν κυρίως στη γεωργία-κτηνοτροφία[7] και εν μέρει στη βιομηχανία, ενώ από τα μέσα της δεκαετίας του ΄60, άρχισαν σταδιακά να αξιοποιούνται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που έχει η Κύπρος ως τουριστικός προορισμός.[8] Στον υψηλό ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας συνέβαλε σημαντικά και ο κρατικός τομέας, λόγω της έμφασης που δόθηκε στον περιορισμό των καταναλωτικών και την αύξηση των επενδυτικών δαπανών.[9] Ωστόσο, αυτήν την επιτυχή οικονομική πορεία, απολάμβανε κυρίως η ελληνοκυπριακή κοινότητα[10] σε όση επικράτεια ήλεγχε επαρκώς η Κυπριακή Κυβέρνηση. Αντίθετα, μέρος των Τουρκοκυπρίων, οι οποίοι διέμεναν στους «θύλακες»[11] μετά τον Δεκέμβριο του 1963 και είχαν περιορισμένους πόρους για οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, εξαρτώνταν

[5] Marilena Varnava, *Cyprus before 1974: The prelude to Crisis*, London: I.B. Tauris, 2020, pp. 75, 81-86. Πασιαρδής, Α. Κ. Αυξεντίου & Β. Γ. Χατζηαναστασίου, Η Οικονομία κατά τη δεκαετία 1970-1979. *1960-2010.Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, 2 (1970-1979). Η δεκαετία της κυπριακής τραγωδίας*: 2011, σσ. 215-221, Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ.166, Γ. Συρίχας, Α. Μαρκίδου, &Μ. Λουκά, Μ. «Κυπριακή οικονομία: επιτυχίες του χθες, προκλήσεις του σήμερα και του αύριο», *Κυπριακή Οικονομία: Ανασκόπηση, Προοπτικές, Προκλήσεις* (Επιμ. Αθ. Ορφανίδης & Γ. Συρίχας), (σσ. 1-36), Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, Λευκωσία 2012, σ. 1,11, Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως…*, ό.π., σ. 5.

[6] Για τους παράγοντες της ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης (1960-1973) βλ. Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 170-173.

[7] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 9-14 και Διάγραμμα 1.1. (Αγροτικός Πληθυσμός), Διάγραμμα 1.2. (Γεωργική γη και μόνιμη καλλιέργεια), Διάγραμμα 1.3.(δείχτες φυτικής παραγωγής τροφίμων και κτηνοτροφίας).

[8] Πάνος Πασιαρδής και συνεργάτες, *Το κόστος της τουρκικής εισβολής και προτάσεις ισότιμης κατανομής του* (Περίληψη), Πανεπιστήμιο Κύπρου, Μονάδα Οικονομικών ερευνών και Κεντρικός Φορέας Ισότιμης Κατανομής Βαρών, Λευκωσία 2000, σ. 5. Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 14.

[9] Πασιαρδής και συνεργάτες, *Το κόστος της τουρκικής εισβολής…,* ό.π., σ. 5.

[10] Μαριλένα Βαρνάβα, «Η οικονομική ανάπτυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας και οι επιπτώσεις της», *Η Κύπρος τον 20ο αιώνα: κράτος, κοινωνία, οικονομία*, Δ΄ Ημερίδα Ιστορικού Αρχείου Τράπεζας Κύπρου (Σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου), 4.11.2021, σ. 9.

[11] Γεωργίου, *Η Δημόσια Διοίκηση στην Κύπρο*, ό.π., σ. 205, G. A., Kazamias, "Cyprus, 1960-1974: internal developments. Chapter 8.", *Introduction to the History of Cyprus*, (Kazamias, A. G., Petrides, K.A & Koumas E., edrs.), Open University Cyprus, Nicosia 2012:272-275, Γιάννης Κ. Λάμπρου, *Ιστορία του Κυπριακού: Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία, 1960-2008* (2η έκδοση), Εκδόσεις Πάργα, Λευκωσία 2008:110-111, Ν.Π. Τζερμιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας: Μια αναδρομή στη ζωή της μεγαλονήσου στο διάβα των χιλιετιών*. Τόμος Ι, Εκδόσεις Libro, Αθήνα 2001:526-540, Varnava, *Cyprus before 1974*, p.17, Έ. Χατζηγεωργίου, *Έμφυλες διαστάσεις στη Δημόσια Διοίκηση και τη Δημόσια Πολιτική της Κυπριακής Δημοκρατίας*. Πανεπιστήμιο Λευκωσίας. Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Διακυβέρνησης, Νομική Σχολή. Διδακτορική Διατριβή. Λευκωσία 2021, σσ. 107-108, https://el.wikipedia.org/wiki/Τουρκοκυπριακοί θύλακοι (Ανακτήθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου 2024), Κύρου, *Ο υβριδικός πόλεμος…,* ό.π., σσ. 15, 17-18.

οικονομικά από την οικονομική βοήθεια της Τουρκίας.[12] Το οικονομικό και κοινωνικό σχίσμα μεταξύ των δύο κοινοτήτων, το οποίο δημιουργήθηκε κατά την πιο κρίσιμη δεκαετία 1964-1974, είχε σταδιακά επιδεινωθεί.[13] Αυτός ο παράγοντας είχε αναπόφευκτα επηρεάσει την εξέλιξη του Κυπριακού.

Στην παρόν άρθρο εξετάζονται οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις οι οποίες προέκυψαν ως αποτέλεσμα πολιτικών και διπλωματικών χειρισμών, ήτοι πολέμου και διπλωματικού αδιεξόδου στο κυπριακό πρόβλημα, διάρκειας 50 χρόνων. Οι επιπτώσεις αυτές, εστιάζονται για μεθοδολογικούς λόγους αλλά και προσβασιμότητας στις πηγές, κυρίως στο μέρος των πολιτών που ανήκουν στην ελληνοκυπριακή κοινότητα.

Σύμφωνα με τη θεωρία του νεοθεσμισμού,[14] η αλλαγή μπορεί να επιτευχθεί και να εδραιωθεί κατά τη διάρκεια κρίσιμων καμπών/σταυροδρομίων[15] (*critical junctures*) και διαδικασιών αλληλεπίδρασης[16] όπου «μπορούν να παρουσιαστούν σημαντικές ευκαιρίες ούτως ώστε να επέλθουν σημαντικές

[12] Βαρνάβα, «Η οικονομική ανάπτυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας…», *ό.π.*, σ.9, Varnava, *Cyprus before 1974…*, p. 91, https://el.wikipedia.org/wiki/Τουρκοκυπριακοίθύλακοι (Ανακτήθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου 2024), Κύρου, *Ο υβριδικός πόλεμος…,* ό.π., σ. 19.

[13] Βαρνάβα, «Η οικονομική ανάπτυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας…», *ό.π.*, σ. 10, https://el.wikipedia.org/wiki/Τουρκοκυπριακοίθύλακοι (Ανακτήθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου 2024).

[14] V. Schmidt, Reinterpreting interpretive social science: Mark Bevir on democratic governance, *Comparative European Politics*, 2012, 10(5):625-633.

[15] Κρίσιμα σταυροδρόμια θεωρούνται περίοδοι στον ιστορικό χωροχρόνο οι οποίες αναπροσαρμόζουν και αναδιαμορφώνουν το πλαίσιο και την πορεία των θεσμών. Στις περιόδους εκείνες η θεσμική διάρθρωση οδηγείται σε μονοπάτια ή κατευθύνσεις οι οποίες στη συνέχεια είναι ιδιαιτέρως δυσχερές να μεταβληθούν. Τα *κρίσιμα σταυροδρόμια* λοιπόν, συνιστούν την απαρχή της αιτιώδους σχέσης του μηχανισμού που προκαλεί τη διαδοχική ακολουθία, εξάρτηση ή διαδοχή αιτιακών επιδράσεων που ακολουθούν. Η πορεία των θεσμών κατά τη διαδικασία της εξάρτησης από το μονοπάτι που εκπορεύεται προς το σταυροδρόμι, χαρακτηρίζεται στη συνέχεια από περιόδους μακράς σταθερότητας ή κρίσιμες διασταυρώσεις ρευστότητας. Η αιτιώδης λογική που επιλέγηκε και έγινε κρίσιμο σταυροδρόμι και η οποία επιδρά στη μετέπειτα πορεία, περιορίζει σε μακρό ορίζοντα τις επιλογές και εδραιώνει συγκεκριμένους θεσμούς οι οποίοι παράγουν αυτοδύναμες διαδικασίες προς συγκεκριμένη κατεύθυνση, οριοθετώντας το περίγραμμα της δράσης και αποκλείοντας άλλες κατευθύνσεις. Βλέπε Μ. Αναστασιάδου, *Το κράτος στις συνθήκες της σύγχρονης εποχής: Η περίπτωση της Κύπρου*. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Σχολή Διεθνών Σπουδών, Επικοινωνίας και Πολιτισμού. Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Διδακτορική Διατριβή, 2020: 245-247 https://freader.ekt.gr/eadd/index.php?doc=47450&lang=el#p=1 (Ανακτήθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου 2024).

[16] Στ. Λαδή, *Οικονομική κρίση και διοικητική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και στην Κύπρο: περιορισμοί και ευκαιρίες*. Σειρά κειμένων πολιτικής. Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων. Τόμος ΙΙ, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας 2011:23, Α. Κίρλαππος, *Ευρωπαϊκή Ένωση και Τοπική Αυτοδιοίκηση: Ο Εξευρωπαϊσμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Κυπριακή Δημοκρατία*. Πανεπιστήμιο Κύπρου. Τμήμα Κοινωνικών Επιστημών. Διδακτορική Διατριβή, Λευκωσία 2015, σ. 40, Αναστασιάδου, *Το κράτος…*,ό.π., σσ. 245-247, Χατζηγεωργίου, *Έμφυλες διαστάσεις…*, ό.π., σσ. 48-49,51-52.

μεταρρυθμίσεις»[17] και να εδραιωθεί μια παρατεταμένη περίοδος θεσμικής σταθερότητας με αυξημένο βαθμό ανταπόκρισης της ΚΔ στις προκλήσεις των καιρών. Τέτοια κρίσιμα σταυροδρόμια μελέτης και προβληματισμού τα οποία επηρεάζουν τη σύγχρονη ιστορία της Κύπρου στην εξεταζόμενη περίοδο, εκτίθενται αμέσως πιο κάτω:

Η «πρώτη» απομόνωση μερίδας των Τουρκοκυπρίων (1964-) σε «θυλάκους» και η έξοδός[18] τους από τη δημόσια υπηρεσία και την πολιτική ζωή του τόπου, η τραγωδία του 1974, «από τα τσαντίρια στην προσωρινή στέγη των συνοικισμών και της αυτοστέγασης»,[19] η μεταφορά[20] των Τουρκοκυπρίων στα κατεχόμενα (1974-1975), το άνοιγμα[21] του νέου αεροδρομίου Λάρνακας (Φεβρουάριος 1975) (μαζικός τουρισμός, διακίνηση, αποδημία), η ανακήρυξη του ψευδοκράτους[22] (15/11/1983), το άνοιγμα των οδοφραγμάτων (2004) και η αντίκρυση της «νέας πραγματικότητας» και των τετελεσμένων, η ένταξη[23] της ΚΔ στην ΕΕ (2004), και η υιοθέτηση του Ευρώ[24] από την ΚΔ (2007), η οικονομική κρίση[25] (2013-2017), η περιπέτεια της πανδημίας[26] και η εντατικοποίηση του μεταναστευτικού προβλήματος.

(β) Η Τουρκική Εισβολή και οι Επιπτώσεις της

Οι συνέπειες της εισβολής στην Κυπριακή οικονομία ήταν καταστροφικές. Η άμεση απώλεια πλούτου και παραγωγικής δυναμικότητας που προκλήθηκε από την επέλαση των Τουρκικών στρατευμάτων και την κατάληψη πέραν

[17] Κίρλαππος, *Ευρωπαϊκή Ένωση…*, ό.π., σ. 40.

[18] https://www.polignosi.com/cgibin/hweb?-A=40810&-V=limmata (Ανακτήθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου 2024).

[19] Χ. Κασιώνης, Χ., *Η επανενσωμάτωση στην οικονομία των Ελληνοκυπρίων εκτοπισμένων, 1974-1977*. Πανεπιστήμιο Κύπρου, Φιλοσοφική Σχολή, Διδακτορική διατριβή, Λευκωσία 2024, σ. 78-86 κ.ε.. http://gnosis.library.ucy.ac.cy/handle/7/66388 (Ανακτήθηκε στις 24 Σεπτεμβρίου 2024)

[20] Κασιώνης, *Η επανενσωμάτωση…*, ό.π., σ. 81.

[21] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 15, Κασιώνης, *Η επανενσωμάτωση…*, ό.π., σ. 30-31.

[22] Σπυρίδων-Μάριος Χριστοφοράτος, *Η Τουρκία και δόγμα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (Μεταπτυχιακή εργασία), Κομοτηνή 2019, σσ.32-33.
https://repo.lib.duth.gr/jspui/bitstream/123456789/11349/1/Christophoratos_2019.pdf

[23] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 25.

[24] Αριστείδου, Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 25.

[25] Α. Θεοφάνους, *Η κυπριακή οικονομία σε σταυροδρόμι. Πώς θα εξέλθουμε από την κρίση*. Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων. Τόμος 1, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας 2013, σσ. 12-13,15-19,36,38-39, Χ. Ιωάννου & Α. Αιμιλιανίδης, «Η πορεία προς την κυπριακή οικονομική κρίση: Αναζητώντας τα πραγματικά αίτια», *Foreign Affairs*. The Hellenic Edition, 2013, *12*, σσ. 41-51, Κυπριανός Δ. Λούης, «Οικονομική κρίση και μνημονιακές πολιτικές. Η μεταρρύθμιση μέσω πίεσης;». *Η Δημόσια Διοίκηση της Κύπρου και η προσαρμογής της στις σύγχρονες προκλήσεις* (υπό έκδοση).

[26] Ibid.

του ενός τρίτου του νησιού (36,2%) ήταν τεράστια και δημιουργήθηκαν σοβαρά προβλήματα επιβίωσης. Τα κυριότερα προβλήματα[27] που αντιμετώπισε η Κύπρος (επιβίωσης, κλίμα αστάθειας και αβεβαιότητας, εξάρθρωσης[28] και διατάραξης των διατομεακών και διαπεριφερειακές σχέσεων,[29] η απώλεια φυσικού πλούτου και πηγών πρώτων υλών, κατάληψη των πλουτοπαραγωγικών πόρων, η αποστέρηση παραγωγικής δυναμικότητας και συσσωρευμένου κοινωνικού κεφαλαίου, η απώλεια εργατικού δυναμικού, λόγω της αποκοπής του τουρκοκυπριακού πληθυσμού και της μετανάστευσης, η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς,[30] βίαιος εκτοπισμός και προσφυγοποίηση, μαζική ανεργία και συνθήκες ένδειας, κάμψη των εισοδημάτων και της οικονομικής δραστηριότητας), αποτελούσαν προβλήματα που έσεισαν συθέμελα[31] το οικονομικό σύστημα και άλλαξαν ριζικά το οικονομικό υπόβαθρο, στο οποίο στηριζόταν η κυπριακή οικονομία.

- Ο βίαιος εκτοπισμός[32] μεγάλου μέρους του πληθυσμού από τις περιουσίες, τα σπίτια και την παραγωγική απασχόλησή του, που δημιούργησε τεράστια αύξηση στον αριθμό των ατόμων που εξαρτώντο οικονομικά[33] από το κράτος σε περίοδο που τα δημόσια έσοδα παρουσίασαν απότομη κάμψη.[34]
- Η μαζική ανεργία, η οποία έλαβε ανησυχητικές διαστάσεις (το 1974 ανερχόταν στο 29,6% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού),[35] η

[27] Α. Θεοφάνους, «Ανατομία του οικονομικού 'θαύματος' 1974-1994», *Στο Ανατομία μιας μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974 (Κοινωνία, οικονομία, πολιτική, πολιτισμός)*. Νίκος Περιστιάνης & Γιώργος Τσαγγαράς (Επιμ.). Σειρά: Συμβολές στη Μελέτη της Σύγχρονης Κύπρου, Εκδόσεις Intercollege, Λευκωσία 1994:14, Γραφείο Προγραμματισμού, Επιτροπής Προγραμματισμού, *Το τέταρτο έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως, 1982-1986*, Λευκωσία, Έκδοση Κυβερνητικού Τυπογραφείου [1982], σ.2, 12, Τάσου Γιασεμίδη, «Οι οικονομικές συνέπειες της εισβολής», *Εφημερίδα Πολίτης της Κυριακής*, Οικονομία 3 (28.07.2024), σ. 27.

[28] Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 173.

[29] Ibid, σ. 174-175.

[30] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 16.

[31] «σε λίγα 24ωρα διαλύθηκε ο παραγωγικός ιστός της χώρας» βλ. Κέντας, Γ. «Κύπρος: Το οικονομικό θαύμα μετά την τουρκική εισβολή - Πού οφείλεται, πώς πέτυχε, πόσο κινδυνεύει», (Συνέντευξη στη Συμέλα Τουχτίδου), *Euronews*, 17/07/2024.

[32] Για τα γεγονότα που έλαβαν χώραν στην περιοχή της Κερύνειας κατά την εισβολή βλέπε την μονογραφία Γεώργιος Α. Καζαμίας, Η τουρκική εισβολή και ο ξεριζωμός των Κερυνειωτών μέσα από τις μαρτυρίες στο Αρχείο Προφορικής Παράδοσης Κατεχόμενων Περιοχών, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, Αρ. LXXXVII, Λευκωσία 2021. Για το μέγεθος του ξεριζωμού Κασιώνης, *Η επανενσωμάτωση …*, ό.π., σ. 26, Πiν.3., Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως…*, ό.π., σ. 9., Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 174.

[33] Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 174.

[34] Κασιώνης, *Η επανενσωμάτωση …*, ό.π., σ. 29. Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σσ…. Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 16.

[35] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 15 (Διάγραμμα 1.6 Ανεργία) και την υποσημείωση 8, Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως…*, ό.π., σ. 9, Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 174.

αύξηση της υποαπασχόλησης και η μετανάστευση.[36] Αποτέλεσμα των πιο πάνω ήταν η κάθετη πτώση στην οικονομική δραστηριότητα[37] και τα εισοδήματα.

- Η προσφυγοποίηση του ενός τρίτου περίπου του πληθυσμού (164.375)[38] δημιούργησε μεγάλες ελλείψεις[39] ιδιαίτερα στη στέγαση, εκπαίδευση, υγεία κλπ. Η αντιμετώπιση αυτών των ελλείψεων απαιτούσε μεγάλες κεφαλαιουχικές δαπάνες.
- Η απότομη μείωση των δημόσιων εσόδων σε περίοδο που δημιουργήθηκε ανάγκη για αύξηση του όγκου των δαπανών για υποστήριξη των προσφύγων και την παροχή κοινωνικών βοηθημάτων και υπηρεσιών.[40]
- Η απότομη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και των εισοδημάτων, είχε αρνητικές προεκτάσεις πάνω στις αποταμιεύσεις,[41] με αποτέλεσμα τον περιορισμό της δυνατότητας χρηματοδότησης των αναγκαίων επενδύσεων από εγχώριες πηγές και την αύξηση της εξάρτησης της οικονομίας από πηγές του εξωτερικού.[42]
- Η κατακόρυφη μείωση των δημοσίων εσόδων σε περίοδο που δημιουργήθηκε ανάγκη για αύξηση του όγκου των δημοσίων δαπανών για υποστήριξη των προσφύγων και την παροχή κοινωνικών βοηθημάτων και υπηρεσιών, προκάλεσε μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα.[43]
- Η συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού είχε ως αποτέλεσμα τη δραματική μείωση της παραγωγής και των εξαγωγών.[44] Η εισβολή επέφερε ιδιαίτερα καταστροφικό πλήγμα και στην τουριστική βιομηχανία.[45]

[36] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 13 (Διάγραμμα 1.5: Καθαρή μετανάστευση), 17 (7.3%), Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 174.
[37] Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σσ. 173-175.
[38] Κασιώνης, *Η επανενσωμάτωση* …, ό.π., σ. 26, πιν. 3.
[39] Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 173.
[40] Κασιώνης, *Η επανενσωμάτωση* …, ό.π., σ. Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*…, ό.π., σ. 9.
[41] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 16.
[42] Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 175, Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 16.
[43] Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 175, Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 16.
[44] Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, Συρίχας, Μαρκίδου & Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 16.
[45] Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 174, Κέντας, «Κύπρος…», *ό.π.*. Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 16.

- Η σοβαρή πίεση πάνω στα συναλλαγματικά αποθέματα λόγω της πτώσεως των εισροών ξένου κεφαλαίου, δημιούργησε κάθετη μείωση των εξαγωγών.[46]
- Η δημιουργία κλίματος πολιτικής αβεβαιότητας επηρέασε αρνητικά τα επενδυτικά σχέδια και τη διάθεση των τραπεζών για δανειοδότηση/χρηματοδότηση του ιδιωτικού τομέα. Μια άλλη δυσμενής συνέπεια του κλίματος πολιτικής αβεβαιότητας ήταν η φυγάδευση κεφαλαίων στο εξωτερικό.[47]
- Οι δυσμενείς κοινωνικές και ψυχολογικές συνέπειες του πολέμου (*τραύμα*)[48] και του εκτοπισμού, το αγωνιώδες πρόβλημα των αγνοουμένων[49] και των γυναικών οι οποίες βιάσθηκαν,[50] υπέστησαν βασανιστήρια και ατιμωτική μεταχείριση και δεν έτυχαν της δέουσας ψυχολογικής υποστήριξης από την ΚΔ για να αποφευχθεί το στίγμα.

Γενικά, κατά το τέλος του 1974 η Κύπρος παρουσίαζε εικόνα μιας σχεδόν κατεστραμμένης χώρας, με τον λαό της να αντιμετωπίζει σοβαρά οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά και ψυχολογικά προβλήματα. Ξαφνικά τα οικονομικά επιτεύγματα δεκατριών χρόνων ανεξάρτητης ύπαρξης και επιτυχούς δημιουργίας υπέστησαν καταστροφικά πλήγματα. Αυτή καθ' εαυτή η επιβίωσή της, βρισκόταν σε πραγματικό κίνδυνο και πολλοί εξέφραζαν φόβους για επικείμενη οικονομική κατάρρευση.

(γ) Τα σχέδια έκτακτης ανάγκης για αντιμετώπιση της κατάστασης μετά το 1974

Οι στόχοι και οι σκοποί των εκτάκτων σχεδίων[51] αντιμετώπισης της κατάστασης μετά το 1974 από τους φορείς και τις εμπλεκόμενες Υπηρεσίες της ΚΔ (Γραφείο Προγραμματισμού, Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Κέντρο Παραγωγικότητας, Γραφείο Ευημερίας, Υπηρεσία

[46] Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 175, Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*…, ό.π., σ. 9.
[47] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 16, Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*…, ό.π., σ. 9.
[48] Βασιλική Σελιώτη, *Το τραύμα του 1974 στην κυπριακή και ελλαδική λογοτεχνία – έμφυλες προσεγγίσεις*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Παιδαγωγική Σχολή, Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2019.
[49] Κωνσταντίνος Φρουζάκης, *Αγνοούμενοι από την Τουρκική εισβολή στην Κύπρο*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Νομική Σχολή (Μεταπτυχιακό), Κομοτηνή 2024 https://repo.lib.duth.gr/jspui/handle/123456789/19600
[50] Κλέαρχος Α. Κυριακίδης, Οι βιασμοί του 1974, «το κλίμα ατιμωρησίας» και ο ΟΗΕ, Εφημερίδα η Σημερινή, 23.06.2019, https://simerini.sigmalive.com.article/2019/6/23/oi-biasmoi-tou-1974-toklima-atimoresias-kai-o-oee (Ανακτήθηκε στις 31 Οκτωβρίου 2024).
[51] Αυξεντίου & Χατζηαναστασίου, Η Οικονομία …, *ό.π.*, σ. 219-220, Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ.16. Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*…, ό.π., σ. 9-11.

Μερίμνης και Αποκαταστάσεως Προσφύγων, κ.ά.). Βασικοί σκοποί των δυο πρώτων Έκτακτων Σχεδίων[52] ήταν η αντιμετώπιση των άμεσων συνεπειών της Τουρκικής εισβολής και κατοχής, (α) η γρήγορη επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας, (β) η διατήρηση συνθηκών οικονομικής σταθερότητας και (γ) η διατήρηση και βελτίωση διαφόρων κοινωνικών μέτρων και δεσμών που εισήχθησαν μετά την εισβολή. Η επιτυχής εφαρμογή των δυο πρώτων Έκτακτων Σχεδίων είχε σαν αποτέλεσμα την επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας και την απάμβλυνση των πιο πιεστικών κοινωνικών προβλημάτων.[53] «Παρά την υψηλή ανεργία που επικρατούσε, η επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας στηρίχθηκε στην προώθηση πολιτικών εντάσεως της εργασίας δηλαδή προωθήθηκαν βιομηχανίες με υψηλή προστιθέμενη αξία εργατικού δυναμικού όπως οι βιομηχανίες ένδυσης και υπόδησης και η εκτέλεση έργων υποδομής, ιδιαίτερα στεγαστικών».[54] Οι Παραχωρήθηκαν φορολογικά κίνητρα στον ιδιωτικό τομέα για προώθηση έργων εντάσεως εργασίας με σκοπό την απορρόφηση των ανέργων και παράλληλα οι συντεχνίες αποδέχτηκαν μείωση των μισθών για να καταστούν οι εξαγωγικές ανταγωνιστικές.[55] Στη διάρκεια της περιόδου του Τρίτου Έκτακτου Σχεδίου, παρά τη συνεχιζόμενη τουρκική κατοχή και τις αντίξοες διεθνείς οικονομικές συνθήκες, επιτεύχθηκε αξιόλογη πρόοδος που αντικατοπτρίζεται κυρίως στην πραγματοποίηση ενός ικανοποιητικού ρυθμού αναπτύξεως.[56] Ο ρυθμός αυτός που στηρίχτηκε στην πολύ καλή επίδοση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, κατέστησε δυνατή τη διατήρηση συνθηκών πλήρους απασχολήσεως και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του λαού. Βεβαίως συνέβαλαν ουσιαστικά και οι εξωγενείς παράγοντες όπως ο πόλεμος στον Λίβανο, τα αυξημένα εισοδήματα των Αραβικών χωρών τη δεκαετία του 1980.[57]

(δ) Οι κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις μετά τα πρώτα χρόνια της εισβολής

Η μείωση του όγκου της παραγωγής που σημειώθηκε το 1974, αντιστράφηκε γρήγορα και το 1977 ξεπέρασε το προ του 1974 επίπεδο.[58] Η κυπριακή οικονομία βασίστηκε στο σύστημα της ελεύθερης αγοράς και ο ιδιωτικός τομέας αποτέλεσε τη ραχοκοκαλιά της οικονομικής δραστηριότητας.

[52] Σ. Βασιλείου (Υπουργός Οικονομικών, Πρόεδρος Επιτροπής Προγραμματισμού), *Το τέταρτο έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως, 1982-1986*, Γραφείο Προγραμματισμού, Επιτροπή Προγραμματισμού, Λευκωσία [1982], σ. iii (πρόλογος).
[53] Βασιλείου, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως…*, σ. iii (πρόλογος).
[54] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 17.
[55] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 17, Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως…*, ό.π., σ. 12.
[56] Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως…*, ό.π., σ. 2.
[57] Συρίχας, Μαρκίδου & Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 4, 22-25. Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σσ. 179-180, Κέντας, «Κύπρος…», ό.π., Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως…*, ό.π., σ. 13.
[58] Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως…*, ό.π., σ. 13.

Ανασκοπώντας τις οικονομικές εξελίξεις του 1977[59] ο στόχος που είχε τεθεί με το δεύτερο έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσης για ανάπτυξη με ρυθμούς 6% έως 7%, είχε υπερακοντιστεί. Η επιχειρηματική εμπιστοσύνη επέστρεψε και ακολούθησε μια απότομη ανάκαμψη των επενδύσεων. Μέχρι το 1979 αποκαταστάθηκαν οι συνθήκες πλήρους απασχόλησης. Το ποσοστό ανεργίας, που προσέγγισε το 25% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1974, είχε ουσιαστικά εξαλειφθεί (1,8%) και οι πρόσφυγες στεγάστηκαν προσωρινά, εν αναμονή της επιστροφής τους στα σπίτια τους. Στη μετά το 1974 περίοδο, η οικονομία υπέστη σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές. Ο μεταποιητικός τομέας[60] έγινε ένας από τους κυριότερους μοχλούς ανάπτυξης κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980, και αυτόν τον ρόλο ανέλαβε ο τουρισμός και άλλοι τομείς υπηρεσιών (τέλη της δεκαετίας του 1980 - αρχές της δεκαετίας του 1990). Οι διαρθρωτικές αυτές αλλαγές αντικατοπτρίστηκαν σε αντίστοιχη διαφοροποίηση των προαναφερθέντων τομέων, ως συνεισφορά τους στο ΑΕΠ και την επικερδή απασχόληση. Συνοψίζοντας, η Κύπρος έχει σταδιακά μετατραπεί από μια υπανάπτυκτη χώρα όπου κυριαρχεί η σημασία των πρωτογενών τομέων, σε μια οικονομία προσανατολισμένη στις υπηρεσίες. «Η ανάπτυξη επιτεύχθηκε με τη σωστή αξιοποίηση όλων των υπαρκτών πόρων και συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας…[ήλιος, θάλασσα], στην ανάπτυξη του τουρισμού, καθώς και στη γεωγραφική της Κύπρου, η οποία αξιοποιήθηκε ως περιφερειακό χρηματοοικονομικό κέντρο. Τίποτε όμως από αυτά δεν θα γινόταν κατορθωτό χωρίς την ορθολογική αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου, του οποίου η συμβολή έγινε πιο άμεση και καθοριστική, όταν μετά την τουρκική εισβολή οι παραγωγικές δυνατότητες του νησιού περιορίστηκαν δραστικά».[61]

Οι Κοινωνικοοικονομικές Επιπτώσεις της Κατοχής και η Κατοπινή Πορεία

Οι θετικές εξελίξεις που επιτεύχθηκαν με την εφαρμογή των Έκτακτων Σχεδίων έφεραν στην επιφάνεια και προβλήματα κυρίως οικονομικής σταθερότητας[62] και ανάπτυξης που επιτείνονται σαν αποτέλεσμα της συνεχιζόμενης Τουρκικής κατοχής και των δυσμενών διεθνών και άλλων εξωγενών ανασταλτικών παραγόντων. Κάτω από το πρίσμα των

[59] Α. Πατσαλίδης, «Οικονομικαί επιπτώσεις εκ της τουρκικής εισβολής και επαναδραστηριοποίησις της οικονομίας», Ομιλία στην Πνευματική Στέγη Λευκωσίας 1975. Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*…, ό.π., σ. 12-15.

[60] Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*…, ό.π., σ. 12, Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 170.

[61] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σσ. 1-2. Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*…, ό.π., σ. 15.

[62] Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*…, ό.π., σ. 18.

προβλημάτων αυτών και των δυνατοτήτων της οικονομίας, είχαν καθοριστεί οι επιδιώξεις, η στρατηγική και οι στόχοι του Τέταρτου Έκτακτου Σχεδίου Οικονομικής Δράσεως,[63] 1982-86. Οι βασικές επιδιώξεις του νέου Σχεδίου αναφέρονταν στη (α) ριζική αναδιάρθρωση της οικονομίας, (β) στη διατήρηση συνθηκών πλήρους απασχολήσεως, (γ) στην επίτευξη συνθηκών εσωτερικής και εξωτερικής οικονομικής σταθερότητας, (δ) στη δικαιότερη κατανομή του εθνικού εισοδήματος, (στ) στην παραπέρα διεύρυνση και βελτίωση των κοινωνικών υπηρεσιών, (ζ) στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος κλπ. Μετά το 1983-84, στην οικονομία σημειώθηκε αριθμός αρνητικών τάσεων, όπως (α) η ανακοπή στον ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας, (β) οι τάσεις για υπερκατανάλωση με αποτέλεσμα τη συνεχή αύξηση των εισαγωγών, (γ) η υποτονικότητα των επενδύσεων, (δ) η αύξηση της ανεργίας, (ε) η μείωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και (στ) ο αργός ρυθμός αύξησης των εξαγωγών. Ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα ήταν το τεράστιο δημοσιονομικό έλλειμμα.[64] Πέρα όμως από το υπέρμετρο ύψος των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, εξίσου, αν όχι και περισσότερο ανησυχητικό ήταν και το γεγονός ότι οι δημόσιες αποταμιεύσεις[65] που κανονικά θα έπρεπε να καλύπτουν τουλάχιστον ένα σημαντικό μέρος των επενδυτικών και άλλων αναπτυξιακών δαπανών του δημοσίου τομέα, καλύφθηκαν με δανεισμό[66] (εξωτερική χρηματοδότηση), και συνέβαλαν στην άνοδο του δημόσιου χρέους. Κατά τα έτη 1990-1996,[67] η οικονομία αναπτύχθηκε με μέσο ρυθμό 4% σε πραγματικούς όρους.

Βεβαίως οι επιδράσεις της εισβολής δεν εξαντλούνται το 1974, διότι η αρχική μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος που προκλήθηκε είχε αρνητικό αντίκτυπο και στη μετέπειτα πορεία της κυπριακής οικονομίας, και η συνεχιζόμενη τουρκική κατοχή και στέρηση του δικαιώματος πρόσβασης, προκαλεί σημαντικές οικονομικές απώλειες στους νόμιμους ιδιοκτήτες των κατεχόμενων περιουσιών.[68] «Η παγκοσμιοποίηση, η ένταξη στην ΕΕ και στη

[63] Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*..., ό.π., σ. 60, 68-69.
[64] Το σύνολο του δημοσιονομικού ελλείμματος, με την καθιερωμένη έννοια προσδιορισμού του, ανήλθε στην περίοδο 1975-1987 στα £460,6 εκατομμύρια. Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*..., ό.π., σ. 65, Μάτσης, Τομή στην κυπριακή οικονομία, *ό.π.*, σ. 172, (Διαγράμματα 2: Δημόσια έσοδα, δαπάνες και ελλείματα ως % ΑΕΠ, 1960-1985), Διάγραμμα 3: Δημόσιο χρέος ως %ΑΕΠ, 1960-1985).
[65] Η διαφορά δηλαδή μεταξύ όλων των εσόδων και των εξόδων τρεχούσης φύσεως.
[66] Ενδεικτικό των διαστάσεων του προβλήματος αυτού είναι το γεγονός ότι οι συνολικές χρηματοδοτικές ανάγκες των Προϋπολογισμών αυξήθηκαν από £17,6 εκ. το 1975 σε £244,6 εκ. το 1987, δηλαδή κατά 14 φορές περίπου. Και ενώ το 1975 ισοδυναμούσαν με το 6,8% του ΑΕΠ, το 1987 έφθασαν στο 13,7%, δηλαδή στο διπλάσιο. Γραφείο Προγραμματισμού, *Έκτακτο σχέδιο οικονομικής δράσεως*..., ό.π., σ. 72.
[67] Για τους οικονομικοκοινωνικούς δείχτες της περιόδου 1990-1996 βλ. https://www.cilevics.eu/minelres/reports/cyprus/E.htm
[68] Πασιαρδής, *Κόστος Τουρκικής εισβολής*..., ό.π., σ. 5, «ο εποπτικός ρόλος των θεσμών του κράτους δεν είχε αποτρέψει το φαινόμενο που περιγράφετε ότι δηλαδή στο όνομα της

ζώνη του Ευρώ, αλλά και η δημοσιονομική επιδείνωση της περιόδου 2008-2011, καθιστούν αναγκαίες τις διαρθρωτικές τομές και τις ριζικές αλλαγές στο μοντέλο ανάπτυξης της κυπριακής οικονομίας. … Οι δημοσιονομικές ανισοσκέλειες, οι επιπτώσεις του χρηματιστηρίου στα τέλη της δεκαετίας του 90, η σχετικά πρόσφατη δυσανάλογη αύξηση των τιμών των ακινήτων [2004-2009], η υπέρμετρη δανειοδότηση και οι έντονες πληθωριστικές πιέσεις, υπέσκαψαν την κυπριακή οικονομία και διεύρυναν τα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών».[69] Η δημοσιονομική επιδείνωση της χώρας και η έκθεση του τραπεζικού συστήματος της Κύπρου στις μακροοικονομικές αναταραχές που προκλήθηκαν από τη δημοσιονομική κρίση στην Ελλάδα οδήγησαν στις υποβαθμίσεις της οικονομίας από τους διεθνείς Οίκους Αξιολόγησης πράγμα το οποίο οδήγησε στη σημαντική άνοδο του κόστους κρατικού δανεισμού της Κύπρου από τις διεθνείς αγορές που οδήγησαν στην αναγκαστική προσφυγή της χώρας στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοδοτικής Στήριξης. Η συνθήκες που διαμορφώθηκαν μακροχρόνια στην κυπριακή οικονομία και κατέληξαν στις «φούσκες»[70] του 2007-2008, οδήγησαν στην οικονομική κατάρρευση του 2013.

Τα Σημερινά Δεδομένα και οι Προκλήσεις

Στα πρώτα χρόνια της Κυπριακής Δημοκρατίας το πολιτικό σύστημα της χαρακτηρίζεται από πολιτική απειρία και επαρχιωτισμό. Η εσωτερική αποσταθεροποίηση οδήγησε στο καταστροφικό προδοτικό χουντικό πραξικόπημα του 1974. Η κύρια διάσταση του Κυπριακού είναι ότι η Τουρκία κατέχει το 36,2% του εδάφους της Κύπρου, το 53% των ακτών της και δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα ύπαρξης της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η ΚΔ οφείλει να διασφαλίσει από την ΕΕ τις προϋποθέσεις οικονομικής βοήθειας της προς το κατοχικό καθεστώς κατά τρόπο επωφελή για την επίλυση του κυπριακού προβλήματος, αλλά και η ίδια η ΚΔ να έχει στοχευμένη διαχρονική πολιτική στα ανοίγματά της προς την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Οφείλει επίσης να αντιμετωπίσει με αποτελεσματικό τρόπο το μεταναστευτικό και δημογραφικό πρόβλημα, τα πιεστικά οικονομικά προβλήματα[71] (άνοδος τιμών, αύξηση

ανάπτυξης έκανε «τα στραβά μάτια» σε επιχειρηματίες και κεφάλαια από το εξωτερικό που μπορεί να προέρχονταν από μη σύννομες δραστηριότητες βλ. και Κέντας, «Κύπρος…», *ό.π.*.

[69] Συρίχας, Μαρκίδου &Λουκά, «Κυπριακή οικονομία…», *ό.π.*, σ. 3.

[70] Συμεών Μάτσης, «Η κυπριακή φούσκα της περιόδου 2007-2008. Πώς οδηγηθήκαμε σταδιακά και μακροχρόνια σε αυτή», *Η Κύπρος τον 20ο αιώνα: κράτος, κοινωνία, οικονομία*, Δ΄ Ημερίδα Ιστορικού Αρχείου Τράπεζας Κύπρου (Σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου), 4.11.2021, σ. 10.

[71] Η άνοδος των τιμών ως αποτέλεσμα διαφόρων παραγόντων συρρικνώνει τα πραγματικά εισοδήματα. Με το ίδιο σκεπτικό σημειώνεται ότι η αύξηση των επιτοκίων πιέζει τους δανειολήπτες και, επιπρόσθετα, δυσκολεύει την προοπτική ανάληψης δανείων σε διάφορα επίπεδα. Βλέπε επίσης Α. Θεοφάνους, Η κρίση του πολιτικού συστήματος και οι επιβαλλόμενες δράσεις, Εφημερίδα Ο Φιλελεύθερος, 19/05/2024 http://www.philenews.com/politiki/article/1470 (Ανακτήθηκε στις 19 Μαΐου 2024).

επιτοκίων) καθώς και τον μετασχηματισμό[72] της κοινωνίας, οικονομίας, επιχειρηματικότητας και διακυβέρνησης.

Η Κύπρος τα τελευταία χρόνια (2013-2017) βίωσε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες όπως το κούρεμα καταθέσεων, το κλείσιμο τραπεζών, τη διαφοροποίηση του χρηματοπιστωτικού τομέα με την πλειοψηφία των μετοχών του τραπεζικού συστήματος να ανήκει σε ξένους. Παράλληλα υποβαθμίστηκαν οι παρεχόμενες υπηρεσίες του και αυξήθηκαν υπερβολικά οι χρεώσεις των πελατών. Υπήρξε επίσης μια μεγάλη μεταφορά πλούτου από τους πολλούς σε ολίγους καθώς και σε ξένα επενδυτικά ταμεία. Δεν μπορούμε επίσης να παραγνωρίσουμε ότι πολλές επιχειρήσεις σε σημαντικούς τομείς της οικονομίας έχουν πουληθεί εξ ολοκλήρου ή σε ένα μεγάλο βαθμό σε ξένα κεφάλαια. Αυτό συμπεριλαμβάνει ιδιωτικά νοσοκομεία καθώς και εκπαιδευτικά ιδρύματα. Η μεσαία τάξη έχει συρρικνωθεί. Και πολύ δύσκολα οι νέοι μπορούν να αποκτήσουν σήμερα τη δική τους στέγη[73] χωρίς τη βοήθεια των γονέων τους.

Η Κύπρος χρειάζεται να καταστεί ένα κράτος πρότυπο με εκσυγχρονισμό και ριζικές αναδιαρθρώσεις. Ο δημόσιος τομέας[74] θα πρέπει να αναβαθμίσει την ποιότητα των υπηρεσιών του, να εξορθολογήσει τις δαπάνες και τα έσοδά του. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά επίσης η προώθηση της αξιοκρατίας καθώς και η ανάπτυξη μιας κουλτούρας λογοδοσίας και ευνομίας. Η Κύπρος χρειάζεται επίσης ένα αποτελεσματικό δίκτυο σχέσεων με άλλα κράτη. Την ουσιαστική αναβάθμιση του πολιτικού συστήματος και του κυβερνητικού έργου. Η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των πολιτών προς το κράτος, η διαμόρφωση ενός αξιακού συστήματος στηριζόμενο σε ότι καλύτερο έχει να επιδείξει αυτός ο τόπος, είναι ορισμένες παράμετροι που συνθέτουν τις προκλήσεις του μέλλοντος.

Βιβλιογραφία

Αιμιλιανίδης, Α. Κ., *Ένα μακρόσυρτο παιχνίδι σκακιού. Οι απόρρητες διαπραγματεύσεις για τις βρετανικές βάσεις (1959-1960)*, Εκδόσεις Hippasus, Λευκωσία 2021.

[72] Πανδημία του COVID-19 και ο πόλεμος στην Ουκρανία, έχουν επιταχύνει τις μέγα-τάσεις όπως η τεχνολογική καινοτομία και εξέλιξη, η κλιματική αλλαγή, οι γεωπολιτικές μεταβολές και η κοινωνική αβεβαιότητα.

[73] Στοιχεία από την Κεντρική Τράπεζα συνθέτουν το στεγαστικό πρόβλημα: Οι αυξήσεις κατά δέκα φορές από το 2022 των επιτοκίων από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, σε συνδυασμό με την εκτόξευση του κατασκευαστικού κόστους, την αύξηση της ζήτησης με τη συμβολή των ευκατάστατων αλλοδαπών και επενδυτών, τη χαμηλή προσφορά οικιστικών μονάδων και τη σταδιακή υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου της μεσαίας τάξης, οδήγησαν σε μεγάλη μείωση της αξίας των στεγαστικών δανείων, *Εφημερίδα Ο Φιλελεύθερος*, 10/05/2024.

[74] Θεοφάνους, Η κρίση του πολιτικού συστήματος…, *ό.π.*.

Αναστασιάδου, Μ. (2020). *Το κράτος στις συνθήκες της σύγχρονης εποχής: Η περίπτωση της Κύπρου*. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Σχολή Διεθνών Σπουδών, Επικοινωνίας και Πολιτισμού. Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Διδακτορική Διατριβή https://freader.ekt.gr/eadd/index.php?doc=47450&lang=el#p=1 (Ανακτήθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου 2024).

Andreou, E., "Cyprus economy in the last three decades (1960-94): an applied econometric approach", *The development of the Cypriot Economy: From the prehistoric period to the present day*, Editors: V. Karageorghis – D. Michaelides, Nicosia 1996, pp. 231-248.

Αυξεντίου, Α.Κ. & Χατζηαναστασίου Γ.Β. (2011). Η Οικονομία κατά τη δεκαετία 1970-1979. *1960-2010.Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, 2 (1970-1979). Η δεκαετία της κυπριακής τραγωδίας*, σσ. 215-221.

Βαρνάβα, Μ., «Η οικονομική ανάπτυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας και οι επιπτώσεις της», *Η Κύπρος τον 20ο αιώνα: κράτος, κοινωνία, οικονομία*, Δ΄ Ημερίδα Ιστορικού Αρχείου Τράπεζας Κύπρου (Σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου), 4.11.2021, σσ. 9-10.

Γεωργίου, Β., *Η Δημόσια Διοίκηση στην Κύπρο, Διοικητικό Δίκαιο, Νομολογία και Εισαγωγή στη Διοικητική Επιστήμη*. Εκδόσεις Εν Τύποις, Λευκωσία 2012.

Θεοφάνους, Α., «Ανατομία του οικονομικού 'θαύματος' 1974-1994», *Στο Ανατομία μιας μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974 (Κοινωνία, οικονομία, πολιτική, πολιτισμός)*. Νίκος Περιστιάνης & Γιώργος Τσαγγαράς (Επιμ.). Σειρά: Συμβολές στη Μελέτη της Σύγχρονης Κύπρου, Εκδόσεις Intercollege, Λευκωσία 1994.

Θεοφάνους, Α., *Η κυπριακή οικονομία σε σταυροδρόμι. Πώς θα εξέλθουμε από την κρίση*. Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων. Τόμος 1, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας 2013.

Θεοφάνους, Α., *Από τη Δεσμευμένη Ανεξαρτησία του 1960 στις προκλήσεις του σήμερα: Συνοπτική αξιολόγηση του Κυπριακού και της πολιτικής όλων των Προέδρων*, Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών

Υποθέσεων Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Εκδόσεις Hippasus, Λευκωσία 2023.

Θεοφάνους, Α., Η κρίση του πολιτικού συστήματος και οι επιβαλλόμενες δράσεις, Εφημερίδα Ο Φιλελεύθερος, 19/05/2024 http://www.philenews.com/politiki/article/1470 (Ανακτήθηκε στις 19 Μαίου 2024).

Ιωάννου, Χ. & Αιμιλιανίδης, Α., Η πορεία προς την κυπριακή οικονομική κρίση: Αναζητώντας τα πραγματικά αίτια, *Foreign Affairs*, The Hellenic Edition, 2013, *12*:41-51.

Kazamias, A. G., "Cyprus, 1960-1974: internal developments. Chapter 8.", *Introduction to the History of Cyprus*, (Kazamias, A. G., Petrides, K.A & Koumas E., edrs.), Open University Cyprus, Nicosia 2012, pp. 265-285.

Καζαμίας, Γ. Α., *Η τουρκική εισβολή και ο ξεριζωμός των Κερυνειωτών μέσα από τις μαρτυρίες στο Αρχείο Προφορικής Παράδοσης Κατεχόμενων Περιοχών*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, Αρ. LXXXVII, Λευκωσία 2021.

Κάσδαγλης, Ε. (Επιμ.) (1975). Η Κυπριακή Οικονομία (σσ. 121-124).*Κύπρος ΄74, το Άλλο Πρόσωπο της Αφροδίτης*. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Αθήνα.

Κασιώνης, Χ., *Η επανενσωμάτωση στην οικονομία των Ελληνοκυπρίων εκτοπισμένων, 1974-1977*. Πανεπιστήμιο Κύπρου, Φιλοσοφική Σχολή, Διδακτορική διατριβή, Λευκωσία 2024 http://gnosis.library.ucy.ac.cy/handle/7/66388

Κέντας, Γ. «Κύπρος:Το οικονομικό θαύμα μετά την τουρκική εισβολή- Πού οφείλεται, πώς πέτυχε, πόσο κινδυνεύει», (Συνέντευξη στη Συμέλα Τουχτίδου), *Euronews*, 17/07/2024.

Κερκίδου, Ν. Α., *«Ευχαριστώ…»:Μαρτυρίες παιδιών του 1974*, Λευκωσία 2020.

Κίρλαππος, Α., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Τοπική Αυτοδιοίκηση: Ο Εξευρωπαϊσμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Κυπριακή Δημοκρατία*.

Πανεπιστήμιο Κύπρου. Τμήμα Κοινωνικών Επιστημών. Διδακτορική Διατριβή, Λευκωσία 2015.

Κολοκασίδης, Μ. (2011). Η ανασύσταση της κυπριακής οικονομίας μετά την τουρκική εισβολή.*1960-2010.Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, 2 (1970-1979). Η δεκαετία της κυπριακής τραγωδίας*: 2011, σσ. 223-225.

Κύρου, Μάριος, *Ο υβριδικός πόλεμος στο χώρο της Κύπρου μετά την απόρριψη του σχεδίου Kofi Annan*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Λέσβος 2020.

Κωνσταντινίδης, Στ. (2011). Η κυπριακή κοινωνία στη δεκαετία του 1970. *1960-2010.Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, 2 (1970-1979). Η δεκαετία της κυπριακής τραγωδίας*, σσ. 227-237.

Λαδή, Στ., *Οικονομική κρίση και διοικητική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και στην Κύπρο: περιορισμοί και ευκαιρίες*. Σειρά κειμένων πολιτικής. Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων. Τόμος ΙΙ, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας 2011.

Λάμπρου, Γ. Κ., *Ιστορία του Κυπριακού: Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία, 1960-2008* (2η έκδοση), Εκδόσεις Πάργα, Λευκωσία 2008.

Λούης, Κ. Δ., «Οικονομική κρίση και μνημονιακές πολιτικές. Η μεταρρύθμιση μέσω πίεσης;». *Η Δημόσια Διοίκηση της Κύπρου και η προσαρμογής της στις σύγχρονες προκλήσεις* (υπό έκδοση).

Μάτσης, Σ., «Η κυπριακή φούσκα της περιόδου 2007-2008. Πώς οδηγηθήκαμε σταδιακά και μακροχρόνια σε αυτή», *Η Κύπρος τον 20ο αιώνα: κράτος, κοινωνία, οικονομία*, Δ΄ Ημερίδα Ιστορικού Αρχείου Τράπεζας Κύπρου (Σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου), 4.11.2021, σ. 10.

Μάτσης, Σ., «Μια τομή στην Κυπριακή οικονομία της περιόδου 1960-1985», *Η Κύπρος τον εικοστό αιώνα: Κράτος, Κοινωνία και Οικονομία*, Γ΄ Ημερίδα Ιστορικού Αρχείου Τράπεζας Κύπρου (Επιμ. Γιώργος Καζαμίας & Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου), Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Λευκωσία 2016, σσ. 161-190.

Πασιαρδής, Π. & συνεργάτες, *Το κόστος της τουρκικής εισβολής και προτάσεις ισότιμης κατανομής του* (Περίληψη), Πανεπιστήμιο Κύπρου,

Μονάδα Οικονομικών ερευνών και Κεντρικός Φορέας Ισότιμης Κατανομής Βαρών, Λευκωσία 2000, σσ. 1-15.

Schmidt, V., Reinterpreting interpretive social science: Mark Bevir on democratic governance. *Comparative European Politics*, 2012, 10(5), pp. 625-633.

Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, Λευκωσία 1960.

Συρίχας, Γ., Μαρκίδου, Ά. &Λουκά, Μ., «Κυπριακή οικονομία: επιτυχίες του χθες, προκλήσεις του σήμερα και του αύριο», *Κυπριακή Οικονομία: Ανασκόπηση, Προοπτικές, Προκλήσεις* (Επιμ. Αθ. Ορφανίδης & Γ. Συρίχας), (σσ.1-36), Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, Λευκωσία 2012.

Syrichas, G., Markidou, A., Louca, M., The Cyprus economy – Historical review prospects challenges. *The Cyprus economy: past successes, current and future challenges* (pp.1-25). Central Bank of Cyprus, Nicosia 2012.

Varnava, M., *Cyprus before 1974: The prelude to Crisis*, London: I.B. Tauris, 2020.

Τζερμιάς, Π. Ν., *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας: Μια αναδρομή στη ζωή της μεγαλονήσου στο διάβα των χιλιετιών*. Τόμος Ι, Εκδόσεις Libro, Αθήνα 2001, σσ. 526-540.

Χατζηγεωργίου, Έ., *Έμφυλες διαστάσεις στη Δημόσια Διοίκηση και τη Δημόσια Πολιτική της Κυπριακής Δημοκρατίας*. Πανεπιστήμιο Λευκωσίας. Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Διακυβέρνησης, Νομική Σχολή. Διδακτορική Διατριβή. Λευκωσία 2021.

Χατζηϊωσήφ, Χρίστος, «Στοιχεία για την κυπριακή οικονομία», Μηνιαία Επιθεώρηση, *«Ο Πολίτης»*, τεύχος 5, 1976, σσ. 45-53.

Χριστοφοράτος, Σπ.-Μ., *Η Τουρκία και δόγμα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (Μεταπτυχιακή εργασία), Κομοτηνή 2019, σσ.32-33 https://repo.lib.duth.gr/jspui/bitstream/123456789/11349/1/Christophoratos_2019.pdf

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ, ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΗΜΕΡΑ: ΜΙΑ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Σκεύη Κουκουμά
Πρώην Βουλεύτρια και Πρόεδρος της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Προσφύγων, Εγκλωβισμένων, Αγνοουμένων και Παθόντων

Σήμερα, 50 χρόνια σχεδόν μετά από το πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή του 1974, είμαστε εδώ για να προβούμε σε μια αποτίμηση των συνεπειών του 1974 στους ελληνοκύπριους έχοντας το πλέγμα της απόστασης των 50 χρόνων.

Συνηθίσαμε, οι αναφορές μας στο 1974 να γίνονται κυρίως για να αποτίνουμε φόρο τιμής σε όλους εκείνους που έχασαν τη ζωή τους, τους αγνοούμενους, τους πρόσφυγες και τους εγκλωβισμένους και σε πολιτικές ομιλίες που σχετίζονται με τις προσπάθειες λύσης του κυπριακού.

Η πληγή παραμένει ανοιχτή και οι συνέπειες της τραγικής αυτής περιόδου συνεχίζουν να επηρεάζουν την κοινωνία μας πολυεπίπεδα. Έστω και αν κάποιοι διερωτώνται προκλητικά «ποιος ασχολείται πλέον με το κυπριακό;» Και είναι τραγικό ακόμα μια φορά, όταν πολιτικοί άρχοντες, κατάφεραν ή προσπαθούν ακόμα, να σκοτώσουν τις ελπίδες του προσφυγικού κόσμου και του κάθε κύπριου πατριώτη για ειρήνη και επανένωση του τόπου μας. Για αυτό είναι χρέος μας να εξετάσουμε τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της εισβολής, της κατοχής και τα δεδομένα που έχουμε σήμερα, ώστε να μπορέσουμε να χαράξουμε μια πορεία προς την ειρήνη και την ευημερία.

Θα ήθελα να φέρω στη μνήμη μας την τραγικότητα των στιγμών που βίωναν οι εκτοπισμένοι μας, συνειδητοποιώντας μέρα με την μέρα ότι η ώρα της επιστροφής δεν ήταν κοντά. Δεν ήταν σε λίγες μέρες, σε λίγες βδομάδες, μερικούς μήνες, χρόνια, δεκαετίες, 50χρόνια. Μισός αιώνας αναμονής!

Από την πρώτη στιγμή έπρεπε να ψάξουν από μόνοι τους να βρουν λύση στη στέγαση της οικογένειας με οποιονδήποτε τρόπο. Σε αντίσκηνα, σε στάβλους, αποθήκες και άλλα πρόχειρα υποστατικά. Η φιλοξενία σε συγγενικά σπίτια άλλα και δημόσια κτήρια που μετατράπηκαν σε προσωρινά καταλύματα δεν ήταν λύση Με βαριά καρδιά έμπαιναν σε τουρκοκυπριακές κατοικίες για να βρουν καταφύγιο γιατί κατανοούσαν ότι οι ιδιοκτήτες αυτών

των κατοικιών, τις άφησαν παρά τη θέληση τους, μέσα από το κλίμα φόβου και των πολιτικών σχεδιασμών που επικρατούσαν την περίοδο εκείνη.

Έχουμε υποχρέωση και σίγουρα έχουν γίνει κοινωνιολογικές μελέτες για τις συνέπειες του εκτοπισμού. Όμως θα πρέπει να ανατρέξουμε και στη ψυχολογία που επικρατούσε ανάμεσα στους εκτοπισμένους. Πώς ένοιωθαν όταν έμπαιναν στο σπίτι κάποιου άλλου, σε ένα σπίτι που δεν ήταν δικό τους, που μοιρολογούσαν στην ανάμνηση του δικού τους σπιτιού, την ίδια ώρα που αρκετοί εξ αυτών έψαχναν τους αγνοούμενους τους.

Στην Κύπρο, εξαιτίας της απουσίας γυναικών όλα αυτά τα χρόνια από την πολιτική και δημόσια ζωή, έχουν μείνει στην αφάνεια, αποσιωπήθηκαν και δεν αντιμετωπίστηκαν οι συνέπειες που βίωσαν οι γυναίκες της Κύπρου κατά τη διάρκεια της τουρκικής εισβολής.

Όπως διαπιστώνουμε πολύ λίγες αναφορές και αναγνώριση γίνεται για το ρόλο της γυναίκας στην ανασυγκρότηση της κοινωνίας, της οικονομίας και στην επούλωση των πληγών της προσφυγοποίησης, του εκτοπισμού, της απώλειας αγαπημένων προσώπων, της αναμονής για τη διακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων, της αντίστασης και της παραμονής των εγκλωβισμένων στα χωριά τους, στο ξαναστήσιμο του σπιτικού και στην στήριξη της οικογένειας. Η κοινωνία βρέθηκε να αντιμετωπίζει τις ψυχολογικές συνέπειες του πολέμου, τις διαταραχές στην οικογενειακή ζωή και τις δυσκολίες στην κοινωνική επανένταξη.

Η Κύπρια γυναίκα πήρε κυριολεκτικά τη ζωή στα χέρια της, μπαίνοντας μαζικά στην εργασία συμβάλλοντας ουσιαστικά στην αντιμετώπιση των συνεπειών της εισβολής και της συνεχιζόμενης κατοχής της πατρίδας μας. Να φροντίσει την οικογένεια στο αντίσκηνο και στις υπαίθριες κουζίνες και λεκάνες πλυσίματος, να μετατρέψει το τουρκοκυπριακό σπίτι σε χώρο διαμονής της δικής της οικογένειας, να ξαναφτιάξει το σπίτι ή διαμέρισμα στον προσφυγικό συνοικισμό με τις μνήμες του δικού της σπιτιού από το κατεχόμενο χωριό τους.

Πρέπει να παραδεχτούμε ότι είναι οι μαχητικές κινητοποιήσεις των μανάδων και συζύγων των αγνοουμένων που κράτησαν το θέμα των αγνοουμένων στην επικαιρότητα και οδήγησαν στη λειτουργία της ΔΕΑ που συνεχίζει μέχρι σήμερα τη συλλογή πληροφοριών, που συνεχίζει τις εκταφές και ταυτοποιήσεις των αγνοουμένων μας που δεν έχει ακόμα διακριβωθεί η τύχη τους. Την τραγικότητα να τελούμε κηδείες και να θάβουμε οστά αγνοουμένων μας που συνεχίζουν ακόμα να εντοπίζονται.

Είναι η σθεναρή παρουσία και στήριξη των γυναικών που κράτησαν τους εγκλωβισμένους μας και τις οικογένειες τους στα εγκλωβισμένα χωριά τους και στη διατήρηση της παρουσία τους στην Καρπασία και στα Μαρωνίτικα χωριά χωρίς να πτοούνται από τις στερήσεις και τον εκφοβισμό. Την απώλεια και την αγωνία που βίωσαν οι εγκλωβισμένοι μας αφού υποχρεώνονταν να αποχωριστούν τα 12χρονα παιδιά τους για να τα στείλουν στις ελεύθερες περιοχές να συνεχίσουν τη μόρφωση τους

Και φυσικά ποτέ δεν μπήκαμε στη θέση των οικογενειών που υποχρεώθηκαν να μεταναστεύσουν, να πάνε Αγγλία, Αυστραλία, Αμερική, Ελλάδα. Που φεύγοντας από το σπίτι τους, βρέθηκαν εκτοπισμένοι σε κάθε γωνιά της Κύπρου και του κόσμου, προσπαθώντας να βρουν στέγη για την οικογένεια τους, να βρουν την οικονομική δυνατότητα να συντηρήσουν την οικογένεια τους, να επιβιώσουν περιμένοντας την επιστροφή. Σε εκείνες τις συνθήκες πολλοί γονείς επέλεξαν τότε να στείλουν τις κόρες τους στο εξωτερικό μπροστά στον κίνδυνο του εγκλωβισμού στα χέρια του Αττίλα.

Ούτε κανένας μίλησε για τους βιασμούς γυναικών του 1974, για τους βιασμούς που βίωσαν ελληνοκύπριες γυναίκες στα χέρια του Αττίλα και φυσικά κανένας δεν μίλησε για τους βιασμούς Τουρκοκυπρίων γυναικών στα χέρια ελληνοκύπριων φασιστών της ΕΟΚΑβήτα. Στην περίπτωση των ελληνοκυπρίων γυναικών, δεν μίλησαν γιατί επικρατούσε ταμπού και στιγματισμός. Στη περίπτωση των Τουρκοκυπρίων γυναικών δεν μίλησαν γιατί κανένας δεν ήθελε να παραδεχθεί ότι ελληνοκύπριοι διέπραξαν τέτοια εγκλήματα. Κανένας βέβαια δεν συγκρίνει τους οργανωμένους βιασμούς του τουρκικού κατοχικού στρατού με τις πράξεις που διαπράχθηκαν από πολίτες. Όμως ο βιασμός είναι βιασμός και εξίσου οδυνηρός.

Είναι σε εκείνες τις συνθήκες που μερικοί πρωτοπόροι, πεφωτισμένοι, πήραν την πρωτοβουλία για τη πρώτη συνάντηση, για ανταλλαγή απόψεων γύρω από την όλη κατάσταση που δημιουργήθηκε με τα κύματα των προσφύγων να μεγαλώνουν, να αξιολογήσουν την κατάσταση και να βρουν τρόπους αντιμετώπισής της. Έτσι ιδρύθηκε η Παγκύπρια Ένωση και αργότερα Επιτροπή Προσφύγων, που παρά το αυθόρμητο της σύστασης της αποτέλεσε το αποκούμπι του προσφυγικού κόσμου και του πρωτοπόρου διεκδικητή στην αντιμετώπιση των προβλημάτων, είτε αφορούσε το στεγαστικό πρόβλημα, την οικονομική στήριξη για την επαγγελματική δραστηριοποίηση, τη διεκδίκηση της ισότιμης κατανομής των βαρών της εισβολής και του εκτοπισμού με διάφορα σχέδια κ.α.

Έχοντας την εμπειρία να προεδρεύω της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Προσφύγων, Εγκλωβισμένων και Παθόντων για 10 χρόνια, θεωρώ ότι το βήμα της Επιτροπής αυτής αποτέλεσε και αποτελεί πολύ σημαντικό εργαλείο στην ανάδειξη και προώθηση όλων των θεμάτων που σχετίζονται με τις συνέπειες του 1974. Οι εβδομαδιαίες συνεδρίες της Επιτροπής αλλά και οι επισκέψεις σε Προσφυγικούς Συνοικισμούς και Τουρκοκυπριακές κατοικίες, οι επισκέψεις στους εγκλωβισμένους και στο Ανθρωπολογικό Εργαστήριο της ΔΕΑ, έδιναν τη δυνατότητα για άμεση ενημέρωση των μελών της Επιτροπής και άσκηση στη συνέχεια της πολιτικής πίεσης για διαχείριση και επίλυση των όποιων θεμάτων εντοπίζονταν.

Είναι μέσα από τέτοιες πρωτοβουλίες της Επιτροπής που βελτιώθηκε, ακόμα και πρόσφατα η λειτουργία του ΚΦΙΚΒ. Φυσικά η ανάγκη για νέα σχέδια και νέες γενναίες πολιτικές αποφάσεις παραμένει και γίνεται ακόμα πιο πιεστική για να αντιμετωπιστεί η κατάσταση που έχει δημιουργηθεί με τις αυξανόμενες πληροφορίες για πώληση Ελληνοκυπριακών περιουσιών μέσω της Επιτροπής Αποζημιώσεων σε Τούρκους και άλλους ξένους επενδυτές που προβαίνουν σε τέτοιου εύρους επενδύσεις δημιουργώντας νέα τετελεσμένα επι του εδάφους.

Σημαντικά στοιχεία καταγράφονται στη Μελέτη του Πανεπιστημίου Κύπρου που ετοίμασε για λογαριασμό του Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών για το κόστος της τουρκικής εισβολής και προτάσεις ισότιμης κατανομής του που έγινε από τον κ. Πασιαρδή το 2000 και ακολούθως επικαιροποιήθηκε το 2012.

Στη Μελέτη αναφέρεται ότι το εμβαδό της κατεχόμενης Κύπρου ανέρχεται στις 2.415.000 σκάλες από τις οποίες 394.000 σκάλες είναι τουρκοκυπριακές περιουσίες. Επιπλέον 180.000 σκάλες βρίσκονται στη νεκρή ζώνη. Άν αποκτηθεί το 50% της κατεχόμενης γης από το κατοχικό καθεστώς, υπάρχει ο κίνδυνος να έχουν ακόμα ένα λόγο για διεκδίκηση διεθνούς αναγνώρισης ανεξάρτητου κυρίαρχου κράτους γιατί θα έχουν τόσο εδαφική όσο και πληθυσμιακή πλειοψηφία.

Όπως αναφέρεται στην επικαιροποιημένη Μελέτη του Πανεπιστημίου Κύπρου που έγινε το 2012, η αξία της Ελληνοκυπριακής κατεχόμενης γης ανέρχεται στα 65.000.000.000 ενώ οι συνολικές απώλειες χρήσης/πρόσβασης ανέρχεται στα 15.780.000.000 με τιμές του 2009. Ένα συγκριτικό στατιστικό στοιχείο που αναφέρεται στην Μελέτη είναι και η μέση τιμή ενός οικοπέδου 260τμ που το 1974 ήταν 4.000Ε, το 1978 ήταν 25.000Ε και το 2017 ήταν 190.00Ε.

Όσον αφορά τα διάφορα σχέδια στήριξης των προσφύγων από το Ταμείο Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων για κοινωνική μέριμνα και ανακούφιση, στέγαση, έργα υποδομής, δαπάνες υγείας και παιδείας, με χαμηλότοκα δάνεια, εγγυήσεις και χορηγίες για αυτοστέγαση, επιχειρηματικούς και γεωργικούς σκοπούς, διαγραφή προπολεμικών χρεών, φορολογικές εκπτώσεις και αξιοποίηση τουρκοκυπριακών περιουσιών ανέρχονται για την περίοδο 1974-1997 στα 4.088.000.000 (δισεκατομμύρια).

Η εισβολή οδήγησε στην καταστροφή σημαντικών υποδομών και βιομηχανικών εγκαταστάσεων στις κατεχόμενες περιοχές, όπου βρισκόταν το 70% της βιομηχανικής παραγωγής της Κύπρου. Το άμεσο οικονομικό πλήγμα ήταν καταστροφικό. Η γεωργία και η τουριστική βιομηχανία, δύο βασικοί τομείς της κυπριακής οικονομίας, υπέστησαν μεγάλες ζημιές. Οι κάτοικοι των κατεχόμενων περιοχών αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις περιουσίες τους και να καταφύγουν στις ελεύθερες περιοχές, δημιουργώντας μια τεράστια ανθρωπιστική κρίση.

Η τουρκική εισβολή του 1974 προκάλεσε άμεσες και μακροπρόθεσμες κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις στην Κύπρο. Η βία, η αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών και η καταστροφή υποδομών είχαν δραματικές συνέπειες στην κυπριακή κοινωνία και οικονομία.

Ο προσφυγικός κόσμος όμως δεν ανέχεται άλλο να εμπαίζεται σε σχέση με την ισότιμη κατανομή των βαρών της εισβολής, στη δυνατότητα να έχει αντίκρισμα για την κατεχόμενη του περιουσία. Η συζήτηση για την απώλεια χρήσης της κατεχόμενης περιουσίας, 50 χρόνια μετά, αποτελούν συνήθως προεκλογικές υποσχέσεις και γράμμα κενό μετά τις εκλογές. Η περιβόητη υπόσχεση για μεταφορά του συντελεστή δόμησης της κατεχόμενης περιουσίας για να πωλείται για σκοπούς ανάπτυξης στις ελεύθερες περιοχές έσκασε σαν πυροτέχνημα και εξαφανίστηκε από το λεξιλόγιο όσων ρητόρευαν για το θέμα.

Από το 2012 σχεδιάστηκε και εξαγγέλθηκε η ανάγκη για δημιουργία του Αρχείου Περιουσιών και Βοηθειών το οποίο ανατέθηκε στο ΚΦΙΚΒ το 2014. Σκοπός του Αρχείου ήταν η καταγραφή των κατεχόμενων περιουσιών και η αντίστοιχη βοήθεια που παραχωρήθηκε σε κάθε ιδιοκτήτη κατεχόμενης περιουσίας. Παρά τον έλεγχο και την πίεση που ασκήσαμε ώς Κοινοβουλευτική Επιτροπή το Αρχείο ολοκληρώθηκε το 2020 αλλά ποτέ δεν το είδε κανείς, ούτε και το αξιοποίησε προς οποιαδήποτε κατεύθυνση παρά

μόνο μια δήλωση ότι δεν υπάρχει δυνατότητα να παραχωρηθεί μια αξιοπρεπής στήριξη των ιδιοκτητών κατεχόμενης περιουσίας.

Διαχείριση Τουρκοκυπριακών Περιουσιών

Σημαντικό κομμάτι της προσφυγικής πολιτικής συνεχίζει να είναι η διαχείριση τουρκοκυπριακών περιουσιών η οποία πρέπει να ανταποκρίνεται ακόμη πιο αποτελεσματικά στις χαμηλές εισοδηματικές ομάδες ενσωματώνοντας την ίδια ώρα ως απαραίτητο κριτήριο και την ιδιοκτησία περιουσιών στις κατεχόμενες περιοχές.

Σημασία θα πρέπει να δοθεί στην ποιότητα της ζωής στις τουρκοκυπριακές κατοικίες. Η νεαρότερη τέτοια οικοδομή είναι πενήντα χρόνων ενώ αποτελεί αντικειμενική παρατήρηση ότι στο πέρασμα των χρόνων δεν υπήρξε η απαραίτητη συντήρηση ώστε να μπορούν αυτές οι κατοικίες να αξιοποιούνται για μεγάλο χρονικό διάστημα. Τα κριτήρια της παραχώρησης ουσιαστικά απευθύνονταν στα φτωχότερα στρώματα των προσφύγων αλλά την ίδια ώρα οι συντηρήσεις που γίνονταν και όσες πλέον γίνονται σήμερα είναι απλά επιδερμικού χαρακτήρα.

Κεντρικός Φορέας Ισότιμης Κατανομής Βαρών

Ο ΚΦΙΚΒ είναι σήμερα, με τις συνθήκες που δημιουργούνται καίριο αποκούμπι των ιδιοκτητών κατεχόμενων περιουσιών. Τα ψηλά επιτόκια έχουν δημιουργήσει συνθήκες αποτρεπτικές ακόμη και για τα μεσαία στρώματα για να προχωρήσουν σε δανειοδότηση ενώ την ίδια στιγμή τα κριτήρια που έχουν οι τράπεζες εξαιρούν μεγάλο μέρος των ενδιαφερομένων.

Τα σχέδια του ΚΦΙΚΒ θα πρέπει να αναθεωρούνται και να εμπλουτίζονται σε τακτική βάση έχοντας υπόψη ότι η καθυστέρηση τα αδρανοποιεί και τα καθιστά σε αχρησία. Τέτοιο παράδειγμα ήταν η περίοδος του κορονοϊού όταν λειτούργησε αντίστοιχο πρόγραμμα επιδότησης στεγαστικού επιτοκίου από το ΥΠΟΙΚ, το οποίο ήταν για κάποιο διάστημα καλύτερο από εκείνα του ΚΦΙΚΒ με αποτέλεσμα να μειωθεί σε τεράστιο βαθμό το ενδιαφέρον προς τον οργανισμό και να παραμείνουν αρκετά εκατομμύρια ευρώ αδιάθετα, ενώ όσοι αξιοποίησαν εκείνο το σχέδιο δεν μπορούν να επωφεληθούν από τα νέα σχέδια του ΚΦΙΚΒ.

Πέραν των πιο πάνω θεωρώ ότι επιβάλλεται άμεσα να γίνουν τα ακόλουθα:

- Αναθεώρηση των κριτηρίων και του ύψους της οικονομικής βοήθειας των στεγαστικών σχεδίων που παραχωρείται από την ΥΜΑΠΕ ώστε να

ανταποκρίνεται στις σημερινές συνθήκες και την υφιστάμενη πραγματικότητα.

- Επανέναρξη των σχεδίων ανέγερσης πολυκατοικιών σε κυβερνητικούς οικισμούς και αναδόμηση των γερασμένων και επικίνδυνων πολυκατοικιών.
- Εκσυγχρονισμός της Νομοθεσίας για τη Διαχείριση των Τουρκοκυπριακών Περιουσιών και ενίσχυση της Υπηρεσίας για την καλύτερη και διαφανή διαχείριση των Τουρκοκυπριακών περιουσιών.
- Περαιτέρω επεξεργασία του Μητρώου βοηθειών και κατεχόμενων Περιουσιών των προσφύγων και άμεση εφαρμογή σχεδίου επιδότησης της απώλειας χρήσης κατεχομένων περιουσιών.

Η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο παραμένει σύνθετη. Οι προσπάθειες για την επίλυση του Κυπριακού συνεχίζονται με διακυμάνσεις, ενώ η τουρκική κατοχή και οι παράνομες ενέργειες της Τουρκίας στην ΑΟΖ της Κύπρου δημιουργούν εντάσεις και απειλές για την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή. Οι Βρετανικές στρατιωτικές βάσεις χρησιμοποιούνται ώς ορμητήριο και σημείο εκκίνησης των βομβαρδιστικών για διάφορους πολέμους στην περιοχή.

Η επίλυση του Κυπριακού προβλήματος θα πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα στη βάση μιας λύσης βιώσιμης, που θα διασφαλίζει την αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων, την επιστροφή των προσφύγων και την αποκατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι συνομιλίες πρέπει να επαναρχίσουν με καλή θέληση και αποφασιστικότητα, και η διεθνής κοινότητα οφείλει να ασκήσει πίεση στην Τουρκία για να συμμορφωθεί με τις αποφάσεις του ΟΗΕ.

Κλείνοντας θα ήθελα να αναφερθώ στις προσπάθειες που καταβάλλει η απεσταλμένη του ΓΓ του ΟΗΕ για σπάσιμο του αδιεξόδου. Είναι το πιο μακρόχρονο αδιέξοδο στη πορεία του κυπριακού και σε συνδυασμό με τον επιμερισμό ευθυνών για αυτό στις δύο κοινότητες από το 2017 αποτελεί το έδαφος πάνω στο οποίο η κατοχική δύναμη δημιουργεί νέα επικίνδυνα και παράνομα τετελεσμένα σε βάρος της Κύπρου και του λαού της.

Για αυτό καλούμε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να βγει μπροστά προτάσσοντας συνέπεια στη βάση λύσης του κυπριακού προβλήματος, την ετοιμότητα του για επανέναρξη των συνομιλιών στη βάση του πλαισίου Γκουτέρες και του διαπραγματευτικού κεκτημένου αλλά και να αξιοποιήσει το θέμα των ενεργειακών που θα καθιστά τη λύση επωφελή για τις δύο κοινότητες.

V. ΥΠΗΡΞΑΝ ΧΑΜΕΝΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 1974;

ΧΑΜΕΝΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ;

Ανδρέας Δ. Μαυρογιάννης
Διαπραγματευτής της Ελληνοκυπριακής Πλευράς για το Κυπριακό (2013 – 2022). Πρέσβυς επι τιμή. Μέλος της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου του ΟΗΕ

Κάθε μέρα που περνά είναι σίγουρα μια χαμένη μέρα για τον τόπο και τους ανθρώπους του, αφού μόνο η ειρήνη και η ασφάλεια μπορούν να διασφαλίσουν σταθερότητα, ευημερία και σχετική βεβαιότητα στην ζωή και να επιτρέψουν στην κοινωνία να δράξει πλήρως τον βηματισμό της.

Σε μια χώρα έρχεται ώρα που ενώπιον των μεγάλων προκλήσεων και των υπαρξιακών διλημμάτων, όταν τα θεμελιώδη, η ελευθερία, η δημοκρατία, η αξιοπρέπεια, οι ανθρώπινες αξίες και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κινδυνεύουν, υπάρχει αδήριτη ανάγκη συστράτευσης, στην κυριολεξία και μεταφορικά για την διαφύλαξη και αποκατάσταση τους.

Στην Κύπρο είχαμε ιστορικά το δικό μας μέρος της μάχης για επιβίωση και την αποτροπή επιβουλών και κινδύνων, συνήθως εξωγενών.

Παρά την μη άμεση συμμετοχή μας στους δύο μεγάλους παγκόσμιους πολέμους του 20ου αιώνα έχουμε υποστεί σημαντικές επιπτώσεις από τις γεωπολιτικές εξελίξεις, ιδιαίτερα στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, της Νότιας Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής.

Μετά την εξέγερση ενάντια στην αποικιοκρατία, το δοτό πλαίσιο ανεξαρτησίας της Κύπρου του 1960, απαιτούσε τεράστια καλή θέληση και βούληση για να λειτουργήσει, αφού από την σύλληψη του δεν είχε ως κεντρικό στόχο την οικοδόμηση ενός ειρηνικού μέλλοντος αλλά την εξισορρόπηση συμφερόντων και αντίρροπων δυναμικών. Η οσονούπω κατάρρευση στο τέλος του 1963, μας έχει θέσει για εξήντα τόσα χρόνια τώρα σε μια ανώμαλη τροχιά με τραγικές συνέπειες και με κατακλυσμιαίες επιπτώσεις, ιδιαίτερα με τις πληγές του πραξικοπήματος και της τουρκικής εισβολής του 1974 και της συνεχιζόμενης κατοχής.

Αναφέρω τα πιο πάνω για να εισηγηθώ πως η απάντηση στο ερώτημα για την ύπαρξη ιστορικά χαμένων ευκαιριών για λύση του Κυπριακού δεν μπορεί να διαχωρισθεί από τα στάδια εξέλιξης του προβλήματος, από την κατάσταση επί του εδάφους, από την αντίληψή μας για την έννοια του εφικτού, την έννοια της ομαλότητας, τις βασικές παραμέτρους της λειτουργίας της πολιτείας και πολλά άλλα. Μέχρι και σήμερα το περίγραμμα της έννοιας της

λύσης παραμένει θαμπό και θολό και πάνω σ' αυτή την ασάφεια έχουν οικοδομηθεί μια σειρά από αφηγήματα που αναμενόμενα δημιουργούν στους εξωτερικούς παρατηρητές την εντύπωση πως δεν ξέρουμε τι θέλουμε. Δεν ασπάζομαι αυτό τον αφορισμό. Όμως υπάρχει όντως ένα μεγάλο ζήτημα λόγω της απόστασης ανάμεσα στο ευκταίο και επιθυμητό και το εφικτό και το βιώσιμο, ανάμεσα στα πολλαπλά και ασαφή οράματα και στην ορθολογική ανάλυση των δεδομένων και την πραγματιστική προώθηση της μεγιστοποίησης των συμφερόντων και των απαιτήσεων της κυπριακής κοινωνίας. Ας δε προσθέσουμε σε αυτό, τον υποβόσκοντα ετεροχρονισμό ανάμεσα στις εξελίξεις και τις προτεινόμενες θεραπείες, τότε βρισκόμαστε ενώπιον μια οιονεί αδυναμίας να προσδιορίσουμε το περιεχόμενο έννοιας «λύση» και ως κατά συνέπεια της έννοιας «ευκαιρία».

Η δεύτερη παρατήρηση που θα ήθελα να κάνω έχει επίσης να κάνει με τον ορισμό της έννοιας «ευκαιρία». Στην πολιτική, στο δημόσιο χώρο στις διεθνείς σχέσεις, στην πολυμερή διπλωματία, η ευκαιρία δεν είναι σχεδόν ποτέ μια τέλεια οικοδομή που επισκέπτεσαι και αν είσαι ευτυχής παίρνεις τα κλειδιά. Η ευθυγράμμιση των άστρων δεν είναι μια θαυματουργή και μαγική συνταγή που αποκαλύπτεται. Είναι το πιο συχνά κάποιες μικρές ρωγμές σε ένα τοίχο που μπορεί να διευρύνεις για να τις κάνεις άνοιγμα και να περάσεις.

Όπως έλεγε ο Πρόεδρος Κένεντι δεν πρέπει να διαπραγματεύεσαι από φόβο αλλά από την άλλη δεν πρέπει να φοβάσαι να διαπραγματεύεσαι. Εδώ το πιο συχνά διαπραγματευόμασταν από φόβο και/ή φοβόμασταν να διαπραγματευτούμε. Όσο και αν το πρώτο μπορεί να εξηγηθεί από την ανάγκη και την αγωνία να γίνει κάτι για τον μετριασμό των αποτελεσμάτων της εισβολής και της κατοχής, η απόρριψη ιδεών και εισηγήσεων δεν ήταν μόνο η επένδυση στην ιδέα του «μακροχρόνιου αγώνα» και της αλλαγής των συνθηκών κατά τρόπο που να ανατρέπει τον συσχετισμό δυνάμεων. Ήταν μάλλον το αποτέλεσμα ανησυχίας για τις προθέσεις των εισηγητών, έλλειψης εμπιστοσύνης στην άλλη πλευρά στις προθέσεις της και την πολιτική της βούληση, φόβος για δολιότητα και βεβαίως η διάχυτη αντίληψη ότι η αποδοχή της συζήτησης μπορεί να είναι αφ' αυτής αποδοχή απαράδεκτων θέσεων και υποχώρηση από θέσεις αρχής. Όλα αυτά όσο εύλογα και να είναι είναι ενδείξεις παθητικότητας και μοιρολατρίας, διότι συνήθως δεν εξυπακούουν ή περιλαμβάνουν εναλλακτικές πορείες και φαίνονται να προκύπτουν από την αντίληψη πως ναι μεν το στάτους κβο δεν είναι ικανοποιητικό αλλά είναι προτιμότερο από τον κίνδυνο παγίδευσης μας. Έτσι δεν καταφέραμε μέχρι και σήμερα να είμαστε σε θέση οδηγού.

Η τρίτη παρατήρηση έχει να κάνει με την αίσθηση μας για τις ελάχιστες προδιαγραφές που πρέπει να έχει η υπό συζήτηση λύση, ούτως ώστε να επιτρέπει στους πολίτες να νιώσουν ότι μπορούν να κάνουν το μεγάλο άλμα και να την αποδεχθούν. Ο μεγαλύτερος φόβος όπως αναφέραμε και πιο πάνω είναι μήπως η λύση δεν βελτιώνει πραγματικά στο στάτους κβο, ενώ μας βάζει σε περιπέτειες και σε αχαρτογράφητα νερά. Η ετοιμότητα της πλειοψηφίας των Ελληνοκυπρίων να αποδεχθεί τον λεγόμενο «ιστορικό συμβιβασμό» της Διζωνικής Δικοινοτικής Ομοσπονδίας, όπως εξελίχθηκε από το 1977 ως τις αρχές της δεκαετίας του 90, εθεωρείτο και θεωρείται ακόμα, ως η μεγάλη παραχώρηση για να εξασφαλιστεί η λύση του Κυπριακού, η επανένωση του τόπου, η εδαφική αναπροσαρμογή και ο σεβασμός του δικαιώματος επιστροφής και των περιουσιακών δικαιωμάτων η αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων και η κατάργηση των εγγυήσεων. Οι Τουρκοκύπριοι εξασφαλίζουν ουσιαστική και ισότιμη συμμετοχή και οι Ελληνοκύπριοι, ασφάλεια και ανατροπή των τετελεσμένων. Η άρνηση της Τουρκίας να αποδεχθεί τη διάσταση της εξίσωσης που αφορά την ασφάλεια και η επιμονή των Τουρκοκυπρίων στην Τουρκική προστασία, αναιρούσε κάθε φορά τη δυνατότητα εξισορρόπησης των θεμελιωδών αξιώσεων των πλευρών, αφού αυτό που η μια πλευρά θεωρεί ελάχιστη ασφάλεια η άλλη πλευρά το θεωρεί μέγιστη ανασφάλεια. Έτσι περιχαρακωνόμαστε στη συντηρητική επίφοβη και επισφαλή παραπλάνηση της σταθερότητας του στατους κβό πως διαφυλάττουμε τουλάχιστον αυτό που μας έμεινε και αυτό που με τόσα βάσανα, θυσίες και προσπάθειες οικοδομήσαμε. Έτσι η ρευστότητα- επιδείνωση του στατους κβο, βρικολακιάζει μέσα μας και μας στοιχειώνει.

Η τέταρτη παρατήρηση που θα ήθελα να κάνω έχει να κάνει με τη συγκυρία και τις δυναμικές που αναπτύσσονται σε μια δεδομένη περίοδο. Ίσως να είναι οι καθοριστικότερες για τη σημασία και το περιεχόμενο της έννοιας της ευκαιρίας. Δεν είναι λοιπόν από αυτή την άποψη η ποιότητα της προτεινόμενης λύσης αλλά οι συνθήκες που επικρατούν σε διάφορα επίπεδα, γεωπολιτικό, διπλωματικό κλπ. που αυξάνουν τις δυνατότητες και τις προοπτικές για επιδίωξη λύσης, είτε με την εξισορρόπηση της σχετικής θέσης των πλευρών είτε με άλλους τρόπους.

Οι σημαντικότεροι σταθμοί στη διαπραγμάτευση για λύση του Κυπριακού, μετά των πλημμυρίδα της τουρκικής εισβολής και της κατοχής, ήταν τα 4 σημεία Μακαρίου Ντενκτάς (1977), το Αμερικανό-Καναδό-Βρετανικό σχέδιο (1978), τα δέκα σημεία Κυπριανού Ντενκτάς (1979), οι δείκτες Κουεγιάρ (1983 -1989), η δέσμη ιδεών Γκάλι (1992), το σχέδιο Ανάν (2004), το έργο

της περιόδου 2014-17 με την κορύφωση του στο Κραν Μοντάνα (Ιούλιος του 2017).

Σημαντικά ορόσημα και πρωτοβουλίες που όμως δεν ευδοκίμησαν. Κάποιες αποδείχθηκαν θνησιγενείς, κάποιες αναπτύχθηκαν και έφτασαν σε τελική διαμόρφωση. Με δύο εξαιρέσεις ίσως για τις οποίες θα ήθελα να σας πω λίγα λόγια: η μια είναι το σχέδιο Ανάν σε διαλεκτική συνάρτηση με την ένταξη στην ΕΕ και η άλλη είναι η προσπάθεια ανάμεσα στο 2014 και το 2017 που κατάληξε στην αποτυχία του Κραν Μοντάνα.

Εξ αντικειμένου οι δύο αυτές προσπάθειες θα μπορούσαν, για διαφορετικούς λόγους η κάθε μια, να θεωρηθούν ως χαμένες ευκαιρίες για λύση.

Με το σχέδιο Ανάν, που θεωρήθηκε η μεγαλύτερη πρωτοβουλία που αναπτύχθηκε ποτέ στο Κυπριακό, αντί μια ευνοϊκή διεθνής συγκυρία και ο εξόχως καταλυτικός ρόλος της ενταξιακής πορείας της Κύπρου που δημιούργησε για μια και μοναδική φορά πραγματικό κίνητρο στην Τουρκία να επιλύσει το Κυπριακό για αποτροπή της ένταξης δίχως λύση τελικά εξαρθρώθηκε και εκτροχιάστηκε όχι από την εν τέλει απόρριψη των Ελληνοκυπρίων αλλά από την εξουδετέρωση της δυναμικής της ένταξης και της εξισορρόπησης που επέφερε, αφού μας έφεραν στο «αποφασίστε ότι θέλετε και η ΕΕ θα το διευθετήσει εντός του κεκτημένου» ακριβώς το αντίθετο από τη λογική της ενταξιακής διαδικασίας και την κανονικότητα που θα επέφερε. Επιπλέον, γινόταν ένας οιονεί θανάσιμος εναγκαλισμός με τη διασύνδεση της εφαρμογής της λύσης προς την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας και δή στα θέματα εγγυήσεων, ασφάλειας και στρατευμάτων.

Το Κραν Μοντανά ήταν η κορύφωση μιας άλλης μακρόχρονης προσπάθειες που ξεκίνησε από την συμφωνία της 8ης Ιουλίου 2006, στην παρουσία του Ιμπραχίμ Καμπάρι, άρχισε να εφαρμόζεται μετά την εκλογή στην Προεδρία του Δημήτρη Χριστόφια το 2008, και οδήγησε σε σειρά συγκλίσεων Χριστόφια -Ταλάτ, πέρασε μια περίοδο στασιμότητας την περίοδο του κ. Ερογλου, με εξαίρεση την κοινή διακήρυξη Αναστασιάδη – Ερογλου της 11ης Φεβρουαρίου 2014, αλλά μετά την εκλογή του κ. Ακιντζί το 2015 είχαμε την χρυσή εποχή της διαπραγμάτευσης. Η διετία 2015 -2017 επέτρεψε για πρώτη φορά στην ιστορία του Κυπριακού, τη διαπραγμάτευση όλων των πτυχών, περιλαμβανομένων του εδαφικού και της ασφάλειας. Σε αντίθεση με το σχέδιο Ανάν, όπου το τελικό προϊόν προήλθε από επιδιαιτησία, αυτή τη φορά μέσα από ελεύθερη διαπραγμάτευση, καταφέραμε κάτι πολύ καλύτερο, πιο ολοκληρωμένο και ισορροπημένο. Φτάσαμε μια ανάσα από την λύση. Τα έξι σημεία Γκουτέρες μπορούσαν να γεφυρώσουν τις σημαντικές εκκρεμότητες

και να καταστεί ακαταμάχητη η ροπή προς την οριστική διευθέτηση. Η άρνηση της Τουρκίας να δεχθεί την πρόταση του Γενικού Γραμματέα για τις εγγυήσεις και τα στρατεύματα δεν επέτρεψε την κατάληξη σε συμφωνία παρά το γεγονός ότι ακόμα και στα θέματα αυτά υπήρξε θεαματική πρόοδος: Για πρώτη φορά η Τουρκία δεν κρύφτηκε πίσω από τις συμφωνίες του 1960 και δέχθηκε να τα συζητήσει, αποδεχόμενη τη θέση του Γενικού Γραμματέα πως οι εγγυήσεις δεν μπορούν να είναι βιώσιμες στην Ευρωπαϊκή Κύπρο του 21ου αιώνα. Δυστυχώς δεν υπήρξε όμως τελικά επαρκής μετατόπιση για να δημιουργηθεί ο χώρος για την κατάληξη σε συμφωνία.

Η συγκριτική ανάλυση ανάμεσα στο 2004 και το 2017 σίγουρα αναδεικνύει τις ποιοτικές διαφορές και την υπεροχή των συγκλίσεων και όσων καταγράφηκαν ως συμφωνημένα στο Κραν Μοντάνα. Όμως η διάψευση της γνωστής ρήσης του «κάθε πέρυσι και καλύτερα» που υποβόσκει και στις θεωρίες των χαμένων ευκαιριών, δεν ήταν ίσως παρά η εξαίρεση στον κανόνα και δεν τον διαψεύδει αναγκαστικά᾽. Η ιδιότητα της Κύπρου ως μέλος της ΕΕ, η κοινή βούληση των πλευρών, η παρουσία στην ηγεσία της Τουρκοκυπριακής Κοινότητας του Μουσταφά Ακιντζί, η εξαιρετική διαχείριση από πλευράς του ΟΗΕ και στην τελευταία φάση εμπλοκή του ίδιου του Γενικού Γραμματέα (παρά την αδεξιότητα όλων μας την τελευταία στιγμή να δώσουμε λίγο επιπλέον χρόνο στην προσπάθεια που πιθανόν να της έδινε το φιλί της ζωής).

Δυστυχώς έκτοτε τα τετελεσμένα παγιώνονται, ιδιαίτερα με τον οδοστρωτήρα που προχωρά στην Αμμόχωστο και όχι μόνο δεν βρήκαμε καμιά ευκαιρία, για να μπορούμε τουλάχιστον να αποφασίσουμε πως δεν θα την αφήσουμε να γίνει χαμένη ευκαιρία.

ΥΠΗΡΞΑΝ ΧΑΜΕΝΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 1974;
Μια Επιτροπή Αλήθειας για τους Αγνοούμενους

Αχιλλέας Δημητριάδης
Δικηγόρος

Κατ' αρχήν θα ήθελα να ευχαριστήσω τους οργανωτές του Συνεδρίου «50 Χρόνια Μετά το Πραξικόπημα και την Τουρκική Εισβολή» και ιδιαίτερα τον φίλο Καθηγητή Ανδρέα Θεοφάνους για την πρόσκληση και την ευκαιρία που μου έδωσε να παρουσιάσω την Επιτροπή Αλήθειας για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο.

1. **Η κατάσταση στην Κύπρο**

Δεν νομίζω ότι χρειάζεται να πω πολλά για το Κυπριακό πρόβλημα. Μια σύντομη αναφορά στη δικοινοτική σύγκρουση 1963 – 1964 χρειάζεται, γιατί από εκεί ουσιαστικά άρχισαν τα προβλήματα μετά την ανακήρυξη της Δημοκρατίας το 1960.

Πρέπει βέβαια να γίνει ειδική αναφορά στην τουρκική εισβολή το 1974 κατά την οποία δημιουργήθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός των αγνοούμενων.

2. **Χαμένες Ευκαιρίες**

Εμφανώς και υπήρξαν χαμένες ευκαιρίες στο Κυπριακό (παράδειγμα Σχέδιο Αννάν 2004 και διαπραγματεύσεις Γραντ Μοντανά 2017) με αποτέλεσμα την τραγική κατάσταση στην οποία βρισκόμαστε σήμερα.

Η Κύπρος έχει ουσιαστικά διχοτομηθεί μετά από 50 χρόνια τουρκικής κατοχής. Δυστυχώς δεν βλέπω να υπάρχουν σοβαρές πιθανότητες λύσης παρόλο που έχουμε αποδεχθεί τη διζωνική δικοινοτική ομοσπονδία με πολιτική ισότητα μέσα στο πλαίσιο Γκουτέρες.

3. **Αγνοούμενοι**

Πιστεύω ότι πρέπει να γίνει ειδική αναφορά στους αγνοούμενους καθώς και στην μεταβατική δικαιοσύνη έτσι ώστε να απαλύνουμε τον πόνο των συγγενών.

Ας αρχίσουμε πρώτα με τους αριθμούς, για να έχουμε σφαιρική αντίληψη του προβλήματος.

Το σύνολο των αγνοουμένων ανέρχεται σε 2002. 1510 Ελληνοκύπριοι (Ε/Κ) και 492 Τουρκοκύπριοι (Τ/Κ). Μέχρι τώρα ταυτοποιήθηκαν 741 Ε/Κ και 292 Τ/Κ. Αυτό δίδει ένα σύνολο 1033.

Άρα παραμένουν ακόμη 961 αγνοούμενοι από τους οποίους 761 είναι Ε/Κ και 200 Τ/Κ.

4. **Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους (ΔΕΑ)**
Μέχρι σήμερα η ΔΕΑ έχει κάνει μια πολύ καλή δουλειά αλλά δυστυχώς οι Όροι Εντολής της είναι περιορισμένοι. Δύναται να κάνει έρευνα και εκταφές αλλά λειτουργεί υπό την αίρεση της Τουρκίας.

Από την άλλη, δεν μπορεί να δώσει οποιαδήποτε εξήγηση για τις συνθήκες εξαφάνισης ή θανάτου παρόλο που έχει συλλέξει τις πληροφορίες αυτές από διάφορες πηγές.

Αξίζει επίσης, να σημειωθεί ότι ακόμη και για τους αγνοούμενους που ταυτοποιήθηκαν και δόθηκαν τα λείψανα στους συγγενείς για ταφή, δεν μπορούν να δοθούν αυτές οι πληροφορίες επειδή είναι εμπιστευτικής φύσης.

5. **Μεταβατική Δικαιοσύνη**
Γι' αυτό υπάρχει ανάγκη εφαρμογής της μεταβατικής δικαιοσύνης, μιας έννοιας γνωστής για μετασυγκρουσιακές κοινωνίες όπου, μεταξύ άλλων, μια τέτοια Επιτροπή εξετάζει τα γεγονότα και τα παρουσιάζει όχι μόνο προς όφελος των συγγενών (οι οποίοι είναι άμεσα ενδιαφερόμενοι) αλλά και προς όφελος της κοινωνίας η οποία έχει δικαίωμα να γνωρίζει την αλήθεια.

Το κλασικό παράδειγμα είναι η Επιτροπή Αλήθειας στη Νότιο Αφρική όπου ο Αρχιεπίσκοπος Ντέσμοντ Τούτου την είχε αναδείξει μαζί με τον Πρόεδρο Νέλσον Μαντέλα.

Πρόσφατο παράδειγμα είναι αυτό της Κολομβίας με τον Πρόεδρο Χουάν Μανουέλ Σάντος Καλντερόν και την κυρία Μαρία Ανχέλα Ολγίν ως Υπουργός Εξωτερικών.

6. **Πρόταση**
Ποια είναι η πρόταση του Truth Now www.truthnowcyprus.org, ενός ΜΚΟ από την Κύπρο; Η πρόταση είναι η αναβάθμιση της ΔΕΑ σε μια Δικοινοτική Επιτροπή Αλήθειας για τους Αγνοούμενους.

Αν οι συμμετέχοντες σε αυτά τα απεχθή εγκλήματα εκφράσουν μεταμέλεια και δώσουν πληροφορίες θα μπορούν να έχουν ασυλία. Θα υπάρχει δηλαδή δυνατότητα να βρούμε την αλήθεια με αντάλλαγμα την ασυλία των συμμετεχόντων.

7. **Δίλημμα**

Αυτό υπό κανονικές συνθήκες είναι ένα τεράστιο δίλημμα και μάλιστα οι μοντέρνες κοινωνίες δεν το αποδέχονται τις περισσότερες φορές. Στην Κύπρο όμως τα πράγματα είναι διαφορετικά διότι το δίλημμα αυτό δεν πρέπει να τύχει απόφασης.

Από το 1990 εφαρμόζεται de facto ασυλία δεδομένου ότι οι Γενικοί Εισαγγελείς και από τις δύο πλευρές της Πράσινης Γραμμής διατύπωσαν γραπτώς στο τρίτο μέρος της ΔΕΑ ότι δεν θα υπάρχει ποινική διαδικασία εναντίον ατόμων που δίδουν μαρτυρία στην ΔΕΑ και αν υπάρξουν τέτοιες ιδιωτικές ποινικές διαδικασίες θα τις τερματίσουν. Έτσι, πρακτικά ομιλούντες, διασφαλίζεται η απουσία ποινικής διαδικασίας.

Επίσης, επιβεβαίωσαν την εμπιστευτικότητα της παροχής αυτών των πληροφοριών στην ΔΕΑ.

8. **Τέσσερα Βήματα για Αναβάθμιση**

Για να γίνει η αναβάθμιση που έχω περιγράψει υπάρχουν 4 νομικά βήματα:

Πρώτο Τροποποίηση των Όρων Εντολής της ΔΕΑ

Δεύτερο Τροποποίηση της Απόφασης της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ του 1981

Τρίτο Τροποποίηση του περί Αποδείξεως Νόμου

Τέταρτο Θέσπιση Εσωτερικών Κανονισμών

9. **Πρώτο βήμα, τροποποίηση των Όρων Εντολής της ΔΕΑ**

Δεν είναι δύσκολο να τροποποιηθούν οι Όροι Εντολής και μάλιστα έχουμε ετοιμάσει ως ΜΚΟ τις τροποποιήσεις αυτές οι οποίες φαίνονται πιο κάτω. Αυτό θα τύχει συμφωνίας μεταξύ των δύο ηγετών.

ΟΡΟΙ ΕΝΤΟΛΗΣ
Ίδρυση της ~~Διερευνητικής~~ Επιτροπής Αλήθειας για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο

1. Να συσταθεί αμέσως ~~Διερευνητική~~ Επιτροπή Αλήθειας για τους Αγνοούμενους (πιο κάτω «Επιτροπή») αποτελούμενη από τρία Μέλη. Η Ελληνική Κυπριακή και η Τουρκική Κυπριακή πλευρά θα διορίσουν εκάστη ένα ανθρωπιστικό πρόσωπο στην Επιτροπή. Το Τρίτο Μέλος θα είναι αξιωματούχος επιλεγόμενος από τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού για το σκοπό αυτό και διοριζόμενος με τη συγκατάθεση αμφοτέρων των πλευρών από τον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών. Η Επιτροπή μπορεί να αναλάβει τις εργασίες της Διερευνητικής Επιτροπής για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο.

2. Οι αποφάσεις της Επιτροπής θα λαμβάνονται καθ΄ ομοφωνία στην έκταση που είναι δυνατό. Σε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ των Εκπροσώπων των δύο πλευρών, το Τρίτο Μέλος θα συμβουλεύεται αμφοτέρους με επιδίωξη την προσέγγιση των απόψεων τους και την επίτευξη ομοφωνίας.

3. Έκαστο Μέλος της Επιτροπής δύναται να βοηθείται από δύο το πολύ Βοηθούς ως είναι ανάγκη. Δε θα συμμετάσχουν στις διαβουλεύσεις ή διερευνητική εργασία της Επιτροπής άλλα πρόσωπα. Ουδέν πρόσωπο ευθέως ενδιαφερόμενο για το θέμα των αγνοουμένων δύναται να διοριστεί ως βοηθός. Η Επιτροπή ~~δε θα~~ μπορεί να ζητήσει εξωτερική ειδήμονα βοήθεια και χρηματοδότηση.

4. Η Επιτροπή δεν θα έχει Πρόεδρο αλλά οι συνεδρίες θα διευθύνονται από τα Μέλη για περίοδο διαρκούσα ένα μήνα: πρώτος διευθύνων θα είναι ο αξιωματούχος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, ακολουθούμενος από τον Τούρκο Κύπριο Εκπρόσωπο ή τον Έλληνα Κύπριο Εκπρόσωπο, ως θα αποφασισθεί κατά την πρώτη συνεδρία με κλήρο.

5. Τα τρία Μέλη της Επιτροπής θα συνέλθουν αμέσως και θα συνεχίσουν σε τακτικά οριζόμενες συνόδους για όσο χρόνο χρειάζεται.

6. Όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη θα ~~συνεργασθούν με~~ επιτρέπουν στην Επιτροπή ~~για να διασφαλίσουν~~ την απρόσκοπτη και άμεση πρόσβαση ανά τη νήσο για τη διερευνητική εργασία της Επιτροπής.

7. Η Επιτροπή θα επιλαμβάνεται υποθέσεων προσώπων καταγγελλομένων ως εξαφανισθέντων στις διακοινοτικές συγκρούσεις καθώς και στα γεγονότα του Ιουλίου 1974 και μετέπειτα.

8. Η σειρά της διερευνήσεως των υποθέσεων θα αποφασισθεί από την Επιτροπή, αλλά συμφωνείται ότι η πρώτη υπόθεση προς διερεύνηση θα κατατεθεί από τον Τούρκο Κύπριο Εκπρόσωπο στη Διερευνητική Επιτροπή. Αυτή θα ακολουθηθεί από υπόθεση που θα κατατεθεί από τον Έλληνα Κύπριο Εκπρόσωπο. Οι έρευνες θα διεξάγονται εκ περιτροπής στην έκταση που απαιτείται μέχρις ότου να εξετασθούν όλες οι υποθέσεις.

9. Όλη η διαδικασία και αποτελέσματα των ερευνών της Επιτροπής θα είναι αυστηρώς εμπιστευτικά. Οιαδήποτε παραβίαση του κανόνα αυτού θα ήθελε θέσει το έργο της Επιτροπής σε κίνδυνο.

10. Η Επιτροπή θα αποφασίζει κατά πόσο θα εκδίδει δημόσιες δηλώσεις ή εκθέσεις.

11. Η Επιτροπή δε θα ~~επιχειρήσει να~~ αποδώσει ευθύνη για τους θανάτους οιωνδήποτε αγνοουμένων αλλά θα κάνει ευρύματα αναφορικά με τις συνθήκες και ~~ή να ερευνήσει~~ την αιτία τέτοιων θανάτων.

12. ~~Ουδεμία~~Κάθε εκταφή θα λαμβάνει ~~λάβει~~ χώρα υπό την αιγίδα της Επιτροπής. ~~Η Επιτροπή δύναται να διαβιβάσει παρακλήσεις για εκταφή στη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού.~~

13. Η Επιτροπή θα καταβάλει τις καλύτερες δυνατές προσπάθειες να συντάξει περιεκτικούς καταλόγους αγνοουμένων αμφοτέρων των κοινοτήτων, καθορίζοντας ως εικός κατά πόσον ευρίσκονται στη ζωή ή απέθαναν και σε περίπτωση θανάτου τον χρόνο του θανάτου κατά προσέγγιση.

~~23 April 1981~~
21 Φεβρουαρίου 2011
Αχιλλέας Δημητριάδης

10. **Δεύτερο βήμα, τροποποίηση της Απόφασης της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ.**

Η απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του 1981 με την οποία δημιουργείται η ΔΕΑ θα πρέπει να τροποποιηθεί έτσι ώστε να καλυφθεί η προτεινόμενη αναβάθμιση. Αν τα ενδιαφερόμενα Κράτη συμφωνήσουν δεν βλέπω ουσιαστικό πρόβλημα και μάλιστα θα έχουμε ομοφωνία.

The General Assembly,
Recalling its previous resolutions on the question of missing persons in Cyprus,
Reaffirming the basic need of families to be informed, without further delay, about the fate of their missing relatives,
Noting **the implementation of the investigative work that the Committee on Missing Persons in Cyprus has carried out on the basis of the existing relevant agreements**,
Expressing ~~concern that the Committee on Missing Persons in Cyprus, the establishment of which was announced on 22 April 1981, has failed to overcome procedural difficulties and has achieved no progress towards the commencement of its investigative work~~**its appreciation for the efforts and results by the Committee on Missing Persons in Cyprus**,
Emphasizing the need ~~for a speedy resolution of this humanitarian problem~~ **to act expeditiously in carrying out this investigative work**,
~~*Invites* the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances of the Commission on Human Rights to follow developments and to recommend to the parties concerned ways and means of overcoming the pending procedural difficulties of the Committee on Missing Persons in Cyprus and, in co-operation with the Committee, to facilitate the effective implementation of its investigative work on the basis of the existing relevant agreements;~~
Calls upon all Parties concerned to ~~facilitate such investigation in a spirit of co-operation and good will~~**agree to upgrade the Committee on Missing Persons to a Truth Commission on Missing Persons in Cyprus on terms to be agreed upon;**
Requests the Secretary General to continue to provide his good offices with a view to facilitate the work and upgrade of the Committee on Missing Persons in Cyprus **to a Truth Commission on Missing Persons**.

*~~110th~~ **.....** plenary meeting*
*~~17 December 1982~~ **March, 2024***

11. **Τρίτο βήμα, τροποποίηση του περί Αποδείξεως Νόμου**
Ο περί Αποδείξεως Νόμος Κεφ. 9 ο οποίος δόθηκε από την Αγγλική Αποικιοκρατική Κυβέρνηση και εφαρμόζεται και από τις δύο πλευρές της Πράσινης Γραμμής, θα πρέπει να τροποποιηθεί έτσι ώστε η de facto ασυλία να γίνει de jure και να καλύπτει όχι μόνο ποινικές αλλά αστικές και διοικητικές διαδικασίες τόσο στην Κύπρο όσο και στο εξωτερικό.

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

No. 4 Friday, 3/8/1990

ATTORNEY-GENERAL'S LETTER TO MR WURTH
ON THE QUESTION OF THE MISSING PERSONS

The Attorney-General of the Republic, Mr Michael A. Triantafyllides, today sent to Mr Paul Wurth, Third Member of the Committee on Missing Persons, the following letter:

"In view of the paramount need to ascertain as soon as possible the fate of missing persons and of the consequent need to encourage witnesses to give evidence in this respect I have decided, as Attorney-General of the Republic of Cyprus, to inform you that, in my opinion, it is not in the public interest, in the sense of Article 113.2 of the Constitution, to prosecute any witness who, in giving evidence to the Committee on Missing Persons during the course of its investigations, discloses self-incriminating information and, therefore, such witness will not be prosecuted by me on the basis of his own evidence.

This letter may be shown to any witness who is assisting the Committee in its investigations and it is hoped that it will help towards improving the effectiveness of the Committee".

Ανεξαρτήτως οποιασδήποτε πρόνοιας στον περί Αποδείξεως Νόμο (Κεφ 9, ως έχει τροποποιηθεί) οποιαδήποτε μαρτυρία δίδεται ενώπιον της «Επιτροπής Αλήθειας για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο» που έγινε σύμφωνα με το ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ Αρ..... δεν θα είναι αποδεκτή, σε

οποιαδήποτε Ποινική, Αστική, Διοικητική, ή Νομική Διαδικασία στην Κύπρο ή στο εξωτερικό.

12. **Τέταρτο βήμα, θέσπιση Εσωτερικών Κανονισμών**
Θα πρέπει, τέλος, να θεσπιστούν εσωτερικοί κανονισμοί διορισμού των μελών, λειτουργίας της Επιτροπής Αλήθειας, λήψης μαρτυρίας και έκδοσης αποφάσεων.

13. **Μέλλον**
Έχουμε εξελίξεις σε αυτή την προσπάθεια δεδομένου ότι ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας στις 28 Ιουλίου 2023 αποδέχθηκε, εκ μέρους της Ε/Κ πλευράς, με δημόσια δήλωση του την ανάγκη δημιουργίας μιας Επιτροπής Αλήθειας για τους Αγνοούμενους, κάτι που επανέλαβε και σε κατοπινό στάδιο.

Έτσι όχι μόνο θα βοηθήσει τους συγγενείς οι οποίοι είναι οι άμεσα ενδιαφερόμενοι αλλά θα εξυπηρετήσει και την κοινωνία των πολιτών η οποία διψά για την αλήθεια.

14. **Πολιτική Διαδικασία**
Εμφανώς και χρειάζεται μια πολιτική διαδικασία. Μέχρι τώρα η Τουρκία αρνείται εφαρμογή της απόφασης όπως φαίνεται πιο κάτω. Το ενθαρρυντικό είναι ότι μέχρι τώρα η Τ/Κ πλευρά δεν το έχει απορρίψει.

MINISTERS' DEPUTIES
1492nd meeting, 12-14 March 2024 (DH)
H46-33 Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)
Supervision of the execution of the European Court's judgments
Decisions
The Deputies

1. …..
2. …..
3. deplored again the absence of response to Interim Resolution CM/ResDH(2021)201 where the Committee strongly urged the Turkish authorities to abide by their unconditional obligation to pay the sums awarded in the *Cyprus v. Turkey* judgment of 12 May 2014 and Interim Resolution CM/ResDH(2022)52 concerning the absence of payment of the just satisfaction awarded by the European Court in the *Varnava and Others v. Turkey* judgment of 18 September 2009, and strongly urged Türkiye to effect the payment of these sums, together with the default interest accrued, without further delay;

4. decided to resume consideration of these issues at their March 2025 DH meeting …..

Βέβαια, υπάρχει και η Τουρκία η οποία αντιμετωπίζει την 4η Διακρατική Προσφυγή, Κύπρου ν Τουρκίας στην οποία ήδη επιδικάσθηκαν το 2014 αποζημιώσεις για τις 1510 οικογένειες των Ε/Κ αγνοούμενων της τάξης των 30εκ ευρώ. Είναι άποψη μου ότι η Επιτροπή Αλήθειας θα μπορούσε να είναι ένα από τα γενικά μέτρα που θα πρέπει να υιοθετηθούν από την Τουρκία για εκτέλεση της 4ης Διακρατικής Προσφυγής. Επίσης, χωρίς παραδοχή ευθύνης, θα μπορούσε η Κυπριακή Δημοκρατία να αποζημιώσει με ένα ποσό της τάξης των 10εκ ευρώ τους 492 συγγενείς των Τ/Κ αγνοουμένων πάνω στην ίδια λογική της 4ης Διακρατικής Προσφυγής.

15. **Μέλλον Φανταστικό Σενάριο**

Στόχος είναι η Επιτροπή Αλήθειας να είναι ένα από τα γενικά μέτρα στην 4η Διακρατική, Κύπρος ν Τουρκίας στο ΕΔΑΔ. Ακολουθούν ενδεχόμενα βήματα:

(i) Ο Ελληνοκύπριος (Ε/Κ) ηγέτης ήδη αποδέχθηκε δημόσια τους όρους εντολής στις 28/07/2023 και 01/11/2023.

(ii) Ενδιαφέρον ότι ο Τουρκοκύπριος (Τ/Κ) ηγέτης δεν το απέρριψε.

(iii) Θα μπορούσε η Κύπρος να δεχθεί πληρωμή για €30εκ μέσω τρίτου (escrow) για 1510 οικογένειες Ε/Κ Αγνοουμένων.

(iv) Εφόσον γίνει αυτό αποδεκτό, η Τουρκία θα πληρώσει στο Συμβούλιο της Ευρώπης.

(v) Ακολούθως η Κύπρος θα πληρώσει κατά χάριν (exgratia) €10εκ σε 492 οικογένειες Τ/Κ Αγνοουμένων, με όρο ότι η Τουρκία θα πληρώσει τα €60εκ για τους Εγκλωβισμένους.

(vi) Αφού γίνουν οι πιο πάνω πληρωμές, το Συμβούλιο της Ευρώπης ως εκπρόσωπος (escrow agent) θα μπορούσε να τα ελευθεροποιήση.

(vii) Τέλος, η Επιτροπή Υπουργών θα εποπτεύει την Επιτροπή Αλήθειας σε συνεργασία με τα ΗΕ και τον Ερυθρό Σταυρό – ένα μοντέλο συνεργασίας.

16. **Επίλογος**

Τον Ιούλιο του 2024 συμπληρώθηκαν 50 χρόνια από την Τουρκική εισβολή και οι δικοινοτικές συγκρούσεις του 1963 – 1964 ήταν 60 χρόνια πριν. Πιστεύω ότι είναι καιρός να προχωρήσουμε με τη μεταβατική δικαιοσύνη και να δώσουμε επιτέλους μια ευκαιρία στην αλήθεια! Με αυτό το μέτρο οικοδόμησης εμπιστοσύνης θα αρχίσουμε να ξανακτίζουμε την κοινωνία του μέλλοντος μας.

VI. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗ ΚΥΠΡΟ

ΟΙ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΣΧΟΛΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Νικόλαος Στέλγιας
Ιστορικός, τουρκολόγος, συγγραφέας και δημοσιογράφος

Περίληψη: Η παρούσα εισήγηση αναλύει τις τέσσερις κύριες σχολές σκέψης της τουρκοκυπριακής κοινότητας στο ζήτημα του Κυπριακού, επιχειρώντας μια πολύπλευρη ανάλυση που να καθρεφτίζει τις ιστορικές και πολιτικές εξελίξεις. Στη δεξιά πτέρυγα της τουρκοκυπριακής πολιτικής σκηνής, διακρίνονται τρεις υπο-σχολές σκέψης: το συνομοσπονδιακό μοντέλο, όπως προάγεται από τη συνεργασία του Τατάρ με την Άγκυρα, το οποίο επιδιώκει μια κυριαρχική ισότητα μεταξύ των δύο κοινοτήτων εντός ενός συνομοσπονδιακού πλαισίου· το μοντέλο συνεργασίας του Κουντρέτ Όζερσαϊ και του Κόμματος του Λαού, το οποίο προωθεί τη συνεργασία χωρίς όμως την άμεση ανάγκη αναγνώρισης· και το μοντέλο της μερικής ενσωμάτωσης του κινήματος των εποίκων και του Κόμματος της Αναγέννησης, το οποίο προτείνει τη σύσφιξη των σχέσεων με την Τουρκία και τη μεταβίβαση στρατηγικών τομέων της διακυβέρνησης στην Τουρκία. Παράλληλα, η τ/κ Αριστερά εκφράζει την τέταρτη σχολή σκέψης στο Κυπριακό, προάγοντας με επιμονή τη λύση της διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας με πολιτική ισότητα.

Λέξεις-κλειδιά: Τουρκοκύπριοι, Κυπριακό, Τ/κ Δεξιά, Τ/κ Αριστερά, συνομοσπονδία

Μια μέρα μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας ο Ραούφ Ντενκτάς, ως Πρόεδρος της Ομοσπονδίας των Τουρκοκυπριακών Ιδρυμάτων, προέβη σε μια δήλωση, η οποία παρά το ότι δεν έχει βρει μεγάλο αντίκτυπο στην σύγχρονη ιστοριογραφία μέχρι σήμερα, εντούτοις είναι αξιοσημείωτη καθώς συμπυκνώνει την οπτική γωνία με την οποία προσεγγίζουν οι τουρκικές κυβερνήσεις και οι τουρκοκυπριακές ηγεσίες το Κυπριακό από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα μέχρι τις ημέρες μας. Στην ομιλία του, ο Ντενκτάς, ο οποίος είναι γνωστός για τις ενστάσεις που έφερε μέχρι το τέλος της ζωής του για το δικοινοτικό εγχείρημα του 1960 και την επιμονή του στη σημασία της ελληνοτουρκικής ισορροπίας στην Κύπρο, τον Αύγουστο του 1960 παρουσίασε τη νέα Κυπριακή Δημοκρατία ως τη σφαίρα επιρροής των «μητέρων πατρίδων», της Ελλάδας και της Τουρκίας. Σε συμφωνία με το αναλυτικό πλαίσιο που μας παρέχουν οι μελετητές της ιστορίας και της θεωρίας της σφαίρας επιρροής, ο Ντενκτάς παρουσίασε τη

νέα δικοινοτική δημοκρατία ως μια περιοχή, εκτός των εθνικών συνόρων[1], στην οποία οι εγγυήτριες δυνάμεις προβάλλουν την ισχύ τους.[2] Με τα «εργαλεία» που παρείχαν οι ιδρυτικές συμφωνίες, οι εγγυήτριες δυνάμεις αποκτούσαν τα στρατιωτικά και διπλωματικά πλεονεκτήματα που τους επέτρεπαν να επηρεάσουν τα πολιτικά δρώμενα του νέου κυπριακού κράτους.[3]

Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ο Ντενκτάς, «Αυτοί που θέλουν να καταστρέψουν τη Δημοκρατία (...) πρέπει να γνωρίζουν ότι το σύνταγμά μας και αυτή η Δημοκρατία, καθώς και τα δικαιώματα που μας αναγνωρίζει το σύνταγμά, θα διαιωνιστούν υπό την εγγύηση δύο γειτονικών κρατών, της μητέρας πατρίδας μας και της Ελλάδας». Ενώ συνεχίζοντας την ομιλία του εστίασε στην αυτονομία κινήσεων που έφερε η Τουρκοκυπριακή Κοινότητα ως μια από τις συνιδρυτικές μονάδες της νέας δικοινοτικής δημοκρατίας[4]: «Ενώ συμμετέχουμε γενικά στη κυβέρνηση της Κύπρου με δεκαπέντε Τουρκοκύπριους βουλευτές, θα διαχειριστούμε τα κοινοτικά μας ζητήματα ως ξεχωριστή κυβέρνηση, με το δικό μας κοινοτικό συμβούλιο, και θα δημιουργούμε νόμους, θα εισπράττουμε φόρους και θα μαθαίνουμε να διαχειριζόμαστε τις υποθέσεις μας μόνοι μας. Αυτή είναι μία νέα κατάσταση που ανοίγει μεγάλους και ευρείς ορίζοντες για την Τουρκοκυπριακή Κοινότητα, η οποία εδώ και τόσα χρόνια δεν έχει διαχειριστεί τα δικά της ζητήματα».

Από την περίοδο του Ντενκτάς μέχρι σήμερα, σε γενικές γραμμές, ανεξάρτητα από το μοντέλο λύσης το οποίο βρίσκεται στο προσκήνιο, τόσο η Άγκυρα όσο και οι τουρκοκυπριακές ηγεσίες παραμένουν πιστές στη στρατηγική της διατήρησης της της Κύπρου στη σφαίρα επιρροής της Τουρκίας. Για το κοινό μέτωπο Άγκυρας-Τουρκοκυπρίων, η Κύπρος είναι μια περιοχή ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας για την Τουρκία. Θεωρείται λοιπόν «λογικό» για την Τουρκία να συμμετέχει στη συνδιαχείρηση της Κύπρου δια μέσου της αυτόνομης παρουσίας των Τουρκοκυπρίων. Το 2024, στην τ/κ κοινότητα διακρίνουμε τέσσερεις σχολές σκέψης σχετικά με το Κυπριακό, στο επίκεντρο των οποίων, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο εντοπίζουμε αυτή την προσέγγιση.

---

[1] Susanna Hast, *Beyond the Pejorative: Sphere of Influence in International Theory*, Acta Universitatis Lapponiensis 239 (Rovaniemi: LUP, Lapland University Press, 2012).
[2] Paul Keal, *Unspoken Rules and Superpower Dominance* (London: Palgrave Macmillan UK, 1983).
[3] Evan R. Sankey, "Reconsidering Spheres of Influence", *Survival* 62, no. 2 (March 3, 2020): 37–47, https://doi.org/10.1080/00396338.2020.1739947.
[4] "Kıbrıs T. Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Raif Denktaş' ın Yaptığı 16 Ağustos Konuşması", *Bozkurt*, August 17, 1960.

Την πρώτη σχολή σκέψης αποτελεί το κοινό μέτωπο της Άγκυρας και της τουρκοκυπριακής Δεξιάς το οποίο προβάλλει τη λύση των δύο κρατών. Τι εννοεί η τουρκική πλευρά και η ηγεσία του Ερσίν Τατάρ με τη λύση των δυο κρατών; Τελική διχοτόμηση του νησιού με τον περιορισμό της τουρκικής ακτίνας δράσης σε ένα κομμάτι του νησιού ή μήπως ένα νέο συνταγματικό και διπλωματικό πλαίσιο μέσα από το οποίο θα διαιωνιστεί η τουρκική σφαίρα επιρροής στην Κύπρο; Όπως ανέφερε πρόσφατα ο Τατάρ, λίγο μετά την τελευταία του συνάντηση με την Προσωπική Απεσταλμένη του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ: «Οι Τουρκοκύπριοι έχουν το ίδιο δικαίωμα αυτοδιοίκησης με τους Ελληνοκύπριους. Η Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου (ΤΔΒΚ) μπορεί να μην αναγνωρίζεται διεθνώς, αλλά οι Τουρκοκύπριοι έχουν το δικό τους κράτος με τους δικούς τους θεσμούς. Οι Τουρκοκύπριοι, ως ιδρυτικοί εταίροι της Κυπριακής Δημοκρατίας του 1960, έχουν εγγενή δικαιώματα και έτσι πρέπει να αναγνωριστεί η κυριαρχική ισότητα και το ισότιμο διεθνές καθεστώς τους. Οι συνομιλίες μπορούν να αρχίσουν μόνο με δύο κράτη να κάθονται στο τραπέζι. Η κυριαρχική ισότητα του τουρκοκυπριακού λαού πρέπει να αναγνωριστεί πριν αρχίσουν οι όποιες συνομιλίες[5]». Ο Τατάρ αναφέρει χαρακτηριστικά τα «3D (direct flights, direct trade, direct relations)» ως απαραίτητη προϋπόθεση για την τελική διευθέτηση του Κυπριακού.

Το ερώτημα που προκύπτει σε αυτό το σημείο είναι το εξής: Τι θα διαπραγματευτούν τα δυο υποτιθέμενα, ξεχωριστά κράτη της Κύπρου μετά την αποδοχή αυτών των ορών; Ποιο θα είναι το αντικείμενο των διαπραγματεύσεων, εφόσον η Άγκυρα και η τ/κ ηγεσία αποφεύγουν να χρησιμοποιήσουν τον όρο «συνομοσπονδία»; Την παρούσα στιγμή, διαθέτουμε δυο «εργαλεία» που μας βοηθούν να απαντήσουμε στο συγκεκριμένο ερώτημα. Πρώτον, τα όσα έχει αναφέρει η τ/κ ηγεσία σε δηλώσεις της. Πίσω το 2021, στα πλαίσια μιας δημοσιογραφικής συνέντευξης που μου έδωσε, ο ίδιος ο Τατάρ άφησε να εννοηθεί ότι εφόσον γίνονταν αποδεκτοί οι όροι του και η Άγκυρα έδινε τη συγκατάθεση της, ο ίδιος ήταν έτοιμος να διαπραγματευτεί τη δημιουργία της κυπριακής συνομοσπονδίας.[6] Την ίδια περίοδο, στενός συνεργάτης του Τατάρ, ο Ογουζχάν Χασίπογλου μου εξήγησε ότι μετά την κατοχύρωση της κυριαρχικής ισότητας, τα δυο κράτη της Κύπρου θα ένωναν τις δυνάμεις τους σε διάφορα πεδία κοινού ενδιαφέροντος και συνεργασίας. Για παράδειγμα, ο Χασίπογλου δεν

[5] "Tatar Evaluates Cyprus Issue on BRT," BRTK, accessed May 21, 2024, https://brtk.net/tatar-evaluates-cyprus-issue-on-brt/?lang=en

[6] Νικόλαος Στέλγιας, «Ερσίν Τατάρ Στην 'Κ': Κανένα Έδαφος Για Έναρξη Των Συνομιλιών», *Kathimerini*, October 17, 2021, https://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/ersin-tatar-stin-k-kanena-edafos-gia-enarxi-ton-synomiliwn

απέκλεισε τη μελλοντική κοινή διεθνή εκπροσώπηση της Κύπρου υπό μια σκέπη, με την απαραίτητη προϋπόθεση ότι ο νέος συνεταιρισμός θα έφερε συνομοσπονδιακά χαρακτηριστικά στο εσωτερικό.[7] Το δεύτερο «εργαλείο» που έχουμε στη διάθεσή μας είναι τα όσα μας διδάσκει η ιστορία της σύγχρονης τουρκικής διπλωματίας. Πιο συγκεκριμένα, γνωρίζουμε ότι η ιδέα της δημιουργίας συνομοσπονδιών δεν είναι άγνωστη για την Τουρκία. Το 1937, η τουρκική διπλωματία πρότεινε τη δημιουργία μιας συνομοσπονδίας, η οποία θα συμπεριλάβανε το σαντζάκι της Αντιόχειας, ολόκληρης της Συρίας και του Λιβάνου.[8] Μισό αιώνα αργότερα, τον Νοέμβριο του 1983, η ιδρυτική διακήρυξη και το σύνταγμα της «ΤΔΒΚ», τα οποία αναφέρονται στην υποτιθέμενη κυριαρχία των Τουρκοκυπρίων φρόντισαν να μην κλείσουν την πόρτα στη συνεργασία των δύο κοινοτήτων στο πλαίσιο μιας μελλοντικής συνομοσπονδιακής δομής.[9] Δεκαπέντε χρόνια μετά, το κοινό μέτωπο Άγκυρας-Τουρκοκυπρίων υιοθέτησε επίσημα το συνομοσπονδιακό μοντέλο.[10] Η ιστορική εμπειρία λοιπόν σε συνδυασμό με τα όσα μας αναφέρουν πηγές από την τ/κ ηγεσία, δείχνουν ότι το 2024, μια από τις τουρκοκυπριακές σχολές σκέψεις για το Κυπριακό προάγει το συνομοσπονδιακό μοντέλο με στόχο τη διαιώνιση της τουρκικής σφαίρας επιρροής σε ολόκληρη την Κύπρο -και όχι φυσικά σε ένα κομμάτι της επικράτειας της- χρησιμοποιώντας ως εφαλτήριο βήμα την ενισχυμένη αυτονομία των Τουρκοκυπρίων.

Στο χώρο της τ/κ Δεξιάς, εντοπίζουμε τη δεύτερη σχολή σκέψης για το Κυπριακό. Ο πρώην Τουρκοκύπριος διαπραγματευτής και αρχηγός του Κόμματος του Λαού (ΚΛ), Κουντρέτ Όζερσαϊ, έχει διαφοροποιήσει τη θέση του στο Κυπριακό από τα μέσα της δεκαετίας του 2010. Σε αντίθεση με την τ/κ Δεξιά που επιμένει στην αναγνώριση του ξεχωριστού τουρκικού «κράτους» της Κύπρου, ο Όζερσαϊ εισηγείται ότι η αναγνώριση δεν αποτελεί προϋπόθεση για τη συνεργασία των δύο κοινοτήτων σε διάφορα πεδία. Όπως δήλωσε ο ίδιος σε μια από τις πρόσφατες δημόσιες τοποθετήσεις του, «Είναι προφανές ότι το Κυπριακό δεν αποτελεί μόνο ένα πρόβλημα μεταξύ των δύο κοινοτήτων στο νησί, αλλά είναι επίσης ένα διεθνές πρόβλημα που επηρεάζει πολλές χώρες. Είναι σημαντικό να μην χάνεται χρόνος επιδιώκοντας μια κοινή βάση, πάνω στην οποία οι πλευρές μπορούν να διαπραγματευτούν μια

[7] «Χασίπογλου στην 'Κ': Στη Γενεύη θα καταθέσουμε νέο μοντέλο λύσης», Kathimerini.com.cy, accessed June 3, 2024, https://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/diplomatia/xasipogloy-stin-k-sti-geneyi-tha-katathesoyme-neo-montelo-lysis

[8] Michel Gilquin, *Antioche D'au Hatay: L'histoire oubliée du Sandjak d'Alexandrette - Nationalisme turc contre nationalisme arabe. La France, arbitre?* (Editions L'Harmattan, 2000).

[9] "KKTC'nin kuruluş bildirgesi", *Yeni Düzen*, December 13, 2020.

[10] Ergün M. Olgun, *Kıbrıs Müzakere Süreci Seyir Defteri* (Ankara: Elif, 2020).

συνολική λύση». Εξηγώντας περαιτέρω τη θέση του, ο Ὀζερσαϊ ανέφερε ότι «Είναι απαραίτητο να εργαστούμε πάνω σε μηχανισμούς συνεργασίας από τους οποίους οι πλευρές μπορούν να αποκομίσουν οφέλη. Το ρεαλιστικό μοντέλο συνεργασίας που προωθείται από το Κόμμα του Λαού για το Κυπριακό είναι η διέξοδος από το αδιέξοδο στο οποίο βρισκόμαστε σήμερα. Το Κόμμα του Λαού υποστηρίζει την προσπάθεια εύρεσης λογικών λύσεων στα προβλήματα με βάση την λογική προσέγγιση, παραμένοντας σε συνεχή διαβούλευση με τα Ηνωμένα Ἔθνη».[11] Υπό τη σκιά της αποτυχίας του Κραν Μοντάνα, την οποία η τουρκική πλευρά χρεώνει στην ε/κ πλευρά, και της έλλειψης συνεργασίας στο ζήτημα των υδρογονανθράκων, οι υποστηρικτές του μοντέλου της συνεργασίας όπως και οι υποστηρικτές του συνομοσπονδιακού μοντέλου, θεωρούν ότι έχει έρθει η ώρα να συζητήσουμε ένα εναλλακτικό μοντέλο λύσης το οποίο διατηρεί την Κύπρο εντός της τουρκικής σφαίρας επιρροής.[12]

Η τρίτη σχολή σκέψης για το Κυπριακό έρχεται και πάλι από το χώρο της τ/κ Δεξιάς και συγκεκριμένα από το κίνημα των εποίκων. Σε επίπεδο επίσημης ρητορικής, το Κόμμα Αναγέννησης (ΚΑ), το οποίο εκπροσωπείται στην τρικομματική «κυβέρνηση», υποστηρίζει τη λύση των δυο κρατών την οποία έχουν υιοθετήσει από κοινού η Ἄγκυρα και η τ/κ ηγεσία. Την ίδια στιγμή όμως, το Κόμμα της Αναγέννησης πηγαίνει ένα βήμα πιο πέρα. Στο πρόγραμμα του, το κόμμα τάσσεται υπέρ της σύσφιξης των σχέσεων της «ΤΔΒΚ» με την Τουρκία σε διάφορα πεδία. Συγκεκριμένα, προτείνει την τυπική μεταβίβαση διάφορων «κυβερνητικών» χαρτοφυλακίων, όπως λ.χ. αυτό της άμυνας και της εξωτερικής πολιτικής στην Τουρκία, με προϋπόθεση τη διατήρηση της αυτονομίας της «ΤΔΒΚ» σε θέματα εσωτερικής διακυβέρνησης.[13] Παρόμοιες απόψεις έχει και ο «υπουργός εξωτερικών», Ταχσίν Ερτουγρούλογλου, ο οποίος ασπάζεται την τουρανική κοσμοθεωρία και είναι γνωστός για τη σκληροπυρηνική εθνικιστική γραμμή του στο Κυπριακό. Σύμφωνα λοιπόν με την τρίτη σχολή σκέψης η Κύπρος δεν είναι απλά μέρος της τουρκικής σφαίρας επιρροής αλλά και κομμάτι της ίδιας της τουρκικής διακυβέρνησης.

---

[11] "Özersay Holguin'le görüşmesine ilişkin yazılı açıklama yaptı", Bayrak Radyo Televizyon Kurumu, accessed March 19, 2024, https://brtk.net/ozersay-holguinle-gorusmesine-iliskin-yazili-aciklama-yapti/

[12] "Özersay: 'Bu çözüm, çözümden önce iş birliği ile mümkün'", Halkın Partisi, May 23, 2020, https://www.halkinpartisi.biz/ozersay-bu-cozum-cozumden-once-isbirligi-ile-mumkun.html

[13] "Parti Programı", Yeniden Doğuş Partisi, accessed January 20, 2020, https://ydpkktc.com

Την τέταρτη σχολή σκέψης για το Κυπριακό εκφράζει σύσσωμη η τουρκοκυπριακή Αριστερά η οποία απορρίπτει τις εισηγήσεις της τ/κ Δεξιάς για το Κυπριακό και επιμένει στην διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδιακή φόρμουλα. Επιχειρώντας να πιάσει το νήμα από το σημείο που κόπηκε στο Κραν Μοντάνα και συμφωνώντας σε γενικές γραμμές με τη γραμμή της ηγεσίας του Μουσταφά Ακιντζί, το Ρεπουμπλικανικό Τουρκικό Κόμμα (ΡΤΚ), επαναλαμβάνει με κάθε νέα ευκαιρία τη δέσμευσή του για μια διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία με πολιτική ισότητα. Η απομάκρυνση από αυτή τη βάση θα οδηγήσει σε συνέχιση του αδιεξόδου και των συνεπειών του σύμφωνα με το μεγαλύτερο κόμμα της τ/κ Αριστεράς. Την ίδια ώρα, το κόμμα υιοθετεί την άποψη του πρώην Τ/κ διαπραγματευτή και στελέχους του, Οζντίλ Ναμί για «μια διαδικασία διαπραγμάτευσης που θα ολοκληρωθεί εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος, στα πλαίσια της οποίας η πολιτική ισότητα δεν θα αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης και θα διασφαλίζεται από την αρχή ότι δεν θα υπάρξει επιστροφή στο status quo σε περίπτωση αποτυχίας ως αποτέλεσμα της κωλυσιεργίας της ελληνοκυπριακής ηγεσίας».[14]

Με μια πρώτη ματιά το όραμα της ομοσπονδιακής λύσης φέρει μεγάλες διαφορές από το συνομοσπονδιακό μοντέλο το οποίο προβάλλει η τ/κ ηγεσία. Ωστόσο μια πιο προσεκτική εξέταση των προτάσεων της τ/κ Αριστεράς σχετικά με ουσιαστικές πτυχές του Κυπριακού δείχνει ότι η στρατηγική της διατήρησης της Κύπρου εντός της σφαίρας επιρροής της Τουρκίας δεν απορρίπτεται πλήρως από τις δυνάμεις της Αριστεράς. Υπάρχουν δυο σημεία που υποστηρίζουν αυτή τη θέση. Πρώτον, στο ακανθώδες ζήτημα των εγγυήσεων, οι εκπρόσωποι του ΡΤΚ καθώς και άλλων μικρότερων αριστερών κινημάτων, με ορισμένες εξαιρέσεις, είτε αποσιωπούν το όλο ζήτημα είτε αναφέρουν ότι η τελική λύση θα βρεθεί μέσα από ένα συμβιβασμό ο οποίος θα ανταποκρίνεται στους προβληματισμούς των Τουρκοκυπρίων για την ασφάλεια τους. Με άλλα λόγια, με λίγες εξαιρέσεις, οι εκπρόσωποι της Τ/κ Αριστεράς αφήνουν ανοικτό το ενδεχόμενο παραμονής ξένων στρατευμάτων στο νησί μετά τη λύση. Δεύτερον, στο ζήτημα των υδρογονανθράκων, τ/κ κόμματα όπως το ΡΤΚ αναγνωρίζουν στην Τουρκία πρωταγωνιστικό ρόλο στην περιοχή και άρα και στην Κύπρο.[15]

[14] "'Çözümsüzlük çözümdür' anlayışının temsilcileri, kendi başarısızlıklarını BM yetkililerini suçlayarak haklı çıkarmaya çalışmaktadır!", Cumhuriyetci Türk Partisi, accessed May 21, 2024, https://cumhuriyetciturkpartisi.org/cozumsuzluk-cozumdur-anlayisinin-temsilcileri-kendi-basarisizliklarini-bm-yetkililerini-suclayarak-hakli-cikarmaya-calismaktadir/ (πρόσβαση 21 Μάϊου 2024).

[15] "Fikri Toros: Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin enerji ve doğal gaz iş birliği denkleminde yerlerini almaları şart", Kıbrıs Postası, accessed June 4, 2024,

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η συγκεκριμένη στάση του ΡΤΚ σε συνδυασμό με τη στάση που τήρησε το κίνημα στις «προεδρικές εκλογές» του 2021 έχει προκαλέσει τη δυσαρέσκεια μια μερίδας Τ/κ υποστηρικτών της ομοσπονδιακής λύσης. Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά ο δημοσιογράφος και υποστηρικτής της ομοσπονδιακής λύσης Ulaş Barış, «προτεραιότητα του σημερινού ΡΤΚ είναι η διακυβέρνηση της ΤΔΒΚ. Όσον αφορά την ομοσπονδιακή λύση, το κόμμα είναι σε φάση «είμαστε μέσα αν κάποιος την εξασφαλίσει». Με άλλα λόγια, το ΡΤΚ δεν έχει καμία πρόθεση να αναλάβει οποιαδήποτε πρωτοβουλία για την ομοσπονδιακή λύση».[16]

Τελειώνοντας, σημαντικό είναι να αναφέρουμε την ύπαρξη δύο ακόμη μειοψηφικών σχολών σκέψης. Η πρώτη εκφράζεται από μια μικρή ομάδα η οποία συσπειρώνεται γύρω από το δημοσιογράφο Σενέρ Λεβέντ και την εφημερίδα του «Αφρίκα». Η ομάδα αυτή εισηγείται την επιστροφή των Τ/κ στην Κυπριακή Δημοκρατία μέσα από τη αναθεώρηση του Συντάγματος του 1960. Πρόκειται για μια μειοψηφία, η οποία σήμερα δεν φέρει εκφραστή στο τ/κ πολιτικό προσκήνιο και βρίσκεται σε ανοιχτή αντιπαράθεση με τις υπόλοιπες ομάδες της τ/κ Αριστεράς ως προς τον προσδιορισμό της σύγχρονης κυπριακής ταυτότητας. Μειοψηφία στο χώρο της τ/κ Αριστεράς αποτελούν και το σύνολο των μικρών πολιτικών σχηματισμών που προβάλλουν την ομοσπονδιακή λύση ως μοναδική φόρμουλα λύσης του Κυπριακού, δίχως να τοποθετούν τη σχεδιαζόμενη Ομόσπονδη Κύπρο εντός της σφαίρας επιρροής μιας ξένης δύναμης. Η επιρροή κομμάτων όπως το Κόμμα Ενωμένης Κύπρος και Κόμμα Νέα Κύπρος που προβάλλουν αυτή τη δεύτερη μειοψηφική σχολή σκέψης είναι περιορισμένη κυρίως στον κύκλο μερικών εκατοντάδων μελών.

Η παρούσα εισήγηση συζήτησε τις τέσσερις κύριες σχολές σκέψης της τουρκοκυπριακής κοινότητας στο ζήτημα του Κυπριακού, επιχειρώντας μια πολύπλευρη ανάλυση που να καθρεφτίζει τις ιστορικές και πολιτικές εξελίξεις. Ανακεφαλαιώνοντας, στη δεξιά πτέρυγα της τουρκοκυπριακής πολιτικής σκηνής, διακρίνονται τρεις υπο-σχολές σκέψης: το συνομοσπονδιακό μοντέλο, όπως προάγεται από τη συνεργασία του Τατάρ με την Άγκυρα, το οποίο επιδιώκει μια κυριαρχική ισότητα μεταξύ των δύο κοινοτήτων εντός ενός συνομοσπονδιακού πλαισίου· το μοντέλο συνεργασίας του Κουντρέτ Όζερσαϊ και του Κόμματος του Λαού, το οποίο

https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n485524-fikri-toros-turkiye-ve-kibrisli-turklerin-enerji-ve-dogal-gaz-is-birligi-denkleminde-yerlerini-almalari-sart

[16] Ulaş Barış, "Arıklı, CTP, birtakım girişimler ve yaklaşan karar anı…", Kıbrıs Postası, accessed June 5, 2024, https://www.kibrispostasi.com/c1-KIBRIS_POSTASI_GAZETESI/j227/a41356-arkili-ctp-birtakim-girisimler-ve-yaklasan-karar-ani

προωθεί τη συνεργασία χωρίς όμως την άμεση ανάγκη αναγνώρισης και το μοντέλο της μερικής ενσωμάτωσης του κινήματος των εποίκων και του Κόμματος της Αναγέννησης, το οποίο προτείνει τη σύσφιξη των σχέσεων με την Τουρκία και τη μεταβίβαση στρατηγικών τομέων της διακυβέρνησης στην Τουρκία. Ενώ η τ/κ Αριστερά εκφράζει την τέταρτη σχολή σκέψης στο Κυπριακό, προάγοντας με επιμονή τη λύση της διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας με πολιτική ισότητα. Συνολικά, οι τουρκοκυπριακές σχολές σκέψης αποδεικνύουν την πολυφωνία που επικρατεί στην τουρκοκυπριακή κοινότητα σε ότι αφορά το Κυπριακό ζήτημα. Κοινή συνισταμένη όμως των διάφορων προτάσεων παραμένει ο παραδοχή ότι η Κύπρος είναι κομμάτι της τουρκικής σφαίρας επιρροής και θα εξακολουθήσει να είναι μέσα από την κατοχύρωση της ηγεμονίας των Τουρκοκυπρίων σε ένα τμήμα της επικράτειας της και της ίσης μεταχείρισης τους σε κεντρικό επίπεδο.

Βιβλιογραφία

Barış, Ulaş. "Arıklı, CTP, birtakım girişimler ve yaklaşan karar anı….", Kıbrıs Postası. Accessed June 5, 2024 https://www.kibrispostasi.com/c1-KIBRIS_POSTASI_GAZETESI/j227/a41356-arkili-ctp-birtakim-girisimler-ve-yaklasan-karar-ani

Bozkurt. "Kıbrıs T. Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Raif Denktaş'ın Yaptığı 16 Ağustos Konuşması", August 17, 1960.

Gilquin, Michel. Antioche D'au Hatay: L'histoire oubliée du Sandjak d'Alexandrette - Nationalisme turc contre nationalisme arabe. La France, arbitre ? Editions L'Harmattan, 2000.

Kathimerini.com.cy. «Χασίπογλου στην 'Κ': Στη Γενεύη θα καταθέσουμε νέο μοντέλο λύσης». Accessed June 3, 2024 https://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/diplomatia/xasipogloy-stin-k-sti-geneyi-tha-katathesoyme-neo-montelo-lysis

Kıbrıs Postası. "Akıncı; 'Kıbrıslı Türkler olarak sığınacak tek liman var, o da Türkiye'dir'". Accessed June 4, 2024 https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n201488-akinci-kibrisli-turkler-olarak-siginacak-tek-liman-var-o-da-turkiyedir

Kıbrıs Postası. "Fikri Toros: Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin enerji ve doğal gaz iş birliği denkleminde yerlerini almaları şart". Accessed June 4, 2024 https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n485524-fikri-toros-turkiye-ve-kibrisli-turklerin-enerji-ve-dogal-gaz-is-birligi-denkleminde-yerlerini-almalari-sart

"KKTC'nin kuruluş bildirgesi", Yeni Düzen, December 13, 2020.

Olgun, Ergün M. Kıbrıs Müzakere Süreci Seyir Defteri. Ankara: Elif, 2020.

Yeniden Doğuş Partisi. "Parti Programı", Accessed January 20, 2020 https://ydpkktc.com

Στέλγιας, Νικόλαος. «Ερσίν Τατάρ Στην 'Κ': Κανένα Έδαφος Για Έναρξη Των Συνομιλιών», *Kathimerini*, October 17, 2021 https://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/ersin-tatar-stin-k-kanena-edafos-gia-enarxi-ton-synomiliwn

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΑ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ

Ζήνωνας Τζιάρρας
Λέκτορας, Τμήμα Τουρκικών και Μεσανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Εισαγωγή

Το κείμενο αυτό πραγματεύεται με συνοπτικό τρόπο τη θέση που έχει η Κύπρος στην τουρκική εξωτερική πολιτική. Ως θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης υιοθετείται η έννοια της «στρατηγικής κουλτούρας». Στην περίπτωση της Τουρκίας αναλύονται δύο διαφορετικά υποδείγματα στρατηγικής κουλτούρας – το Ρεπουμπλικανικό και Αυτοκρατορικό, αντίστοιχα – και οι διαφορετικές προσεγγίσεις που υποβάλλουν στην τουρκική εξωτερική ευρύτερα και την τουρκική πολιτική στην Κύπρο πιο συγκεκριμένα.

Στρατηγική Κουλτούρα – Σύντομο Θεωρητικό Πλαίσιο

Υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία γύρω από την έννοια της στρατηγικής κουλτούρας, καθώς και διαφορετικές «γενιές» στρατηγικής κουλτούρας.[1] Ωστόσο, απλοποιώντας τη συζήτηση για τους σκοπούς αυτού του κειμένου θα μπορούσαμε να ορίσουμε τη στρατηγική κουλτούρα ως τις συλλογικές πεποιθήσεις για τη στρατηγική και την ασφάλεια που επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων, είτε παρακινώντας σε συγκεκριμένες πολιτικές είτε περιορίζοντας κάποιες άλλες.[2] Σημαντικό είναι επίσης να αναφερθεί ότι η στρατηγική κουλτούρα κωδικοποιείται σε υποδείγματα ιστορικά διαμορφωμένων πεποιθήσεων, αξιών και συμβόλων. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί σε κάθε δεδομένη στιγμή να συν-υπάρχουν περισσότερα από ένα υποδείγματα στρατηγικής κουλτούρας, είτε σε ανταγωνισμό, είτε σε συνεργασία είτε και στα δύο. Παρόλα αυτά, μόνο ένα από τα υφιστάμενα υποδείγματα μπορεί να είναι κυρίαρχο. Στην Τουρκία, η στρατηγική κουλτούρα αντικατοπτρίζει μια διττή κληρονομιά: το Ρεπουμπλικανικό υπόδειγμα, που βασίζεται στο όραμα του ιδρυτή της Τουρκίας, Μουσταφά Κεμάλ, για ένα σύγχρονο, εσωστρεφές εθνικό κράτος, και το Αυτοκρατορικό υπόδειγμα, εμπνευσμένο από τις φιλοδοξίες της Οθωμανικής εποχής για περιφερειακή επιρροή και όχι μόνο. Αυτά τα υποδείγματα ενσωματώνουν αντιφατικές στάσεις απέναντι στις εξωτερικές απειλές και ευκαιρίες, καθώς και διαφορετικές αντιλήψεις για τον ρόλο της Τουρκίας στην περιφέρεια και τον κόσμο.

[1] Alastair Iain Johnston, "Thinking about Strategic Culture", *International Security*, Vol. 19, no. 4 (1995): 32-64.
[2] Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, & Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics* (New York: Oxford University Press, 2016), 66-70.

VI. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗ ΚΥΠΡΟ

Το Ρεπουμπλικανικό υπόδειγμα αναδύθηκε από τα τραύματα της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έτσι όπως αποτυπώθηκαν αρχικά με τη Συνθήκη των Σεβρών (1920) και αργότερα με τη Συνθήκη της Λωζάνης και την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923 (παρόλο που το κεμαλικό ιστοριογραφικό αφήγημα παρουσιάζει τη Λωζάνη ως μια μεγάλη επιτυχία). Το Ρεπουμπλικανικό υπόδειγμα χαρακτηρίζεται από επιφυλακτικότητα και εσωστρέφεια. Αντιλαμβάνεται το εξωτερικό περιβάλλον ως εγγενώς εχθρικό και δίνει προτεραιότητα στην εθνική ενότητα και κυριαρχία έναντι επεκτατικών φιλοδοξιών. Βασικός του στόχος είναι η διατήρηση του *status quo*, αντικατοπτρίζοντας μια βαθιά ανησυχία τόσο για την εσωτερική συνοχή όσο και για τις εξωτερικές απειλές.[3] Αυτή η αμυντική κατεύθυνση εμπεριέχεται και στη γνωστή ρήση του Κεμάλ, «Ειρήνη στο Σπίτι, Ειρήνη στον Κόσμο», δίνοντας έμφαση στην αποφυγή της εμπλοκής σε εξωτερικές περιπέτειες και στην εδαφική ακεραιότητα.

Το Αυτοκρατορικό υπόδειγμα, βασισμένο στην οθωμανική κληρονομιά της Τουρκίας, χαρακτηρίζει μια εξωστρεφής και φιλόδοξη προοπτική περιφερειακής ηγεσίας. Αυτό το υπόδειγμα ενισχύθηκε κατά τη διάρκεια περιόδων πολιτισμικής και πολιτικής ρευστότητας, για παράδειγμα υπό την ηγεσία του Τουργκούτ Οζάλ (1983-1993) και, πιο αποφασιστικά, υπό το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ). Σε έντονη αντίθεση με το Ρεπουμπλικανικό υπόδειγμα, το Αυτοκρατορικό υπόδειγμα είναι εγγενώς αναθεωρητικό, στοχεύοντας να προκαλέσει και να αναμορφώσει τις υπάρχουσες ισορροπίες ώστε να αντανακλούν τις φιλοδοξίες της Τουρκίας για μεγαλύτερη περιφερειακή επιρροή και επιστροφή σε χώρους που «δικαιούται» ως ιστορική κληρονομιά. Σε αντίθεση με το Ρεπουμπλικανικό υπόδειγμα, η αυτοκρατορική στρατηγική κουλτούρα υιοθετεί την ιδέα της προβολής ισχύος, βλέποντας την επεμβατικότητα και την περιφερειακή ηγεσία ως μέσα ενίσχυσης της γεωπολιτικής επιρροής της Τουρκίας. Βασίζεται σε ιστορικές αφηγήσεις οθωμανικής μεγαλοπρέπειας, τοποθετώντας την Τουρκία ως καθοριστικό παράγοντα στο διεθνές σύστημα και ιδιαίτερα στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου. Το εν λόγω υπόδειγμα σχετίζεται και με το «Σύνδρομο της Λωζάνης» που θέλει την Τουρκία να αμφισβητεί το *status quo* που επέφερε η Συνθήκη της Λωζάνης για μια διευρυμένη επιρροή που εμπνέεται από την οθωμανική νοσταλγία.[4]

---

[3] Malik Mufti, *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture: Republic as Sea* (New York: Palgrave Macmillan, 2009), pp. 15-16.

[4] Βλ. Zenonas Tziarras, *Turkish Foreign Policy: The Lausanne Syndrome in the Eastern Mediterranean and Middle East* (Cham: Springer, 2022).

Καθ' όλη τη σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, το Ρεπουμπλικανικό και Αυτοκρατορικό υπόδειγμα ανταγωνίζονταν για την κυριαρχία, με το δεύτερο να είναι για μεγάλο χρονικό διάστημα στο περιθώριο της πολιτικής πραγματικότητας. Το Ρεπουμπλικανικό κυριάρχησε από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας και για το μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα, μέσα από διάφορες κυβερνήσεις που παρά τις ιδεολογικές τους διαφοροποιήσεις έμειναν εν πολλοίς προσκολλημένες στις βασικές αρχές τις κεμαλικής εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, περίοδοι πολιτικής αστάθειας αλλά και ανάγκης από μέρους του κεμαλικού κατεστημένου για αύξηση της εσωτερικής του νομιμοποίησης επέτρεψαν περιστασιακά την ανάδειξη του Αυτοκρατορικού παραδείγματος, όπως παρατηρείται κατά την περίοδο του Δημοκρατικού Κόμματος τη δεκαετία του 1950, της ηγεσίας του Οζάλ τη δεκαετία του 1980, και της βραχύβιας πρωθυπουργίας του Νετζμετίν Ερμπακάν το 1996-97.

Δύο Προσλήψεις – Ερμηνείες της Τουρκικής Εισβολής στην Κύπρο

Οι φορείς αυτών των δύο υποδειγμάτων στρατηγικής κουλτούρας αντιλαμβάνονται την τουρκική εξωτερική πολιτική και τη θέση της Τουρκίας στον κόσμο πολύ διαφορετικά. Ομοίως, έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για την Κύπρο και τη θέση της στην τουρκική πολιτική. Ενδεικτικές αυτής της πραγματικότητας είναι οι διαφορετικές τουρκικές ερμηνείες για την ίδια την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974. Από τη μία πλευρά, η κεμαλική-ρεπουμπλικανική προσέγγιση, σχετίζεται με το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (CHP) και τον Μπουλέντ Ετζεβίτ, Πρωθυπουργό της Τουρκίας την περίοδο της εισβολής. Αυτό το υπόδειγμα αντιλαμβάνεται την εισβολή ως μία αμυντική πράξη προστασίας της γεωπολιτικής ασφάλειας της Τουρκίας απέναντι σε μια επεκτατική Ελλάδα που προσπαθούσε να πραγματοποιήσει την *Ένωση* με την Κύπρο και να στραγγαλίσει γεωπολιτικά την Τουρκία. Από αυτή την άποψη, η Κύπρος θεωρείται ζωτικός χώρος γεωπολιτικής ευαλωτότητας και η προοπτική της *Ένωσης* υπαρξιακή απειλή.[5] Η εισβολή δικαιολογήθηκε στη βάση της παραβίασης της συνταγματικής τάξης από την πραξικοπηματική κίνηση της Χούντας των Αθηνών και των Ελληνοκυπρίων εθνικιστών, καθώς και της προστασίας των Τουρκοκυπρίων, οι οποίοι θεωρήθηκαν ότι βρίσκονταν υπό απειλή. Με λίγα λόγια, το Ρεπουμπλικανικό υπόδειγμα καθορίζεται από προσλήψεις (αν)ασφάλειας και μέσα από την εισβολή δίνει μια «λύση» που κατανοεί την Κύπρο ως γραμμή άμυνας απέναντι στον «ελληνικό επεκτατισμό».

[5] Iakovos Kareklas, "International Law & Diplomacy on the Turkish Military Intervention of Cyprus", *ELIAMEP*, Working Paper no. 18/2011, https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/en/2011/05/18_2011_-WORKING-PAPER-_-Iakovos-Kareklas.pdf

Από την άλλη πλευρά, παρόλο που το Αυτοκρατορικό υπόδειγμα στρατηγικής κουλτούρας δεν ήταν κυρίαρχο το 1974, είχε παρουσία στην κυβέρνηση συνασπισμού μέσω του Κόμματος Εθνικής Σωτηρίας (MSP) και του Νετζμετίν Ερμπακάν που εκτελούσε καθήκοντα αναπληρωτή πρωθυπουργού. Ο Ερμπακάν, λοιπόν, παρότι στήριξε την εισβολή, το έκανε για διαφορετικούς λόγους από τον Ετζεβίτ. Ερμήνευσε την τουρκική επιχείρηση μέσα από ισλαμικούς φακούς και την είδε ως νίκη του τουρκικού ισλαμικού κινήματος. Στο αφήγημα του Ερμπακάν και του ισλαμικού Κινήματος Εθνικής Άποψης του οποίου ηγείτο, η εισβολή στην Κύπρο αναπαρίσταται ως αντιδυτική ενέργεια και ως επανάκτηση εδαφών που είχαν χαθεί κατά τη διάρκεια της παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.[6] Μέσα από αυτή την οπτική, η εισβολή συμβολίζει την αναβίωση της οθωμανικής δόξας και την αποκατάσταση της Τουρκίας ως ισχυρής περιφερειακής δύναμης. Ταυτόχρονα, η επανάκτηση εδαφών δίνει το έναυσμα για περαιτέρω επέκταση. Οι Τουρκοκύπριοι έχουν επίσης διαφορετική θέση σε αυτό το αφήγημα, το οποίο τους βλέπει πρωτίστως ως Μουσουλμάνους (και όχι αλύτρωτους Τούρκους) που, ειρήσθω εν παρόδω, πρέπει να συνετιστούν και να συμμορφωθούν διότι – ως πιο κοσμική κοινότητα – αποκλίνει από τις αρχές του «ορθόδοξου» σουνιτικού Ισλάμ. Τέλος, η Κύπρος παρουσιάζεται ως μέρος ενός ευρύτερου γεωπολιτικού οράματος που περιλαμβάνει την προβολή της τουρκικής ισχύος όχι μόνο στην Κύπρο αλλά και πέρα από αυτή.[7]

Οι δύο αυτές προσλήψεις αποτυπώνουν τις διαφορές μεταξύ της ρεπουμπλικανικής και της αυτοκρατορικής στρατηγικής κουλτούρας στην Τουρκία, καθώς και τον τρόπο που η καθεμία αντιλαμβάνεται τη γεωπολιτική σημασία της Κύπρου. Ενώ η πρώτη δίνει έμφαση στην άμυνα και τη διατήρηση της ασφάλειας, η δεύτερη εστιάζει στην επέκταση και στην αναβάθμιση της περιφερειακής επιρροής της Τουρκίας – χωρίς ωστόσο να παραβλέπει τη διάσταση της ασφάλειας.

Από τη Ρεπουμπλικανική στην Αυτοκρατορική Στρατηγική Κουλτούρα

Η ιστορική αντιπαλότητα μεταξύ των δύο υποδειγμάτων στρατηγικής κουλτούρας έφτασε σε σημείο καμπής με την άνοδο του ΑΚΡ το 2002. Οι ισλαμικές ρίζες του κόμματος και η νεο-οθωμανική ρητορική του προώθησαν σταδιακά και τελικά εμπέδωσαν το Αυτοκρατορικό υπόδειγμα, διαβρώνοντας

[6] Βλ., Nikos Moudouros, "Between anti-Westernization and Islamism: Turkey's 'Islamic' vision in Cyprus?", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 16, no. 2 (2016): pp. 317–333.

[7] Βλ., Αχμέτ Νταβούτογλου, Το Στρατηγικό Βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας (Αθήνα: Ποιότητα, 2010).

στην πορεία το κεμαλικό κατεστημένο και την επίδρασή του στη διαμόρφωση (εξωτερικής) πολιτικής. Η εδραίωση της εξουσίας του ΑΚΡ, σε συνδυασμό με τις διεθνείς συστημικές αλλαγές – που στον 21ο αιώνα δημιούργησαν μεγάλα κενά ισχύος – επέτρεψαν τη μετάβαση στην αυτοκρατορική στρατηγική κουλτούρα.[8]

Σε αυτό το αυτοκρατορικό όραμα του ΑΚΡ, η Κύπρος έχει αποκτήσει κεντρικό ρόλο λειτουργώντας όχι μόνο ως γραμμή άμυνας αλλά και ως πλατφόρμα για την προβολή ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο και όχι μόνο. Για παράδειγμα το δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας» (*Mavi Vatan*) από το 2018 δίνει έμφαση στη ναυτική στρατηγική και τα θαλάσσια δικαιώματα και συμφέροντα της Τουρκίας, τοποθετώντας την Κύπρο ως βασικό στοιχείο της ευρύτερης τουρκικής στρατηγικής στην Ανατολική Μεσόγειο. Η ναυτική δραστηριοποίηση και οι παράνομες ερευνητικές προσπάθειες για υδρογονάνθρακες γύρω από την Κύπρο ενισχύουν αυτή την προσέγγιση. Η συνεχής παρουσία τουρκικών στρατευμάτων στην κατεχόμενη Κύπρο, μαζί με τις επενδύσεις σε στρατιωτικές υποδομές, αντανακλούν τη δέσμευση για διατήρηση της Κύπρου ως στρατηγικού προπυργίου. Δεν πρέπει βεβαίως κανείς να παραβλέψει και τη διευρυμένη πολιτισμική διείσδυση της Τουρκίας στην κατεχόμενη Κύπρο που ευθυγραμμίζει τον κυπριακό χώρο με την τουρκική στρατηγική όχι μόνο σε επίπεδο υλικών συντελεστών ισχύος αλλά και ιδεολογικού-πολιτισμικού οραματισμού. Ακριβώς όπως υποδεικνύει το Αυτοκρατορικό υπόδειγμα στρατηγικής κουλτούρας.

Συνολικά, αυτή που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε ως «ερντογανική» εξωτερική πολιτική, βλέπει την Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή ως ένα περιφερειακό όλον το οποίο, κατ' επέκταση, εντάσσεται σε ένα παγκόσμιο γεωπολιτικό όραμα. Η Κύπρος (και πιο συγκεκριμένα τα Κατεχόμενα και η Τουρκοκυπριακή Κοινότητα) προκύπτουν ως στρατηγικό εργαλείο της τουρκικής πολιτικής και εφαλτήριο για άλλες δράσεις. Υπό αυτό το πρίσμα, μια αξιολόγηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στην Ανατολική Μεσόγειο θα αποκάλυπτε τη διασύνδεση μεταξύ του στρατηγικού οραματισμού της Τουρκίας και των επί μέρους γεωστρατηγικών κινήσεων που έχει κάνει κατά έναν εξελικτικό τρόπο στον 21ο αιώνα προς την υλοποίηση των στόχων της. Για να δώσουμε εν συντομία μόνο ένα παράδειγμα, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, πώς χωρίς στρατηγική παρουσία στην Κύπρο, η πρακτική επιδίωξη του δόγματος της «Γαλάζιας Πατρίδας» θα ήταν δύσκολη για την Τουρκία. Με τη σειρά της, η πρωτοφανής για τα δεδομένα του σύγχρονου τουρκικού κράτους στρατιωτική επιχείρηση, που η Άγκυρα έκανε στη Λιβύη το 2020 θα ήτανε

[8] Tziarras, *Turkish Foreign Policy*.

πολύ δύσκολο να επιτευχθεί χωρίς τη σύλληψη και εφαρμογή του δόγματος της «Γαλάζιας Πατρίδας». Και, τέλος, χωρίς την επιχείρηση και την ανάπτυξη παρουσίας στη Λιβύη, τα διαφόρων ειδών ανοίγματα της Τουρκίας στη Βόρεια και Υποσακχάρεια Αφρική – που περιλαμβάνουν σωρεία αμυντικών συμφωνιών – θα ήταν επίσης πολύ δύσκολο να επιτευχθούν.

Επίλογος

Η εξέλιξη της στρατηγικής κουλτούρας της Τουρκίας από το Ρεπουμπλικανικό στο Αυτοκρατορικό υπόδειγμα έχει επηρεάσει σημαντικά τις πολιτικές της για την Κύπρο – όσο κι αν αυτό δεν είναι ενδεχομένως προφανές εκ πρώτης όψεως. Ενώ το Ρεπουμπλικανικό υπόδειγμα έδινε κατά κανόνα έμφαση στη διατήρηση του *status quo* και σε μια αμυντική πολιτική προσέγγιση, το Αυτοκρατορικό υπόδειγμα, που πλέον κυριαρχεί στην Τουρκία του ΑΚΡ, στοχεύει να εμπεδώσει τον τουρκικό ηγεμονισμό στην Κύπρο και να την αξιοποιήσει στην προβολή της τουρκικής ισχύος στην ευρύτερη περιφέρεια και πέρα από αυτήν. Η εν λόγω μετάβαση υπογραμμίζει τη δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ ιστορικών κληρονομιών, εγχώριων μετασχηματισμών και συστημικών πιέσεων στη διαμόρφωση της στρατηγικής προσέγγισης της Τουρκίας. Καθώς η Τουρκία συνεχίζει να διεκδικεί έναν φιλόδοξο ρόλο σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, η επιρροή του Αυτοκρατορικού υποδείγματος θα παραμείνει καθοριστική. Τέλος, δεν αποκλείεται μια μετα-ερντογανική Τουρκία να παρουσιάσει διαφοροποιήσεις στο «μίγμα» της κυρίαρχης στρατηγικής κουλτούρας. Ωστόσο, θα πρέπει να αναμένεται ότι τον πρώτο καιρό τουλάχιστον, το Αυτοκρατορικό υπόδειγμα θα παραμείνει καθοριστικά επιδραστικό και πηγή έμπνευσης ακόμα και για το Ρεπουμπλικανικό υπόδειγμα. Κάτι τέτοιο θα ήταν πρωτοφανές για τα τουρκικά δεδομένα, όπως πρωτοφανής υπήρξε και η επικράτηση του Αυτοκρατορικού υποδείγματος επί ΑΚΡ.

VII. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ, ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΟΙ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΙΣΧΥΟΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Άριστος Αριστοτέλους
Πρώην Βουλευτής, Ειδικός σε Θέματα Άμυνας και Στρατηγικής

Η παρέμβαση μου αφορά τη στρατιωτική πτυχή του κυπριακού προβλήματος και τον ρόλο της στη διαμόρφωση σημαντικών εξελίξεων στην υπό εξέταση περίοδο. Σκοπός μου είναι να υπογραμμίσω τη σημασία της ενίσχυσης της κυπριακής άμυνας και την ανάγκη χάραξης σοβαρής εθνικής στρατηγικής ως μέσο επιβίωσης και κατοχύρωσης του μέλλοντος του Κυπριακού Ελληνισμού στο νησί.

Μέσα από μια πραγματιστική αναφορά σε διάφορες φάσεις του κυπριακού προβλήματος – απαλλαγμένη από επιστημονικοφανή επένδυση και ακαδημαϊκό "jargon" - επιχειρώ να αναδείξω τη σπουδαιότητα και τον καταλυτικό ρόλο του στρατιωτικού στοιχείου ως οργάνου πολιτικής. Προβαίνω δε στην εξαγωγή συμπερασμάτων και σε κατάθεση εισηγήσεων.

Γενική εισαγωγή - **παραδοχή**

Σαν γενική αρχή και χωρίς να υποτιμάται ο ρόλος της διπλωματίας και άλλων συντελεστών ισχύος - οικονομικών, νομικών κ.α. - υπογραμμίζω ότι η παρέμβαση μου στηρίζεται στην παραδοχή ότι το στρατιωτικό στοιχείο αποτελεί το δραστικότερο εργαλείο στρατηγικής και άσκησης εθνικής πολιτικής. Ως τέτοιο είναι άρρηκτα συνδεμένο με τις διεθνείς σχέσεις, τη διπλωματία και την εξωτερική πολιτική.

Στρατιωτικό στοιχείο και Κύπρος

Η ιστορία της Κύπρου και του κυπριακού προβλήματος διακρίνονται από όλα τα ανωτέρω χαρακτηριστικά. Από αρχαιοτάτων χρόνων, στρατιωτικοί παράγοντες και συσχετισμοί ισχύος αντιπάλων στρατοπέδων στην περιοχή καθόριζαν τη δύναμη που θα κυριαρχούσε στο νησί, επηρεάζοντας τη μελλοντική του πορεία.

Στην πιο σύγχρονη εποχή, η άμεση ή έμμεση χρήση του στρατιωτικού στοιχείου ως μέσου επίτευξης εθνικών στόχων και συντελεστή εξελίξεων στο νησί είναι ευδιάκριτη σε όλη του τη διαδρομή - από τον αγώνα της ΕΟΚΑ το 1955, τις διακοινοτικές ταραχές του 1963 - 1964 έως την τουρκική εισβολή το 1974 και τη συνεχιζόμενη κατοχή του βορείου τμήματος της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Κράτος εν κράτει

Το 1963 - 1964, λίγο μετά την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, η κυβέρνηση της Κύπρου υπό την απειλή τουρκικών βομβαρδισμών και εισβολής στο νησί, υποχρεωνόταν να ανέχεται τους στρατιωτικούς θύλακες και τη μορφή κράτους εν κράτει που είχαν δημιουργήσει οι Τουρκοκύπριοι με τη στήριξη της Άγκυρας, στην προσπάθεια προώθησης της διχοτομικής τους πολιτικής.

Αμοιβαία αποτροπή

Από την άλλη, η αποστολή ελληνικής Μεραρχίας στην Κύπρο από 8.000 άνδρες και η δημιουργία της κυπριακής Εθνικής Φρουράς το 1964, αποτελούσε έμπρακτη και αποφασιστική στρατιωτική κίνηση της ελληνικής πλευράς (Ελλάδας και Κύπρου) για αποτροπή του ενδεχομένου τουρκικής απόβασης στο νησί. Την ίδια ώρα όμως αποθαρρύνονταν είτε να τροποποιήσουν το σύνταγμα, που η κυβέρνηση Μακαρίου έκρινε ως μη λειτουργικό, είτε να ανακηρύξουν την ποθητή ένωση, φοβούμενοι το ενδεχόμενο πρόκλησης πολέμου με την Τουρκία.

Υπό τις συνθήκες θα μπορούσε να λεχθεί ότι μεταξύ των δύο πλευρών είχε επιτευχθεί μία κατάσταση αμοιβαίας αποτροπής – χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ακολουθούσαν συνειδητά και μεθοδευμένα μια τέτοια στρατηγική στα εθνικά θέματα.

Απομάκρυνση Μεραρχίας και αποδυνάμωση αποτροπής

Ωστόσο η απομάκρυνση της Μεραρχίας από την Κύπρο, που οι Τούρκοι έθεσαν ως εκβιαστικό όρο προς τη στρατιωτική κυβέρνηση των Αθηνών κατά την κρίση της Κοφίνου το 1967, για να μην εισβάλουν στο νησί ή και να ανοίξουν μέτωπο με την Ελλάδα, καταρράκωσε την ελληνική αποτροπή. Εξέθεσε τη στρατιωτική αδυναμία και την πολιτική αναξιοπιστία της Αθήνας έναντι των Ελληνοκυπρίων - με αρνητικές συνέπειες για την άμυνα του νησιού και το Κυπριακό.

Κύπρος – ευάλωτη και εκτεθειμένη

Η Κύπρος με μια Εθνική Φρουρά 12.000 ανδρών, ανεπαρκώς εξοπλισμένη, με πεπαλαιωμένο μέσα, ανύπαρκτη αεροπορική, αντιαεροπορική και ναυτική άμυνα, με την αποχώρηση της Μεραρχίας έμεινε πλήρως εκτεθειμένη απέναντι στην Τουρκία. Μια Τουρκία των 40 εκ, που απείχε μόνο 45 ν.μ. από το νησί, με γύρω στους 450.000 στρατιώτες, με ισχυρές αεροπορικές και ναυτικές δυνάμεις, με πλήρη και αδιαμφισβήτητη υπεροχή στη θάλασσά και τον αέρα.

Χάσμα στόχων και ικανοτήτων – αναπροσαρμογή πολιτικής - αντιδράσεις

Με την αποχώρηση της Μεραρχίας το χάσμα μεταξύ του στόχου της ένωσης και της ικανότητας στρατιωτικής στήριξης του είχε περαιτέρω διευρυνθεί. Υπό τις συνθήκες η κυβέρνηση Μακαρίου αναγκάζεται να επαναπροσδιορίσει τη πολιτική της στο Κυπριακό υπέρ πιο ρεαλιστικών στοχεύσεων – όπως τη λύση του ενιαίου κράτους (του λεγόμενου εφικτού). Η λύση αυτή αποτέλεσε το 1968 τη βάση έναρξης του ενδοκυπριακού διαλόγου στο Κυπριακό μέχρι την τουρκική εισβολή και ανατροπή του στάτους-κβο.

Κατάρρευσης αποτροπής

Η εγκατάλειψη της ένωσης όμως θεωρήθηκε ως εθνική μειοδοσία από μερίδα Ελληνοκυπρίων που αποτέλεσαν πυρήνες κριτικής και αργότερα ανοικτής πολεμικής ή και ένοπλης δράσης κατά του Μακαρίου στις αρχές της δεκαετίας του 70 – κατευθυνόμενης από τον Γεώργιο Γρίβα και την ελληνική χούντα - με ολέθρια αποτελέσματα για το νησί.

Την περίοδο αυτή οι προβληματικές σχέσεις Αθηνών – Λευκωσίας και η απουσία συμφωνημένης κοινής γραμμής, που χαρακτήριζε την εν γένει πολιτική τους στο Κυπριακό, άφησαν τα θλιβερά αποτυπώματα τους στη σύγχρονη ελληνική ιστορία. Οι κακοί χειρισμοί στο ελληνικό στρατόπεδο με αποκορύφωμα το στρατιωτικό πραξικόπημα της ελληνικής χούντας και της ΕΟΚΑ Β κατά του Προέδρου Μακαρίου το 1974, οδήγησαν σε πλήρη κατάρρευση την οποιασδήποτε αποτρεπτική ικανότητα υπήρχε έναντι της Τουρκίας, ανοίγοντας τις πύλες στην κατάληψη της βόρειας Κύπρου και τη χάραξη της λεγόμενης γραμμής Αττίλα, εκδιώκοντας προς το νότο τους Έλληνες που πλειοψηφούσαν στην περιοχή, διχοτομώντας ντε – φάκτο το νησί.

Με την ανατροπή της συνταγματικής τάξης στην Κύπρο από τη χούντα των Αθηνών και την ΕΟΚΑ Β τον Ιούλιο του 1974, η Άγκυρα βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα πολύ ευνοϊκό πολιτικοστρατιωτικό περιβάλλον για προώθηση των διχοτομικών της στόχων. Είχε ενώπιον της μια έντονη διεθνή αποδοκιμασία και κατακραυγή κατά του χουντικού πραξικοπήματος και ένα ελληνικό καθεστώς και μια Εθνική Φρουρά υπό διάλυση. Το κόστος τουρκικής στρατιωτικής επιχείρησης στην Κύπρο ήταν πολύ χαμηλό σε σχέση με τα τεράστια εθνικά οφέλη που θα προσκόμιζε. Υπό τις συνθήκες θα ήταν αδιανόητο η Άγκυρα, εκμεταλλευόμενη την κατάσταση αυτή και επικαλούμενη τα δικαιώματά της ως εγγυήτρια δύναμη και την ασφάλεια των Τουρκοκυπρίων, να μην εισβάλει και επιβάλει τα διχοτομικά της σχέδια στο νησί.

Εισβολή – αλλαγή διαπραγματευτικού σκηνικού

Η τουρκική στρατιωτική εισβολή επέφερε σημαντικές αλλαγές στο γεωπολιτικό τοπίο, καθώς και στη διάταξη και τους συσχετισμούς ισχύος των δυνάμεων στην περιοχή. Άλλαξε άρδην τα δεδομένα στο Κυπριακό προσφέροντας στην Άγκυρα τεράστια στρατηγικά και διαπραγματευτικά πλεονεκτήματα. Η Τουρκία πλέον δεν ήταν εκτός Κύπρου όπως πριν το πραξικόπημα και την εισβολή, με εξαίρεση τους 650 στρατιώτες του αγήματος της ΤΟΥΡΔΥΚ. Ήταν εντός της Κύπρου, με το 37,9% του κυπριακού εδάφους υπό τον έλεγχο της, πλήρως τουρκοποιημένο, και το ελεύθερο μέρος της Δημοκρατίας, - το Κυπριακό Κράτος και τον Ελληνισμό της νήσου - να βρίσκονται υπό τη σκιά μίας νέας μορφής και εν δυνάμει υπαρξιακής απειλής.

Σαν αποτέλεσμα της εισβολής, η Τουρκία των 80 εκ. από το 1974 έχει σαφώς το πάνω χέρι στρατιωτικά στην Κύπρο - στην ξηρά, τον αέρα και τη θάλασσα. Διατηρεί στα κατεχόμενα εδάφη γύρω στις 36.000 στρατιώτες, περί τα 350 άρματα μάχης και πέραν των 600 ΤΟΜΠ και ΤΟΜΑ, καθώς και ισχυρές δυνάμεις πυροβολικού και άλλων οπλικών συστημάτων. Από τις αεροπορικές και ναυτικές βάσεις στην Τουρκία διατηρεί αδιαμφισβήτητη υπεροχή στον αέρα και στη θάλασσα. Οι δυνατότητες άσκησης αεροναυτικού ελέγχου στην περιοχή γύρω από την Κύπρο, συνεχούς και άμεσης στήριξης, ανεφοδιασμού και αναπλήρωσης των κατοχικών δυνάμεων, ενισχύουν τη λαβή της στο νησί.

Από την πλευρά της Κυπριακής Δημοκρατίας, η Εθνική Φρουρά παρουσιάζεται μειωμένη αριθμητικά σε σύγκριση με το 1974 αλλά βελτιωμένη σε εξοπλιστικά μέσα σε σχέση με την προ του πραξικοπήματος περίοδο και τη δεκαετία του 1980. Αντιμετωπίζει ωστόσο προβλήματα όπως συνεκτικής αμυντικής πολιτικής, υποστελέχωσης, δυσκολίες συντήρησης οπλικών συστημάτων, τεχνολογικής ανεπάρκειας, περιορισμένους οικονομικούς πόρους, αδυναμίες λογισμικής υποστήριξης και αναπλήρωσης υλικού, απουσίας άμυνας σε βάθος και άλλα. Είναι βασικά σε πολύ δυσχερή θέση απ’ ό,τι πριν την εισβολή.

Επίσης στην Ελλάδα των 10 εκ., τόσο ένεκα απουσίας επαρκούς πολιτικής βούλησης και της ανάγκης προστασίας των δικών της συνόρων, όσο και του προβληματισμού για τη δυνατότητα και το βαθμό στρατιωτικής στήριξης της Κύπρου, δημιουργούνται αμφισβητήσεις για την αποτελεσματικότητα και την αξιοπιστία τής προέκτασης των αποτρεπτικών της ικανοτήτων στον κυπριακό χώρο. Από την άλλη, η γνωστή διατύπωση ότι «η Κύπρος είναι μακριά», μπορεί στρατιωτικά να έχει τη λογική της, αλλά στρατηγικά είναι

λανθασμένη, γιατί ενθαρρύνει τον αντίπαλο να εμμένει στα σχέδια του, δημιουργώντας την εντύπωση ότι το νησί είναι στη διάθεση του αφού η Ελλάδα δεν μπορεί να το προστατεύσει.

Η κατακλυσμική αλλαγή που επήλθε στους συσχετισμούς δυνάμενων και κατ' επέκταση στη διαπραγματευτική ισχύ των αντιπάλων προς όφελος της Τουρκίας στο Κυπριακό μετά τα γεγονότα του 1974, είχαν ως επακόλουθο και την αλλαγή της βάσης των δικοινοτικών συνομιλιών που ακολούθησαν το 1977. Η αποδοχή της δικοινοτικής ομοσπονδίας, που άλλοτε την θεωρούσαν προδοσία στην ελληνοκυπριακή πλευρά, κατέστη αναγκαίος συμβιβασμός για να δεχτεί η Άγκυρα επανεκκίνηση των διαπραγματεύσεων εξεύρεσης λύσης στο Κυπριακό.

Τα περί «ενιαίου αμυντικού δόγματος» και νέες απογοητεύσεις

Διάφορες πολιτικές και διακηρύξεις της δεκαετίας του 1990 περί «δόγματος ενιαίου αμυντικού χώρου Ελλάδας Κύπρου» και ενίσχυσης της διαπραγματευτικής τους ικανότητας έναντι της τουρκικής πλευράς δεν είχαν και το ανάλογο αντίκρισμα στην πράξη. Η επιδεικτική πραγματοποίηση κοινών ασκήσεων, οι πολυδιαφημιζόμενες αγορές εξοπλισμών – κυρίως για σκοπούς δημιουργίας εντυπώσεων - και το φιάσκο της αγοράς των S-300 από τη Ρωσία, αποδείχθηκαν ένα δαπανηρό πυροτέχνημα που δεν στηρίζονταν σε κάποια κοινή αντίληψη των πραγμάτων ή σοβαρή, συνεκτική και συμφωνημένη εθνική στρατηγική. Με αποτέλεσμα οι πολιτικές αυτές να είχαν καταρρεύσει και προσγειωθεί ανώμαλα με την πρώτη δοκιμασία, όπως το χάος που δημιουργήθηκε κατά την κρίση στα Ίμια και τη ματαίωση της άφιξης των ρωσικών πύραυλων στην Κύπρο, σπέρνοντας απογοήτευση στον κυπριακό Ελληνισμό για την αναποτελεσματικότητα και την επιπολαιότητα των χειρισμών Λευκωσίας και Αθηνών.

Συμπεράσματα και Εισηγήσεις

Συμπερασματικά θα μπορούσε να λεχθεί ότι η απουσία κοινής αντίληψης περί του εθνικού συμφέροντος και η ανυπαρξία συνεκτικής αμυντικής πολιτικής και στρατηγικής, οι εσφαλμένοι χειρισμοί και η κακοδιαχείριση του στρατιωτικού στοιχείου είχαν αρνητικά ως ολέθρια αποτελέσματα για την ελληνική πλευρά.

Ο συσχετισμός ισχύος σήμερα στην Κύπρο είναι πολύ πιο ευνοϊκός για την τουρκική πλευρά από την περίοδο πριν το 1974, επιτρέποντας στην Τουρκία να διατηρεί τη ντε φάκτο διχοτόμηση, να τηρεί αδιάλλακτη στάση στο Κυπριακό, και τώρα – μετά την αποτυχία των συνομιλιών στο Κρανς Μοντανά το 2017 - να εγκαταλείπει τη λύση ομοσπονδίας και να εμμένει σε λύση δύο

κρατών. Να αξιώνει ακόμη την αναγνώριση του ψευδοκράτους πριν την έναρξη συνομιλιών. Της επιτρέπει ακόμη να προβαίνει σε σειρά τετελεσμένων στο Βαρώσι και στην κυπριακή ΑΟΖ, αγνοώντας τη διεθνή νομιμότητα και αποδοκιμασία αλλά και να προβάλει ως εν δυνάμει απειλή κατά των ελευθέρων περιοχών της Δημοκρατία.

Ταυτόχρονα σημειώνεται ότι ναι μεν η Τουρκία πέτυχε την κατοχή και τη ντε φάκτο διχοτόμηση του νησιού ή έχει προβεί στην ανακήρυξη της λεγόμενης Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου, αλλά η διεθνής κοινότητα της στερεί την αναγνώριση, θεωρώντας ως νόμιμη αρχή στο νησί την Κυπριακή Δημοκρατία. Η δε ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η ενεργός δραστηριότητα της στο διεθνές πεδίο, ενδυναμώνουν την κρατική της υπόσταση και αποτελούν γεωπολιτικό ανάχωμα ή και σωσίβιο πολιτικής προστασίας από την τουρκική εκβιαστική συμπεριφορά και επιρροή στο Κυπριακό.

Τα ανωτέρω δεδομένα οριοθετούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα μπορούσε να διαμορφωθεί από ελληνικής πλευράς μια κοινά συμφωνημένη στρατηγική εθνικής ασφάλειας και αμυντική πολιτική. Το περιεχόμενο και τις παραμέτρους τέτοιας στρατηγικής το έχουμε πολλάκις αναπτύξει από το 1977 μέχρι σήμερα. Με σειρά πρωτοποριακών για την εποχή μελετών και συγγραμμάτων, τροφοδοτήσαμε σχεδόν όλες τις κυβερνήσεις και συναφείς φορείς σε Αθήνα και Λευκωσία με εκατοντάδες αντίγραφα του υλικού αυτού, αναλύοντας σε βάθος το σκεπτικό, τις υποθέσεις και το μηχανισμό της στρατηγικής της αποτροπής στο Κυπριακό. Υποδείξαμε πώς η σωστή και μεθοδική αξιοποίηση και προσαρμογή της στρατηγικής αυτής στα ελληνοτουρκικά και η ενίσχυση του αμυντικού τομέα θα μπορούσε να συμβάλει στη ματαίωση των τουρκικών σχεδίων στο νησί. Η θλιβερή διαπίστωση μέχρι σήμερα παραμένει ότι απευθυνόμαστε εις ώτα μη ακουόντων και ότι δεν υπάρχουν ενδείξεις πως στο προβλεπτό μέλλον η συμπεριφορά αυτή θα διαφοροποιηθεί.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ 1973-2022

Λουκία Μακρή
Ανώτερη Λειτουργός, Στατιστική Υπηρεσία, Υπουργείο Οικονομικών Κυπριακής Δημοκρατίας

Τα Τελευταία Δημογραφικά Δεδομένα πριν την Τουρκική Εισβολή

Η τελευταία απογραφή που διενεργήθηκε στην Κύπρο πριν την τουρκική εισβολή (Μικρο-Απογραφή 1973), ήταν μιας περιορισμένης εμβέλειας απογραφή, η οποία είχε στόχο την καταγραφή του πληθυσμού και των κατοικιών, ενώ περισσότερες πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού καταγράφηκαν σε εξειδικευμένη έρευνα που ακολούθησε στη συνέχεια. Η κατάσταση που επικρατούσε στο νησί κατά τη συγκεκριμένη περίοδο δεν επέτρεψε την πλήρη καταγραφή των Τουρκοκυπρίων, έτσι τα στοιχεία που προέκυψαν για τους Τουρκοκύπριους αποτελούν εκτιμήσεις που καταρτίστηκαν με βάση διαθέσιμες πηγές.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της Απογραφής του 1973, ο συνολικός πληθυσμός της Κύπρου ανήλθε στις 631.778, από τις οποίες ποσοστό 81,6% ήταν Ελληνοκύπριοι και 18,4% Τουρκοκύπριοι. Ενώ σε απόλυτους αριθμούς, οι περισσότεροι Τουρκοκύπριοι κατοικούσαν στην επαρχία Λευκωσίας (47.000), η επαρχία Πάφου κατείχε το μεγαλύτερο ποσοστό Τουρκοκυπρίων σε αναλογία του πληθυσμού της (περισσότερο από το ¼ του πληθυσμού της επαρχίας). Ακολουθεί η επαρχία Λάρνακας με ποσοστό 23,1% του πληθυσμού της και η επαρχία Λευκωσίας με 20,2%. Η επαρχία Λεμεσού κατείχε το χαμηλότερο ποσοστό Τουρκοκυπρίων στο σύνολο του πληθυσμού της (12,0%).

Πίνακας 1:

Επαρχία	Σύνολο	Ελληνοκύπριοι		Τουρκοκύπριοι	
	Αρ.	Αρ.	(%)	Αρ.	(%)
Λευκωσία	232.702	185.702	79,8	47.000	20,2
Κερύνεια	32.586	27.586	84,7	5.000	15,3
Αμμόχωστος	123.856	103.856	83,9	20.000	16,1
Λάρνακα	60.714	46.714	76,9	14.000	23,1
Λεμεσός	124.855	109.855	88,0	15.000	12,0
Πάφος	57.065	42.065	73,7	15.000	26,3
Σύνολο	631.778	515.778	81,6	116.000	18,4

Πληθυσμός στις Απογραφές 1973 – 2021

Η επόμενη Απογραφή Πληθυσμού μετά το 1973, διενεργήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1976, σε αρκετά σύντομο χρονικό διάστημα, δεδομένου ότι οι απογραφές διενεργούνται περίπου ανά δεκαετία. Αυτό ήταν απαραίτητο ώστε να γίνει πλήρης καταγραφή του πληθυσμού στις ελεγχόμενες από το Κράτος περιοχές, μετά τις ραγδαίες δημογραφικές μεταβολές που επέφερε η τουρκική εισβολή.

Στην Απογραφή 1976 καταγράφηκε συνολικός πληθυσμός 497.879 ατόμων. Στη συνέχεια ακολούθησαν οι απογραφές του 1982, του 1992, του 2001 και του 2011 και τέλος του 2021, στην οποία καταγράφηκαν συνολικά 923.381 άτομα (Πίνακας 2).

Πίνακας 2:

Ημερομηνία Αναφοράς	Πληθυσμός	Αριθμητική αύξηση	% Αύξησης
1/10/2021	923.381	66.421	7,8
1/10/2011	856.960	153.431	21,8
1/10/2001	703.529	88.516	14,4
1/10/1992	615.013	92.168	17,6
1/10/1982	522.845	24.966	5,0
30/9/1976	497.879	-	-
1/4/1973	631.778		

Σημ.: Οι Απογραφές από το 1976 και μετά αναφέρονται στις ελεγχόμενες από το Κράτος περιοχές.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 2, η μεγαλύτερη πληθυσμιακή αύξηση παρατηρήθηκε μεταξύ των απογραφών του 2001 και του 2011, η οποία οφείλεται κυρίως στις αυξημένες ροές μεταναστών.

Αντίθετα, μεταξύ των δύο τελευταίων απογραφών, του 2011 και 2021, δεν παρατηρείται ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό αύξησης του πληθυσμού, εφόσον κατά τη συγκεκριμένη δεκαετία, για πρώτη φορά μετά το 1983, είχαμε αρνητική καθαρή μετανάστευση. Επίσης κατά τη δεκαετία αυτή, έχει παρατηρηθεί περιορισμένη πληθυσμιακή ανάπτυξη όπως και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, λόγω της εξάπλωσης της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID-19), κατά την οποία υπήρξαν λιγότερες γεννήσεις, περισσότεροι θάνατοι και περιορισμένη μετανάστευση.

Πληθυσμός κατά Υπηκοότητα στις Απογραφές

Το ποσοστό ξένων υπηκόων αυξάνεται διαχρονικά, σύμφωνα με τα στοιχεία των απογραφών από το 1982-2021 (Πίνακας 3). Ενώ το 1982 το ποσοστό των ξένων υπηκόων αποτελούσε μόνο το 2,0% του συνολικού πληθυσμού, το 2021 έφθασε στο 21,7%, ελαφρώς ψηλότερο από το ποσοστό που καταγράφηκε στην Απογραφή του 2011. Σημειώνεται ότι η Κύπρος κατέχει το τρίτο ψηλότερο ποσοστό ξένων υπηκόων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), μετά το Λουξεμβούργο (47,4%) και τη Μάλτα (25,3%) (Βλέπε Eurostat Database:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_pop1ctz/default/table?lang=en).

Οι ξένοι υπήκοοι στην Κύπρο σήμερα έχουν κυρίως υπηκοότητα Ελληνική, Ρουμανική, Αγγλική και Βουλγαρική, ενώ υπάρχουν χαμηλότερα ποσοστά ατόμων από Συρία, Ρωσία, Φιλιππίνες και Ινδία. Αντίστοιχα, στην προηγούμενη απογραφή του 2011, οι κυριότερες υπηκοότητες ήταν από Ελλάδα, Ηνωμένο Βασίλειο, Ρουμανία, Βουλγαρία, Φιλιππίνες, Ρωσία, Σρι Λάνκα και Βιετνάμ.

Πίνακας 3:

	1982	1992	2001	2011	2021
Κύπριοι	98,0%	95,8%	90,6%	79,4%	77,9%
Ξένοι Υπήκοοι	2,0%	4,2%	9,4%	20,3%	21,7%

Ηλικιακή Κατανομή Πληθυσμού: Απογραφή 1982 – Απογραφή 2021

Όσον αφορά την ηλικιακή δομή του πληθυσμού (Διάγραμμα 1), ο πληθυσμός της Κύπρου παρουσιάζει χαρακτηριστικά πληθυσμού που γερνά. Συγκρίνοντας την πληθυσμιακή πυραμίδα του 2021 με την πυραμίδα του 1982, φαίνεται ότι κατά το 2021, η βάση της πυραμίδας, η οποία απεικονίζει τις νεαρές ηλικίες, έχει συρρικνωθεί, ενώ συμβαίνει το αντίθετο για τις μεγαλύτερες ηλικίες που βρίσκονται στην κορυφή της πυραμίδας. Αυτό είναι αποτέλεσμα της δημογραφικής μετάβασης, δηλ. της μετάβασης από καθεστώς ψηλής γεννητικότητας και ψηλής θνησιμότητας σε καθεστώς χαμηλής γεννητικότητας και χαμηλής θνησιμότητας και αύξησης του προσδόκιμου ζωής.

Διάγραμμα 1:

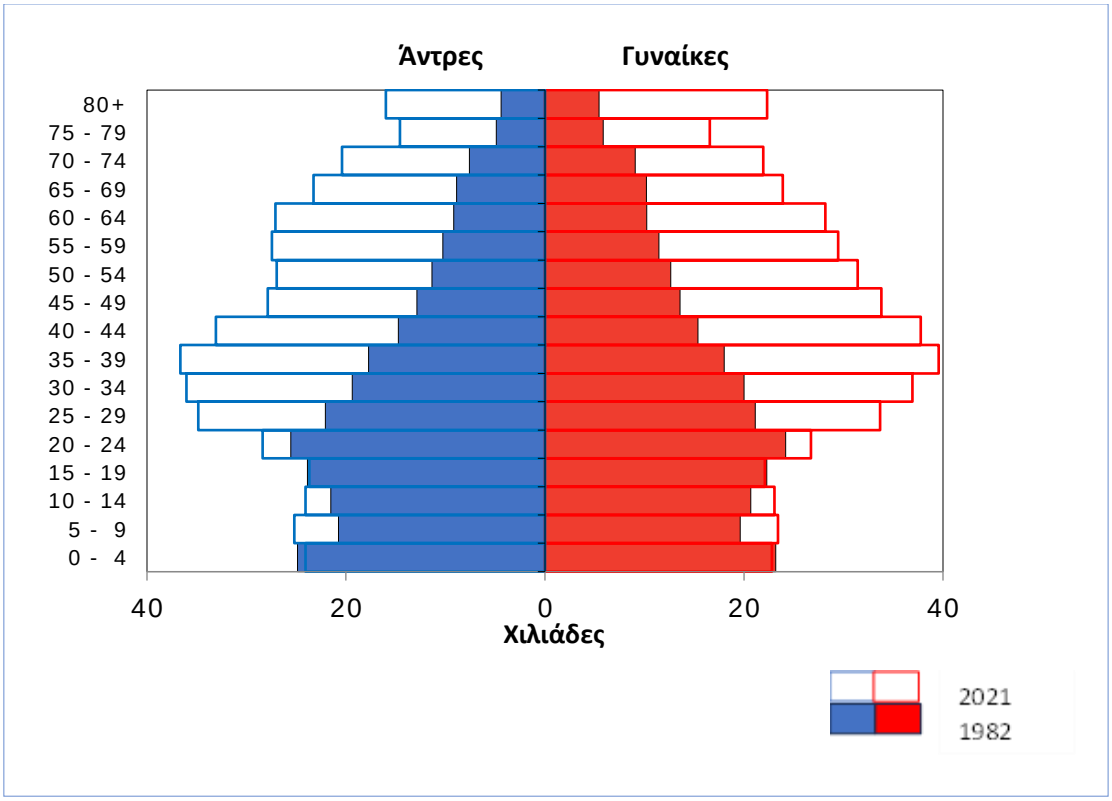

Μελετώντας την ηλικιακή εξέλιξη διαχρονικά (Πίνακας 4), παρατηρούμε ότι τα παιδιά ηλικίας κάτω των 15 ετών, από το 1976 μέχρι σήμερα έχουν παρουσιάσει σημαντική μείωση. Συγκεκριμένα, το 1976 τα παιδιά αυτών των ηλικιών αποτελούσαν το 25,4% του συνολικού πληθυσμού, ενώ σήμερα αποτελούν μόνο το 15,4%. Αντίθετα, οι ηλικίες 65 ετών και άνω, ενώ το 1976 αποτελούσαν μόνο το 10,1% του πληθυσμού, σήμερα έχουν φθάσει το 17,2%. Επίσης, από το 2019 και μετά οι ηλικιωμένοι ξεπερνούν σε ποσοστό τους νέους.

Ο δείκτης εξάρτησης ηλικιωμένων ο οποίος εκφράζει την εξάρτηση/την επιβάρυνση που ασκούν οι ηλικιωμένοι προς τα άτομα σε ηλικία εργασίας, επίσης αυξάνεται διαχρονικά. Σήμερα αντιστοιχούν σχεδόν 3 άτομα σε ηλικία εργασίας, για κάθε άτομο ηλικίας 65+, δείκτης ο οποίος προσεγγίζει τον μέσο όρο της ΕΕ.

Πίνακας 4:

Έτος	Ηλικιακές Ομάδες (%)			Δείκτης εξάρτησης Ηλικιωμένων [1]	Δείκτης εξάρτησης Παιδιών [2]
	0-14	15-64	65+		
1976	25,4	64,5	10,1	15,7	39,4
1982	25,0	64,2	10,8	16,8	38,9
1992	25,4	63,6	11,0	17,4	39,9
2001	21,5	66,8	11,7	17,4	32,2
2011	16,1	70,6	13,3	18,8	22,7
2021	15,4	67,3	17,2	25,6	22,9

1: 65+/(15-64)
2: (0-14)/(15-64)

Το προσδόκιμο ζωής αυξήθηκε κατά τα τελευταία χρόνια, τόσο για τους άντρες όσο και για τις γυναίκες (Διάγραμμα 2). Κατά το 2022 η μέση διάρκεια ζωής κατά τη γέννηση υπολογίστηκε σε 79,6 χρόνια για τους άντρες και 83,3 χρόνια για τις γυναίκες, παρουσιάζοντας μια προσωρινή, όπως θα ήταν αναμενόμενο, μείωση σε σχέση με προηγούμενα χρόνια, ως επακόλουθο της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID-19). Αυτή η τάση παρατηρήθηκε και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Από το 2023 το προσδόκιμο ζωής ανακάμπτει και συνεχίζει την αυξητική του πορεία. Μια άλλη πτυχή της δημογραφικής γήρανσης είναι και η σταδιακή γήρανση του ίδιου του πληθυσμού των ηλικιωμένων, καθώς τα ποσοστά των πολύ ηλικιωμένων ατόμων (ηλικίας 80+), αυξάνονται με ταχείς ρυθμούς (2,6% το 2001 σε 4,2% το 2021).

Διάγραμμα 2:

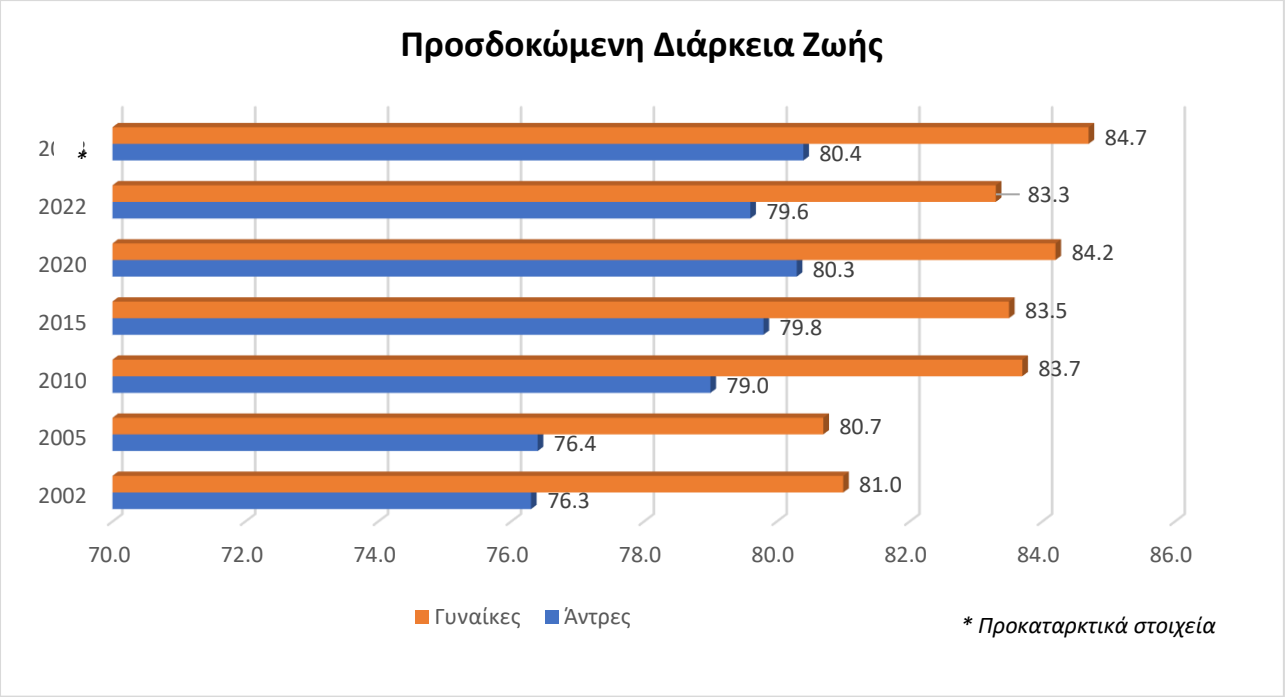

Γονιμότητα

Όσον αφορά τους αριθμούς γεννήσεων και τη γονιμότητα, κατά το 2022 υπήρξε μείωση στον αριθμό γεννήσεων, της τάξης του 1,1%. Παράλληλα, το συνολικό ποσοστό γονιμότητας υπολογίστηκε σε 1,37 και παραμένει σε αρκετά χαμηλά επίπεδα κατά τα τελευταία χρόνια, όπου παρατηρείται μία σταδιακή ελάττωση. Συγκεκριμένα, από το 1995 και μετά, το συνολικό ποσοστό γονιμότητας είναι πιο χαμηλό από το 2,1, ποσοστό που χρειάζεται για να εξασφαλιστεί η αναπλήρωση του πληθυσμού (Διάγραμμα 3).

Το ακαθάριστο ποσοστό γεννητικότητας επίσης συνεχίζει να μειώνεται, και έχει φθάσει τις 11,2 γεννήσεις ανά 1000 κατοίκους, ενώ το 1980 το ποσοστό αυτό υπολογιζόταν στο 20,4.

Περισσότερο από το 1/3 των γεννήσεων κατά το 2022 αντιστοιχεί σε μητέρες με μη Κυριακή υπηκοότητα (Βλέπε Eurostat Database: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_faczc/default/table?lang=en&category=demo.demo_fer), παρουσιάζοντας σημαντική αύξηση σε σχέση με 25% των γεννήσεων σύμφωνα με στοιχεία από το έτος 2007.

Διάγραμμα 3:

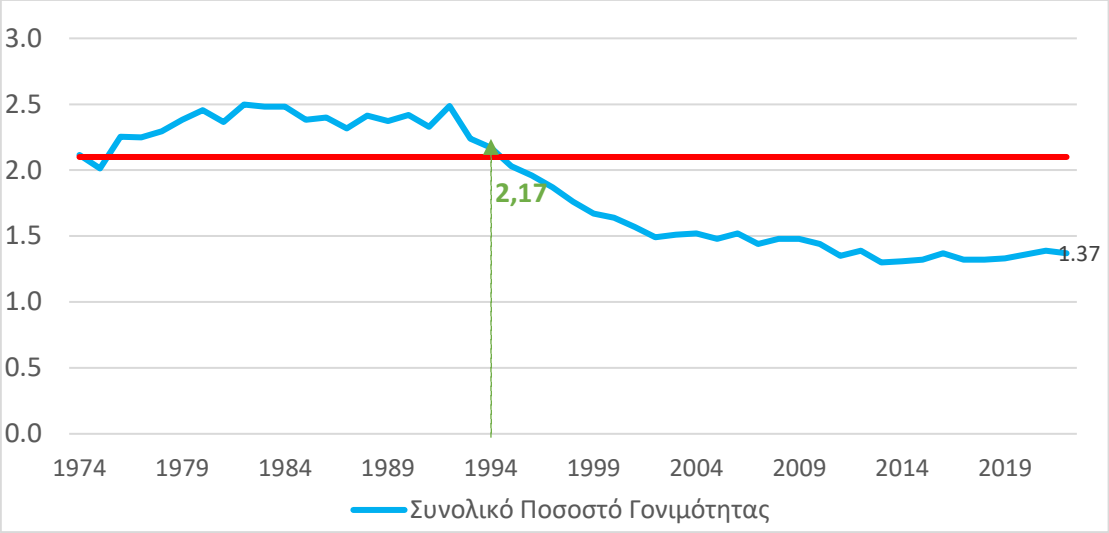

Ένας από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη μείωση της γονιμότητας είναι και η αναβολή της μητρότητας σε μεγαλύτερες ηλικίες. Όπως παρουσιάζει το Διάγραμμα 4, τα ειδικά κατά ηλικία ποσοστά γονιμότητας μετατοπίζονται σε μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες με την πάροδο των χρόνων. Ενώ κατά το 2022 τα ψηλότερα ποσοστά γονιμότητας παρατηρήθηκαν στις ηλικίες 30-34 ετών, σε προηγούμενα χρόνια τα ψηλότερα ποσοστά παρατηρούνταν στις ηλικίες 25-29 ετών. Επίσης το ανώτατο ποσοστό κατά το 2022 είναι σημαντικά χαμηλότερο σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια.

Παράλληλα, κατά το 2022 παρατηρούνται ψηλότερα ποσοστά γονιμότητας σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, στις ηλικίες 35 ετών και άνω, εφόσον οι γεννήσεις από μητέρες ηλικίας 40 ετών και άνω έχουν φθάσει περίπου στο 5% των γεννήσεων, ενώ τη δεκαετία του ‘80 το ποσοστό αυτό ήταν κάτω από το 1%.

Διάγραμμα 4:

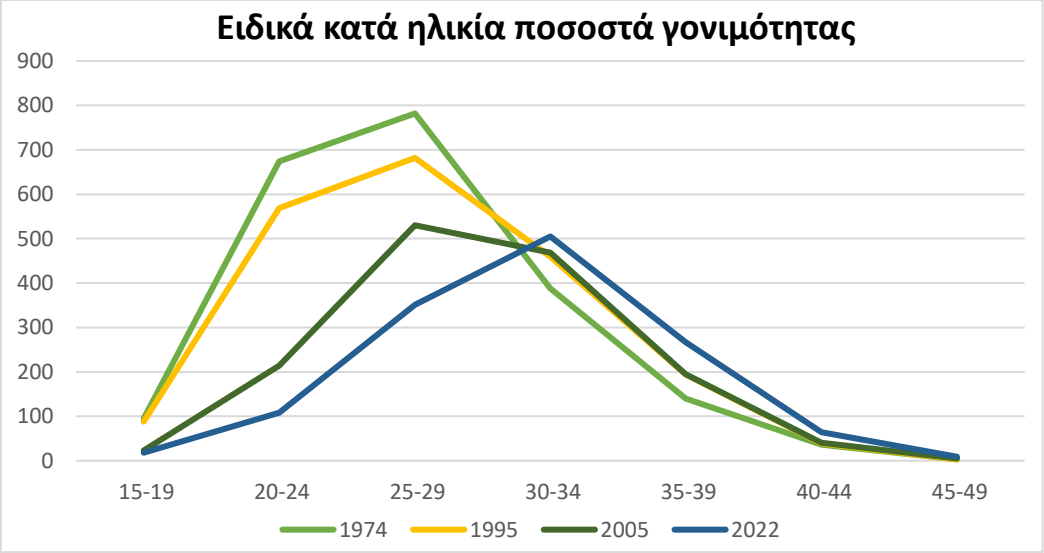

Η μέση ηλικία μητέρας στη γέννηση του πρώτου παιδιού έχει επίσης αυξηθεί στα 30 χρόνια από 26 χρόνια το 2000 και 24 χρόνια το 1980, υποδηλώνοντας την τάση που επικρατεί τα τελευταία χρόνια για αναβολή της μητρότητας και της δημιουργίας οικογένειας. Η αναβολή αυτή έχει φυσικά ως επακόλουθο να μειώνονται οι πιθανότητες για απόκτηση δεύτερου ή τρίτου παιδιού, εφόσον ο μητέρες ξεκινούν την τεκνογονία σε μεγαλύτερες ηλικίες, ενώ παρατηρείται επίσης συρρίκνωση του μεγέθους της οικογένειας.

Μετανάστευση

Στην Κύπρο υπήρξαν σημαντικές ροές μεταναστών κατά τα τελευταία χρόνια. Η καθαρή μετανάστευση ήταν θετική από το 1983 μέχρι το 2011, ενώ κατά την περίοδο 2012-2015 παρατηρήθηκε αρνητική καθαρή μετανάστευση, ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης που βίωνε το νησί. Από το 2016 η καθαρή μετανάστευση γίνεται και πάλι θετική και το 2022 υπολογίστηκε σε 13.094.

Κατά τα έτη 2012-2015 όπου παρατηρήθηκε η αρνητική καθαρή μετανάστευση, υπήρξαν αρνητικοί ή μηδαμινοί ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού, λόγω του ότι η φυσική αύξηση δεν ήταν αρκετή για να αυξήσει τον πληθυσμό. Επίσης τα έτη 2020 και 2021 η καθαρή μετανάστευση ήταν σε χαμηλά επίπεδα λόγω της πανδημίας, όπως συνέβηκε και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Το 2022 όμως υπήρξε μεγάλη αύξηση στους εισερχόμενους μετανάστες, οι οποίοι ήταν κυρίως από Τρίτες Χώρες.

Διάγραμμα 5:

Οι εισερχόμενοι μετανάστες κατά το 2022 είχαν υπολογιστεί σε 31.052. Από αυτούς, ποσοστό 10% ήταν άτομα με Κυπριακή υπηκοότητα, οι οποίοι κατοικούσαν στο εξωτερικό, 22% ήταν υπήκοοι ΕΕ και το μεγαλύτερο ποσοστό, δηλαδή 68% ήταν υπήκοοι χωρών εκτός της ΕΕ.

Οι εξερχόμενοι μετανάστες, δηλαδή τα άτομα τα οποία ήταν μόνιμοι κάτοικοι Κύπρου και έφυγαν κατά το 2022 με σκοπό την εγκατάσταση ή τη διαμονή πέραν του ενός έτους στο εξωτερικό, υπολογίστηκαν στους 17.958. Από αυτούς, ποσοστό 7% ήταν Κύπριοι υπήκοοι, 37% ήταν υπήκοοι ΕΕ και 56% ήταν υπήκοοι Τρίτων χωρών.

Διάγραμμα 6:

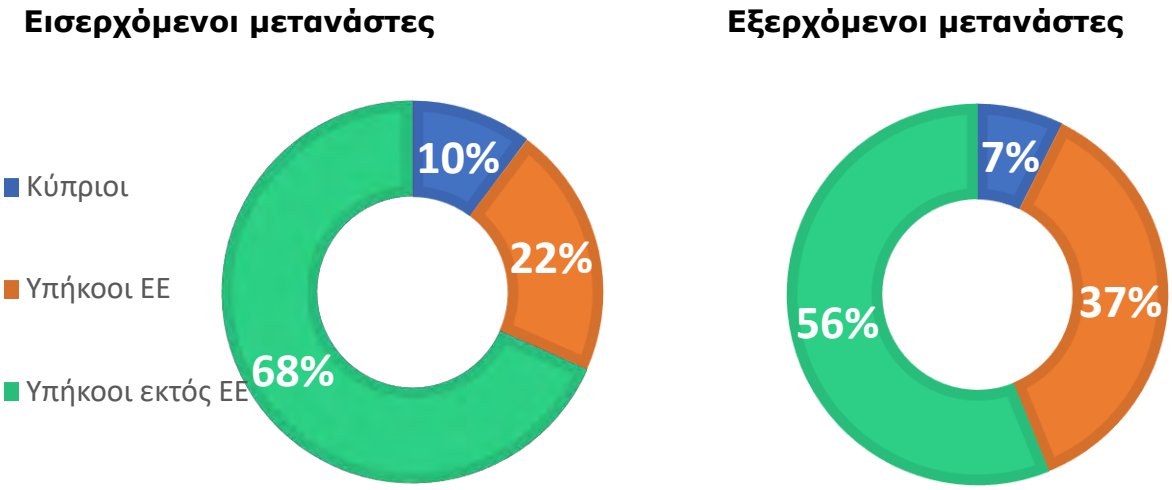

Αξίζει επίσης να γίνει αναφορά και στις στατιστικές διεθνούς προστασίας, οι οποίες καταγράφουν ιδιαίτερα ψηλούς αριθμούς από το 2021 και μετά. Η Κύπρος κατά τα τελευταία χρόνια κατέχει την πρώτη θέση στην ΕΕ σε αναλογία αιτήσεων πολιτικού ασύλου προς τον πληθυσμό (Βλέπε European Union Agency for Asylum, "Asylum applications per capita", https://euaa.europa.eu/asylum-report-2024/3141-asylum-applications-capita#:~:text=Asylum%20applications%20per%20capita%20When%20considering%20asylum%20applications,countries%20received%20more%20applications%20than%20the%20EU%2B%20average). Στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται οι αιτητές πολιτικού ασύλου από το 2012 μέχρι το 2023. Ο μεγαλύτερος αριθμός αιτήσεων παρατηρήθηκε κατά το έτος 2022, με 21.590 αιτήσεις. Οι αιτητές προέρχονται κυρίως από Συρία, Νιγηρία, Αφγανιστάν, Καμερούν, Δημοκρατία Κονγκό, Σομαλία, Πακιστάν και Μπαγκλαντές.

Πίνακας 5:

Έτος	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Αιτητές Πολιτικού Ασύλου	1.590	1.150	1.480	2.105	2.840	4.475	7.610	12.695	7.065	13.260	21.590	11.660

Παράλληλα, κατά το 2022 εκδόθηκαν σχεδόν 20.000 άδειες παραμονής σε υπηκόους τρίτων χωρών για διάστημα πέραν του ενός έτους, ένας σημαντικά μεγαλύτερος αριθμός σε σχέση με προηγούμενα χρόνια, όπου εκδίδονταν γύρω στις 5,5 χιλιάδες άδειες παραμονής ετησίως. Οι άδειες παραμονής για

το 2022 εκδόθηκαν κυρίως σε Ρώσους υπηκόους, Σύριους, άτομα από το Νεπάλ, τη Σρι Λάνκα, τις Φιλιππίνες και την Ινδία.

Συμπεράσματα

Τα σημερινά δεδομένα καταδεικνύουν ότι ο πληθυσμός της Κύπρου θα παραμείνει σε αυξητική πορεία: το φυσικό και το μεταναστευτικό ισοζύγιο είναι θετικά και αναμένεται να συνεχίσουν παρόμοια πορεία και κατά τις επόμενες δεκαετίες. Σύμφωνα με προβλέψεις της Eurostat (Eurostat, "Population projections in the EU" , Statistics Explained, Μάρτιος 2023, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_projections_in_the_EU), παρά το ότι αρκετές ευρωπαϊκές χώρες θα αντιμετωπίζουν μελλοντικά πληθυσμιακή μείωση, η Κύπρος ανήκει σε μία μικρή ομάδα χωρών των οποίων ο πληθυσμός θα συνεχίσει να αυξάνεται μέχρι το 2030.

Παράλληλα όμως, η σύσταση του πληθυσμού και η δημογραφική γήρανση θα αποτελούν τεράστιες προκλήσεις για τις επόμενες δεκαετίες. Η μείωση της γεννητικότητας, η αύξηση του προσδόκιμου ζωής, η συνεχής μετάβαση προς έναν πολύ γηραιότερο πληθυσμό, καθώς και η διαχείριση συνεχών μεταναστευτικών ροών, αναμένεται να έχουν ισχυρές επιπτώσεις στην οικονομία, στην αγορά εργασίας, στο σύστημα υγείας και μακροχρόνιας φροντίδας και στο συνταξιοδοτικό σύστημα. Η ανάπτυξη στρατηγικής και ο συντονισμένος σχεδιασμός πολιτικών σε πολλαπλά επίπεδα, είναι απαραίτητα για τη διαχείριση ή ακόμη και για την αναχαίτηση των δυσμενών επιπτώσεων της δημογραφικής μετάβασης και των αλλαγών που θα επέλθουν στο νησί.

Σημείωση

- Τα στοιχεία από το 2012 και μετά, θα τύχουν αναθεώρησης με βάση τα τελικά αποτελέσματα της Απογραφής Πληθυσμού και Κατοικιών 2021.

Πηγές Στοιχείων

- Μικρο-Απογραφή, Απρίλιος 1973, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών
- Απογραφή Νοικοκυριών, Σεπτέμβριος 1976, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών
- Απογραφή Κατοικιών 1982, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών
- Απογραφή Πληθυσμού 1992, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών
- Απογραφή Πληθυσμού 2001, Στατιστική Υπηρεσία
- Απογραφή Πληθυσμού 2011, Στατιστική Υπηρεσία
- Απογραφή Πληθυσμού και Κατοικιών 2021, Στατιστική Υπηρεσία
- Δημογραφικές Στατιστικές, Στατιστική Υπηρεσία

- Eurostat Database: https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database

VIII. ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ, ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ, ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ – ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ. ΜΙΑ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ … ΚΟΙΤΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ[1]

Στέλιος Περράκης
Ομότ. Καθηγητής και πρώην Αντιπρύτανης Παντείου Πανεπιστημίου, Επίτιμος Καθηγητής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, πρώην Πρέσβης της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης, Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1. Τα τραγικά γεγονότα του Ιουλίου 1974, η τουρκική παράνομη εισβολή και κατοχή του 36,2% του εδάφους του Νησιού, που οδήγησε στην de facto διαίρεσή του, άλλαξαν τον ρου της Ιστορίας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Πενήντα χρόνια μετά, η «επέτειος» της τραγωδίας, με συνέπειες στο σήμερα και το αύριο, ατομικά και συλλογικά, αλλά και ως πρόσληψη εθνικού τραύματος, ασφαλώς κινητοποιεί Μνήμη και Χρέος για Αγώνα.

Δεν πρόκειται για ασκήσεις μνήμης, κριτικής, έναν αναστοχασμό για «λάθη» και «χαμένες ευκαιρίες» ή και προσομοίωση σχεδίου διευθέτησης, αλλά για την ανάγκη μιας σύνθετης προσέγγισης για δράση, μπροστά στην επικίνδυνη «ακινησία» μιας απαράδεκτης κατάστασης, που δεν συνάδει με βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου και βρίσκεται προκλητικά επέκεινα της διεθνούς νομιμότητας, όπως έχει διαπιστωθεί και διατυπωθεί και από διεθνείς θεσμούς και όργανα: στα ΗΕ το Συμβούλιο Ασφαλείας, η Γενική Συνέλευση, το Διεθνές Δικαστήριο, στο Συμβούλιο της Ευρώπης, τα πολιτικά όργανά του και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και, βέβαια, η ΕΕ και οι θεσμοί της. Και αυτό δεν μπορεί/δεν πρέπει να παραταθεί.

2. Αν και «λαβωμένη» η Κύπρος, η διεθνής θέση της παραμένει σταθερή στη διεθνή δικαιοταξία και, μάλιστα, καθοριστικά ενισχυμένη ως μέλους της ΕΕ από το 2004. Έτσι, η πρόσφατη δραστηριοποίηση του Γενικού Γραμματέα

[1] Γραπτή απόδοση βασικών σημείων της εισήγησης στο Συνέδριο «50 χρόνια από το πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή. Μια ενδοελληνική αποτίμηση και η επόμενη μέρα» του Κυπριακού Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων-Πανεπιστήμιο Λευκωσίας και Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, στην Λευκωσίας, στις 13-14 Ιουνίου 2024, με επικαιροποιημένες συμπληρώσεις. Η όλη ανάπτυξη έχει πλαίσιο αναφοράς την *ισχύουσα* νομική/θεσμική πραγματικότητα στη διεθνή δικαιοταξία, χωρίς «άλματα» νομικής λογικής στον αβέβαιο εξωθεσμικό βηματισμό, που φαίνεται/θέλει/επιδιώκει να επιβάλει ο Πρόεδρος Trump.

των Ηνωμένων Εθνών (ΓΓ/ΗΕ) A. Guterres για το Κυπριακό[2], αρχικά με την αποστολή της Προσωπικής Απεσταλμένης του, της M.A. Holguín Cuéllar, κατόπιν με την πρόσκληση για «άτυπη» συνάντηση του Προέδρου Ν. Χριστοδουλίδη και του Τουρκοκύπριου ηγέτη Τατάρ στη Νέα Υόρκη, διέκοψε και μια μακρά περίοδο ουσιαστικής «αποχής» των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ) από τις εξελίξεις σχετικά με την Κύπρο και, ειδικότερα, για μια συνάντηση των δύο πλευρών και επανάληψη των διαπραγματεύσεων, ανεξάρτητα από την εξαιρετικά αποκλίνουσα θέση Τουρκίας και του Τουρκοκύπριου ηγέτη ως προς την προσέγγιση της επίλυσης του Κυπριακού. Μετά το Crans Montana, ωστόσο, η στάση της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν αμήχανη, αναμονής, χωρίς βεβαιότητες για την πορεία.

3. Η κίνηση αυτή έγινε, εν μέσω μιας μοναδικής σε χαρακτηριστικά περιδίνησης της διεθνούς κοινότητας, αμφισβητήσεις για τον αποτελεσματικό παρεμβατικό ρόλο των ΗΕ στην επίλυση διαφορών και τη διατήρηση της ειρήνης, τις γενικότερες αδυναμίες επιβολής των υποχρεώσεων που απορρέουν από το Διεθνές Δίκαιο, αλλά και την αναθεωρητική πολιτική ορισμένων διεθνών δρώντων ακόμα και με «αλλαγή των συνόρων», το απαραβίαστο/αμετακίνητο των οποίων αποτελεί «ιερό τοτέμ» της μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο διεθνούς δικαιοταξίας.[3] Και τούτο, σε συνδυασμό με την αρχή της εδαφικής κυριαρχίας και ακεραιότητας του κράτους, την απαγόρευση της απειλής και προσφυγής στη χρήση βίας, καθώς και την ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις Κράτους (άρθρα 1, 2§4 και 2§7 ΧάρτΗΕ).

4. Οι τελευταίες διπλωματικές προσπάθειες (Mont Pelerin, Crans Montana) για εξεύρεση συνεννόησης για την επίτευξη μιας -όποιας (;)- ομοσπονδιακού σχήματος λύσης του Κυπριακού, ακόμη και με «μετάλλαξη»/μετεξέλιξη της

[2] Φυσικά, δεν συνυπολογίζονται στην διαπίστωση αυτή, οι εξαμηνιαίες Αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας για την αναθεώρηση της θητείας/παρουσίας της ειρηνευτικής δύναμης των ΗΕ για την Κύπρο (UNFICYP) και συναφείς εκθέσεις του Γενικού Γραμματέα, που ενσωματώνουν τις -όποιες- εκάστοτε εξελίξεις. Θεωρούνται αξιοσημείωτες, πολλές από τις οποίες, όμως, συνιστούν μια συμπεριφορά/πρακτική της κατέχουσας δύναμης (π.χ. στη «νεκρή ζώνη», στα Βαρώσια κ.λπ.). Ιδίως για τα Βαρώσια σημαντική είναι και η Προεδρική Δήλωση του ΣΑ (S/PRST/2021/13, 23.07.2021), με την οποία το ΣΑ βεβαιώνει τις αποφάσεις 550/1984, καθώς και 789/1992 της απόδοσης της διοίκησης της «πόλης» στα ΗΕ. Επιπλέον, η τουρκοκυπριακή πλευρά δημιουργεί προβλήματα στον ΟΗΕ, θεωρώντας ότι θα πρέπει να υπάρχει συμφωνία του Οργανισμού και με την «ΤΔΒΚ», ως προς την παρουσία και κίνηση τη UNFICYP στην Κύπρο, θέση, φυσικά, που δεν γίνεται δεκτή από τα ΗΕ, ενόψει της υπάρχουσας συμφωνίας με την Κυβέρνηση της Λευκωσίας.

[3] Θεμελιώδης αρχή και κανόνας στο διεθνές δίκαιο, αποτυπωμένα στα βασικά κείμενα που διέπουν το κανονιστικό/λειτουργικό πλαίσιο της οργανωμένης διεθνούς κοινότητας. Βλ. Σ. Περράκης, Σύνορα και Διεθνής Δικαιοταξία. Ψηλαφώντας έννοιες, περιεχόμενο και πολιτικές. Μια εισαγωγή, στο Σ. Περράκης (επιμ.), *Σύνορα. Διεθνείς, Ευρωπαϊκές και εθνικές διαστάσεις. Όψεις Δικαίου και Πολιτικής*, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2023, σελ. 17-28.

Κυπριακής Δημοκρατίας, έδειξαν, ίσως, και τα όρια των όποιων «υποχωρήσεων» και «εκπτώσεων» σε αρχές/κανόνες του Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Δικαίου (π.χ. καθεστώς εγγυήσεων, αποχώρηση τουρκικών στρατευμάτων). Έδειξαν αντικειμενικά -και υπό το φως της εμπειρίας «Ανάν»- τα όρια της «αντοχής» του Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Δικαίου σε ένα σχέδιο λύσης -με την έννοια των παραδεκτών από το ίδιο το Ευρωπαϊκό Δίκαιο παρεκκλίσεων από την τυπική εφαρμογή και τελεολογία των δικαιικών ρυθμίσεων[4]- που επιλέγονται για τη «διευθέτηση» του ζητήματος. Με άλλα λόγια, για την επίτευξη λύσης, και λαμβάνοντας υπόψη την κατάσταση παρατεταμένης στρατιωτικής κατοχής[5], πέραν της διχοτομικής αντίληψης των δύο «κρατών».

5. Υπό το πρίσμα αυτό, στην προοπτική αναζήτησης «ρεαλιστικής λύσης» -κατά την άποψή μου- δεν μπορούν να απουσιάζουν από σχέδια-λύσεις[6], βασικές ρήτρες διασφάλισης -και δικαστικά- των δικαιωμάτων των πολιτών δυνάμει του Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Δικαίου. Δηλαδή οποιαδήποτε παρέκκλιση από το ευρωπαϊκό κεκτημένο -που δυνητικά θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή από τα ενδιαφερόμενα μέρη (και -υποθετικά- την Κυπριακή Δημοκρατία) να μπορεί να υφίσταται τη δοκιμασία του δικαστικού ελέγχου. Από την άλλη, το αδιευκρίνιστο κανονιστικό -προς ώρας- περιεχόμενο της «πολιτικής ισότητας» και το ερωτηματικό της αποτελεσματικής λειτουργίας μιας «άγνωστης» και ασαφούς αποκεντρωμένης ομοσπονδίας/συνομοσπονδίας, δεν φαίνεται να διασφαλίζει βιωσιμότητα και θέτει σε διακινδύνευση τη διεθνή θέση της Κυπριακής Δημοκρατίας, ιδίως στο πλαίσιο της ΕΕ. Έτσι, απαιτείται εμμονή στα λειτουργικά δομικά στοιχεία του κράτους στην ενιαία οντότητα, που να διαθέτει μια διεθνή νομική προσωπικότητα και μία ιθαγένεια, γίνεται εφικτή μόνο με τη βούληση των ενδιαφερομένων μερών και, βέβαια, της ίδιας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ναι μεν, σε «υποχώρηση» ως προς το αρχικό, σημερινό κρατικό σχήμα- αλλά πάντα ως ενιαίας, ανεξάρτητης και κυρίαρχης Πολιτείας, όπως προτείνουν/επιμένουν πολλές πράξεις των Ηνωμένων Εθνών (Γενική

[4] Οι προβλεπόμενες στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο ρήτρες παρέκκλισης για λόγους δημόσιας τάξης, ασφάλειας και υγείας και η ενδεχόμενη επίκληση και εφαρμογή τους υπόκειται πάντοτε σε δικαστικό έλεγχο από το ΔΕΕ.

[5] Κατάσταση χωρίς μεταβολή της κυριαρχίας. Βλ. Περράκης, Σ., *Η πολεμική κατοχή στο σύγχρονο Διεθνές Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα Κομοτηνή, 1990· Του ιδίου, *Το καθεστώς της Πολεμικής Κατοχής στην Κύπρο Επιπτώσεις και Ζητήματα Εφαρμογής στη Διεθνή Δικαιοταξία*, στο Γιαλλουρίδης, Χ., Τσάκωνας Π., (επιμ.) *Η Νέα Διεθνής Τάξη, Η Ελλάδα, Η Τουρκία και το Κυπριακό Πρόβλημα*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα,1993, σσ. 475-511.

[6] Σχετικά με τα πρώτα σχέδια λύσης του Κυπριακού, από την «Διασκεπτική» (1948) μέχρι τις δικοινοτικές συνομιλίες (1968-1974), βλ. αντί πολλών την ανάλυση του Ν. Χριστοδουλίδη, *Οι γεωπολιτικές πραγματικότητες στα σχέδια λύσης του Κυπριακού (1948-1978)*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2021, Β΄ Έκδοση.

Συνέλευση, Συμβούλιο Ασφαλείας) ή και ο Γενικός Γραμματέας, οι «καλές υπηρεσίες» του οποίου, σε επίπεδο διαπιστεύσεων, μπορεί να μην είναι πάντα τόσο «αμερόληπτες».[7] Πολιτική επιλογή, ασφαλώς, η όποια λύση, που περιγράφεται με ασάφεια από την προτεινόμενη «Διζωνική Δικοινοτική Ομοσπονδία/ΔΔΟ». Ένα «άγνωστο» συνταγματικό σχήμα, χωρίς εμπειρίες εφαρμογής στην πράξη, που υποστηρίζεται, όμως, επί της αρχής, από τα ΗΕ, αλλά και με την τυπική «συναίνεση» Κύπρου και Ελλάδας, ως αφετηρία των συζητήσεων. Αυτή, όμως, η -όποια- λύση πρέπει να στοιχίζεται πίσω από αρχές και κανόνες του Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Δικαίου, αλλιώς ελλοχεύει ο κίνδυνος της ουσιαστικής κατάλυσης του κράτους, της τουρκικής επικυριαρχίας στο σύνολο της κυπριακής επικράτειας και συνάμα της «αναίρεσης» του εκεί ελληνισμού.

Ο ρόλος του Διεθνούς Δικαίου

6. Απέναντι στην επιθετική πολιτική της Τουρκίας και την παράνομη κατοχή της Κυπριακής Δημοκρατίας, την παρουσία 40 χιλιάδων στρατού και πολλαπλάσια περισσότερων εποίκων και, μάλιστα, σε συνθήκες έμμεσης άτυπης, πλην λειτουργικής, προσάρτησης -ήταν φανερό εξ υπαρχής ότι το Διεθνές Δίκαιο και η εφαρμογή του σε καταστάσεις ένοπλης σύρραξης/κατοχής, θα γινόταν ένα μέσο πολιτικής για διεκδίκηση «επαναφοράς» -ει δυνατόν- σε κατάσταση διεθνούς νομιμότητας την Κύπρο. Σε κάθε περίπτωση, η όποια εξέλιξη στο πεδίο, δεν θα έπρεπε να δημιουργεί σοβαρές τριβές με το Διεθνές Δίκαιο, ιδίως στο πεδίο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, αλλά και άλλων θεμελιωδών αρχών της Διεθνούς Δικαιοταξίας. Ο ρόλος του Διεθνούς Δικαίου είναι καταγεγραμμένος αφετηριακά στη λογική επίλυσης του Κυπριακού.[8] Ταυτόχρονα, στην αντιμετώπιση των συνεπειών της εισβολής/κατοχής, σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

7. Για λόγους μεθοδολογίας και πρακτικής, να σημειωθεί ότι κατά το διεθνές δίκαιο το κανονιστικό πλαίσιο καθεστώτος στρατιωτικής κατοχής, όπως αυτό στην Κύπρο, ορίζεται -συνθετικά- από τις εξής αρχές και κανόνες:

- Πρόκειται για μια de facto κατάσταση, προσωρινού χαρακτήρα. Η παρατεταμένη χρονικά κατοχή δεν επηρεάζει τα δεδομένα υποχρεώσεων από

[7] Χαρακτηριστικά τα διαλαμβανόμενα στο Crans Montana, το καλοκαίρι του 2017, όπως δημοσιοποιήθηκαν από το «*Φιλελεύθερο*» στις 14 και 19 Νοεμβρίου 2021. Ήτοι, τα (απόρρητα) πρακτικά των Συναντήσεων του Guterres με τα ενδιαφερόμενα Μέρη και στο κρίσιμο τελευταίο δείπνο, παρουσία και της F. Mogherini, Υπάτης Εκπροσώπου της ΕΕ.

[8] Όπως εύστοχα είχε επισημάνει την επαύριο της εισβολής ο Ν. Κρανιδιώτης, *Οι προτεινόμενες λύσεις και η έννοια του ανεξάρτητου και κυρίαρχου κυπριακού κράτους*, Αθήνα, 1975, σ. 30. Επίσης, πρβλ. τις επίμονα επαναλαμβανόμενες θέσεις του Καθηγητή Γ. Τενεκίδη στο Περράκης, Σ., (επιμ.), *Ο Γεώργιος Τενεκίδης και η Κύπρος,* Απάνθισμα κειμένων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002.

την κατέχουσα δύναμη, η οποία ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στο έδαφος της κατεχόμενης χώρας (βλ. Ισραήλ, Τουρκία)

- Η κυριαρχία κατεχόμενης χώρας δεν μεταβάλλεται. Δεν υπάρχει μετάσταση της κυριαρχίας και αυτό ανεξάρτητα από την διάρκεια της κατοχής, όπως θεωρία και πρακτική αταλάντευτα διευκρινίζουν. Η κτήση εδάφους ως αποτέλεσμα βίας, δεν είναι δυνατή (βλ. αποφάσεις Συμβουλίου Ασφαλείας, αλλά και νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου και άλλων διεθνών δικαιοδοσιών (π.χ. ΔΕΕ: *Αναστασίου* (1994), *Αποστολίδης/Orams* (2001), *Organisation Juive Européenne/Ministre de l'Economie et des Finances* (2019)) κ.λπ. Μονομερής προσάρτηση εδάφους δεν αναγνωρίζεται (π.χ. Γκολάν, Κριμαία).

- Η κατέχουσα δύναμη ασκεί αρμοδιότητες (βλ. όρια στην απόφαση *Ναμίμπια*), ενώ υπέχει διεθνή ευθύνη για πράξεις της στο κατεχόμενο έδαφος

- Μονομερής απόσχιση δε νοείται, ούτε αναγνωρίζεται (π.χ. «ΤΔΒΚ», Νότια Οσσετία, Αμπχαζία, Υπερδνειστερία, Ναγκόρνο Καραμπάχ κ.λπ.). Καθοριστικές οι αποφάσεις ΣΑ/ΗΕ 541/1983, 550/1984, αλλά και οι θέσεις του ΔΔΧ στις γνωμοδοτήσεις του *Τείχους (2004)* και της *Μονομερούς ανακήρυξης ανεξαρτησίας του Κοσόβου* (2010). Προηγουμένως το ΣΑ/ΗΕ στις Res. 298/1971 εκτιμούσε ότι η «κτήση εδάφους με στρατιωτική κατάκτηση είναι απαράδεκτη και σχετικά μέτρα είναι πλήρως άκυρα και ανυπόστατα.

- Την κατάσταση και τις εξ αυτής υποχρεώσεις διέπουν το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δικαίου (Συμβάσεις Γενεύης '49 και Πρωτόκολλα '77), το Γενικό Διεθνές Δίκαιο, το Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Διεθνές Ποινικό Δίκαιο.

- Η μεταφορά πληθυσμού σε κατεχόμενο έδαφος και ο εκτοπισμός αποτελούν σοβαρή παραβίαση του ΔΑΔ (άρθ. 49 παρ. 6 των ΣΓ'49) και συνιστούν διεθνές έγκλημα, υπό την δικαιοδοσία του ΔΠΔ (άρθ. 8 παρ. 2β στοιχείο iii ΚατΔΠΔ).[9] Ο εποικισμός αλλοιώνει και τη δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού και προσβάλλει το δικαίωμα αυτοδιάθεσης του λαού. Σε κάθε περίπτωση, δεν μπορεί να οδηγεί σε προσάρτηση εδάφους από τα κατεχόμενα εδάφη (πρβλ. άρθρα 47, 49 4ης Σύμβασης Γενεύης '49).

- Για το Βαρώσι προβλέφθηκε ειδική αντιμετώπιση (βλ. αποφάσεις ΣΑ 550/1984, 789/1992), με αμφιλεγόμενα αποτελέσματα και πάντως μη υλοποίησή τους. Ασφαλώς, η νομιμοποίηση πράξεων της «ΤΔΒΚ», που αφορά και τις ελληνοκυπριακές ιδιοκτησίες των βίαια μετακινηθέντων/προσφύγων -είναι αντίθετη προς το διεθνές δίκαιο και η πάγια θέση των ΗΕ (π.χ. Δυτική Σαχάρα, Ανατολικό Τιμόρ, Γάζα, Δυτική Όχθη) δεν αποδέχεται μια τέτοια προοπτική, πολύ περισσότερο που προβλέπει το δικαίωμα επιστροφής (βλ. UN Doc. E/CN.4/Sub/1997/23).

[9] Βλ. σχετική ερώτηση (E-014084-15) του ευρωβουλευτή Κ. Μαυρίδη.

Ενόψει των ανωτέρω ένα στρατιωτικό κατεχόμενο έδαφος βρίσκεται σε καθεστώς παρανομίας έναντι του διεθνούς δικαίου και γι' αυτό δεν αναγνωρίζεται από την διεθνή κοινότητα. Πρόκειται για de facto οντότητα, παράνομη κατοχή (illegal occupation) ή απλά κατοχή, που δεν επηρεάζει τη διεθνή προσωπικότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

8. Έτσι, η προσοχή και το ενδιαφέρον της Κυπριακής Δημοκρατίας στράφηκε στην προβολή των παραβιάσεων του Διεθνούς Δικαίου από την κατέχουσα δύναμη, ενώ προωθώντας, σταδιακά την προσχώρησή της στο ευρωπαϊκό εγχείρημα της Ε.Ε., υπογράμμιζε τις θεμελιώδεις Αρχές της ευρωπαϊκής δικαιοταξίας και τις εξ αυτού απορρέουσες υποχρεώσεις. Πράγματι, αρχικά, μετά την τουρκική εισβολή, είχαν ασκηθεί οι πρώτες διακρατικές κυπριακές προσφυγές κατά της Τουρκίας στα όργανα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου/ΕυρΕΣΔΑ (1974-1975, 1988). Παράλληλα, αυτή η πρώτη διαπίστωση, για τις εκ του Διεθνούς Δικαίου υποχρεώσεις των μελών της διεθνούς κοινότητας, μετά την μονομερή ανακήρυξη και απόσχιση της «ΤΔΒΚ» το 1983, οδήγησε στις αποφάσεις 541 και 550 του Συμβουλίου Ασφαλείας, οι οποίες με σαφήνεια ορίζουν ότι δεν υφίσταται ζήτημα αναγνώρισης των αποτελεσμάτων ένοπλης βίας και άλλης κρατικής οντότητας, πέραν της Κυπριακής Δημοκρατίας, η διεθνής θέση της οποίας ενισχύθηκε εμφατικά. Μία θέση εξάλλου που εξέφρασε καταλυτικά και το Διεθνές Δικαστήριο στη γνωμοδότησή του για το Κόσσοβο το 2010[10], με ειδική αναφορά στην Κύπρο και στην απόφαση 541/1983 λόγω της ασκηθείσας ένοπλης βίας. Ακολούθησε η τέταρτη διακρατική προσφυγή *Κύπρου κατά Τουρκίας* και η απόφαση του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, του 2001, που αποτελεί την κορύφωση των διαπιστωμένων παραβιάσεων Διεθνούς Δικαίου από την κατέχουσα δύναμη Τουρκία και, μάλιστα, για ιδιαίτερα ζητήματα, όπως αγνοούμενοι, εγκλωβισμένοι στην Καρπασία, περιουσίες κ.λπ. Το 2014, το ΕυρΔΔΑ εξέδωσε την απόφασή του επί των αποζημιώσεων (90 εκ. ευρώ), που επιδικάσθηκαν υπέρ των θυμάτων των διαπιστωμένων παραβιάσεων, μια υπόθεση που εκκρεμεί ακόμα ανεκτέλεστη (συμπεριλαμβανομένων των Αγνοουμένων).

9. Αλλά και η Ελλάδα χρησιμοποίησε το διεθνές δίκαιο σε δικές της προσφυγές ενώπιον του ΔΕΚ, προκειμένου να πιέσει τα όργανα της ΕΕ να λάβουν υπόψη τις σκέψεις από την παραβίαση του διεθνούς δικαίου εκ μέρους της Τουρκίας (π.χ. αναγνώριση της «ΤΔΒΚ»).

[10] ICJ, *Accordance with the International Law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo, Advisory Opinion*, 22 July 2010, παράγραφοι 81 και 114.

Γενικότερα, θέσεις που εκφράστηκαν σε επίπεδο διεθνούς κοινότητας από διεθνή όργανα/θεσμούς (βλ. ιδίως ΕΕ) ως προς την κατάσταση παράνομης στρατιωτικής κατοχής στην Κύπρο και τον αποτελεσματικό έλεγχο της Τουρκίας εδράζονται στο διεθνές δίκαιο.

10. Είναι σαφές, μετά το 1974, ότι το Διεθνές Δίκαιο, ως αξιακό και κανονιστικό πλαίσιο, αποτέλεσε αταλάντευτα την πυξίδα πλεύσης της Κυπριακής Δημοκρατίας στα διάφορα διεθνή *fora*. Αρχικά και σταθερά, στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδίως της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Σε αυτό το πλέγμα αρχών και κανόνων προστέθηκε, στη συνέχεια, μετά το 2004, το πολιτικό/δικαιικό κεκτημένο της Ε.Ε. το οποίο, μάλιστα, πέρα των διατάξεων/ρυθμίσεων για τον ευρωπαίο πολίτη, με τη Συνθήκη της Λισαβόνας (ιδίως άρθρα 6, 9 και 10), εισάγει αρχές και αξίες για τη Δημοκρατία και την δόμηση των κρατικών λειτουργιών που πρέπει να είναι συμβατές με το κράτος δικαίου κ.λπ. Και, βέβαια, το 2009, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.

11. Σε αυτή την ιδιότυπη αντιπαράθεση με την Άγκυρα, η Λευκωσία κινήθηκε πρωτότυπα και αποτελεσματικά, αξιοποιώντας μέσα και διαδικασίες σε διεθνείς θεσμούς/Οργανισμούς και προτάσσοντας σταθερά το Διεθνές Δίκαιο. Ενώ, όπου ήταν θεσμικά εφικτό, κινητοποίησε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, όπως το ΕυρΔΔΑ, αλλά και εν τίνι μέτρω το ΔΔΧ σε διαδικασίες γνωμοδοτικής παρέμβασης (π.χ. υποθέσεις *«Τείχους»* (2004), *μονομερής δήλωση ανεξαρτησίας Κοσόβου* (2010), *Αρχιπέλαγος Chagos* (2019)). Το ίδιο έκανε και από την πλευρά της και η Ελλάδα, κυρίως, όμως, με ήπια καταγγελτική ρητορική έναντι της Άγκυρας, αλλά χωρίς ιδιαίτερες νομικές εξάρσεις και ενέργειες. Έτσι, δεν προχώρησε, π.χ., στην άσκηση μίας προσφυγής σε βάρος της Τουρκίας για τα γεγονότα του 1974 στην Κύπρο - ούτε καν για τους Ελλαδίτες αγνοούμενους, ζήτημα ανοιχτό μέχρι τις ημέρες μας- όπως, εξάλλου, δεν κινήθηκε ουσιαστικά και στο πεδίο των ελληνοτουρκικών σχέσεων για το Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο, εφαρμόζοντας κανόνες Δικαίου Θαλάσσης για τις διάφορες θαλάσσιες ζώνες κ.λπ.[11] Αλλά εφεκτική ήταν η στάση της Ελλάδας έναντι των υποχρεώσεων της Τουρκίας στο πλαίσιο των σχέσεών της με την ΕΕ και το ευρωπαϊκό

[11] Βλ. μεταξύ άλλων Περράκης, Στ., Ο δρόμος για τη Χάγη: ανασυνθέτοντας Ιστορία, Πολιτική και Διεθνές Δίκαιο. Ο ρόλος και η προοπτική του Διεθνούς Δικαστηρίου στις ελληνοτουρκικές διαφορές, στο Δίπλα, Χ., Περράκης, Στ., Ροζάκης, Χ., Χατζηκωνσταντίνου Κ., Ροδοθεάτος, Γ., (επιμ.) *Θαλάσσιοι και Ωκεάνιοι Χώροι, Περιβάλλον, Βιώσιμη Ανάπτυξη και Διεθνές Δίκαιο. Πολιτική και Διακυβέρνηση. Προκλήσεις στον 21ο αιώνα. Γρηγόρης Τσάλτας: Liber Amicorum*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2021, σελ. 99-122. Βλ. και Κατσούφρος Θ., *Κυριαρχία και αποστρατιωτικοποίηση στο Αιγαίο Αρχιπέλαγος και στην Ανατολική Μεσόγειο: Ελληνικές απαντήσεις σε τουρκικές προκλήσεις*, ΕΛΙΣΜΕ, 2024.

κεκτημένο, με χαρακτηριστικές αποκλίσεις (π.χ. η μη αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας ή η μη κύρωση του Πρωτοκόλλου προσαρμογής). Και, συνακόλουθα, μη επιμονή στην επιβολή κυρώσεων.

12. Στη διάρκεια αυτών των εξελίξεων σε διεθνές επίπεδο και τις διάφορες προσπάθειες για την επίλυση του Κυπριακού -μέσω μιας «δίκαιης και βιώσιμης λύσης»- ο «τετραγωνισμός του κύκλου» αφορούσε πρακτικά τον ελάχιστο κοινό παρονομαστή ρυθμίσεων του Διεθνούς Δίκαιου, που θα μπορούσε, τελικά, να γίνει αποδεκτός από τα ενδιαφερόμενα μέρη. Η βασική θέση της ελληνοκυπριακής απαίτησης -απέναντι στην *de facto* κατάσταση παρανομίας της «ΤΒΔΚ»- δεν μπορούσε παρά να επιμένει σε ορισμένες αρχές/κανόνες από το εφαρμοστέο -οικουμενικά- δικαιοπολιτικό κεκτημένο. Και άρα, στην ύπαρξη κάποιων δικαιικών αρχών, όπως η δημοκρατική αρχή, η ισότιμη ψήφος των πολιτών, η αρχή της πλειοψηφίας, η ελευθερία διακίνησης κ.λπ., η μετακίνηση από τις οποίες αποτελεί «περιπέτεια» με, γενικά, άγνωστες συνέπειες και, ασφαλώς, μία οδυνηρή κατάληξη -απευκταία- στην ύπαρξη και τυπικά μίας «χαλαρής» «συνομοσπονδίας». Μιας «αποκεντρωμένης» ομοσπονδίας, με δύο διακριτές συνιστώσες οντότητες και ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται. Πρακτικά, η υπάρχουσα *de facto* και μη αναγνωρισμένη διεθνώς κατάσταση της «ΤΔΒΚ» -δηλαδή της παράνομα κατεχόμενης περιοχής, όπου ασκούνται προσωρινά «αρμοδιότητες» από την κατέχουσα Δύναμη- να «νομιμοποιηθεί», αναγνωρίζοντας και «δικαίωμα αυτοδιάθεσης» στην τουρκοκυπριακή κοινότητα και με συνθήκες κυριαρχικής ισότητας, εν είδει «λαού», που υπό το διεθνές δίκαιο δεν είναι. Με άλλα λόγια, να υλοποιηθεί στην πράξη, το αντίθετο της πρόβλεψης του αξιώματος «*ex injuria jus non oritur*», την αξία του οποίου -όπως προαναφέρθηκε- έχει υπογραμμίσει και, το ίδιο, το Διεθνές Δικαστήριο (ΔΔΧ) στη γνωμοδότησή του για το Κόσοβο και, μάλιστα, με ρητή αναφορά στην Κύπρο.[12] Ειδικότερα, το ΔΔΧ, αναφερόμενο στην Απόφαση 541/1983 του Συμβουλίου Ασφαλείας, εξήγησε ότι η παρανομία της δήλωσης ανεξαρτησίας «δεν προέρχεται από το μονομερή χαρακτήρα της», αλλά εκ του γεγονότος ότι συνοδεύθηκε από παράνομη προσφυγή σε χρήση βίας ή άλλες σοβαρές παραβιάσεις κανόνων του Διεθνούς Δικαίου, ιδίως με χαρακτήρα *jus cogens*. Αυτή η επισήμανση του ΔΔΧ, ενίσχυσε την άποψη της άρσης των όποιων «εγγυήσεων» στο Νησί από άλλους δρώντες και την

[12] Σχετική αναφορά στην RES 541/1983 του Συμβουλίου Ασφαλείας και το ζήτημα της χρήσης βίας. Βλ. προαναφερόμενη θέση του ICJ, op.cit. Βλ. επίσης, σχετικά και Περράκης, Σ., *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974: Μια ανασύνθεση και μερικές κριτικές σκέψεις από τη σκοπιά του Διεθνούς Δικαίου*, στο Παπαπολυβίου, Π., Συρίγος, Α., Χατζηβασιλείου, Ευ., (επιμ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα 1945-1974: Αναζητώντας Θέση στον Κόσμο*, Πατάκη, Αθήνα, 2013, σελ. 461-474 (469).

άμεση αποχώρηση των στρατευμάτων εισβολής/κατοχής (η λεγόμενη εξωτερική πτυχή του Κυπριακού).

13. Συνακόλουθα, οι εκάστοτε κριτικές σε προτεινόμενα σχέδια λύσεων του Κυπριακού ήταν κυρίως πολιτικού χαρακτήρα και λιγότερο νομικού. Με το σχέδιο Annan τέθηκαν, με έναν πιεστικό -θα έλεγε κανείς- τρόπο και ζητήματα/τριβές με το Διεθνές Δίκαιο αλλά και το «ευρωπαϊκό κεκτημένο», ιδίως με την παρέκκλιση από θεμελιώδεις κανόνες διακίνησης και εγκατάστασης και με περιορισμούς στην κτήση ακίνητης περιουσίας, αλλά και με την αναγνώριση «ίσων δικαιωμάτων Ελλήνων και Τούρκων υπηκόων» για είσοδο και μόνιμη διαμονή στην Κύπρο.[13] Ίσως για πρώτη φορά τα επιχειρήματα Δικαίου να εμφανίστηκαν πλέον έντονα, υπογραμμίζοντας *a contrario* την πολιτική επιλογή για το κάθε κεφάλαιο της λύσης (εδαφικό, περιουσιακό, διεθνή θέση της Κυπριακής Δημοκρατίας, δικαιώματα ανθρώπου κ.λπ.). Πολύ περισσότερο που, στο μεταξύ, προέκυψαν από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα και κάποιες «διευθετήσεις»/μέτρα αντιμετώπισης ορισμένων καταστάσεων, που έθεσαν εξ υπαρχής, θετικά ή αρνητικά, σοβαρά ζητήματα στο πεδίο εφαρμογής του Διεθνούς Δικαίου. Επρόκειτο για αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΔΔΑ) για ζητήματα π.χ. ιδιοκτησίας ακίνητης περιουσίας και την πρόβλεψη, σύσταση και λειτουργία μίας «αρμόδιας» επιτροπής, ως (τουρκικού) εσωτερικού ενδίκου μέσου, να δώσει συνέχεια στις διαπιστωμένες παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου από το Δικαστήριο του Στρασβούργου (υπόθεση *Δημόπουλος κ.ά. κατά Τουρκίας)*.[14] Η εν λόγω -ιδιαίτερα αμφιλεγόμενη- απόφαση, πρακτικά αναγνωρίζει έννομα αποτελέσματα σε «πράξη» του 2005 του παράνομου «Κοινοβουλίου» της μη αναγνωρισμένης «ΤΔΒΚ» -πέραν της νομολογίας *«Ναμίμπια»*, σχετικά με τις «εγκαταλελειμμένες» περιουσίες των Ελληνοκυπρίων, που υποχρεωτικά μετακινήθηκαν στο νότο της Κύπρου.[15] Ή, σε άλλο πλαίσιο, το Δικαστήριο

[13] Βλ. και Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, έγγραφο 8439/04 (Βρυξέλλες, 16.04.2004), ώστε να ενσωματωθεί και τυπικά η παρέκκλιση στο ευρωπαϊκό δίκαιο. Το έγγραφο αυτό αποδεικνύει το «νομιμοφανή» τρόπο να «περάσουν» οι κρίσιμες αυτές ρυθμίσεις με «ευρωπαϊκή συναίνεση», αφού θα γίνονταν δεκτές από την Κυπριακή Δημοκρατία και, μάλιστα, χωρίς τη δυνατότητα δικαστικού ελέγχου.

[14] ΕυρΔΔΑ, Απόφαση της 5.3.2010 παράγραφοι 116, 118.

[15] Το επιχείρημα της προϋπάρχουσας -δηλαδή και επί Κυπριακής Δημοκρατίας- έννομης τάξης του common law που συνεχίστηκε και μετά την επιβολή από τα «δικαστήρια» της «ΤΔΒΚ», φαίνεται αδύνατο. Πρβλ. και την πρόσφατη επίκληση -a contrario- για να διαπιστώσει το ΕυρΔΔΑ (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) παραβίαση από τη Ρωσία της ΕυρΣΔΑ στην Κριμαία με την λειτουργία ρωσικών δικαστηρίων (απόφαση της 25ης Ιουνίου 2024). Βλ. και J. Miklasova, Ukraine v. Russia (re Crimea): Art. 6 ECHR in the context pf Russia's annexation and implications for Ukrainian sovereignty, Strasbourg Observers, 03.07.2024. Για το όλο ζήτημα, βλ. και Γ. Αρέστης, Η απόφαση *Δημόπουλος*, η Επιτροπή Ακίνητης Περιουσίας και το Δίκαιο της ΕΕ, *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*, Τεύχος 11, Αφιέρωμα στο Κυπριακό, Δεκέμβριος 2024, σελ. 93-101. Επίσης και Θ. Παπαναστασίου,

της Ε.Ε. (ΔΕΕ) τοποθετήθηκε σχετικά με περιουσιακά δικαιώματα στην κατεχόμενη περιοχή *(υπόθεση Αποστολίδης/Orams*[16]*)*, είτε με την κυκλοφορία αγαθών από την κατεχόμενη Κύπρο με μη αναγνωρισμένα πιστοποιητικά *(υπόθεση Αναστασίου*[17]*)* κ.λπ.

Μάλιστα, η ενδεχόμενη παράκαμψη/άρση των εν λόγω τριβών με το ισχύον δίκαιο και την πρακτική, θεωρήθηκε ότι μπορεί να επιχειρηθεί με την αποδοχή από τα ενδιαφερόμενα Μέρη των επίδικων ρυθμίσεων, με τη μορφή υπογραφής και κύρωσης σχετικών διεθνών πράξεων. Δηλαδή οι ρυθμίσεις θα λογίζονταν μέρος του πρωτογενούς δικαίου και τούτο, ανεξάρτητα από τη μεταγενέστερη θέση που θα μπορούσαν να υιοθετήσουν διεθνή δικαιοδοτικά όργανα -με τον έλεγχο προσφυγών ιδιωτών που θα επικαλούνταν καθιερωμένα ατομικά δικαιώματα, με ό,τι θα μπορούσε να συνεπάγεται μία αρνητική θέση του ελεγκτικού διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου.

Στο πλαίσιο αυτής της λογικής, ενδιαφέρουσα αναλογικά είναι η απόφαση του ΕυρΔΔΑ στην *υπόθεση Sejdic και Finci κατά Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (αριθμ. 27996/06 και 34836/06)*, που αμφισβήτησε ευθέως την καθιερωμένη -με τις προβληματικές, από άποψη Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Δικαίου, Συμφωνίες του Dayton- «συνταγματική τάξη», στη νεοπαγή πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία.[18] Αυτό κυρίως αφορά στη θεσμική λειτουργικότητα της -όποιας- «νέας αποκεντρωμένης» Κυπριακής Δημοκρατίας, αν προκρινόταν μια τέτοια προοπτική.

14. Σε κάθε περίπτωση, γενικότερα, η Κυπριακή Δημοκρατία χρησιμοποίησε πολύπλευρα το διεθνές δικαιοδοτικό πεδίο, για να θέσει ζητήματα κατοχής και εφαρμογής του διεθνούς δικαίου στο Νησί. Ωστόσο, δεν αξιοποίησε την πρόσφατη νομική δυνατότητα ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου στην ιδιαίτερης σημασίας Γνωμοδότηση, που διαπραγματεύεται όλα τα ζητήματα

Προκλήσεις και προοπτικές για την προστασία των περιουσιών στην κατεχόμενη Κύπρο μετά την απόφαση *Δημόπουλος*, *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*, Τεύχος 11, Αφιέρωμα στο Κυπριακό, Δεκέμβριος 2024, σελ. 110-126.

[16] CJEU, Grand Chamber, C-420/07, 28.4.2009.

[17] CJEU, C-432/92 Υπόθεση *The Queen v Minister of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte S. P. Anastasiou (Pissouri) Ltd and others*, 5.7.1994.

[18] Να σημειωθεί ότι έκτοτε (22 Δεκεμβρίου 2009) υφίσταται θεσμική εκκρεμότητα στη διευθέτηση του σοβαρού αυτού προβλήματος, που απειλεί με αποσταθεροποίηση την ευρωπαϊκή δικαιοταξία, αφού η εν λόγω χώρα δεν μπορεί να «ξεπεράσει» το υφιστάμενο συνταγματικό πλαίσιο, βασισμένο στην ομοφωνία του Προεδρείου της χώρας. Η μη συμμόρφωση εκκρεμεί, μάλιστα, ενώπιον της Επιτροπής Υπουργών σε σύνθεση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (CM-DH) του Συμβουλίου της Ευρώπης.

κατοχής και των συνεπειών της στα παλαιστινιακά εδάφη.[19] Οι διαπιστώσεις του ΔΔΧ, ως προς το ισχύον δίκαιο και τη διεθνή ευθύνη της κατέχουσας χώρας, του Ισραήλ, και τις εξ αυτής συνέπειες, κατ' αναλογία, επιβεβαιώνουν εμφατικά το βάσιμο αιτιάσεων που προβάλλονται ή μπορεί να προβληθούν έναντι της Τουρκίας ως προς την ευθύνη της στην περίπτωση της Κύπρου. Είναι ενδιαφέρον, ωστόσο, ότι η Τουρκία ήταν μεταξύ των 56 χωρών που παρενέβησαν στη συγκεκριμένη διαδικασία στη Χάγη, σε αντίθεση με Κύπρο και Ελλάδα. Μία πολιτική επιλογή, που υπογραμμίζει, ιδίως την τελευταία δεκαετία, την προτεραιότητα της πολιτικής έναντι του δικαίου, ακόμα και για ένα διττό διακύβευμα (εθνικού-οικουμενικού ενδιαφέροντος).

15. Υπό το πρίσμα όλων αυτών των εξελίξεων, ξεχωρίζει η παρέμβαση/πρωτοβουλία της «Επιτροπής για την Ευρωπαϊκή λύση του Κυπριακού» και του Διεθνούς Panel Ανεξαρτήτων Εμπειρογνωμόνων που συγκρότησε, μια, εκτός θεσμικού πλαισίου, πρόταση με αμιγώς δικαιική προσέγγιση, απόλυτα συνεπή προς το Διεθνές και το Ευρωπαϊκό Δίκαιο.[20]

Έχει σημασία -και όχι μόνο ιστορική- η υπόμνηση του εγχειρήματος του διεθνούς Panel Ανεξάρτητων Εμπειρογνωμόνων με την έκθεση/πρόταση "A principled basis for a just lasting Cyprus settlement in the light of International and European Law".[21] Και τούτο, γιατί η πρόταση του «Σχεδίου Ανάν» για τη δημιουργία μιας ομοσπονδιακής Πολιτείας, της «Ενωμένης Δημοκρατίας της Κύπρου» -αν και απορρίφθηκε- παραμένει σε παραλλαγές αντιλήψεων στο επίκεντρο των μετέπειτα εξελίξεων και διαπραγματεύσεων από τα Ηνωμένα Έθνη, στο πλαίσιο μιας προσέγγισης με το χαρακτηριστικό μιας «διζωνικής δικοινοτικής ομοσπονδίας» (ΔΔΟ). Μια προοπτική, που παρόλο τον ασαφή και, άρα, ριψοκίνδυνο δικαιοθεσμικά χαρακτήρα, ενός «εξελισσόμενου» ομοσπονδιακού σχήματος, υποστηρίζεται από τα Ηνωμένα

[19] ICJ, *Legal Consequences arising from the policies and practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, Advisory Opinion, 19 July 2024. Πρβλ. την απόφαση της ΓΣ/ΗΕ που ζήτησε εφαρμογή των συστάσεων του ΔΔΧ, A/ES-10/L.31/Rev.1, *Advisory opinion of the International Court of Justice on the legal consequences arising from Israel's policies and practices in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and from the illegality of Israel's continued presence in the Occupied Palestinian Territory*, 13 September 2024. Αυτή τη φορά Ελλάδα και Κύπρος υπερψήφισαν.

[20] Σχετικά με την Έκθεση βλ. Στ. Περράκη, Η επίλυση του Κυπριακού και τα όρια (;) εφαρμογής του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου. Ασκήσεις πολιτικής και οι αρχές της διεθνούς δικαιοταξίας και μια αναφορά στην παρέμβαση της «Επιτροπής για την ευρωπαϊκή λύση του Κυπριακού¨, *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής 11/2024*, όπ. παρ., σελ. 61-74.

[21] Βλ. το Πλαίσιο Αρχών για μια δίκαιη και βιώσιμη λύση του Κυπριακού με γνώμονα το Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Οκτώ Σοφοί καταρρίπτουν το Σχέδιο Annan ως ασύμβατο με το Διεθνές Δίκαιο, Το πόρισμα του Διεθνούς Συμβουλίου Εμπειρογνωμόνων, *Καθημερινή*, Ειδική έκδοση, Σάββατο 3 Σεπτεμβρίου 2005. Τη δημοσιοποίηση της Έκθεσης είχε προωθήσει ο έγκριτος δημοσιογράφος και αναλυτής Σταύρος Λυγερός.

Έθνη και την Ε.Ε., αλλά και από πολιτικές δυνάμεις σε Ελλάδα και Κύπρο. Τονίζοντας, βέβαια, στην εν λόγω προοπτική, ως δεδομένα σταθερά τα στοιχεία της μιας διεθνούς προσωπικότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας, της μιας Κυριαρχίας και του ενός Λαού και μιας ιθαγένειας (βλ. και ΣΑ RES 1251/1999). Και επομένως, τα ζητήματα που τέθηκαν -σε επίπεδο εφαρμογής του διεθνούς/ευρωπαϊκού δικαίου παραμένουν αμετάκλητα και ισχυρά.

Η προσέγγιση του Panel Εμπειρογνωμόνων, το 2005, στόχευε στο να αντικρούσει τα βασικά σημεία τριβής του Σχεδίου Ανάν με το Διεθνές Δίκαιο, αλλά και να αναδείξει τις ανεπάρκειές του υπό το φως του Διεθνούς Δικαίου. Κατ' ουσίαν, το «αποδομούσε», υπενθυμίζοντας, κατά περίπτωση, τις κρίσιμες πτυχές του Διεθνούς Δικαίου ή και του Ευρωπαϊκού Δικαίου, που έπρεπε να ισχύουν.[22] Στο πλαίσιο αυτό, εξέτασε ειδικότερα ζητήματα της διεθνούς θέσης της Κυπριακής Δημοκρατίας στη διεθνή δικαιοταξία (εγγυήσεις, βάσεις, καθεστώς «ΤΔΒΚ», συνέπειες εποικισμού, «πράξεις» «ΤΔΒΚ», παραμονή στρατευμάτων κ.λπ.).[23] Σε όλες τις περιπτώσεις ιδιαίτερης σημασίας είναι ο χαρακτηρισμός της «ΤΔΒΚ» ως παράνομου de facto καθεστώτος και οι εξ αυτού συνέπειες, σε συνδυασμό με την κατάσταση κατοχής και τις ευθύνες της Τουρκίας που ασκεί «αποκλειστικό έλεγχο» στο κατεχόμενο έδαφος.

16. Καταληκτικά, το Συμβούλιο Εμπειρογνωμόνων επισήμαινε ότι η προσχώρηση της Κύπρου στην Ε.Ε. άλλαξε θεμελιωδώς την εσωτερική και εξωτερική διάδραση της Κύπρου (Έκθεση, παρ.30). Η Κυπριακή Δημοκρατία ως κράτος-μέλος της Ε.Ε. είναι, επομένως, ένας από τους «masters of the treaties». Η κατάργηση της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν μπορούσε να γίνει, από «αναθεωρημένο Σχέδιο Annan» χωρίς να γίνει αναθεώρηση των συνθηκών και μόνο εκ του λόγου της ύπαρξης της ίδιας της Ε.Ε. και της δόμησής της. Περαιτέρω, η Ε.Ε. έχει την ιστορική ειδική ευθύνη να εφαρμόσει τις αξίες/αρχές της, καθώς και το Διεθνές Δίκαιο στο έδαφος των Κρατών-μερών (Ibid., παρ. 32). Αυτονόητα η σημαντική αυτή επισήμανση ισχύει και για οποιοδήποτε άλλο σχέδιο «τύπου Ανάν», γεγονός που καθιστά την ΕΕ απαραίτητο μέρος της όποιας διαπραγμάτευσης.

---

[22] Π.χ. Αποφάσεις ΣΑ 541/1983 και 550/1984. Επίσης, την απόφαση 83(13) της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης σε σχέση με την εφαρμογή της απόφασης του ΕυρΔΔΑ στην IV διακρατική προσφυγής *Κύπρος κατά Τουρκίας* (10/05/2001).

[23] Πρέπει να σημειωθεί ότι το δικαίωμα επέμβασης εγγυήτριας δύναμης δεν μπορεί ποτέ να γίνει με χρήση βίας, που αντιβαίνει στην αξιωματική απαγόρευση -*jus cogens*- προσφυγής ή απειλής προσφυγής στη χρήση βίας (άρθρο 2 παρ. 4 ΧάρτΗΕ). Καμία συμβατική ρύθμιση δεν μπορεί να συγκρούεται με το -τέτοιας φύσης και υπερκείμενης αξίας- πρωτογενές δίκαιο των ΗΕ. Επίσης, Ο εποικισμός ή η μεταφορά εποίκων θεωρείται διεθνές έγκλημα. Όσον αφορά το δικαίωμα επιστροφής των προσφύγων πρβ. και UN doc.E/CN.4/Sub2/1997/23.

Η αναζήτηση -με πλάγια βήματα- της διευθέτησης του Κυπριακού

17. Είναι αξιοσημείωτο ότι στην ιστορική διαδρομή του Κυπριακού μετά το 1974 -και ενώ ήδη υπήρχε ρήγμα στις σχέσεις πλειοψηφίας των Ελληνοκυπρίων και της μειοψηφίας των Τουρκοκυπρίων, που εξ υπαρχής δεν χαρακτηρίστηκε ως Κοινότητα.[24] Όλα τα σχέδια επίλυσης (Ιδέες B. Ghali, και, βέβαια, τα πέντε Σχέδια Annan) ουσιαστικά δομημένα σε σχήματα μιας ιδιότυπης «Ομοσπονδίας/Συνομοσπονδίας», ανεξαρτήτως πολιτειακού χαρακτηρισμού, εμπεριείχαν συμβιβασμό και αποκλίσεις από βασικές αρχές και κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και του Ευρωπαϊκού κεκτημένου, πέρα από ζητήματα πολιτικής στο πεδίο των ελληνοτουρκικών, ευρωτουρκικών σχέσεων, αλλά και γεωπολιτικής στην Ανατολική Μεσόγειο και την Μέση Ανατολή. Σε αυτά εμφιλοχωρούσε σταθερά και η αρχή της «πολιτικής ισότητας» των δύο κοινοτήτων, που, μάλιστα, ενσωματώθηκε και στις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας χωρίς ιδιαίτερες και λειτουργικές οριοθετήσεις και προσδιορισμούς και πολλαπλές «αναγνώσεις», κάτι που οδήγησε Τουρκοκύπριους ηγέτες και, βέβαια, την Τουρκία στην ακραία θέση, έστω και ως «διαπραγματευτική» θέση: αυτή της ύπαρξης πρακτικά δύο κρατών, δύο λαών. Κάτι εξόχως προβληματικό/αναιρετικό για την ουσιαστική επανέναρξη των συνομιλιών και την διαπραγμάτευση στη λογική των ΗΕ, αλλά και ως προς ενδεχόμενη προοπτική στην καθόλα κρατική οργάνωση και τη δημοκρατική λειτουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας στην ΕΕ.

Με άλλα λόγια, πέρα από τις όποιες πολιτικές επιλογές αποκλίνουσες/συγκλίνουσες από την αρχική Κυπριακή Δημοκρατία, για τη «νέα δόμηση και λειτουργία» της, προτεινόταν σταθερά μία διαρκής δικαιοπολιτική «παρέκκλιση», ένας εθνοτικός διαχωρισμός, ιδίως ως προς τη δημοκρατική λειτουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας και πάντοτε με την δουλεία των βρετανικών βάσεων. Επιπλέον, και, κυρίως, των «εγγυήσεων» από την πλευρά Ελλάδας-Τουρκίας-Ηνωμένου Βασιλείου, ενώ ζητήματα τίθενται σε σχέση με την εδαφική κυριαρχία, ανεξαρτησία και ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

18. Από την άλλη, αν και η 50χρονη κατοχή δεν οδηγεί σε τίτλο εδαφικής κυριαρχίας και η «ΤΔΒΚ» παραμένει παράνομη οντότητα κατά το Διεθνές Δίκαιο, ενώ η κατέχουσα δύναμη Τουρκία, υπέχει διεθνή ευθύνη για τις

[24] Που στην πορεία μετά το 1974 διεκδίκησε *status* λαού και αυτοδιάθεσης. Βλ. ήδη την τουρκική επιχειρηματολογία στην εξέταση των κυπριακών διακρατικών προσφυγών κατά της Τουρκίας και τη σχετική συζήτηση στα όργανα της ΕυρΣΔΑ. Προέκταση αυτού αποτελεί η επιχειρούμενη κατά περιόδους αναγνώριση της «ΤΔΒΚ», μέσω μιας «άτυπης» παρουσίας σε διεθνείς συναντήσεις διεθνών σχημάτων συνεργασίας που επηρεάζει η Τουρκία (π.χ. Οργανισμός Ισλαμικής Συνεργασίας, Οργανισμός Τουρκογενών Κρατών).

πράξεις και πρακτικές της, όπως καταγράφηκε σε αποφάσεις διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου στήριξε γενικότερα τα ζητήματα ευθύνης της Τουρκίας στην Κύπρο -όμως οι «αποκλίσεις» στην απόφαση *Δημόπουλος*, σε συνέχεια της απόφασης *Ξενίδης Αρέστη κ.ά. κατά Τουρκίας* (2005), οδήγησαν σε σημαντικά ζητήματα ως προς την άσκηση/απόλαυση αστικών δικαιωμάτων, με την ίδρυση και προβληματική λειτουργία της IPC (Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας), με αρνητικές συνέπειες προς την προστασία των δικαιωμάτων πολιτών σε *de facto* καταστάσεις[25] και με εμπλοκή της νομικά άκυρης/ανίσχυρης «έννομης τάξης» της παράνομης οντότητας[26] -και μη υπαγωγή στο σύστημα της ΕυρΣΔΑ- με την ευθύνη της κατέχουσας δύναμης.

Και, βέβαια, μείζον ζήτημα αναδεικνύεται, αν η IPC -ως ένδικο μέσο- είναι λειτουργική και αποτελεσματική, ώστε να γίνει δυνατή στη συνέχεια η προσφυγή στο ΕυρΔΔΑ. Η προσέγγιση της πλειοψηφίας των ενδιαφερόμενων είναι «πολιτική», με αποτέλεσμα χωρίς νομικές κινήσεις να μην υπάρχει νομική δυνατότητα να ανατραπεί ή μεταβληθεί η «νομική κατάσταση» της απόφασης *Δημόπουλος*. Η υπόθεση *Ιωάννου/Τουρκίας* (2017)έδειξε τα όρια της «ανθεκτικότητας» της κατάστασης που επέβαλε η απόφαση *Δημόπουλος*.[27] Φυσικά, το βασικό ερώτημα παραμένει αν η «διαδικασία» της IPC μπορεί να κάμψει το φυσικό δικαίωμα του κυρίου ιδιοκτησίας στα «κατεχόμενα» να ασκήσει το δικαίωμά του, όπως αυτός επιθυμεί, συμπεριλαμβανομένης της άρνησης υπαγωγής του στην «δικαιοδοσία» της IPC. Υποχρεωτική υπαγωγή πρακτικά ισοδυναμεί με υποχρεωτική απαλλοτρίωση του δικαιώματος, κάτι που δεν συνάδει με την ΕυρΣΔΑ, αλλά και διευθετήσεων για το μέλλον σε πρόσωπα (πρόσφυγες) και έδαφος.

---

[25] A. Cullen - St. Wheatley, "The human rights of individuals in de facto régimes under the ECHR", *Human Rights Law Review*, 2013, pp. 691-728. Βλ. και L. Loukaides, "The protection of the right to property in occupied territories", *ICLR*, 2004, p. 677. Πρβλ. S. Talmont, "The responsibility of outside powers for acts of secessionist entities", *ICLQ*, 2009, p. 493.

[26] Βλ. ενδεικτικά E. Benvenisti, Expert Opinion on international légal aspects of private ownership of immovable property purchased in the TRNC since 2015, 31.12.2023. Αν και η «ΤΔΒΚ» είναι παράνομη κατά το Διεθνές Δίκαιο οντότητα, εντούτοις πράξεις «οργάνων» της παράγουν έννομα αποτελέσματα, τα οποία πρέπει -κατά την άποψή του- να λαμβάνει υπόψη η Κυπριακή Δημοκρατία, στο πεδίο των νέων ιδιοκτητών ακίνητης περιουσίας, άλλως προκύπτει διεθνής ευθύνη της Κυπριακής Δημοκρατίας υπό το Διεθνές Δίκαιο και την ΕυρΣΔΑ. Η άποψη αυτή εδράζεται και στο γεγονός ότι το ΕυρΔΔΑ αναγνώρισε «κύρος» στον «παράνομο νόμο» της «ΤΔΒΚ» το 2005. Ένα πολυσήμαντο σημείο «τριβής» ανάμεσα στην πραγματικότητα της παράνομης νομής/κατοχής ιδιοκτησίας (νέοι «ιδιοκτήτες») και της κυριότητας επί ακινήτου.

[27] Βλ. και Θ. Παπαναστασίου, όπ. παρ. ιδίως σελ. 117 επ., με κριτικές αναφορές στη νομολογία και την όλη αξιοποίηση του συστήματος της ΕυρΣΔΑ από ιδιώτες, αλλά και την Κυπριακή Δημοκρατία.

19. Τελικά, το κρίσιμο ερώτημα παραμένει, ύστερα από πολλαπλές διαφορετικές προσεγγίσεις/προτάσεις/σχέδια ιδίως με το «Σχέδιο Ανάν» και τις παραλλαγές του σε εκδοχές «ΔΔΟ» -απροσδιόριστα- «πόσο» Διεθνές Δίκαιο μπορεί να χωρέσει σε ένα «Σχέδιο», το οποίο θα γινόταν αποδεκτό από τον κυπριακό λαό, ώστε να μην δημιουργούνται τριβές σε επίπεδο δικαιωμάτων του ανθρώπου και όχι μόνο, επιδεκτικά να προσβληθούν, στη συνέχεια, ενώπιον Διεθνών Οργάνων προαγωγής/προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Με άλλα λόγια, η μη απόκλιση από βασικές αρχές και κανόνες του Διεθνούς Δικαίου είναι το ζητούμενο, ώστε να εξαλειφθούν τα «δεδομένα» της κατάστασης που δημιουργείται από τη στρατιωτική κατοχή. Γι' αυτό, το βασικό στοιχείο παραμένει το μέλλον της υπόστασης/θέσης της ίδιας της Κυπριακής Δημοκρατίας[28] και, μάλιστα, σε μια περίοδο ανακατατάξεων στην Ευρώπη και στον Κόσμο και μια αυθεντική αμφισβήτηση εφαρμογής του Διεθνούς Δικαίου, με μια διάθεση αποδρομής από τις αρχές που θεμελιώνουν μεταπολεμικά την διεθνή δικαιοταξία (ΧαρτΗΕ κ.λπ.), ιδίως σε επίπεδο κρατικής κυριαρχίας και απειλές «αλλαγής συνόρων» (;).

20. Αν η δημιουργία το 1960 της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν έγινε με όρους αποαποικιοποίησης/αυτοδιάθεσης υπό τα ΗΕ, αλλά με μια δοτή συνταγματική τάξη και με διεθνή θέση ανεξαρτησίας με αναχρονιστικές εγγυήσεις[29], το μέλλον της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν μπορεί να αντέξει νέα ανωμαλία σε σχέση με τη διεθνή νομιμότητα και την δικαιοκρατική λειτουργία ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού δημοκρατικού κράτους, έστω και αν ο θεσμικός βηματισμός στα Ηνωμένα Έθνη, στην παγκόσμια κοινότητα, παραμένει αβέβαιος. Και αυτό περιλαμβάνει και το ζήτημα των βρετανικών «κυριαρχικών» βάσεων, ιδίως μετά και την *Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου για το Αρχιπέλαγος Chagos*, το 2019,[30] αλλά και την πρόσφατη συμμόρφωση του Ηνωμένου Βασιλείου που παραχώρησε στον Μαυρίκιο το Chagos, δίνοντας έτσι μια θετική συνέχεια στην αντίληψη περί αποαποικιοποίησης/αυτοδιάθεσης του Διεθνούς Δικαστηρίου. Το ζήτημα αυτό δεν φαίνεται, όμως, να τίθεται στην Κύπρο ως προτεραιότητα στην

[28] Βλ. Περράκης, Στ., «Η Κυπριακή Δημοκρατία Εξηντάχρονη. Ματιές στο χθες και οι προκλήσεις διευθέτησης του Κυπριακού», *Κυπριακή Νομική Επιθεώρηση*, Τεύχος 1/2021, σσ. 38-44.

[29] Ibid.

[30] ICJ, *Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965*, Advisory Opinion, 2019. Σχετικά βλ. Ιωαννίδης, Ν., «Η Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου για το Αρχιπέλαγος Chagos και οι πιθανές επιπτώσεις για το νομικό καθεστώς των βρετανικών βάσεων στην Κύπρο», στο Περράκης Σ., (επιμ.), *Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο*, Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2021, σελ. 335-365.

παρούσα φάση εξελίξεων, ούτε διαφαίνεται ως προοπτική στο άμεσο μέλλον.[31]

Καταληκτικές παρατηρήσεις

21. Είναι σαφές, όμως, ότι υπάρχουν όρια στη νομική αξιοποίηση των διεθνών διαδικασιών που απέδωσαν σημαντικά αποτελέσματα -συστηματική καταδίκη της Τουρκίας στις δεκάδες ατομικές προσφυγές και στις 4 διακρατικές προσφυγές, αλλά και από το ΔΕΕ (υπόθεση *Orams*). Και τούτο φάνηκε μετά και από την απόφαση του 2014 για την επιδίκαση αποζημιώσεων στα θύματα των διαπιστωμένων παραβιάσεων της ΕυρΣΔΑ, όπου η νομική μάχη δινόταν στην ΕΥ του ΣοΕ, που σε σύνθεση CM-DH αντιμετώπιζε/παρακολουθούσε τη συμμόρφωση της Τουρκίας προς τις καταδικαστικές αποφάσεις. Σταδιακά, η Τουρκία κατάφερε να περιορίσει τις απαιτήσεις του συστήματος της ΕυρΣΔΑ -στην έκδοση ορισμένων πράξεων (interim resolutions) με φραστικές εντάσεις για τη συμμόρφωση προς τις υποδείξεις του ΕυρΔΔΑ (ιδίως ως προς τα γενικά μέτρα συμμόρφωσης). Σε άλλες περιπτώσεις, η Τουρκία πέτυχε να κλείσουν υποθέσεις, όπως η εμβληματική *Λοϊζίδου*. Ακόμη, και οι υποθέσεις μείζονος εθνικής σημασίας των Αγνοουμένων (*Βαρνάβας κ.α.* και το σχετικό σκέλος της 4ης διακρατικής κινδυνεύουν να «κλείσουν». Στο Στρασβούργο πλέον, κινούνται μερικές υποθέσεις που αφορούν ζητήματα με την IPC ως αλυσιτελές ένδικο μέσο, και ορισμένες άλλες γύρω από ζητήματα άσκησης/απόλαυσης του δικαιώματος στην ιδιοκτησία αναφορικά με περιουσίες στα «κατεχόμενα». Στο πλαίσιο, αυτό θα έπρεπε να αντιμετωπισθούν η «ρωγμή» στη νομολογία του ΕυρΔΔΑ που συνιστά η απόφαση *Δημόπουλος* και οι δυσμενείς συνέπειές της. Πρακτικά, έχουν εξαντληθεί -ύστερα από 30 και πλέον χρόνια- οι περισσότερες νομικές δυνατότητες. Μένουν τα ζητήματα εφαρμογής του ευρωπαϊκού δικαίου που, ωστόσο, δεν τίθενται πλέον παρά μόνο σε συνθέσεις οργάνων, όπως το Ευρωκοινοβούλιο.

Ασφαλώς, όσο υπάρχουν περιθώρια κινήσεων -σε ατομικό επίπεδο- οι θιγόμενοι ιδιώτες/πολίτες θα ενεργούν, διεκδικώντας δικαίωση 50 χρόνια μετά. Ίσως και η Κυπριακή Δημοκρατία να κινηθεί πιο ενεργά -π.χ. αντιμετωπίζοντας ζητήματα ποινικής δικαιοδοσίας στην κατεχόμενη ζώνη σε βάρος παραβατών/σφετεριστών περιουσιών (βλ. υπόθεση *Afik*). Έχει, όμως, και άλλα νομικά ζητήματα ανοικτά -π.χ. ιθαγένεια των εποίκων, ιδίως όταν πρόκειται για μικτούς γάμους με Τουρκοκύπριους πολίτες της Κυπριακής

[31] Πρβλ. και Ν. Ιωαννίδης, Η γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου για το Αρχιπέλαγος Chagos και οι πιθανές επιπτώσεις στο νομικό καθεστώς των βρετανικών βάσεων στην Κύπρο, στο Στ. Περράκης (επιμ.), *Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2021, σελ. 335-365.

Δημοκρατίας. Για ορισμένα από αυτά θα μπορούσε να έχει υποβληθεί μια νέα -5η- διακρατική προσφυγή.

22. Αν η παραπάνω καταγραφή αποτελεί, βασικά, μια σύνθεση νομικής προσέγγισης των επιμέρους πτυχών του Κυπριακού, τούτο δε σημαίνει ότι δεν διατυπώνεται/υποστηρίζεται και μια άλλη «ρεαλιστική» προοπτική, υπό το φως προτάσεων που επιδιώκουν αποτέλεσμα/διευθέτηση -κατά βάση πολιτικής αξιολόγησης- για την αποδοχή μιας/της παρούσας «πραγματικότητας», με διευθετήσεις «ομοσπονδιακού» χαρακτήρα, έστω και με αποκλίσεις από την διεθνή νομιμότητα, ακόμη και από το ευρωπαϊκό κεκτημένο. Δεν λείπουν δε, οι κριτικές και αρνητικές αξιολογήσεις για την απόρριψη του Σχεδίου Ανάν.[32]

Αν, ωστόσο, παραμερισθεί η «καθαρή» λύση του «βελούδινου» ή «άλλου» διαζυγίου, που οδηγεί στα δύο «κράτη» -θέση μη αποδεκτή από τα ΗΕ και την ενδιαφερόμενη Κυπριακή Δημοκρατία- γίνεται σαφές ότι η «ΔΔΟ» ή όποιες παραλλαγές ενός ομοσπονδιακού κρατικού σχήματος, δεν διασφαλίζουν απαραίτητα «βιώσιμη» λύση και, μάλιστα, «συμβατή» με το δικαιοπολιτικό πλαίσιο της ΕΕ, σε σχέση, μάλιστα, με την Τουρκία και την θέση της -μέχρι σήμερα- στην ευρύτερη αρχιτεκτονική της Ευρώπης.

Ανεξάρτητα από τις ιστορικές και άλλες εκτιμήσεις της ελληνοτουρκικής αντιπαλότητας και εξελίξεις στο Νησί και την υποστήριξη θέσεων «συναίνεσης», ο τρόπος/μέσο προαγωγής του «εθνικού συμφέροντος» παραμένει ζητούμενο: πολιτική «διευθέτηση» ή επιμονή σε ισχύουσα νομική κατάσταση, σε μια δοκιμαζόμενη διεθνή συγκυρία και γεωπολιτικές αντιπαραθέσεις και επανακαθορισμό θέσεων. Σε περίοδο «παρακμής» της ισχύος του Δικαίου,[33] από την μεταχείριση που του επιφυλάσσουν ισχυροί διεθνείς δρώντες ή την αδύναμη θεσμική λειτουργία διεθνών οργάνων/Οργανισμών, παραμένει -τυπικά τουλάχιστον- η εγγύηση του διεθνούς δικαίου. Είναι επαρκής κάλυψη; Όχι, χωρίς την σχετική πολιτική.

Ή διαφορετικά, οι ρωγμές στο διεθνές σύστημα από τις συνέπειες των συγκρούσεων στην Ουκρανία, στη Γάζα και ο επανακαθορισμός (;) της

[32] Βλ. σκέψεις και αναφορές π.χ. Χ. Περικλέους, *20 χρόνια από το «όχι» του 2004-ηγέτες κατώτεροι των περιστάσεων*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2024. Α. Ηρακλείδης, *Το Κυπριακό πρόβλημα, 50+1 ερωτήσεις και απαντήσεις*, Θεμέλιο, 2025. A. Klapsis (ed), *Cyprus. 50 years since the Turkish invasion. 20 years since the accession to the EU*¸ Eburon, 2024.

[33] Για να θυμηθούμε τον τίτλο του εξαιρετικού αποχαιρετιστήριου βιβλίου του Κ. Χρυσοστομίδη, *Διεθνές Δίκαιο: παραβίαση και παρακμή. Το κράτος ανδρείκελο στην κατεχόμενη Κύπρο*, Λευκωσία, Εκδόσεις Ρίζες, 2022. Άποψη που υιοθετούν αβίαστα αναλυτές λόγω των σοβαρών παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου, που σημειώνονται χωρίς καταλογισμό διεθνούς ευθύνης και συνεπειών.

διεθνούς δικαιοταξίας με όλους τους σημαντικούς διεθνείς δρώντες σε κίνηση (ΗΕ, ΕΕ, ΝΑΤΟ κ.λπ.), που προσλαμβάνουν και μια άλλη διάσταση μετά την εκλογή Trump στις ΗΠΑ δεν μπορούν να υπολογιστούν στην παρούσα/τρέχουσα περίοδο. Ο «Κόσμος» φαίνεται ότι αλλάζει, αν δεν άλλαξε ήδη. Πόσο η «ισχύς» θα επηρεάσει ακόμα περισσότερο το Δίκαιο ή καλύτερα την εφαρμογή του; Η διερώτηση δεν τίθεται πλέον αν υπάρχει ή όχι κρίση του διεθνούς δικαίου που (μπορεί να) πλήττει και την Κύπρο/Κυπριακό, ή αν απειλείται «κατάρρευση» της διεθνούς δικαιοταξίας. Φυσικά, το κρίσιμο διακύβευμα παραμένει -και- για την Κύπρο -εν μέσω των πολλαπλών προκλήσεων γεωπολιτικής- πώς θα διευθετούνται, τελικά, διεθνείς διαφορές και ζητήματα, ιδίως, μάλιστα, σε καταστάσεις έντασης και τριβής με το διεθνή νομιμότητα, που ρυμουλκούν ευθείες απειλές ή/και ρήξη με τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Ποιος ο δρόμος; Συνδιαλλαγή; Συμβιβασμός; Ή εμμονή στη διεθνή νομιμότητα που εκφράζουν ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών και άλλες πρόνοιες του διεθνούς δικαίου; Σε αυτή τη συνάντηση ουτοπίας και ρεαλισμού, η πρόκληση ενός modus vivendi αποτελεί διαρκή δοκιμασία.

Έτσι, και ανεξάρτητα από την περιδίνηση και τις αβεβαιότητες του σύγχρονου Κόσμου και την επερχόμενη «ανατρεπτική» πολιτική του απρόβλεπτου νέου Προέδρου των ΗΠΑ D. Trump, που χαρακτηρίζουν την εποχή, το ερώτημα είναι αν η εμμονή στις αρχές και αξίες του Διεθνούς Δικαίου, καθώς και στο σύγχρονο δικαιοπολιτικό κεκτημένο της Ευρώπης είναι επαρκώς λυσιτελές και αποτελεσματικό για την Κύπρο ενός ειρηνικού μέλλοντος[34], ώστε η Πολιτική να συγκλίνει/ακολουθεί. Σε συνθήκες αβέβαιων εξελίξεων για την ευρωπαϊκή πορεία, φαντάζει ίσως περίεργο, ακόμα και ανεδαφικό, το πρόταγμα: καμιά απόκλιση από αρχές και κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, που θεμελιώνουν την διεθνή δικαιοταξία έως σήμερα, σύμφωνα με τον ΧάρτηΕ, χωρίς υποταγή σε «ηγεμονίες» βίας, αναθεωρητικές πολιτικές και αντιλήψεις «νομιμοφανών» επιλογών που την αναιρούν. Το πόσο ρεαλιστική είναι μια εμμονή στο διεθνές δίκαιο θα φανεί, από την ίδια την ανθεκτικότητα του διεθνούς δικαίου ως προς την εφαρμογή του ή και τις αποδεκτές «αποκλίσεις» με την προβολή ισχύος και την επικράτηση πολιτικών επιλογών μιας άλλης, νέας διεθνούς τάξης πραγμάτων.

[34] Βλ. Στ. Περράκης, Πρόλογος, στο Κ. Χρυσοστομίδη, όπ. παρ., σελ. 13-25.

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ, ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Χρίστος Κληρίδης
Αναπληρωτής Κοσμήτωρ Σχολής Νομικής και Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Frederick

Το ούτω καλούμενο «περιουσιακό»

Στην απόφαση Δημόπουλος και άλλοι ν. Τουρκίας (2010)[1] το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) θεώρησε την ύπαρξη και λειτουργία της ψευδοεπιτροπής στα κατεχόμενα σαν «νόμιμη» υπό την έννοια ότι προσφυγή σε αυτή από Ελληνοκύπριους εκτοπισθέντες πρόσφυγες αποτελούσε εσωτερικό ένδικο μέτρο κατά της Τουρκίας για σκοπούς της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Το τι συνέβαινε μέχρι τη Δημόπουλος ήταν ότι Ελληνοκύπριοι πρόσφυγες/εκτοπισθέντες μπορούσαν από τη στιγμή που η Τουρκία αναγνώρισε το δικαίωμα της ατομικής προσφυγής να καταχωρήσουν απευθείας προσφυγή στο ΕΔΑΔ διεκδικώντας αποκατάσταση και ή αποζημιώσεις για τη στέρηση χρήσης και εκμετάλλευσης της περιουσίας τους λόγω της συνεχιζόμενης τουρκικής εισβολής και κατοχής. Το Δικαστήριο στην απόφαση Τιτίνα Λοϊζίδου ν. Τουρκίας (1995) 1[2] είχε αποφασίσει ότι για τις συνεχιζόμενες παραβιάσεις η Τουρκία όφειλε να καταβάλει αποζημιώσεις για τη στέρηση χρήσης και εκμετάλλευσης της περιουσίας τις οποίες και κατέβαλε μετά την καταδικαστική απόφαση.

Ακολούθησε η γνωστή απόφαση Αρέστη ν. Τουρκίας[3] και στη συνέχεια πολλές άλλες μεταξύ των οποία Λοϊζου και άλλοι ν. Τουρκίας[4] στις οποίες και πάλι η Τουρκία καταδικάστηκε σε αποζημιώσεις δικαιώνοντας τους Αιτητές στις ατομικές προσφυγές. Αυτές οι αποζημιώσεις δεν έχουν καταβληθεί ακόμη και η Τουρκία κοροϊδεύει τους πάντες χωρίς την οποιαδήποτε δυστυχώς επίπτωση ενώ θα έπρεπε πλέον να είχε υποβληθεί αίτημα για αποπομπή της από το Συμβούλιο τη Ευρώπης. Προφανώς λόγω του μεγάλου αριθμού ατομικών προσφυγών που εκκρεμούσαν αλλά κατά την εκτίμησή μου και για πολιτικούς κυρίως λόγους οι οποίοι δεν είναι άσχετοι και με επισκέψεις Αμερικανών αξιωματούχων στο Στρασβούργο αλλά και Τούρκων αξιωματούχων και μετά την κατάθεση του Σχεδίου Ανάν, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ίσως και με τη δική μας ανοχή προσπάθησε στη Δημόπουλος να

[1] 1 March 2010, 46113/99 and others.
[2] (1995) 20 EHRR, 99 ECHR.
[3] (2006) Application 46347/99, 7.12.2006.
[4] (2009), Application 16682/90.

μη διεμβολίσει τις προσπάθειες λύσης του Κυπριακού στη βάση του Σχεδίου Ανάν[5]το οποίο περιελάμβανε την ίδρυση και λειτουργία Επιτροπής Περιουσιών με αποζημιώσεις και ανταλλαγές.

Εξάλλου ένα μεγάλο μέρος του σκεπτικού της απόφασης στη Δημόπουλος εδράζεται στη φιλοσοφία του Σχεδίου Ανάν στο οποίο η ίδια η απόφαση κάνει εκτενή αναφορά.

Η απόφαση Δημόπουλος όντως αποτελεί σταθμό για το περιουσιακό και έχει ορισμένα θετικά αλλά και πολλά αρνητικά στοιχεία. Στα θετικά συμπεριλαμβάνεται η επανάληψη της θέσης του ΕΔΑΔ ότι η «Τουρκική Δημοκρατία της Βορείου Κύπρου» δεν αναγνωρίζεται διεθνώς αλλά αποτελεί μία υποτελή διοίκηση της Τουρκίας η οποία λόγω της μαζικής στρατιωτικής παρουσίας της στην κατεχόμενη Κύπρο ουσιαστικά θεωρείται ότι έχει υπό τον έλεγχό της τα κατεχόμενα.

Το δεύτερο ίσως θετικό είναι ότι με την απόφασή του το ΕΔΑΔ στη Δημόπουλος σε καμία περίπτωση δεν απέδωσε υπερδικαιώματα στον χρήστη σε βάρος του ιδιοκτήτη. Σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε να ερμηνεύσουμε την απόφαση κατ' αυτό τον τρόπο και σαν αποτέλεσμα να προβούμε σε προτάσεις για επίλυση του περιουσιακού που εδράζονται στη θεωρία ότι ο χρήσης έχει τη δυνατότητα εάν το επιθυμεί να καταποντίσει το τίτλο ιδιοκτησίας του Ελληνοκύπριου. Το τι είπε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο είναι ότι λόγω της μεγάλης παρόδου του χρόνου από το 1974 δεν μπορεί παρά η δια της βίας έξωση των χρηστών, παρανόμων έστω, να δημιουργήσει θέματα παραβίασης ατομικών δικαιωμάτων τα οποία όμως δυνατόν να ικανοποιηθούν με μέτρα τα οποία το οποιοδήποτε σχέδιο λύσης ή η εθνική νομοθεσία μπορεί να αντιμετωπίσει.

Είναι η εισήγησή μου ότι ένα από αυτά τα μέτρα είναι το μέτρο της αποζημίωσης για τους χρήστες στο βαθμό που η απόφαση Δημόπουλος τους αναγνωρίζει κάποια δικαιώματα λόγω της μακροχρόνιας κατοχής και χρήσης έστω παράνομα περιουσιών των Ελληνοκυπρίων. Θέση μας έπρεπε να ήταν ότι το πρώτο λόγο έχει στη πράξη ο ιδιοκτήτης ο οποίος αν επιλέξει επιστροφή και ή αποδοχή της περιουσίας του τη δικαιούται δυνάμει των αρχών του Διεθνούς Δικαίου «*Πινέϊρο*» ο σύμφωνα με τις οποίες η αποκατάσταση εκτός σε εξαιρετικές περιπτώσεις είναι η μόνη επιτρεπτή και επιβαλλομένη υπό τας περιστάσεις θεραπεία. Από εκεί και πέρα εφόσον το σύστημα προνοεί ότι ο χρήσης θα ικανοποιείται είτε με ανταλλαγή περιουσίας

[5] «Φιλοσοφία Ρατσιστική-διαλυτική της Κυπριακής Δημοκρατίας», Δρ. Δρ. Χρίστου Κληρίδη, *Σημερινή* 22/2/2004.

εάν υπάρχει αυτή η δυνατότητα είτε με παροχή εναλλακτικής περιουσίας είτε με αποζημίωση την οποία η Τουρκία οφείλει να καταβάλει ουδέν πρόβλημα εγείρεται και καμία αναγκαιότητα για εκδίκαση των συγκρουόμενων κατ' ισχυρισμό απαιτήσεων μεταξύ ιδιοκτήτου και χρήστη εγείρεται. Αντ' αυτού η δική μας πλευρά κακώς πρότεινε με τις προτάσεις Χριστόφια οι οποίες επαναλαμβάνονται στις προτάσεις Αναστασιάδη[6] ότι η Επιτροπή Περιουσιών που θα λειτουργήσει στο πλαίσιο λύσης θα έχει δικαίωμα να αποφασίσει έστω με κριτήρια πότε ο ιδιοκτήτης δικαιούται εις αποκατάσταση έναντι του χρήση αφήνοντας ουσιαστικά το θέμα στη διακριτική ευχέρεια σε ένα μεγάλο βαθμό στην εν λόγω Επιτροπή

Τα αρνητικά σημεία της απόφασης Δημόπουλος είναι:

1. Το ότι έβαλε τέλος στη δυνατότητα της ατομική προσφυγής στο ΕΔΑΔ εναντίον της Τουρκίας

2. Εξακολουθεί μέσα και από τη πρόσφατη απόφαση Ιωάννου v. Τουρκίας (2017)[7] να νουθετεί τη Τουρκία για να καταστεί η εν λόγω ψευδοεπιτροπή αποτελεσματική και το βασικότερο και τρίτο αρνητικό είναι ότι δυστυχώς παρόλον ότι το θέμα τέθηκε ενώπιον του το ΕΔΑΔ στη Δημόπουλος δεν δέχθηκε την επιχειρηματολογία ότι η ψευδοεπιτροπή αποτελεί εργαλείο και μηχανισμό περιουσιακής εθνοκάθαρσης όπως προνοείται εξάλλου στο Σχέδιο Ανάν αλλά και στις έκτοτε προτάσεις της ελληνοκυπριακής πλευράς για τη νέα Επιτροπή Περιουσιών. Με δηλώσεις τους τόσο τα μέλη της ψευδοεπιτροπής όσο και Τουρκοκύπριοι πολιτικοί συμπεριλαμβανομένου του κ. Σερντάρ Ντενκτάς πάρα πολλές φορές ξεκαθάρισαν ότι στόχος της ψευδοεπιτροπής και της τουρκοκυπριακής πλευράς απόλυτα ελεγχόμενης από τη Τουρκία είναι η ελληνοκυπριακή πλειοψηφία στο περιουσιακό που ανέρχεται σε πέραν του του 86% να μετατραπεί σε μειοψηφική και να περιοριστεί ακριβώς σε αυτό το 14% που είναι περίπου σήμερα η τουρκοκυπριακή περιουσία. Δυστυχώς όλα αυτά υπό τας ευλογίας του Ευρωπαϊκού Κράτους Δικαίου. Το μόνο ενθαρρυντικό από αυτή όλη την υπόθεση είναι ότι οι Ελληνοκύπριοι αντελήφθησαν έστω και αργά και μετά από τεράστια ζημία την οποία προκάλεσαν ότι η ψευδοεπιτροπή είναι το δόλωμα στο αγκίστρι επί του οποίου πολλοί πιάστηκαν για ξεπούλημα των περιουσιών τους στα κατεχόμενα σε εξευτελιστικές τιμές με μεγάλες καθυστερήσεις και με την αβεβαιότητα κατά πόσον θα εισπράξουν οποιαδήποτε αποζημίωση. Εδώ είναι βεβαίως και που το Κράτος υστέρησε και αντί να εντάξει όλη την κατεχόμενη περιουσία κάτω από καθεστώς

[6] «Το Ούτω Καλούμενο 'περιουσιακό'», Δρ. Χρίστου Κληρίδη, *Agora Dialogue*, 23/3/2018.
[7] (2017) Αρ. 53240/14, 12/12/2017.

διαχείρισης όπως έκανε με τη τουρκοκυπριακή περιουσία στις ελεύθερες περιουσίες άφησε αυτή εκτεθειμένη και τους εκτοπισθέντες και πρόσφυγες χωρίς ικανοποιητική στήριξη. Από τα λάθη του παρελθόντος θα έπρεπε και πρέπει να διδαχθούμε.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ

Ιδέες και προτάσεις για την ενδυνάμωση του σχετικού νομικού πλαισίου και τη διεκδίκηση απονομής δικαιοσύνης

Βιργινία Μπαλαφούτα
Νομικός, Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό (ΕΔΙΠ) Πανεπιστημίου Αθηνών,
Δρ Διεθνούς Δικαίου και Περιφερειακών Σπουδών,
ΜΔΕ Διεθνούς Δικαίου και Διπλωματικών Σπουδών,
ΜΔΕ Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης και της Τεχνολογίας

Εισαγωγή – Στόχοι άρθρου

Στα πλαίσια του παρόντος άρθρου επιχειρείται μια νομική ανάλυση του ζητήματος των αγνοουμένων στην Κύπρο, η παρουσίαση σχετικής νομοθεσίας και νομολογίας, καθώς και η ανάδειξη κρίσιμων στοιχείων του εν λόγω νομικού πλαισίου, τα οποία κατά τη γράφουσα αποτελούν πολύτιμο κεκτημένο για τη διεκδίκηση απονομής δικαιοσύνης για το έγκλημα των αγνοουμένων στην Κύπρο. Επιπρόσθετα, αναλύεται το δικαίωμα στην αλήθεια και η δυναμική που αυτό δύναται να προσφέρει για την απονομή δικαιοσύνης, καθώς και δυνατότητες περαιτέρω νομικών διεκδικήσεων.

50 χρόνια μετά από την παράνομη Τουρκική εισβολή και τη συνεχιζόμενη μέχρι και σήμερα παράνομη στρατιωτική κατοχή από Τουρκικές δυνάμεις άνω του 36% του εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας[1], η αναζήτηση της αλήθειας και η απονομή δικαιοσύνης για το ιδιαίτερα ειδεχθές και απεχθές έγκλημα των αγνοουμένων παραμένει επιτακτική αναγκαιότητα.

[1] - Ίδε και Ανδρέας Θεοφάνους, *Η Διακυβέρνηση και η Πολιτική Οικονομία μιας Ομοσπονδιακής Κύπρου*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2016.
- Ίδε και Βιργινία Μπαλαφούτα, «Μετα-αλήθεια και εναλλακτικά γεγονότα στην πολιτική Ερντογάν και στη διαχρονική Τουρκική πολιτική επί των Ελληνο-Τουρκικών ζητημάτων. Νομικές, Πολιτικές και Φιλοσοφικές διαστάσεις των Ελληνο-Τουρκικών Σχέσεων.», *Policy Paper* 3/2021, Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, Λευκωσία, Κύπρος, Φεβρουάριος 2021, σς. 43, https://www.unic.ac.cy/wp-content/uploads/sites/41/Policy-Paper_3-2021.pdf

Νομικός χαρακτηρισμός εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων – Νομικός χαρακτηρισμός της υπόθεσης των αγνοουμένων στην Κύπρο

Νομικός χαρακτηρισμός του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων

Στο Διεθνές Δίκαιο, οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων[2] πέρα από αυτοτελές έγκλημα, όπως αυτό στοιχειοθετείται στη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση[3], είναι δυνατόν να εντάσσονται και στο ευρύτερο context και να συνιστούν τρόπο τέλεσης διεθνών εγκλημάτων.

Πιο συγκεκριμένα, οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις σε περίοδο διεθνούς ή εμφύλιας ένοπλης σύρραξης συνιστούν εγκλήματα πολέμου, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Καταστατικού[4] της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ), όταν τελούνται με πρόθεση, αφού εμπίπτουν στις πράξεις σύλληψης ομήρων (άρθρο 8 παρ.2.α περ.viii και παρ.2.γ περ.iii), παράνομου περιορισμού (άρθρο 8 παρ.2.α περ.vii), αποστέρησης από το δικαίωμα δίκαιης δίκης (άρθρο 8 παρ.2.α περ.vi).

Επιπλέον, οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, όταν διαπράττονται ως μέρος ευρείας ή συστηματικής πρακτικής που κατευθύνεται κατά οποιουδήποτε αμάχου πληθυσμού, όταν τελούνται με πρόθεση και όταν υπάρχει πρόσθετη συνειδητοποίηση από την πλευρά των αυτουργών ότι οι πράξεις τους εντάσσονται σε αυτή την ευρεία πρακτική, συνιστούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, σύμφωνα με το άρθρο 7 του Καταστατικού του ΔΠΔ, αφού εμπίπτουν στη βίαιη εξαφάνιση προσώπων (άρθρο 7 παρ.1 περ.θ και παρ.2 περ.θ).

Επιδιώκοντας μια διασταλτική ερμηνεία, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις θα μπορούσαν να εντάσσονται και στο έγκλημα της γενοκτονίας. Εάν ληφθεί υπόψη ότι στην πράξη οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις έχουν ακολουθηθεί συχνά από βασανιστήρια ή από εξωδικαστικές εκτελέσεις, θα μπορούσε να διατυπωθεί ότι εάν με αυτές τις πράξεις επιδιώκεται η καταστροφή, εν όλω ή εν μέρει, μιας εθνικής,

---

[2] Ίδε και Virginia Balafouta, "The crime of enforced disappearance of persons: Strengthening the framework of International Law for a more effective prevention and administration of justice", *American Yearbook of International Law – AYIL*, Volume 2, 2023, pp. 31-50.

[3] International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf

[4] Rome Statute of the International Criminal Court http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf

εθνοτικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας, και υπάρχει πρόθεση και dolus specialis ως προς την καταστροφή της ομάδας, στοιχειοθετείται το έγκλημα της γενοκτονίας, σύμφωνα με το άρθρο 6 περ.α (περί ανθρωποκτονιών) ή περ.β (περί βαριών σωματικών ή διανοητικών βλαβών) του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.

Τέλος, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μέσω των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων μπορεί να τελείται και το διεθνές έγκλημα της τρομοκρατίας, αφού i) πρόκειται για παράνομες ποινικά κολάσιμες πράξεις κατά το εθνικό δίκαιο των κρατών (απαγωγές), ii) και έχουν χρησιμοποιηθεί στην πράξη -σύμφωνα με την ευρύτατη σχετική νομολογία του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΔΔΑ)- με πολιτικά ή ιδεολογικά κίνητρα, από παρακρατικές και παραστρατιωτικές οργανώσεις, προκειμένου να προκαλέσουν γενικευμένο τρόμο στον άμαχο πληθυσμό. Εφόσον, λοιπόν, τελούνται με πρόθεση και με dolus specialis να προκληθεί τρόμος, μπορεί να εμπίπτουν και στο έγκλημα της τρομοκρατίας[5].

Νομικός χαρακτηρισμός της υπόθεσης των αγνοουμένων στην Κύπρο

Νομοτυπικά, η υπόθεση των αγνοουμένων στην Κύπρο[6] συνιστά το αυτοτελές έγκλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων, σύμφωνα με τα άρθρα 1 και 2 της Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση.

Επιπλέον, οι εξαφανίσεις προσώπων που τελέστηκαν στην Κύπρο κατά την εισβολή των τουρκικών δυνάμεων το 1974 και κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης συνιστούν εγκλήματα πολέμου.

Όμως, και όσες τέτοιες πράξεις τελέστηκαν μετά την παύση των εχθροπραξιών, στα κατεχόμενα από την Τουρκία εδάφη, εμπίπτουν στην κατηγορία των εγκλημάτων πολέμου, αφού λόγω του καθεστώτος κατοχής εφαρμόζεται και το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο ως lex specialis.

Επιπρόσθετα, πληρούν και την αντικειμενική και την υποκειμενική υπόσταση των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, καθώς αποτέλεσαν ευρεία και

[5] Για την αντικειμενική και την υποκειμενική υπόσταση του διεθνούς εγκλήματος της τρομοκρατίας, ίδε
- Antonio Cassese, *International Criminal Law*, New York: Oxford University Press, New York, 2003, pp. 120-131.
- Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, Βιβλιοθήκη Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών 4, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2012, σσ. 529-530.

[6] Ίδε και Βιργινία Μπαλαφούτα, *Ελληνο-Τουρκικές Σχέσεις. Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματία.*, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2020.

συστηματική πρακτική των τουρκικών δυνάμεων, όπως προκύπτει και από τη νομολογία του ΕυρΔΔΑ στις Διακρατικές Προσφυγές Κύπρος κατά Τουρκίας και στην Υποθέση Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας.

Νομολογία Ευρωπαϊκής Επιτροπής & Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΕΔΑ & ΕυρΔΔΑ)

Για το ζήτημα των αγνοουμένων της Κύπρου θα πρέπει να αναφερθούμε στην Τρίτη Διακρατική Προσφυγή της Κύπρου κατά της Τουρκίας ενώπιον της ΕυρΕΔΑ και του ΕυρΔΔΑ (8007/1977)[7], στην Τέταρτη Διακρατική Προσφυγή της Κύπρου κατά της Τουρκίας ενώπιον της ΕυρΕΔΑ και του ΕυρΔΔΑ (25781/1994)[8] και στην Υπόθεση Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας ενώπιον του ΕυρΔΔΑ (2008, 2009).[9]

Στην Τρίτη Διακρατική Προσφυγή της Κύπρου κατά της Τουρκίας ενώπιον της ΕυρΕΔΑ και του ΕυρΔΔΑ, η ΕυρΕΔΑ υποστήριξε ότι -κατά την εξέταση ενδεικτικά ορισμένων υποθέσεων- αποδείχτηκε πλήρως ότι οι συγκεκριμένοι Ελληνοκύπριοι ήταν κρατούμενοι των τουρκικών αρχών το 1974, κυρίως στις φυλακές των Αδάνων, γεγονός από το οποίο προκύπτουν επαρκείς ενδείξεις ότι το ίδιο συνέβη και σε ακαθόριστο αριθμό άλλων περιπτώσεων. Δημιουργείται, λοιπόν, τεκμήριο ευθύνης της Τουρκίας για την τύχη των προσώπων αυτών.

Επιπλέον, έδωσε έμφαση στη μη συνεργασία και στη μη παροχή οποιασδήποτε πληροφορίας από την Τουρκία, και ανέδειξε τη σοβαρή οδύνη που προκαλεί η κατάσταση αυτή στους οικείους τους.

---

[7] Case of Cyprus v. Turkey (Application no. 8007/1977)
- Report of the European Commission of Human Rights, 4 October 1983.
- Σχετικές αναφορές υπάρχουν και στο Report of the European Commission of Human Rights, 10 July 1976.
- Ίδε και Γεώργιος Ι. Μίντσης, *Οι Διακρατικές Προσφυγές στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, σσ. 332, 333, 342, 348, 349, 350.

[8] Case of Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94)
https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22Cyprus%20v.%20Turkey%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-59454%22]}
- Ίδε και Report of the European Commission of Human Rights, 4 June 1999.
- Ίδε και Γεώργιος Ι. Μίντσης, *Οι Διακρατικές Προσφυγές στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, …, όπ. αν., σσ. 374, 375, 376, 377.

[9] Case of Varnava and others v. Turkey: (Third Section, 2008, Grand Chamber, 2009)
https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-84336%22]}
https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-94162%22]}

Διαπίστωσε δε παραβίαση του άρθρου 5 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)[10] περί προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας, και παραλλήλισε την υπόθεση με δολοφονίες προσώπων.

Ο Έλληνας Επίτροπος Γεώργιος Τενεκίδης -στη διαφοροποιημένη γνώμη που κατέθεσε- υποστήριξε ότι δεδομένης της αδυναμίας της Κυπριακής Δημοκρατίας να συγκεντρώσει αποδείξεις -λόγω της μη πρόσβασης στο κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου και στην Τουρκία-, θα έπρεπε να γίνει ένα είδος αντιστροφής του βάρους απόδειξης και βάσει της αρχής του αποτελεσματικού ελέγχου να είναι η Τουρκία εκείνη που οφείλει να προσκομίσει αποδείξεις. Υποστήριξε περαιτέρω ότι εφόσον η Τουρκία αρνείται να διεξαγάγει οποιαδήποτε έρευνα, θα έπρεπε να εφαρμοσθεί η «διά τεκμηρίων απόδειξη», ήτοι να τεκμαίρονται ως αληθείς οι καταγγελίες σε βάρος της.

Δικονομικά, δηλαδή, η άρνηση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας και παροχής οποιασδήποτε πληροφορίας ισοδυναμεί με ομολογία, και επομένως με πλήρη απόδειξη. Περνούμε έτσι από το τεκμήριο της αθωότητας σε ένα «τεκμήριο ενοχής», ώστε να υποχρεωθεί η καθ' ης να παράσχει την οφειλόμενη συνεργασία, και να αποτρέπεται η επίκληση της κατηγορίας των αγνοουμένων με σκοπό την παράταση της ατιμωρησίας.

Η μη διεξαγωγή οποιασδήποτε έρευνας και η μη παροχή οποιασδήποτε πληροφορίας για το ζήτημα των αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων αποτελεί μια προδήλως κακόπιστη στάση της Τουρκίας, συνιστά απόπειρα απόκρυψης τελεσθέντων εγκλημάτων, και αποτελεί έναν τρόπο αναίρεσης και μη εφαρμογής των –αναγόμενων στο jus cogens- διεθνών της υποχρεώσεων.

Στην Τέταρτη Διακρατική Προσφυγή της Κύπρου κατά της Τουρκίας ενώπιον της ΕυρΕΔΑ και του ΕυρΔΔΑ, η ΕυρΕΔΑ παρέπεμψε στην προηγούμενη Έκθεσή της του 1983, και τόνισε εκ νέου ότι υφίσταται παραβίαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ.

Για το διάστημα από το 1983 και έπειτα, διαπίστωσε ότι συντρέχει παραβίαση του ίδιου άρθρου καθώς και του άρθρου 2 για το δικαίωμα στη ζωή, υπό την έννοια της παράλειψης διεξαγωγής οποιασδήποτε αποτελεσματικής έρευνας.

[10] European Convention on Human Rights
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf

Υποστήριξε δε ότι υφίσταται συνεχιζόμενη παραβίαση από την Τουρκία του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης της απάνθρωπης μεταχείρισης, ως προς τους συγγενείς των Ελληνοκυπρίων αγνοουμένων.

Την Έκθεση της ΕυρΕΔΑ υιοθέτησε και το ΕυρΔΔΑ.

Το ΕυρΔΔΑ υποστήριξε ότι το αν οι αγνοούμενοι δολοφονήθηκαν από τις τουρκικές αρχές εκφεύγει χρονικά της δικαιοδοσίας του. Επομένως, υποστήριξε ότι δεν αναγνωρίζει υπό αυτή την έννοια παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ, αλλά αναγνωρίζει παραβίαση του άρθρου 2 υπό την έννοια ότι το κράτος έχει υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή. Αυτή την υποχρέωση τη συνέδεσε με τη γενική υποχρέωση του κράτους, του άρθρου 1 της ΕΣΔΑ, να διασφαλίζει, σε κάθε άτομο που βρίσκεται στη δικαιοδοσία του, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που θέτει η Σύμβαση. Κατέληξε, λοιπόν, ότι η Τουρκία τελεί διαρκή παραβίαση του άρθρου 2 λόγω της μη διεξαγωγής καμίας έρευνας για τους αγνοουμένους Ελληνοκυπρίους, οι οποίοι εξαφανίστηκαν υπό συνθήκες απειλής της ζωής τους.

Επιπλέον, το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι για τους αγνοουμένους έχει συντελεστεί παραβίαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ περί προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας, λόγω της μη διεξαγωγής οποιασδήποτε αποτελεσματικής έρευνας από τις τουρκικές αρχές αναφορικά με την κράτηση και τη μετέπειτα εξαφάνιση των προσώπων αυτών. Μάλιστα, υποστήριξε ότι πρόκειται περί διαρκούς παραβίασης, αφού και από το 1983 –που καταγράφηκε από την ΕυρΕΔΑ– και μετά, η Τουρκία εξακολούθησε να μην παρέχει κανένα στοιχείο. Αξίζει να αναφερθεί ότι το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 5 υποχρεώνει τις αρχές να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε να μην υφίσταται ο κίνδυνος εξαφάνισης ατόμου.

Για τους συγγενείς των αγνοουμένων, το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι υφίσταται διαρκής παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης της απάνθρωπης μεταχείρισης, λόγω της στάσης των αρχών να μην τους παρέχουν καμία σχετική πληροφορία και να μην διεξάγουν αποτελεσματική έρευνα. Στην Απόφαση συνδέεται εμφατικά η δοκιμασία των συγγενών –πέρα από την εξαφάνιση του αγαπημένου τους προσώπου– με τη στάση των αρχών του κράτους απέναντί τους.

Στην Υπόθεση Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας ενώπιον του ΕυρΔΔΑ, εκδικάστηκαν εννέα αιτήσεις (16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 και 16073/90) που ασκήθηκαν

στην ΕυρΕΔΑ, το 1991, για εννέα υποθέσεις αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων από συγγενείς τους. Οι προσφεύγοντες υποστήριζαν ότι τα άτομα αυτά είχαν εξαφανιστεί από το 1974, ενώ κρατούντο από τις τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις, και ότι η Τουρκία δεν είχε δώσει ποτέ εξηγήσεις και πληροφορίες επί των ζητημάτων αυτών.

Το ΕυρΔΔΑ δεν διαφοροποιήθηκε από την Απόφασή του επί της Τέταρτης Διακρατικής Προσφυγής και παρέπεμψε σε αυτήν.

Πιο συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι η Τουρκία, λόγω της μη διεξαγωγής καμίας έρευνας, τελεί διαρκή παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ ως προς τους εννέα αγνοουμένους, οι οποίοι εξαφανίστηκαν υπό συνθήκες απειλής της ζωής τους, ενώ βρίσκονταν υπό την κράτηση των τουρκικών αρχών.

Υποστήριξε ότι παρά το γεγονός ότι έχουν παρέλθει 34 χρόνια και υπάρχουν ισχυρές εκ των περιστάσεων ενδείξεις ότι οι άνθρωποι αυτοί μπορεί να μην βρίσκονται στη ζωή, η Τουρκία εξακολουθεί να υποχρεούται να διεξαγάγει αποτελεσματική έρευνα. Επισήμανε, μάλιστα, ότι η έρευνα δεν πρέπει να σταματά με την εύρεση του σώματος κάποιου ή με το να τεκμαίρεται ο θάνατός του, αλλά με την εύρεση και τη δίωξη των αυτουργών.

Για τους συγγενείς των αγνοουμένων, το Δικαστήριο έκρινε ότι υφίσταται διαρκής παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης της απάνθρωπης μεταχείρισης, λόγω της στάσης των τουρκικών αρχών να μην τους παρέχουν καμία σχετική πληροφορία και να μην διεξάγουν αποτελεσματική έρευνα. Τόνισε ότι, ακόμη και στην περίπτωση που ένα κράτος δεν ευθύνεται για την εξαφάνιση ενός προσώπου, η μη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας από την πλευρά του συνιστά παραβίαση του άρθρου 3, αφού παρατείνει την επώδυνη κατάσταση αβεβαιότητας και αγωνίας για τους οικείους του.

Επιπλέον, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του ΕυρΔΔΑ έκρινε για τους δύο από τους αγνοουμένους, που είχαν καταγραφεί από τη Διεθνή Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού ως κρατούμενοι των τουρκικών αρχών, ότι η Τουρκία τελεί διαρκή παραβίαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ περί προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας, λόγω της μη διεξαγωγής οποιασδήποτε αποτελεσματικής έρευνας αναφορικά με την τύχη τους. Ενώ το Τρίτο Τμήμα του ΕυρΔΔΑ στην Απόφασή του υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη παραβίαση υφίσταται και για τους εννέα αγνοουμένους.

Δυνατότητα προσφυγής στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο

Στα πλαίσια του παρόντος άρθρου προτείνεται ότι για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, λόγω του διαρκούς χαρακτήρα του εγκλήματος, θα μπορούσε να ασκηθεί προσφυγή στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ).

Το ότι καταγράφεται -με απόλυτη σαφήνεια και με αναλυτική τεκμηρίωση- ως διαρκές έγκλημα στη νομολογία του ΕυρΔΔΑ έχει πρόσθετη αξία αναφορικά με τις δυνατότητες περαιτέρω νομικών διεκδικήσεων.

Το ΔΠΔ, σύμφωνα με το άρθρο 11 του Καταστατικού του, έχει δικαιοδοσία μόνο σε σχέση με εγκλήματα που διαπράχθηκαν μετά τη θέση σε ισχύ του Καταστατικού του, το 2002. Με δεδομένο ότι η τέλεση του εγκλήματος των αγνοουμένων εκτείνεται μέχρι σήμερα, αφού ο διαρκής χαρακτήρας του έγκειται στη μη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας από την Τουρκία και στη μη διακρίβωση της τύχης τους, καλύπτεται η ratione temporis -η χρονική δικαιοδοσία- του Δικαστηρίου.

Ως προς την καθ' ύλην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο πληροί την αντικειμενική και την υποκειμενική υπόσταση των εγκλημάτων πολέμου και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, τα οποία εμπίπτουν στη ratione materiae του ΔΠΔ βάσει του άρθρου 5 του Καταστατικού του.

Ως προς τη ratione personae (βάσει και του άρθρου 25) και τη ratione loci -κατά τόπον δικαιοδοσία- του, το ΔΠΔ νομιμοποιείται να εκδικάσει το συγκεκριμένο ζήτημα, σύμφωνα με το άρθρο 12 παρ.2 περ.α, αφού τα εγκλήματα τελέστηκαν στην Κύπρο, ήτοι σε έδαφος κράτους το οποίο έχει κυρώσει το Καταστατικό του. Έτσι υπερβαίνεται το γεγονός ότι η Τουρκία δεν το έχει υπογράψει και κυρώσει.

Επομένως, εφόσον πληρούνται όλες οι προαναφερθείσες προϋποθέσεις, βάσει του άρθρου 13 περ.α και 14 του Καταστατικού του ΔΠΔ, η Κυπριακή Δημοκρατία μπορεί να προσφύγει στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για το ζήτημα των αγνοουμένων.

Το Δικαίωμα στην Αλήθεια: Δυνατότητες αξιοποίησής του για την απονομή δικαιοσύνης για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο

Το Δικαίωμα στην Αλήθεια: Έννοια, περιεχόμενο, οριοθετήσεις

Το δικαίωμα στην αλήθεια[11] αποτελεί ένα σύγχρονο και υπό διαμόρφωση αυτοτελές δικαίωμα, ιδιαίτερης σπουδαιότητας και κρισιμότητας, καθώς σχετίζεται με σοβαρές παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου.

Πρόκειται για το δικαίωμα των θυμάτων και των οικείων τους να γνωρίζουν την πλήρη αλήθεια για τα γεγονότα που συνέβησαν, τις ειδικές περιστάσεις, τα άτομα που συμμετείχαν, τις συνθήκες κατά τις οποίες οι παραβιάσεις έλαβαν χώρα και τις αιτίες τους, την πρόοδο και τα αποτελέσματα των ερευνών, την τύχη και τον τόπο όπου βρίσκονται τα θύματα, τους λόγους που οδήγησαν στη θυματοποίηση του ατόμου.

Συνδέεται στενά με το ζήτημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων και με το ζήτημα της αποκατάστασης/επανόρθωσης.

Δυνατότητες νομικής διεκδίκησης απονομής δικαιοσύνης για εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, μέσω του δικαιώματος στην αλήθεια

Ο όρος «δικαίωμα στην αλήθεια» εισάγεται για πρώτη φορά επί του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων, και κατά τη γράφουσα συνέβαλε σημαντικά στην υπέρβαση των αρχικών δυσχερειών οριοθέτησης και δίωξής του.

Λόγω της ιδιότυπης φύσης του εγκλήματος και του διαρκούς χαρακτήρα του, η επίκληση του δικαιώματος στην αλήθεια παρέχει τη νομική βάση για τις αυτονόητες διεκδικήσεις των οικείων τους.

Το γεγονός ότι δεν γνωρίζουν οι συγγενείς τους την τύχη των αγνοουμένων δεν τους επιτρέπει να επικαλεστούν τον θάνατο αυτών, την υποβολή τους σε παράνομη κράτηση, σε βασανιστήρια, σε εξαναγκαστική εργασία, ή οτιδήποτε άλλο.

Αυτό το εντελώς τυπικό κώλυμα νομικής διεκδίκησης, που έρχεται σε αντίθεση με κάθε αρχή ανθρωπισμού και έχει ως αποτέλεσμα τη μη απονομή δικαιοσύνης για ιδιαίτερης απαξίας εγκλήματα και την ατιμωρησία των

[11] Βιργινία Μπαλαφούτα, *Το δικαίωμα στην αλήθεια. Εκφάνσεις και εφαρμογές στο Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, Φεβρουάριος 2018, σς. 320.

αυτουργών τους, όχι απλώς κάμπτεται αλλά -στην ουσία- μετατρέπεται το ίδιο σε νομική βάση διεκδίκησης, μέσω του δικαιώματος στην αλήθεια.

Φύση και χαρακτηριστικά του δικαιώματος στην αλήθεια, που του αποδίδουν ιδιαίτερη δυναμική

Στα πλαίσια του παρόντος άρθρου επιχειρείται να ενισχυθούν η δεσμευτικότητα και η κανονιστικότητα του δικαιώματος στην αλήθεια, και ακολούθως οι δυνατότητες απονομής δικαιοσύνης για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο.

Στα πλαίσια αυτού του εγχειρήματος υποστηρίζεται ότι το δικαίωμα στην αλήθεια συγκεντρώνει χαρακτηριστικά δικαιωμάτων:
i) πρώτης γενιάς -ως ατομικό δικαίωμα, αγώγιμο, άμεσα συνδεδεμένο με θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα-,
ii) δεύτερης γενιάς -επειδή εμπεριέχει στοιχεία κοινωνικής φύσης-,
iii) προσιδιάζοντας πάντως περισσότερο στα δικαιώματα τρίτης γενιάς -επειδή ενέχει το στοιχείο της αλληλεγγύης, της συλλογικότητας, και συνδέεται με το χρέος απέναντι στις μέλλουσες γενεές-.
Όλα τα ανωτέρω στοιχεία μπορούν να αξιοποιηθούν για την απονομή δικαιοσύνης για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο.

Περαιτέρω, στα πλαίσια του άρθρου υποστηρίζεται ότι το δικαίωμα στην αλήθεια έχει εθιμικό χαρακτήρα, καθώς φαίνεται να συντρέχουν οι προϋποθέσεις αποκρυστάλλωσης διεθνούς εθίμου, ήτοι η ύπαρξη σταθερής, ομοιόμορφης και επαναλαμβανόμενης πρακτικής, καθώς και η συνδρομή opinio juris και opinio necessitatis.

Επιπρόσθετα, κατά τη γράφουσα, το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται στενά με το Διεθνές Ποινικό Δίκαιο[12], από το οποίο δύνανται να αντλεί στοιχεία jus cogens και μη παραγραφής.

Επομένως, δυνάμει των ανωτέρω προτάσεων, στο έγκλημα των αγνοουμένων στην Κύπρο αποδίδεται εθιμικός και jus cogens χαρακτήρας, άρα το σχετικό διεθνές νομικό πλαίσιο δεσμεύει όλα τα κράτη -εν προκειμένω και την Τουρκία- ανεξάρτητα από το εάν το αποδέχονται και εάν το έχουν υιοθετήσει. Επιπλέον, το εν λόγω έγκλημα και οι σχετικές αξιώσεις δεν υπόκεινται σε παραγραφή.

[12] Ίδε και Βιργινία Μπαλαφούτα, *Διεθνές Ποινικό Δίκαιο*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Δεκέμβριος 2017.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι το δικαίωμα στην αλήθεια έχει ατομικό χαρακτήρα, καθώς το άτομο-θύμα και οι οικείοι του μπορούν να διεκδικήσουν τη διερεύνηση και αποκάλυψη της αλήθειας, και συλλογικό χαρακτήρα, ο οποίος συνίσταται στη σχετική γενικότερη ανάγκη ολόκληρης της κοινωνίας.

Συνδυασμένη άσκηση της ατομικής και της συλλογικής διάστασης του δικαιώματος στην αλήθεια, για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο

Στα πλαίσια του παρόντος άρθρου προτείνεται ότι για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο θα μπορούσε να γίνει μία σύζευξη και συνδυασμένη επίκληση και άσκηση της ατομικής και της συλλογικής διάστασης του δικαιώματος στην αλήθεια.

Από τη μια πλευρά, τα άτομα, δεδομένου ότι αποτελούν συγκεκριμένα υποκείμενα και όχι αφηρημένες οντότητες και έχουν έντονο προσωπικό ενδιαφέρον, μπορούν να κινητοποιηθούν πιο αποτελεσματικά στη διεκδίκηση του δικαιώματος.

Από την άλλη πλευρά, η άσκηση διπλωματικής προστασίας από τα κράτη ή η διακρατική προσφυγή -παράλληλα με την ατομική προσφυγή- σε μηχανισμούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου (εν προκειμένω στο ΕυρΔΔΑ) ενδυναμώνει τη θέση του ατόμου, διότι: i) λειτουργούν συμπληρωματικά δύο μηχανισμοί προστασίας των δικαιωμάτων του, ii) διάδικος καθίσταται το κράτος, του οποίου την υπηκοότητα φέρει το άτομο του οποίου παραβιάστηκαν δικαιώματα, iii) είναι δυνατόν να καμφθούν δικονομικά εμπόδια, και τέλος iv) το κράτος που προσφεύγει είναι δυνατόν να θέσει και επιπλέον ζητήματα.

Στοιχεία νομοθεσίας και νομολογίας, ενδεικτικά της ιδιαίτερης απαξίας του εγκλήματος, δυνάμενα να αξιοποιηθούν για την απονομή δικαιοσύνης

Στην παρούσα Ενότητα επιλέγονται και σταχυολογούνται αρχές και ρυθμίσεις από τη διεθνή νομοθεσία και νομολογία, οι οποίες θα μπορούσαν να συγκροτούν ένα εξαιρετικά πολύτιμο κεκτημένο για την πρόληψη, την καταστολή και την απονομή δικαιοσύνης για το έγκλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων. Το προτεινόμενο κεκτημένο, το οποίο θα πρέπει να αξιοποιηθεί επαρκώς για την αναγκαιότητα απονομής δικαιοσύνης για το έγκλημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, συναπαρτίζεται -μεταξύ άλλων- από τα ακόλουθα στοιχεία.

Συγκεκριμένα, i) η αναγνώριση του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων ως διαρκές έγκλημα, ii) η υποχρέωση συνέχισης της έρευνας από το κράτος μέχρι και την πλήρη εξακρίβωση της τύχης του αγνοουμένου και των τελεσθεισών παραβιάσεων καθώς και της δίωξης των αυτουργών, iii) η διεύρυνση της έννοιας του θύματος, iv) η αναγνώριση ότι η μακροχρόνια αβεβαιότητα και αγωνία για την τύχη ενός προσώπου προκαλεί στους συγγενείς του ψυχικό πόνο που συνιστά παραβίαση της απαγόρευσης απάνθρωπης μεταχείρισης, v) η αρνητική στάση ως προς την εφαρμογή λόγων άρσης του άδικου χαρακτήρα και του καταλογισμού της πράξης, vi) η υποχρέωση διεθνούς συνεργασίας. Πρόκειται για σαφείς αρχές της νομοθεσίας και πάγιες θέσεις της νομολογίας τόσο του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου όσο και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Επιπρόσθετα, από τη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση, αξίζει να τονιστούν οι ακόλουθες ρυθμίσεις, οι οποίες δύνανται να συνεισφέρουν σημαντικά στο προτεινόμενο πολύτιμο κεκτημένο. Ειδικότερα, i) ο διευρυμένος ορισμός της έννοιας του θύματος, που δίνει η εν λόγω Σύμβαση, εντάσσοντας σε αυτά το εξαφανισμένο πρόσωπο και κάθε άτομο που υπέφερε λόγω της εξαφάνισης, ii) η πρόβλεψη ότι συνιστά αυτεπαγγέλτως διωκόμενο έγκλημα, και iii) η ρητή αναφορά ότι δεν είναι δυνατό σε καμία περίπτωση να κριθεί ως πολιτικό αδίκημα.

Μερικές συμπερασματικές σκέψεις

Κλείνοντας με ορισμένες συμπερασματικές σκέψεις, θα είχε ενδιαφέρον να αναφερθούν τα ακόλουθα. Το δικαίωμα στην αλήθεια παρέχει αυξημένη προστασία στα άτομα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι λειτουργεί γενικά προς το συμφέρον και τη δικαίωση των θυμάτων, λειτουργεί δηλαδή -κατά τη γράφουσα- "pro personā" και "pro victimā".

Η ιδιαίτερη απαξία του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων έγκειται στο γεγονός ότι το θύμα τίθεται εκτός του πεδίου της δικαιοδοσίας του κράτους, αποστερείται κάθε προστασίας που του παρέχει το κράτος ως εγγυητής των δικαιωμάτων του, και επομένως είναι απολύτως εκτεθειμένο στην τέλεση και άλλων εγκλημάτων.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι η έρευνα δεν πρέπει να σταματά με την εύρεση του σώματος του αγνοουμένου ή με το να τεκμαίρεται ο θάνατός του, αλλά με την εύρεση και τη δίωξη των αυτουργών και την απονομή δικαιοσύνης.

Επί του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων, το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται -μεταξύ πολλών άλλων δικαιωμάτων- και με το δικαίωμα στον θρήνο. Επιλέγεται να τονιστεί το συγκεκριμένο δικαίωμα, διότι η διατύπωσή του αποτελεί οξύμωρο σχήμα. Το περιεχόμενο των δικαιωμάτων του ανθρώπου συνήθως έχει θετική χροιά, στην περίπτωση όμως των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων ούτε το δικαίωμα στον θρήνο δεν είναι αυτονόητο για τους οικείους τους.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το εν λόγω έγκλημα ανάγεται πέρα και από τον θάνατο, διότι με το να μην επιβεβαιώνεται από το κράτος παραβάτη εάν ο εξαφανισθείς βρίσκεται εν ζωή ή όχι και με το να αποκρύπτεται η τοποθεσία του σώματός του φτάνει να αμφισβητείται ο «πυρήνας της ανθρώπινης ύπαρξης» καταπατάται δε πλήρως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, δεν γίνεται σεβαστό ούτε το σώμα του νεκρού.

Εν κατακλείδι, στα πλαίσια του παρόντος άρθρου υποστηρίζεται ότι, για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, θα πρέπει να αξιοποιηθούν το σχετικό νομοθετικό και νομολογιακό πλαίσιο, η δυναμική του δικαιώματος στην αλήθεια, και οι δυνατότητες περαιτέρω νομικών διεκδικήσεων, όπως αυτά αναλύθηκαν ανωτέρω, προκειμένου να απονεμηθεί δικαιοσύνη για ένα τόσο ειδεχθές έγκλημα που προσβάλλει ολόκληρη την «ανθρωπότητα» και την «παγκόσμια συλλογική συνείδηση».

IX. ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Ανδρέας Θεοφάνους
Πρόεδρος του Κυπριακού Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εισαγωγή

Αναμφίβολα, μια από τις διάφορες διαστάσεις του Κυπριακού είναι η ελληνοτουρκική. Σημειώνεται συναφώς ότι ακόμα και πριν από τον αγώνα της ΕΟΚΑ η Άγκυρα και οι Τουρκοκύπριοι δεν αποδέχονταν το δικαίωμα της ελληνικής πλειοψηφίας να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στο πολιτικό γίγνεσθαι της Κύπρου. Το Σύνταγμα Ζυρίχης και Λονδίνου ήταν εν πολλοίς αποτέλεσμα του ανισοζυγίου δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο. Η Τουρκία εξασφάλισε πολύ περισσότερα από ό,τι αναλογούσαν στην τουρκοκυπριακή μειονότητα η οποία δια του Συντάγματος αναβαθμίσθηκε σε ισότιμη κοινότητα με την ελληνοκυπριακή πλειοψηφία.

Το καλοκαίρι του 1974 υπήρξαν συγκλονιστικά γεγονότα τα οποία διαφοροποίησαν δραστικά την ιστορική πορεία της Κύπρου. Αναμφίβολα, η Αθήνα έχει σοβαρές ευθύνες για το τι έλαβε χώρα. Έκτοτε τα κατοχικά δεδομένα εδραιώνονται και εμβαθύνονται, ενώ παράλληλα διαφαίνεται ότι η Τουρκία δεν αρκείται στη διχοτόμηση. Η πολιτική που έχει ακολουθηθεί τα τελευταία 50 χρόνια δεν ήταν αποτελεσματική. Αντίθετα, είναι προφανές ότι απέτυχε.

Στη σημερινή συγκυρία είναι σημαντικό να υπάρξει μια ολοκληρωμένη στρατηγική για το Κυπριακό με συγκεκριμένους στόχους. Πέραν τούτου, υπογραμμίζεται ότι το Κυπριακό δεν μπορεί να αποσυνδεθεί ούτε από τις ελληνοτουρκικές ούτε από τις ευρωτουρκικές σχέσεις.

Η κατάθεση των 13 Σημείων του Μακαρίου και οι προεκτάσεις

Για δύο βασικούς λόγους ο Πρόεδρος Μακάριος αποφάσισε να επιχειρήσει την αλλαγή του Συντάγματος. Πρώτο, επιθυμούσε ένα λειτουργικό Σύνταγμα και, δεύτερο, ένα δίκαιο και δημοκρατικό πλαίσιο που θα παραμέριζε εν μέρει τις αδικίες που είχαν επιβληθεί στους Ελληνοκύπριους με τις Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου.

Η Αθήνα ήταν πολύ επιφυλακτική με τους σχεδιασμούς του Μακαρίου ενώ ο Βρετανός Ύπατος Αρμοστής στη Λευκωσία φαίνεται να είχε ενθαρρύνει τον Κύπριο ηγέτη. Όταν τελικά ο Μακάριος υπέβαλε τα 13 Σημεία στις 30 Νοεμβρίου 1963, η τουρκική αντίδραση ήταν έντονη. Η Άγκυρα χωρίς να

αναμένει την τοποθέτηση της τουρκοκυπριακής ηγεσίας έκανε λόγο για πραξικόπημα του Μακαρίου. Λίγο πριν τα Χριστούγεννα ξέσπασαν διακοινοτικές συγκρούσεις και πριν από το τέλος του χρόνου χαράχθηκε η Πράσινη Γραμμή. Οι Τουρκοκύπριοι αποχώρησαν από την κυβέρνηση και τη δημόσια υπηρεσία και ταυτόχρονα ένα μεγάλο μέρος εξ αυτών αποσύρθηκαν σε θύλακες για λόγους ασφάλειας όπως οι ίδιοι τόνισαν. Η ελληνοκυπριακή πλευρά θεώρησε τη συγκεκριμένη κίνηση ως μέρος ενός σχεδίου για τη διχοτόμηση της Κύπρου.

Η κατάσταση ήταν τέτοια που προδίκαζε τη συνέχιση της ανωμαλίας και της βίας. Στις 4 Μαρτίου 1964 η Κύπρος εξασφάλισε το Ψήφισμα 186 του Συμβουλίου Ασφαλείας δια του οποίου η Κυβέρνηση Μακαρίου αναγνωριζόταν ως η μόνη που εκπροσωπούσε ολόκληρη τη χώρα, την Κυπριακή Δημοκρατία. Πέραν τούτου αποφασίσθηκε η αποστολή στρατιωτικού σώματος υπό την αιγίδα του ΟΗΕ για τη διαφύλαξη της ειρήνης.

Η ένταση στο νησί συνεχιζόταν και η Ελλάδα απέστειλε στρατιωτικές δυνάμεις για να αποκρούσει τυχόν τουρκική εισβολή. Στις αρχές Αυγούστου 1964 υπήρξαν σκληρές μάχες στην περιοχή Τηλλυρίας όπου τουρκοκυπριακές δυνάμεις προσπάθησαν να επεκτείνουν τους θύλακές τους. Η Κυπριακή Εθνοφρουρά συνέτριψε την ανταρσία και η τουρκική αεροπορία βομβάρδισε τη περιοχή. Η κατάσταση ήταν έκρυθμη και ο κίνδυνος κλιμάκωσης ορατός. Υπήρξαν τότε σκέψεις και σχέδια, κυρίως από τις ΗΠΑ, για μια οριστική διευθέτηση στη βάση της διπλής ένωσης.

Ο Μακάριος με τη στήριξη ολόκληρης της κυπριακής πολιτικής ηγεσίας αγωνιζόταν για την αποτροπή της διχοτόμησης. Παράλληλα συνεχιζόταν η φιλολογία για την ατόφια ένωση παρά το γεγονός ότι ήταν ανέφικτη. Για την Ελλάδα, ιδίως μετά την άνοδο της Χούντας, προτεραιότητες ήταν η αντιμετώπιση του κουμμουνισμού, η διατήρηση καλών σχέσεων με τις ΗΠΑ, την Τουρκία καθώς και η προσκόλληση στο ΝΑΤΟ. Έτσι μετά την κρίση στην Κοφίνου περί τα τέλη του 1967 η Αθήνα αποδέχθηκε να αποσύρει την ελληνική μεραρχία από τη Μεγαλόνησο υποκύπτοντας στις τουρκικές αξιώσεις.

Εκ των πραγμάτων ο Πρόεδρος Μακάριος προχώρησε με την εξαγγελία της πολιτικής του εφικτού. Στόχος πλέον ήταν ένα ενιαίο κράτος, το εφικτό, και όχι η ένωση, το ευκταίο. Η πολιτική αυτή έτυχε νομιμοποίησης με τις προεδρικές εκλογές στις 25 Φεβρουαρίου 1968. Παρά το γεγονός ότι

υπήρξαν δημοκρατικά ελλείμματα δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ο Μακάριος είχε τη στήριξη της συντριπτικής πλειοψηφίας του λαού.

Με την έναρξη των ενδοκυπριακών συνομιλιών ήταν δυνατό να δημιουργηθεί ένα παράθυρο ευκαιρίας για μια οριστική διευθέτηση στη βάση ενός ενιαίου κράτους. Δυστυχώς, παράλληλα συνεχίσθηκε η υπόσκαψη του Μακαρίου και του κράτους από την Αθήνα και την ακροδεξιά στην Κύπρο. Η υπόσκαψη αυτή, η οποία περιελάμβανε και τη χρήση βίας, ήταν πράγματι μια συστηματική αποσταθεροποίηση η οποία ήταν εθνικά επιζήμια.

Περί τα μέσα του 1973 οι σχέσεις του Προέδρου Μακαρίου και του ηγέτη της Χούντας Γεώργιου Παπαδόπουλου βελτιώθηκαν σημαντικά. Ως εκ τούτου στη Λευκωσία θεωρήθηκε ότι θα υπήρχε εκτόνωση στο εσωτερικό μέτωπο και αίσια κατάληξη στις ενισχυμένες ενδοκυπριακές συνομιλίες. Με την ανατροπή του Παπαδόπουλου από τον Ιωαννίδη στις 25 Νοεμβρίου 1973 τα δεδομένα για την Κύπρο θα διαφοροποιούντο άρδην. Ο Ιωαννίδης μισούσε θανάσιμα τον Μακάριο. Η πορεία ολέθρου είχε εισέλθει στην τελική ευθεία.

Το πραξικόπημα της Χούντας και η τουρκική εισβολή

Το πραξικόπημα της Χούντας εναντίον του Προέδρου Μακαρίου στις 15 Ιουλίου 1974 έδωσε μοναδική ευκαιρία στην Τουρκία να εισβάλει στην Κύπρο 5 μέρες αργότερα, στις 20 Ιουλίου. Αξιολογώντας τα ιστορικά δεδομένα είναι προφανές ότι αφ' ενός η Κύπρος προδόθηκε και αφ' ετέρου υπήρξε ανοχή έναντι της τουρκικής επιδρομής. Οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να αποτρέψουν το χουντικό πραξικόπημα αλλά δεν το έπραξαν. Και όταν η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο, ο στόχος του Κίσινγκερ ήταν η αποτροπή ενός ελληνοτουρκικού πολέμου. Στις 23 Ιουλίου ο Γλαύκος Κληρίδης ανέλαβε καθήκοντα Προέδρου στην Κύπρο μετά την παραίτηση του Σαμψών. Και την επόμενη μέρα, μετά την κατάρρευση της Χούντας, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ορκίσθηκε ως Πρωθυπουργός της Ελλάδας.

Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, η προτεραιότητα της κυβέρνησης Καραμανλή ήταν η σταθερότητα και η ανόρθωση της χώρας. Θεωρήθηκε επίσης ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να εμπλακεί σε πόλεμο με την Τουρκία. Πέραν τούτου, το γεγονός της μη αντίδρασης της Αθήνας διευκόλυνε τα τουρκικά σχέδια. Ούτε η Βρετανία αντέδρασε. Το Λονδίνο θεωρούσε ότι μια δυναμική αντίδραση μπορούσε να λάβει χώρα μόνο σε συνεργασία με τις ΗΠΑ. Θα ήταν δυνατό όπως η Ελλάδα και η Βρετανία ως εγγυήτριες δυνάμεις να ενεργούσαν από μόνες τους για να προστατεύσουν την Κυπριακή Δημοκρατία. Δεν το έπραξαν όμως.

Δεν είναι υπερβολή να λεχθεί ότι και η στάση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ έναντι της τουρκικής επιδρομής ήταν χλιαρή. Μέχρι σήμερα, δεν χρησιμοποιήθηκαν οι όροι εισβολή και κατοχή. Πάνω από όλα το Κυπριακό αξιολογείται ως ένα διακοινοτικό πρόβλημα και η Τουρκία εν πολλοίς θεωρείται τρίτο μέρος. Η ανοχή που επιδεικνύεται έναντι του τουρκικού σωβινισμού είναι πρωτοφανής. Ενδεικτικό του γεγονότος αυτού είναι οι ίσες αποστάσεις «για τα δυο μέρη στην Κύπρο» όπως αποτυπώνονται στις συναφείς Εκθέσεις του ΓΓ του ΟΗΕ.

Παρά τη συμφωνία για κατάπαυση του πυρός στην Κύπρο στις 22 Ιουλίου, η Τουρκία συστηματικά την παραβίαζε και τα στρατεύματα εισβολής κατακτούσαν νέα εδάφη. Στις 14 Αυγούστου μετά την κατάρρευση των συνομιλιών στη Γενεύη η Τουρκία εξαπέλυσε νέα επίθεση από θαλάσσης, αέρος και ξηράς. Η Ελλάδα δεν αντέδρασε. Με το τέλος της επιχείρησης Αττίλας 2 η Άγκυρα είχε καταλάβει το 37% του εδάφους της Μεγαλονήσου. Χιλιάδες οι εκτοπισμένοι, οι αγνοούμενοι, οι νεκροί και οι τραυματίες. Οι Έλληνες της Κύπρου ένοιωθαν προδομένοι από τη μητέρα πατρίδα. Ενδεχομένως και στην Ελλάδα να υπήρχαν σύνδρομα ενοχής.

Η καταστροφή που υπέστη η Κύπρος ήταν βιβλικών διαστάσεων. Η Τουρκία κατέλαβε το 37% του εδάφους της χώρας και προέβη σε εθνικό ξεκαθάρισμα. Χιλιάδες οι πρόσφυγες, οι νεκροί, οι τραυματίες και οι αγνοούμενοι. Ένα μεγάλο μέρος των υποδομών καθώς και της οικονομικής δραστηριότητας λάμβαναν χώρα στα εδάφη που καταλήφθηκαν. Υπήρχε επίσης ανασφάλεια, ανεργία και ως εκ τούτου χιλιάδες Έλληνες Κύπριοι ήταν σε αναζήτηση προοπτικής σε άλλες χώρες. Παρά την τουρκική επιδρομή και τις πολλαπλές αντιξοότητες, η Κυπριακή Δημοκρατία επιβίωσε. Μέχρι και σήμερα, η Τουρκία θεωρεί την Κυπριακή Δημοκρατία ως «εκλιπούσα» και προσπαθεί να την καταστρέψει.

Αρχές Νοεμβρίου του 1974, σε ομιλία του στην Γκαλερί Αργώ, ο Προεδρεύων Γλαύκος Κληρίδης τόνισε ότι υπό τις περιστάσεις, η μόνη εφικτή λύση ήταν η διπεριφερειακή δικοινοτική ομοσπονδία. Η τοποθέτηση αυτή ήταν εν πολλοίς αποτέλεσμα των παραινέσεων των ΗΠΑ, της Βρετανίας, της Γερμανίας και της Ελλάδας.

Στις 30 Νοεμβρίου και 1 Δεκεμβρίου 1974 σε σύσκεψη της ελλαδικής και κυπριακής ηγεσίας στην Αθήνα, εν πολλοίς έγινε αποδεκτή η ομοσπονδία ως βάση για τη διευθέτηση του Κυπριακού. Και τούτο χωρίς μελέτη και επαρκή κατανόηση του τι συνεπαγόταν. Ο Μακάριος είχε πολλούς ενδοιασμούς. Κάποια στιγμή όμως δήλωσε ότι μια πολυπεριφερειακή δικοινοτική

ομοσπονδία θα ήταν ανεκτή. Στις 12 Φεβρουαρίου 1977 υπήρξε η συμφωνία υψηλού επιπέδου Μακαρίου-Ντενκτάς. Ο Πόλυς Πολυβίου άσκησε κριτική τόσο στον Μακάριο όσο και στον Κληρίδη για την αποδοχή της ομοσπονδίας.

Ο Μακάριος θεωρούσε την αποδοχή της ομοσπονδίας και την κατάθεση χάρτη με δυο περιφέρειες ως τις ύστατες οδυνηρές υποχωρήσεις. Πρέπει να σημειωθεί ότι είχε λάβει υποσχέσεις από διάφορες χώρες, κυρίως από τις ΗΠΑ, ότι με αυτές τις γενναίες υποχωρήσεις θα άνοιγε ο δρόμος για οριστική διευθέτηση του Κυπριακού. Η τουρκική πλευρά όμως δεν ανταποκρίθηκε. Η απογοήτευση του Μακαρίου ήταν μεγάλη και στην τελευταία του ομιλία στις 20 Ιουλίου 1977 διακήρυξε ότι η απάντηση στην τουρκική αδιαλλαξία ήταν ο μακροχρόνιος αγώνας.

Ο Σπύρος Κυπριανού που διαδέχθηκε τον Μακάριο διακήρυξε ότι θα συνέχιζε την πολιτική του προκατόχου του. Ήταν όμως την πολιτική του ιστορικού συμβιβασμού που θα ακολουθούσε με συνέπεια και όχι εκείνη του μακροχρόνιου αγώνα που διακήρυξε ο Μακάριος λίγο πριν τον θάνατό του.

Στις 19 Μαΐου 1979 υπήρξε η συμφωνία υψηλού επιπέδου Κυπριανού-Ντενκτάς. Ο Κύπριος Πρόεδρος εργάστηκε συστηματικά και βελτίωσε τη συμφωνία Μακαρίου-Ντενκτάς. Ο Σπύρος Κυπριανού απέδιδε μεγάλη σημασία στην εφαρμογή των βασικών ελευθεριών καθώς και στη συνέχεια της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το χάσμα μεταξύ των δυο πλευρών ήταν όμως τεράστιο.

Μεταξύ των Ελληνοκυπρίων υπήρχαν τρεις τάσεις. Η πρώτη υποστήριζε αυτό που στην πορεία του χρόνου επικράτησε και αποκαλείται ως «διζωνική δικοινοτική ομοσπονδία με το σωστό περιεχόμενο». Η δεύτερη ήταν πολύ πιο ευέλικτη καθώς, μεταξύ άλλων, εν πολλοίς προσπερνούσε τα ζητήματα της εκ περιτροπής προεδρίας και της παρθενογένεσης. Ο στόχος ήταν η κατάληξη σε συμφωνία το συντομότερο δυνατό. Η τρίτη απέρριπτε την ιδέα της ομοσπονδίας ως βάση για λύση στο Κυπριακό.

Όλα τα σχέδια και οι ιδέες που κατατέθηκαν μετά το 1974 για διευθέτηση του Κυπριακού στηρίζονταν σε μια διζωνική δικοινοτική ομοσπονδία. Αρχικά ήταν το Αμερικανοβρετανικοκαναδικό Σχέδιο (1978), οι Δείκτες Γκουεγιάρ (1984-85), οι Ιδέες Γκάλι (1992), το Σχέδιο Ανάν (2002-04) και το Πλαίσιο Γκουτέρες (2017). Οι βασικοί πυλώνες των Σχεδίων αυτών ήταν η συναινετική δημοκρατία, η διζωνικότητα και η πολιτική ισότητα. Υποστηρίζεται επίσης ότι και η παρθενογένεση αποτελούσε χαρακτηριστικό των Σχεδίων. Παράλληλα, σε μεγάλο βαθμό νομιμοποιείτο ο εποικισμός ενώ

διατηρούντο οι εγγυήσεις. Η συνταγματική δομή καθώς και το νέο τρικέφαλο κρατικό μόρφωμα θα είχαν ασφαλώς αρνητικές επιπτώσεις σε θέματα διακυβέρνησης και οικονομίας.

Η αποκατάσταση των σχέσεων Αθηνών Λευκωσίας και η επόμενη μέρα

Η αποκατάσταση των σχέσεων Αθηνών και Λευκωσίας άρχισε ουσιαστικά με την εκλογή του Ανδρέα Παπανδρέου το 1981. Όταν ο Έλληνας Πρωθυπουργός επισκέφθηκε την Κύπρο περί τα τέλη του Φεβρουαρίου 1982 ο τίτλος της εφημερίδας Φιλελεύθερος ήταν «Ο ΗΛΙΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΑΝΑΤΕΛΛΕΙ ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ». Παράλληλα, στην Κύπρο άρχισε να ενισχύεται μια νέα ιδεολογία, αυτή του νεοεθνισμού. Οι Έλληνες της Κύπρου ήταν περήφανοι για την εθνική τους καταγωγή ενώ ταυτόχρονα η νομιμοφροσύνη τους ήταν προς την Κυπριακή Δημοκρατία.

Μετά το 1974 το δόγμα στις σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας ήταν «η Κύπρος αποφασίζει και η Ελλάδα συμπαρίσταται». Στην πραγματικότητα δεν υπήρχε ουσιαστικό περιεχόμενο στην πολιτική αυτή. Ο Ανδρέας Παπανδρέου εξάγγειλε την πολιτική της συμπαράταξης. Πέραν τούτου, η Αθήνα έπεισε τη Λευκωσία να στραφεί προς την ΕΟΚ/ΕΕ. Η Κύπρος υπέγραψε Συμφωνία Τελωνειακής Ένωσης με την ΕΟΚ τον Οκτώβριο του 1987 και εντάχθηκε στην ΕΕ τον Μάιο του 2004. Χωρίς τη στήριξη της Ελλάδας αυτές οι σημαντικές πολιτικές πράξεις θα ήταν αδύνατες. Σε σχέση όμως με το Κυπριακό οι Ελληνοκύπριοι είχαν υψηλότερες προσδοκίες. Και πολλές φορές όταν η Τουρκία παραβίαζε την Κυπριακή ΑΟΖ ή ακόμα τη νεκρά ζώνη καθώς και το καθεστώς των Βαρωσίων η στάση της Ελλάδας ήταν μάλλον υποτονική.

Είναι καθοριστικής σημασίας να κατανοηθούν επαρκώς τα σημερινά δύσκολα δεδομένα και να υπάρξει μια ολοκληρωμένη στρατηγική. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η Τουρκία έχει ως στόχο την καταστροφή της κρατικής οντότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας και τον στρατηγικό έλεγχο της Μεγαλονήσου. Ελάχιστος στόχος της Κυπριακής Δημοκρατίας, πρέπει να είναι η προάσπιση της ελεύθερης Κύπρου και η μη επιδείνωση του status quo και μέγιστος στόχος η αποκατάσταση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας στα πλαίσια ενός ιδιότυπου ομοσπονδιακού κράτους. Προς αυτήν την κατεύθυνση είναι σημαντικό να κατατεθεί συγκεκριμένη πρόταση καθώς και η υιοθέτηση μιας εξελικτικής προσέγγισης. Συγκεκριμένες εισηγήσεις επί τούτων έχω ήδη καταθέσει. Θα ήταν θεμιτό να γίνουν κάποιες τροποποιήσεις ή/και να υπάρξουν προσθήκες για την ευρύτερη δυνατή συναίνεση. Η ουσία είναι να διαφυλαχθεί η φιλοσοφία και η μεθοδολογία της προσέγγισης αυτής.

Μέχρι σήμερα, η Λευκωσία παραμένει προσηλωμένη στη φιλοσοφία που έχει ακολουθηθεί τα τελευταία 50 χρόνια. Και τούτο παρά το γεγονός ότι έχει χρεωκοπήσει. Γι΄ αυτό δεν μπορεί να ασκηθεί κριτική στην Αθήνα.

Οι Έλληνες Κύπριοι θεωρούν ότι τυχόν αποσύνδεση του Κυπριακού από τις ευρωτουρκικές και ελληνοτουρκικές σχέσεις δεν εξυπηρετεί τους στόχους της Κύπρου. Επιπρόσθετα, είναι σημαντικό να υπογραμμισθεί ότι στην Κύπρο η Ελλάδα έχει εθνικές καθώς και συμβατικές υποχρεώσεις. Πέραν τούτου είναι σημαντικό να κατανοήσει η Αθήνα ότι εάν η Τουρκία επικρατήσει στην Κύπρο και χαθεί η Μεγαλόνησος η ίδια η Ελλάδα θα έχει στρατηγικά ηττηθεί και οι συνέπειες θα είναι απρόβλεπτες στην Ανατολική Μεσόγειο και στο Αιγαίο.

Η Κύπρος με τη σειρά της πρέπει να κατανοήσει ότι για την εθνική επιβίωση, τη διατήρηση της Κυπριακής Δημοκρατίας και τη δημιουργία των προϋποθέσεων για αποκατάσταση της εδαφικής της ακεραιότητας, είναι απαραίτητη η πολυδιάστατη στήριξη της Ελλάδας. Η συζήτηση αυτή θα πρέπει να γίνει σε όλα τα επίπεδα.

Λαμβάνοντας υπ’ όψιν όλα τα δεδομένα, δεν θα ήταν υπερβολή να λεχθεί ότι δεν υπήρξε χαμένη ευκαιρία μετά το 1974. Έχοντας επίσης υπόψιν τον έλεγχο που ασκεί η Τουρκία σε όλα τα επίπεδα στα κατεχόμενα εδάφη, μια συμφωνία για ομοσπονδία μεταξύ των δύο κοινοτήτων ενδέχεται στην ουσία να είναι μια ομοσπονδία των εδαφών που ελέγχονται από την Κυπριακή Δημοκρατία με την Τουρκία. Οι συνέπειες μιας τέτοιας συμφωνίας θα είναι από οδυνηρές έως καταστροφικές.

Στη σημερινή συγκυρία απαιτείται η συνεχής αναβάθμιση όλων των συντελεστών ισχύος: άμυνα, οικονομία, δημογραφικά δεδομένα, αφήγημα, αξιοποίηση της γνώσης, της συμμετοχής στην ΕΕ καθώς και άλλων δικτύων συνεργασίας, αξιακό σύστημα και αποτελεσματική ηγεσία. Επιπρόσθετα, μια πραγματιστική εξωτερική πολιτική αποτελεί προτεραιότητα. Τέλος υπογραμμίζεται ότι η Κυπριακή Δημοκρατία θα πρέπει να καταστεί ένα κράτος πρότυπο καθώς μια τέτοια εξέλιξη θα συμβάλει καθοριστικά στον μεγάλο στόχο της εθνικής επιβίωσης.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

Θεοφάνους Ανδρέας, *Από τη Δεσμευμένη Ανεξαρτησία του 1960 στις Προκλήσεις του Σήμερα – Συνοπτική αξιολόγηση του Κυπριακού και της πολιτικής όλων των Προέδρων*, Εκδόσεις Hippasus, Λευκωσία 2023.

Θεοφάνους Ανδρέας, *Η Κύπρος, η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα Διακυβευόμενα Συμφέροντα: Η ένταξη και η λύση*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006.

Κληρίδης Γλαύκος, *Η Κατάθεσή μου*, τόμος 4, Εκδόσεις Αλήθεια, Λευκωσία 1991.

Κληρίδης Γλαύκος, *Η Κατάθεσή μου*, τόμος 3, Εκδόσεις Αλήθεια, Λευκωσία 1990.

Κληρίδης Γλαύκος, *Η Κατάθεσή μου*, τόμος 2, Εκδόσεις Αλήθεια, Λευκωσία 1989.

Κληρίδης Γλαύκος, *Η Κατάθεσή μου*, τόμος 1, Εκδόσεις Αλήθεια, Λευκωσία 1988.

Κρανιδιώτης Νίκος, *Ανοχύρωτη Πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, τόμος 2, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2008.

Κρανιδιώτης Νίκος, *Ανοχύρωτη Πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, τόμος 1, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2008.

Λάμπρου Κ. Γιάννης, *Ιστορία του Κυπριακού: Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία 1960-2008*, (3η έκδοση), Λευκωσία 2023.

Νταβούτογλου Αχμέτ, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας,* Ποιότητα, Αθήνα 2010.

Πολυβίου Πόλυς, *Η Διπλωματία της Εισβολής – Η Διάσκεψη της Γενεύης για την Κύπρο τον Αύγουστο του 1974*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2010.

Πολυβίου Πόλυς, *Μακάριος: Τα τρία λάθη*, Εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα 2009.

Ριζάς Σωτήρης, *Ένωση Διχοτόμηση Ανεξαρτησία – Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην Αναζήτηση Λύσης για το Κυπριακό 1963-1967*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2000.

Συρίγος Άγγελος και Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Μεταπολίτευση, 1974-1975: 50 ερωτήματα και απαντήσεις*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2024.

Συρίγος Άγγελος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Σειρά: Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Εκ-δόσεις Πατάκη, Αθήνα 2015.

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Στρατηγικές του Κυπριακού – Η δεκαετία του 1950*, Σειρά: Νεότερη και σύγχρονη Ιστορία, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2005.

Φούσκας Κ. Βασίλης, *Το Μελάνωμα της Κύπρου*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα 2024.

Χριστοδούλου Μιλτιάδης, *Η Πορεία μιας Εποχής: Η Ελλάδα, η Κυπριακή Ηγεσία και το Κυπριακό Πρόβλημα*, Αθήνα: Εκδοτικός και Εμπορικός Οργανισμός Ιωάννου Φλώρου, Αθήνα 1987.

Hitchens Christopher, *Hostage to History: Cyprus from the Ottomans to Kissinger*, Verso Press, London/New York 1997.

Kyriakides Stanley, *Cyprus: Constitutionalism and Crisis Government*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1968.

Mallinson William, *Partition Through Foreign Aggression: The Case of Turkey in Cyprus*, Modern Greek Studies University of Minnesota, 2010.

Mallinson William, "Cyprus and Kissinger: Killing the Myth", EMPN no. 100c, Cyprus Center for European and International Affairs, July 2024.

O'Malley Brendan and Craig Ian, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, I.B. Tauris Publishers, London and New York 1999.

Χ. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΡΟΓΓΥΛΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ

ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟ ΚΥΘΠΡΙΑΚΟ

Μενέλαος Μενελάου
Διαπραγματευτής της Ελληνοκυπριακής Πλευράς

Η ανολοκλήρωτη προσπάθεια για λύση του Κυπριακού που κορυφώθηκε το καλοκαίρι του 2017 στο Κραν Μοντανά, άφησε πίσω ένα θεμελιώδους σημασίας κεκτημένο για μια συνολική λύση το οποίο περιελάβανε για πρώτη φορά και τις πιο καίριες πτυχές του ζητήματος, αυτές της ασφάλειας και των εγγυήσεων.

Είναι για αυτό το λόγο που αυτό το κεκτημένο θα πρέπει να διαφυλαχθεί και να αποτελέσει τη βάση ώστε μια ανανεωμένη προσπάθεια συνομιλιών να έχει επιτυχή κατάληξη.

Ήταν μέσα από εκείνη την προσπάθεια που οποία επιτεύχθηκαν συγκλίσεις οι οποίες βελτίωναν σε ουσιαστικό βαθμό και κατοχύρωναν θεμελιώδους σημασίας πτυχές της λύσης του Κυπριακού (για παράδειγμα σε θέματα όπως η εφαρμογή των τεσσάρων ελευθεριών της ΕΕ, η κατοχύρωση της πληθυσμιακής αναλογίας, η κατάργηση των εγγυήσεων και η αποχώρηση των στρατευμάτων) ενώ υπήρχαν θέματα στα οποία οποίες οι ρυθμίσεις βελτίωναν ακόμα και πτυχές του Συντάγματος του 1960, όπως η σύγκλιση για το σύστημα διακυβέρνησης με διασταυρούμενη και σταθμισμένη ψήφο η οποία κατοχύρωνε τη νομιμοποίηση της ηγεσίας της Ομοσπονδιακής Κύπρου από το σύνολο του πληθυσμού καταργώντας ενδεχομένως το πιο διαιρετικό στοιχείο των συμφωνιών του 1960 που ήταν ο κάθετος εθνοκοινοτικός διαχωρισμός στην ενάσκηση και έκφραση της βούλησης των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων.

Αυτό ακριβώς το στοιχείο δηλαδή η κατάργηση αυτού του διαχωρισμού και η δημιουργία προϋποθέσεων διακυβέρνησης της χώρας με βάση πολιτικά προγράμματα όπως σε όλες τις σύγχρονες δημοκρατίες αποτελεί ίσως την πιο καίρια ασφαλιστική δικλείδα για τη λειτουργικότητα και βιωσιμότητα του Ομοσπονδιακού κράτους σε μια λύση του Κυπριακού. Και απαντά σε ένα καίριο θέμα: ότι η ομοσπονδία δεν είναι εξ ορισμού διαχωριστική διότι διαχωρισμός υπήρχε και στο ενιαίο κράτος.

Έκτοτε έγιναν προσπάθειες για να τεθούν τα πράγματα εκ νέου στις ράγες. Πραγματοποιήθηκε μια συνάντηση των ηγετών των δύο κοινοτήτων με το ΓΓ στο Βερολίνο το Νοέμβριο του 2019 (μεταξύ Αναστασιάδη και Ακιντζί), ακολούθησε η συνάντηση της Γενεύης τον Απρίλιο του 2021 και η

συνάντηση στη Νέα Υόρκη το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου (μεταξύ Αναστασιάδη και Τατάρ ο οποίος αναδείχθηκε στο μεταξύ ηγέτης της ΤΚ κοινότητας από τον Οκτώβριο του 2020). Ήταν αυτό το διάστημα κατά το οποίο υπηρέτησε ως απεσταλμένη του ΓΓ η κα. Jane Holl Lute από τον Ιούλιο του 2018 μέχρι το Σεπτέμβριο του 2021.

Φτάσαμε έτσι στο 2022 σε ένα χρονικό σημείο προεκλογικών περιόδων σε Τουρκία, Ελλάδα και Κύπρο κατά την οποία τέθηκε ως ζητούμενο η διαχείριση της κατάστασης μέχρι την ολοκλήρωση των εκλογών, ώστε με καθαρό το πολιτικό πεδίο να μπορέσει να τεθεί πιο συγκεκριμένα επί τάπητος η εξέταση επόμενων βημάτων για την επανέναρξη συνομιλιών. Σε αυτό το διάστημα ο ΓΓ ανέθεσε την αποστολή της επαφής με όλους του εμπλεκόμενους σε υψηλόβαθμα στελέχη της Γραμματείας και είχαμε τις επισκέψεις στην Κύπρο του Βοηθού Γενικού Γραμματέα κ. Miroslav Jenca (το Ιούλιο και το Νοέμβριο του 2022 και ακολούθως τον Αύγουστο του 2023) καθώς και της Αναπληρώτριας Γενικής Γραμματέα κας. Rosemary Dicarlo τον Μάρτιο του 2023.

Τον Φεβρουάριο του 2023, πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Προέδρου Χριστοδουλίδη συνάντηση των ηγετών των δύο κοινοτήτων στην οικία του Ειδικού Αντιπροσώπου στη Λευκωσία και επίσης με πρωτοβουλία του Προέδρου της Δημοκρατίας πραγματοποιήθηκε επίσκεψη των δύο ηγετών στο ανθρωπολογικό εργαστήρι της ΔΕΑ στο τέλος Ιουλίου του ίδιου έτους. Έκτοτε δεν υπήρξαν άλλες συναντήσεις ως αποτέλεσμα της άρνησης της τουρκικής πλευράς.

Κατά τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το Σεπτέμβριο του 2023, έχοντας επίγνωση της αδήριτης ανάγκης να αποφευχθεί η παράταση της δυστοκίας, δώσαμε το αναγκαίο περιθώριο ευελιξίας στο ΓΓ σε σχέση με το θέμα του τίτλου του απεσταλμένου, σε μια προσπάθεια να υποβοηθήσουμε περαιτέρω το ΓΓ να μπορέσει να προχωρήσει στο διορισμό. Στο τέλος, μετά από πολλές απόπειρες εκτροχιασμού και η τουρκική πλευρά συγκατένευσε στο διορισμό ο οποίος ανακοινώθηκε στις 5 Ιανουαρίου 2024. Η ίδια επισκέφθηκε την Κύπρο τρείς φορές μέχρι στιγμής, ξεκινώντας την αποστολή της περί τα τέλη Ιανουαρίου. Είχε, επίσης, την ευκαιρία για σειρά επαφών στην Κύπρο και στο εξωτερικό.

Ο διορισμός αποτέλεσε ένα επόμενο απτό βήμα σε μια πορεία η οποία γνωρίζαμε από την αρχή ότι θα ήταν δύσκολη.

Η μέχρι στιγμής άτεγκτη στάση της τουρκικής πλευράς, ήταν εν πολλοίς αναμενόμενη. Μέχρι τώρα δεν έχει υπάρξει καμιά μετακίνηση από τη θέση ότι πρέπει να αλλάξουν – όπως λεν- οι όροι του παιχνιδιού δηλαδή να ακυρωθεί ο ιστορικός συμβιβασμός της ΔΔΟ.

Στο πλαίσιο της προσπάθειας δημιουργίας υποβοηθητικού κλίματος η κυβέρνηση ανακοίνωσε πακέτο με 14 μονομερή μέτρα προς τους Τουρκοκύπριους των οποίων η υλοποίηση προχωρεί. Αυτά αφορούν πτυχές του εμπορίου, της διευκόλυνσης της πρόσβασης σε κρατικές υπηρεσίες και επιδόματα, αιτήσεις πολιτογράφησης, ικανοποίηση έκτακτων αναγκών ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, διευκόλυνση διελεύσεων, κάλυψη του κόστους λειτουργίας του δικοινοτικού κέντρου επεξεργασίας λυμάτων κ.α.

Τέθηκε επίσης ο στόχος για αξιοποίηση του παράγοντα των ευρωτουρκικών σχέσεων και θεωρούμε ως θετικό το γεγονός ότι η ΕΕ επαναβεβαίωσε μέσα και από πρόσφατες αποφάσεις της τη θέση και τη βούληση της να συμβάλει ενεργά στις προσπάθειες για επανέναρξη των συνομιλιών καθώς και για συμβολή της σε όλα τα στάδια της διαδικασίας για το κυπριακό.

Έχει επίσης ετοιμαστεί από τον Ύπατο Εκπρόσωπο και την Επιτροπή, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο σχετικά με την κατάσταση των σχέσεων ΕΕ - Τουρκίας, και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του περασμένου Απριλίου μέσα από τα Συμπεράσματα του διαμόρφωσε το πλαίσιο για τα περαιτέρω βήματα τα οποία στόχος είναι να επενεργήσουν καταλυτικά για υποβοήθηση της εν εξελίξει προσπάθειας για μια θετική ατζέντα. Έχουμε τη βούληση να εργαστούμε προς αυτή την κατεύθυνσή. Είναι αυτονόητο ότι όπως σε κάθε παρόμοια περίπτωση κάποιος (εν προκειμένω η Τουρκία) μπορεί να περιμένει να επωφεληθεί εφόσον και ο ίδιος ανταποκρίνεται σε αυτά που αναμένονται από αυτόν. Αυτή ήταν και η λογική πάνω στην οποία εδράστηκαν οι προσπάθειες για λύση του κυπριακού ειδικά από το 2000 και μετά.

Προσβλέπουμε επίσης σε θετικές εξελίξεις στο πλαίσιο της προσπάθειας που γίνεται με το διάλογο μεταξύ Ελλάδας Τουρκίας. Επειδή γίνεται λόγος σε αναφορές στον τύπο και τα ΜΚΔ περί ραφοποίησης του κυπριακού, θέλω να επισημάνω ότι θα πρέπει να είναι αυτονόητο ότι θετικές εξελίξεις στα ελληνοτουρκικά επενεργούν θετικά στο κυπριακό όπως και το αντίστροφο.

Σε ότι αφορά άλλους παράγοντες που θα μπορούσαν να επενεργήσουν καταλυτικά, έχουμε πει ότι εφόσον υπάρχει πολιτική βούληση από μέρους της Τουρκίας και με βάση το διεθνές δίκαιο, μπορεί να διερευνηθεί αυτή η δυνατότητα.

Ως τροφή για προβληματισμό καταθέτω την εκτίμηση ότι αυτό που βλέπουμε από μέρους της Τουρκίας τόσο σε σχέση με το κυπριακό και όσο και σε σχέση με τη γενικότερη συμπεριφορά της, είναι μια νοοτροπία υπαγόρευσης των δικών της όρων, όχι αναζήτησης αμοιβαία επωφελών βημάτων. Αυτό βέβαια δεν αναιρεί αλλά υπογραμμίζει ακόμα περισσότερο την ανάγκη να λειτουργούμε πρωτοβουλιακά και να διασφαλίζουμε ότι έχουμε το ηθικό προβάδισμα στο πολιτικοδιπλωματικό πεδίο.

Εν κατακλείδι:

Βρισκόμαστε σε μια πολύ κρίσιμη καμπή για το Κυπριακό.

Όχι μόνο η προϊστορία του Κυπριακού αλλά και οι εξελίξεις τοπικά, περιφερειακά και διεθνώς μας υπενθυμίζουν ότι τα άλυτα διεθνή προβλήματα αποτελούν μόνιμη πηγή απειλής για την ειρήνη, την ασφάλεια και τη σταθερότητα. Ότι η απουσία ειρηνευτικών πολιτικών διαδικασιών είναι προστάδιο αποσταθεροποίησης και επιπλοκών. Ότι η εκκρεμότητα δεν συντηρεί παρά μόνο μια επίπλαστη εικόνα σταθερότητας και στην πραγματικότητα αποτελεί μια διαρκώς επιδεινούμενη κατάσταση που κινδυνεύει ανά πάσα στιγμή να διολισθήσει σε ανεξέλεγκτες επιπλοκές.

Είναι μια περίοδος διάχυτης ρευστότητας, αστάθειας, αβεβαιότητας και ενδεχόμενων μετατοπίσεων, επαναδιευθετήσεων και μετασχηματισμού στο διεθνές σύστημα. Αυτά τα χαρακτηριστικά εκτός από τις διεθνείς σχέσεις, γίνονται εμφανή και επιδρούν στο πολιτικό πεδίο και στο εσωτερικό των κρατών. Διανύουμε εποχές στις οποίες όπως το περιέγραψε ο Ουμπέρτο Έκο ισοπεδώνονται αντιλήψεις, πρότυπα και αξίες, και διαμορφώνεται ένα τυποποιημένου πρότυπο ανθρώπου που ολοένα σκέφτεται λιγότερο και δρα χωρίς να σκέφτεται.

Εν μέσω τέτοιων συνθηκών γίνεται ακόμα πιο αδήριτη και επείγουσα η ανάγκη επίτευξης πολιτικών λύσεων – για τα διεθνή θέματα - εντός του πλαισίου που κατοχυρώνει το διεθνές δίκαιο και οι αποφάσεις των Ηνωμένων Εθνών ως της μόνης μακροπρόθεσμα βιώσιμης οδού.

Αντιμετωπίζουμε την κατάσταση με πραγματισμό και με επίγνωση της ανάγκης για δημιουργία προϋποθέσεων για θετικά βήματα.

Ο βιώσιμος δρόμος προς τα εμπρός για την Κύπρο είναι ο δρόμος της επίτευξης συνολικής συμφωνημένης λύσης στο συμφωνημένο πλαίσιο των ψηφισμάτων των ΗΕ. Αυτός είναι ο μόνος δρόμος για τη διασφάλιση των

συμφερόντων πρώτα και κύρια της Κύπρου και όλων των Κυπρίων και ο μόνος μακροπρόθεσμα βιώσιμος δρόμος για όλους τους περιφερειακούς και διεθνείς δρώντες που έχουν ζωτικό συμφέρον από την ασφάλεια και τη σταθερότητα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.